

Η ΠΡΩΤΙΚΗ

ΕΣΤΙΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΚΑ'

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

Σ Τ Ν Δ Ρ Ο Μ Α Ι

Έσωτερικου: Έτησία	Δραχ.	200.—
Νομικῶν Προσώπων, Όρ- γανισμῶν, Τραπεζῶν	Δραχ.	300.—
Έξωτερικου Έτησία	Δολλ.	10.—
ἢ Λίραι Ἀγγλίας		4.—
Έξάμηνος κ.λ. (ἀναλόγως)		
Τιμή τεύχους	Δραχ.	50.—

Ἀντεπιστέλλοντα Μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς
Λ. Ι. ΒΡΑΝΟΤΣΗΣ (Ἀθῆναι)
ΧΡΥΣ. ΖΙΤΣΑΙΑ (Θεσ/νίκη)
ΜΙΧ. ΠΕΡΑΝΘΗΣ (Ἀθῆναι)
ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ (Ἀθῆναι)
ΝΙΚΟΣ ΤΕΝΤΑΣ (Θεσ/νίκη)

Έμβάσματα: «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗΝ ΕΣΤΙΑΝ» Όδὸς Σμύρνης ἀριθ. 11, Ἰωάννινα, Τηλέφ. 26.659

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Ἄλκη Μυρσίνη - Μάνθου	: Ἡπειρώται δημοσιογράφοι στὴ Ρουμανία (ιστ. στοιχεῖα)	Σελ. 529
Στεφ. Μπέττη	: Ἡ Ἑλληνικὴ Νομαρχία καὶ ὁ συγγραφέας τῆς (μελέτη)	» 542
Χριστ. Πανούση	: Ἀναστάσιος Θεοφάνης - Θεοφάνειος Σχολή (ιστ. στοιχεῖα)	» 550
Στέλιου Κ. Σιωμοπούλου	: Ἡ καταστροφὴ τῆς Ἡπείρου ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους (μελέτη)	» 557
Henry Holland (μετάφραση: Π. Καραγιώργου)	: Τὰ Γιάννινα τοῦ 1812 (ιστορικὸν ὁδοιπορικὸν)	» 567
Donald M. Nicol (μετάφραση Π. Λεύκα)	: Τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου (ιστορ. πραγματεία)	» 573
Βασιλ. Π. Παυλίδου	: Πρόδατα καὶ γίδια - Γάλα καὶ τυρὶ (λαογραφ. μελέτη)	» 582
Δημ. Σ. Λουκάτου	: Ἡ στιχουργικὴ καταγραφή τῶν Δημοτικῶν μας τραγουδιῶν	» 590
Κώστα Π. Λαζαρίδη	: Σχολεῖα καὶ διδάσκαλοι τῶν Γιαννίνων στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας (μελέτη)	» 595
Σπύρου Κυριαζοπούλου	: Ἡ πνευματικὴ διάστασις τοῦ κόσμου (δοκίμιον)	» 610
Ἀρσένη Γεροντικοῦ	: Δυὸ μπαλλάντες (εἰσαγωγή)	» 619
Λεκὼντ Ντὲ Λίλ (μετάφρ. Α. Γε- ροντικοῦ)	: Ἡ καρδιὰ τοῦ Γιαλμάρ (ποίημα)	» 620
Θ. Φοντάνε (μετάφρ. Α. Γερον- τικοῦ)	: Γκόρμ ὁ Ἀράθυμος (ποίημα)	» 621
Κώστα Τσιλιμαντοῦ	: Pectore ab Immo (ποίημα)	» 623
Χρυσάνθης Ζιτσαίας	: Τὰ στέφανα (διήγημα)	» 624
Luigi Fiorentino (μετάφρ. Δημ. Σιωμοπούλου)	: Πάνω στὴ γέφυρα τῆς Στρούγας (ποίημα)	» 627
L. de Gongora y Argote (εἰσα- γωγή - μετάφρ. Μάγιας - Μα- ρίας Ρούσσου)	: Soledades (ποίημα)	» 628
Κούλας Κατερινάρη	: Ἐνα γιατί... (ποίημα)	» 630

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ: Σ η μ ε ι ὡ μ α τ α: Οἱ «Φίλοι τῶν Ἰωαννίνων» (Δ. Κόκκινου) — Οἱ δημοσιογράφοι (Α. Μυρσίνη) — Μαργαρίτης Καστέλλης (Α. Βρανούση). — Κ ρ ι τ ι κ ῆ τ ο ὕ β ι β λ ί ο υ: Γ. Παναγιωτόπουλου: «Ἀπόδραση» καὶ «Μετατόπιση» (Α. Μάλαμα) — Κώστα Βλάχου: «Καὶρὸς τοῦ ποιῆσαι» - Κ. Καραχάλιου: «Ἡλ. Σιμάπουλος» (Β. Μάρ-γαρη) — Ι. Σ. Παπασταύρου: «Περιζήλῃς ὁ Ξανθίππου καὶ ἡ χρυσὴ ἐποχὴ τῆς Ἀθήνας» - Γιάννη Αυγίζου: «Ἡ διεθνὴς καὶ ἡ τοπικὴ ἀρχιτεκτονικὴ» (Ι. Γ. Θεοχάρη) — Α. Μάλαμα: «Τὸ ζομπολόι τοῦ Ἀλῆ» καὶ «Ἀπλοὶ στοχασμοὶ» - Γ. Δέλιου: «Ὁ μυθιστοριογράφος καὶ ὁ αἰσθητικὸς τοῦ κόσμου - Τὸ διήγημα» (Δ. Κόκκινου) — Ἀχ. Σ. Ἀνθεμίδη: «Jus Promovendi» (Π. Καραγιώργου) — Α. Μάλαμα: «Συννομίαις μετὰ τῇ Μόρφῳ» - Βασ. Κραψίτη: «Θεσπρω-τικὰ» (Κ. Νιζολαΐδης) — Σπ. Μουσελίμη: «Ὁ ἀρχαῖος Ἀδης καὶ τὸ νεκρομαντεῖο τῆς Ἐφί-ρας» (Νικ. Χρ. Τσάκας) — Δημ. Τσάκωνας: «Εἰσαγωγή εἰς τὸν Νέον Ἑλληνισμόν - Κοινο-νολογία τῆς πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς» - Γεωργίου Πλατάρη: «Τὸ Σημειωματάρι ἐνὸς Μετσοβίτη - 1871—1943» (Γιάννη Μουγογιάννη). — Ἐ π ι σ τ ο λ α ί: Σύβοτα (Σπ. Μου-σελίμη) — Ὁ Ἅγιος - Κοσμάς καὶ ὁ Ἀλῆ Πρόνιος (Σπ. Μουσελίμη) — Σπυρίδων Γεωργ. Μπουσμπός ἢ Πήλιο - Γούσης (Βασ. Παυλίδης). — Τ ε χ ν ο κ ρ ι τ ι κ ᾶ: Ἐκθεσὶς ὕ-φαντῶν λαϊκῆς τέχνης (Δ. Κόκκινου). —

Δ)ΝΣΕΙΣ: Συντάξας: Δ. Κόκκινος — Μελετῆς Γεωγράφου, 51 - Ἰωάννινα
Τυπογραφεῖο: Φ. Β. Μπαμπούσης — Γ. Διδολή, 15 (Α. Τούμπα) - Θεσ/νίκη
ΤΥΠΟ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ — Ἀγγελάκη, 15 - Θεσ/νίκη

Ἡ ΠΕΙΡΩΤΙΚὴ Ἑστία

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΚΑ'

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ · ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1972

ΤΕΥΧΟΣ 245 · 246

ΑΛΚΗ ΜΥΡΣΙΝΗ — ΜΑΝΘΟΥ

ΗΠΕΙΡΩΤΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΙ ΣΤΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ

ΘΩΜΑΣ ΠΑΣΧΙΔΗΣ

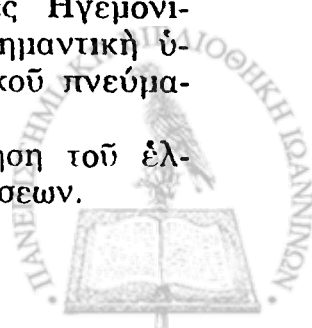
Οἱ δεσμοὶ τοῦ τόπου μας μετὰ τὴ Βλαχιά ἔχουν ἱστορία αἰώνων. Εἶναι πιθανόν, ἂν ὄχι καὶ βέβαιον, νὰ ξεκίνησαν ἀπὸ τὸ ἐμπόριον, τὴν πρωταρχικὴν τούτῃ μορφήν ἢ ἀφετηρίαν στὶς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων τῶν διαφόρων περιοχῶν τοῦ πλανήτη μας. Μὲ τὸν καιρὸ ἢ καὶ παράλληλα εἶταν φυσικὸ ν' ἀναπτυχθοῦν καὶ σὲ ἄλλους τομεῖς. Ρουμῶνες ἱστορικοὶ ἐπισημαίνουν τὴν παρουσία Ἑπειρωτῶν Δασκάλων στὶς Αὐλὰς τῶν αὐτοχθόνων Βλάχων Ἡγεμόνων τὸν 17ο αἰώνα. Ἀλλὰ καὶ πολὺ ἐνωρίτερα σημειώνεται ἡ παρουσία Ἑπειρωτῶν σὲ ἀνώτερες ἡγετικές θέσεις, στὸν διοικητικὸ μηχανισμό, στὴ Βλαχιά.

Τὴν ἐποχὴ τῆς ἡγεμονίας τῶν Φαναριωτῶν, εἶναι φανερό ὅτι ἡ δραστηριότητα τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, στὴν ὁλότητά του, γνώρισε μεγαλύτερη ἀνεση κινήσεων καὶ μπόρεσε νὰ ἐπεκταθεῖ καὶ σὲ ἄλλους τομεῖς, ὅπως γιὰ παράδειγμα, ὁ μορφωτικὸς. Ἡ ἀκτινοβολία καὶ ἡ ἄμεση ἐπίδραση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἡ μαζικὴ παρουσία Ἑλλήνων κληρικῶν στὴ Βλαχιά, ἡ χρῆση καὶ διάδοση τῆς ἑλληνικῆς στὰ ἀνώτερα κοινωνικά στρώματα πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ἀποφασιστικοὶ παράγοντες στὸ ρυθμὸ ἐπέκτασης τῆς δραστηριότητος τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου σχεδὸν σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς.

Ἡ ἀποτυχία τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος τοῦ Ὑψηλάντη, ποὺ εἶχε σὰν πρώτη συνέπεια τὴν ἄμεση τουρκικὴ κατοχὴ τῶν Πριγκηπάτων, ἀνέτρεψε τὴν κατάσταση καὶ ἐθέρμανε τὴν ἀφύπνιση τῆς ἐθνικῆς συνείδησης τῶν Ρουμάνων, ποὺ εἶχεν ἀρχίσει νὰ διαφαίνεται πρὶν τὴν ἐπανάσταση τοῦ '21, ἡ ὁποία εἶχε ἴσοο θλιβερό τέλος στὴ Βλαχιά. Ἔτσι, γιὰ πολλὰ χρόνια, ἡ δραστηριότητα τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου εἶχε περιορισθεῖ σημαντικὰ καὶ δὲ θὰ εἶταν ὑπερβολὴ νὰ λεχθεῖ ὅτι εἶχε περιπέσει σὲ κατάσταση χειμερίας νάρκης.

Ἡ πτώση τῶν Φαναριωτῶν παρέσυρε καὶ τὶς δυὸ περίφημες Ἡγεμονικές Ἀκαδημίες, τοῦ Βουκουρεστίου καὶ τοῦ Ἰασίου, ποὺ τόσο σημαντικὴ ὑπῆρξε ἡ συμβολὴ των στὴ διάδοση καὶ τὴν προβολὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, τῆς ἑλληνικῆς παιδείας στὴ Βλαχιά.

Χρειάστηκαν ὁλόκληρες δεκαετηρίδες γιὰ τὴν ἀνασυγκρότηση τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου καὶ τὴ συνέχιση τῶν παιδευτικῶν του παραδόσεων.

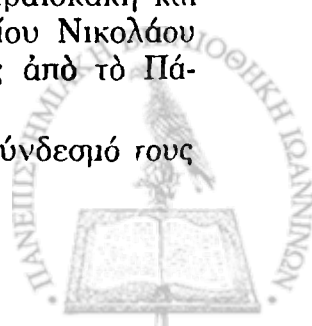
Σημειώνονται αρχικά μεμονωμένες προσπάθειες, ιδιωτικές πρωτοβουλίες για την ίδρυση και λειτουργία ιδιωτικών σχολείων σε διάφορες περιοχές με αρκετό ελληνικό πληθυσμό και με ανθρωπότερη εμπορική δραστηριότητα, όπως στις παραδουνάβιες πόλεις. Όμως, των σχολείων αυτών η δράση ήταν περιορισμένη. Όσο, βοήθησε να διατηρηθεί αναμμένη η δάδα της ελληνικής παιδείας ανάμεσα στους ξενητεμένους και αιώνιους νοσταλγούς της πάντα αγαπημένης γενέθλιας γης.

Ο ρόλος του Τύπου ήρθε αργότερα. Όπως έγραφε σ' ένα άρθρο του το 1945 στο Βουκουρέστι ο ιστοριοδίφης κ. Νέστωρ Καμαριανός, οι Φιλικοί είχαν προσπαθήσει να ιδρύσουν την πρώτη ελληνική εφημερίδα στο Βουκουρέστι ένα χρόνο πριν την Έπανάσταση. Το έγχείρημα ματαιώθηκε από τη ραδιουργική επέμβαση του Αυστριακού Καγκελλαρίου Μέττερνιχ και της Τουρκίας.

Επειδή με τον καιρό το ελληνικό στοιχείο άρχισε να κερδίζει κάπως μερικές από τις παληές του θέσεις, στο εμπόριο τουλάχιστο, ο Ρουμάνος δημοσιογράφος Έλιάντε Ραντουλέσκου σκέφτηκε να προσθέσει στην εφημερίδα του «Ρουμανικός Ταχυδρόμος» ένα 15θήμερο παράρτημα στην Ελληνική. Φαίνεται ότι τεχνικοί λόγοι δεν επέτρεψαν την πραγματοποίηση του σχεδίου του. Μόνο ύστερα από μια ολόκληρη είκοσαετία σχεδόν από την άτυχία της Έπανάστασης, και συγκεκριμένα στις 30 Αυγούστου 1840 ένας εκπαιδευτικός από τη Σιάτιστα της Μακεδονίας, ο Δημ. Αργυριάδης, με την ενίσχυση του Ρουμάνου Ήγεμόνα Άλεξ. Γκίκα, εκκλοφόρησε στο Βουκουρέστι την πρώτη ελληνική εφημερίδα, πολύ μικρών διαστάσεων, με τον τίτλο «Ο Ζέφυρος του Ίστρου». (Ίστρος ήταν το αρχαίο όνομα του Κάτω Δούναβη). Άλλα όπως έγραφεν ο κ. Νέστωρ Καμαριανός η ζωή της υπήρξε πολύ σύντομη. Δεν μας είναι γνωστό ποιά άλλη ελληνική εφημερίδα την διαδέχτηκε και πότε. Μπορούμε, ωστόσο, να υποθέσουμε ότι εκκλοφόρησαν και άλλες ελληνικές εφημερίδες, χωρίς να μπορέσουν να επιβιώσουν για οικονομικούς, αλλά περισσότερο για τεχνικούς λόγους, που ανάμεσά τους κυριώτερος ήταν η έλλειψη τυπογράφων, τεχνικού προσωπικού. Η αδυναμία αυτή βασάνιζεν όλους τους εκδότες ελληνικών εφημερίδων στη Ρουμανία πάντοτε, ως τα τελευταία χρόνια. Πάλι από τον κ. Νέστορα Καμαριανό μαθαίνουμε ότι το 1860, δηλαδή είκοσι χρόνια ύστερα από την έκδοση της πρώτης ελληνικής εφημερίδας του Αργυριάδη, κυκλοφορούσε στο Βουκουρέστι μια δίγλωσση εφημερίδα (στην Ελληνική και τη Ρουμανική), ο «Θεατής» κάποιου Α. Μπακόπουλου. Σύμφωνα με στοιχεία που είχε συγκεντρώσει ο μακαρίτης Κλεόβουλος Τσούρκας, (εκδότης εφημερίδας στο Βουκουρέστι και τελευταία του μηνιαίου περιοδικού «Μακεδονική Ζωή» στη Θεσσαλονίκη) για την «Ιστορία του Ελληνικού Τύπου στη Ρουμανία», που δεν πρόφτασε να πραγματοποιήσει, από την εποχή που εκδόθηκε η πρώτη ελληνική εφημερίδα στη Ρουμανία, ως τη μέρα του τελικού ξεριζώμου του Ελληνισμού τούτης της χώρας, είχαν κυκλοφορήσει εκεί 40 ελληνικές εφημερίδες.

Η εμφάνιση Ηπειρωτών δημοσιογράφων σημειώνεται το 1865 με την έκδοση της εφημερίδας «Ίρις», που κυκλοφόρησε στις 14 Οκτωβρίου 1865. Και οι δύο εκδότες της, Ηπειρώτες. Ο Θωμάς Πασχίδης από τα Γιάννινα, γιός αγωνιστού που πολέμησε στην Έπανάσταση κοντά στον Καραϊσκάκη και έγγονος από το μέρος της μητέρας του του εφημερίου του Αγίου Νικολάου Αγοράς, Παπαγεώργη, και ο Ζαχαρίας Σαρδέλλης, Ζαγορίσιος από το Πάπιγκο.

Η συνάντησή των δεν θα έπρεπε να θεωρηθεί τυχαία. Στο σύνδεσμό τους

Θὰ μπορούσαμε ν' ἀναζητήσουμε κάποια ἀδιόρατη πνευματικὴ συγγένεια. Νεαρὸς ἀκόμα ἀπόφοιτος τῆς Ζωοιμαίας ὁ Πασχίδης, ἔγινε Σχολάρχης σὺν Βεράι. Ἀργότερα θὰ συμπληρώσει τὶς σπουδὲς του στὴν Ἀθήνα καὶ στὴ Νεάπολη τῆς Ἰταλίας. Ὑστερα θὰ ἰδρύσει τὴ δική του Ἑλληνογαλλικὴ Σχολὴ στὸ Βουκουρέστι, ποὺ δυστυχῶς δὲν κατ'ὥρθωσε νὰ ἐπιζῇ παρὰ τὶς δραματικὲς του προσπάθειες καὶ θυσίες.

Ὁ Ζαχαρίας Σαρδέλλης, πτυχιούχος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν, θὰ διδάξει πρῶτα σὺν Ἑλληνικὸ Σχολεῖο, σὺν παραδουνάβιῳ λιμάνι τῆς Ὁραιοβα, στὴ Βλαχιά.

Ἡ ἐκπαίδευση δὲν τοὺς κράτησε γιὰ πολὺ. Μὲ τὶς ἐμπειρίες ποὺ τοὺς εἶχεν ἐξοπλίσει, διαισθάνθησαν φαίνεται ὅτι ὁ διαφωτισμός, ἡ διάδοση τῶν ἀγαθῶν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος πρέπει νάχει εὐρύτερα περιθώρια. Κι' ἐστράφηκαν πρὸς τὴ Δημοσιογραφία. Τί ἀκριβῶς ἐπεδίωκαν καθρεφτίζεται στὴν ἀναγγελίᾳ γιὰ τὴν ἔκδοση τῆς «Ἱριδος».

«Τὰ ἐν Ἑλλάδι σήμερον διαδραματιζόμενα, - ἔγραφαν - καὶ αἱ δοκιμασίαι, αἵ τὸ Ἕθνος ἡμῶν ἱφίσταται, κρατοῦσιν ἕκαστον Ἕλληνα, παρεπίδημον ἐν Ρουμανίᾳ, ἐναγώνιον ὅπως μάθῃ τὰ ἐκεῖ συμβαίνοντα, ἅτινα ἀμυδρῶς πως πληροφορεῖται ἕνεκα τῶν παρεπιπτόντων καὶ παρεμβαλλομένων ἀπείρων προσκομιμάτων.

Τούτων ἕνεκα καὶ διότι ἡ ἔλλειψις ἑλληνικοῦ δημοσιογραφικοῦ ὀργάνου ἐν Ρουμανίᾳ κατήντησεν ἐπαισθητοτάτῃ, ἐπιχειροῦμεν τὴν ἔκδοσιν ἐφημερίδος ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἱρις», δι' ἧς θέλομεν κοινοποιεῖν ἕκ τε τοῦ Ἑλληνικοῦ Τύπου καὶ ἰδιαιτέρων τηλεγραφημάτων τὰ σπουδαιότερα καὶ ἀξιοσημειωτότερα ἐγκαίρως καὶ ἐκ πηγῶν ὅσον ἔνεστι θετικῶν, οὐχ' ἥττον δὲ καὶ περιλήψιν τῶν περιεργότερων τοῦ ἐγγυοῦ τύπου.

Θεωροῦντες δὲ ὅτι οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς εἰσὶν ἀδελφοὶ ὑπὸ πολλὰς ἐπόμενους καὶ διὰ διαφόρων δεσμῶν συνδεόμενοι πρὸς ἀλλήλους, τὸ κυριώτερον μέλημα ἡμῶν ἔσται ἡ ἰσχυροποίησις αὐτῶν καὶ ἡ ἀπὸ κοινοῦ τάσις πρὸς ἀποκατάστασιν καὶ βελτίωσιν τῆς τύχης αὐτῶν καθόσον αἱ ἀσθενεῖς ἡμῶν δυνάμεις ἐπιτρέπουσι τοῦτο.

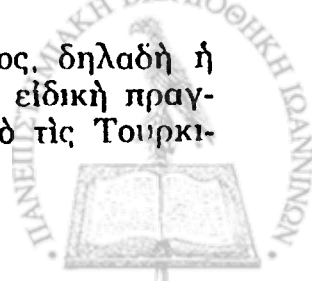
Ἀμεροληψία, δικαιοσύνη καὶ τὸ κοινὸν ἀπάντων συμφέρον, πρὸς δὲ καὶ ἀποχὴ παντὸς ἐσωτερικοῦ διαπληκτισμοῦ ἔσονται αἱ ἀπαρέγκλητοι ἡμῶν ἀρχαί».

Εἶναι συμπτωματικὸ ὅτι τρεῖς ἀπὸ τοὺς ἐκδότες ἑλληνικῶν ἐφημερίδων στὴ Ρουμανία, προερχόμενοι ἀπὸ τὸν ἐκπαιδευτικὸν κλάδον. Ἀργότερα θὰ συναντήσουμε καὶ ἄλλους ἐκπαιδευτικοὺς νὰ συνεργάζωνται καὶ νὰ ἐνισχύουν τὸν ἀπόδημον Ἑλληνικὸν Τύπον, σὰ μαρτυρία ὅτι ἡ ἀποστολὴ τῶν δύο αὐτῶν κοινωνικῶν λειτουργιῶν εἶναι πολὺ συγγενής.

Πόσο κράτησε ἡ συνεργασία Πασχίδης — Σαρδέλλη, δὲν μᾶς εἶναι γνωστό. Βέβαιον εἶναι, ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα στοιχεῖα, ὅτι οἱ φιλικὲς τῶν σχέσεις δὲν διακόπηκαν ποτέ.

Ὁ Πασχίδης, πνεῦμα ἀνήσυχον, συνείδηση ἑλληνικὴ, πάντα ἄγρυπνον, μάχεται στὴ Ρουμανία γιὰ τὶς περιστάσεις τῶν Μετοχίων τῶν Ἑλληνικῶν Μοναστηρίων, ποὺ ἐδήμευσεν ὁ Ἱερωὺν Ἀλεξ. Κούζα, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἀφύπνιση καὶ συνένωση τῶν Λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἀκολουθώντας τὸ κήρυγμα τοῦ Ρήγου, τοῦ ὁποῖου ξανατύπωσε τὴ «Μεγάλῃ Χάρτᾳ» τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, ποὺ θεωρεῖται μνημεῖον Πατριδογνωσίας.

Τὸν ἀπασχολεῖ διαρκῶς ἡ λύση τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος, δηλαδὴ ἡ ἀπελευθέρωση καὶ τῶν ἄλλων ἀλυτρώτων ἀδελφῶν, καὶ γράφει εἰδικὴ πραγματεία, ποὺ ὅταν ἐκυκλοφόρησε στὰ Γιάννινα, κατασχέθηκε ἀπὸ τὶς Τουρκί-

κές αρχές. Δέν αποκλείεται τοῦτο νὰ ὑπῆρξε καὶ ἡ βασικώτερη ἀφορμὴ τῶν μετέπειτα δεινῶν καὶ τοῦ μαρτυρικοῦ του θανάτου.

Ἡ πνευματικὴ του καλλιέργεια τοῦ ἐπέτρεπε νὰ προσεγγίξει μὲ εὐχέρεια τὰ διάφορα ἐκπαιδευτικά, κοινωνικά, πολιτικά καὶ ὅλα τὰ ἔθνηκα προβλήματα τῆς ἐποχῆς. Δίδει διαλέξεις στὴ Ρουμανικὴ, γράφει διαφορὲς πραγματεῖες, πατριωτικοὺς καὶ θρησκευτικοὺς στίχους, ταξιδεύει, διενεργεῖ ἐράνους, ὅταν πρόκειται νὰ ἐνισχυθεῖ μιὰ πατριωτικὴ προσπάθεια, ἀντικρούει κάθε δυσφημιστικὸ σὲ βάρος τῆς Ἑλλάδος δημοσίευμα στὸν Ρουμανικὸ ἢ καὶ τὸν ξένο Τύπο καὶ διατηρεῖ φιλικὰς σχέσεις μὲ προεξέχουσες πολιτικὰς καὶ θρησκευτικὰς προσωπικότητες τῆς Ρουμανίας, ὅπως ὁ Κωνστ. Ρωσέτι, πού εἶταν συναρχηγὸς τοῦ ἱστορικοῦ Κόμματος τῶν Φιλελευθέρων καὶ εἶχε χρηματίσει πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ρουμανίας, καθὼς καὶ ἐκδότης πολλῶν ἐφημερίδων. Εἶναι ἀκαταπόνητος καὶ οἱ δραστηριότητές του τὸν τοποθετοῦν στὴν πρωτοπορίαν τῆς ἐποχῆς του.

Τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1874 ἐκδίδει πάλι δική του ἐβδομαδιαία ἐφημερίδα, τὸν «Δικέβαλο». Ὁ τίτλος τῆς ἐφημερίδος του εἶταν μιὰ φιλοφρόνηση πρὸς τοὺς τότε ἑλληνομαθεῖς Ρουμάνους, γιατί ἀντιπροσώπευε τὴ μεταγλώττιση στὴν Ἑλληνικὴ τοῦ ὀνόματος DECEBAL, ἄλλοτε βασιλέα τῆς Δακίας.

Θερμὸς συνήγορος τῆς χειραφέτησης τῆς γυναίκα, πρὸς τὴς ἱκανότητες τῆς ὁποίας ἐκδηλώνει καὶ ἐμπιστοσύνη καὶ ἐκτίμηση. ξεπερνοῦσεν ἔτσι τὴν ἐποχὴ του. Στὴ Βερολίνειο διάσκεψη τοῦ 1878 διερμηνεύει τὰ δίκαια καὶ τὴς προσδοκίες τῶν ἀλυτρώτων ἀδελφῶν, καὶ συγκεντρώνει τὴς ἐλπίδες καὶ τὴν ἐκτίμηση τῶν συμπατριωτῶν του τῶν Γιαννιωτῶν.

Τὸν διακρίνει ἡ δημοσιογραφικὴ εὐψυχία ὅταν πρόκειται νὰ ὑπερασπίσει μιὰ δίκαια ὑπόθεση, ὅπως στὴν περίπτωσιν τῆς ἐξορίας τοῦ Ζαχαρία Σαρδέλλη ἀπὸ τὴ Ρουμανία, καὶ δὲ διστάζει ν' ἀπαντήσῃ στὴς ἀπειλὰς ρουμανικῆς ἐφημερίδος μὲ τοῦτα τὰ θαρραλέα λόγια!

«.....διακηρύττομεν ὅτι, ὡς εἰσπνεύδητοι δημοσιογράφοι, ἔχομεν καθήκον ἵνα ἐπαινώμεν τὰ καλὰ καὶ ψέγωμεν τὰ κακά, ἔστω καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀνωτάτου Ἀρχοντος τῆς Πολιτείας, ἐσμέν δὲ πρόθυμοι ἵνα καὶ ἐξορίαν ὑποστῶμεν, ἂν ἡ Κυβέρνησις εὐαρεσθῇ τοῦ λοιποῦ νὰ μὴ καλῇται συνταγματικὴ καὶ φιλελευθέρη, ὅπως πράγματι ὀφείλει νὰ ἦ, ἀλλὰ δικτατορικὴ, τοῦτ' ὅπερ ἀπαγορεύει τὸ Σύνταγμα τοῦ 1866».

Πρόκειται γιὰ μιὰ παραδειγματικὴ ἐκδήλωση συναδελφικῆς ἀλληλεγγύης καὶ γιὰ μιὰ ὀχι κοινὴ ἐπαγγελματικὴ παρρησία, ἀν' ληφθεῖ μάλιστα ὑπ' ὄψη ὁ χρόνος καὶ ὁ τόπος τῆς ἐκδήλωσής των.

Ὁ Πασχίδης εἶταν πολυτάξιδος. Πέρασε πολλὰς φορὰς ἀπὸ τὴν Πόλη, ὅπου γνώρισε τὸν διακεκριμένον συμπατριώτη μας, τὸν Ἡρακλῆ Βασιάδη, μὲ τὸν ὁποῖο συνεργάστηκε στὴν ἰδρυση τοῦ «Ἡπειρωτικοῦ Συλλόγου».

Τὸ 1888 βρίσκεται πάλι στὴν Πόλη, ἀρχισυντάκτης τῆς ἐφημερίδας «Ἐπιθεώρηση». Τὸν Ἰούνιο τῆς ἰδίας χρονιάς συλλαμβάνεται ἀπὸ τὴ σουλτανικὴ ἀστυνομία καὶ φυλακίζεται. Δέν εἶναι γνωστὴ ἡ κατηγορία πού τὸν βάραινε. Ἀλλὰ γιὰ μιὰ προσωπικότητα, μὲ τὴν ἐθνικὴ καὶ ἀγωνιστικὴ δράση τοῦ Πασχίδου, δέν εἶταν δύσκολο στὴν τουρκικὴ ἀστυνομία ν' ἀνεύρει ἢ νὰ καλεῖται κατηγορίες γιὰ νὰ τὸν ἐξοντώσῃ.

Τὴν ἰδίαν περίοδο βρισκόταν στὴς ἰδίες φυλακὰς καὶ ὁ καθηγητὴς Νικ. Φιλιππίδης. Ἡ ἐπακοινωνία τους εἶταν ἀπαγορευμένη. Τοὺς εἶχαν ἀπομονώσει

καὶ ἀργότερα τοὺς ἐξώρισαν, χωρὶς τὴν νόμιμη δικαστικὴν διαδικασίαν, ὅπως συνηθίζονταν τότε, καὶ δυστυχῶς ὅπως συνηθίζεται καὶ σήμερον στὰ κάθε μορφῆς ὀλοκληρωτικὰ καθεστώτα. Τόπος ἐξορίας των τὸ Φεζὰν (περιοχὴ τῆς σημερινῆς Λιβύης), ὅπου βρίσκονταν καὶ ἄλλοι εἴκοσι περίπου ἐξόριστοι. Δυὸ χρόνια διαρκεῖ ἡ ἐξορία τους καὶ τὰ μαρτύριά τους, γιατί τὸ 1890, ὕστερα ἀπὸ διαβήματα τῆς Ἑλληνικῆς, τῆς Ἀγγλικῆς καὶ τῆς Ρωσικῆς Κυβέρνησης θὰ πεισθεῖ ἡ Πύλη νὰ διατάξει τὴν ἀπόλυσή τους. Ὁ καθηγητὴς Φιλιππίδης κατῴρθωσε, ὕστερα ἀπὸ δραματικὰς περιπέτειες, νὰ φθάσει στὴν Ἑλλάδα. Ὁ Πασχίδης ἔμεινε γιὰ πάντα στὴν ἔρημο. Ὑπέκυψε σὲς κακουχίας ἢ, κατὰ τὴ μαρτυρίαν τοῦ συνεξορίστου καθηγητῆ Φιλιππίδη, δολοφονήθηκεν ὑποὺλ ἀπὸ τοὺς σουλτανικοὺς φρουροὺς του, ἐπειδὴ, παρὰ τὶς συνεχεῖς πιέσεις των, εἶχε ἀρνηθεῖ νὰ ἐξιλαμισθεῖ. Εἶταν μόνο 54 χρόνων. Ἔτσι, ἓνα πνευματικὸ καὶ ἐκλεκτὸ τέκνο τῆς Ἡπείρου καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Διασποράς, μετὰ τὴ θυσίαν τῆς ζωῆς του, κατέβαλε τὸν ὑπέρτατον φόρον στὸ βωμὸ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν ὠραιότερων ἀνθρωπίνων ἰδανικῶν.

ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΣΑΡΔΕΛΛΗΣ

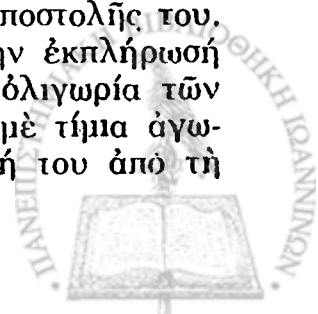
Προτοῦ ἀρχίσει τὴ δημοσιογραφικὴ του σταδιοδρομία μαζί μετὰ τὸν Πασχίδην, εἶχε συνδεθεῖ μετὰ τὸν Βαγγέλη Ζάππα καὶ ἔγινε ἐμπιστος καὶ γραμματικὸς του, ἀφοῦ εἶχε ἀποχωρήσει ἀπὸ τὸ Σχολεῖο τῆς Ὀροιοῦβας. Ἡ θέσις του τοῦ ἐπέτρεπε νὰ ἐπηρεάζει τὸν μεγάλον ἄρχοντα καὶ νὰ τοῦ ἐμπνέει ὠφέλιμες γιὰ τὴν Πατρίδα πρωτοβουλίας, ὅπως ὑπῆρξε ἡ χρηματοδότησις τῆς ἔκθεσις τῶν Ὀλυμπίων, δηλαδὴ τῆς ἀφειτηρίας γιὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ σημερινοῦ Ζαπτείου. Ἡ διαθήκη τοῦ Ζάππα εἶναι ἔργο τοῦ Ζαχαρία Σαρδέλλου, ὅχι μόνο σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ συντακτικὸ μέρος, μὰ καὶ στὴν ὅλη σύλληψιν αὐτῆς. Καὶ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ εὖνοια τῆς τύχης τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Σαρδέλλης βρισκόταν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ κοντὰ σὲν τὸν μεγάλον εὐεργέτη. Μετὰ τὸ θάνατον τοῦ Ζάππα, στράφηκε πρὸς τὴ δημοσιογραφίαν, χωρὶς νὰ δεχθεῖ τὴν προσφορὰν τοῦ φίλου του Ἰὸν Μπρατιάνου, πρωθυπουργοῦ τῆς Ρουμανίας καὶ ἰσχυροῦ πολιτικοῦ ἡγέτη, πού τοῦ ἐξασφάλιζε τὴν ἔδραν τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Βουκουρεστίου, μετὰ τὸν ὅρον καὶ σύμφωνα μετὰ τὰ καθιερωμένα, νὰ πολιτογραφηθεῖ Ρουμᾶνος πολίτης.

Γιὰ τὸν Σαρδέλλην, ἡ ἐγκατάλειψις τῆς ἑλληνικῆς ὑπηκοότητος εἶταν ἀδιανόητη καὶ ἔπαιρνε τὸ νόημα καὶ τὴν ἔκτασιν ἐθνικῆς προδοσίας.

Αὐτὴ ἡ πίστις, πού φώλιαζε σὲς ψυχὰς τῶν ἀποδήμων ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, στάθηκε ἀποφασιστικὸς παράγων γιὰ τὴ διατήρησιν τῆς ἐθνικῆς των συνειδήσεως καὶ γιὰ τὴν ἐνότητά καὶ ἐπιβίωσιν τοῦ Γένους.

Ὅταν ἐξέδωκε μετὰ τὸν Πασχίδην τὴν «Ἱριδα», βρέθηκε στὸ στοιχεῖόν του. Θὰ συνεχίσῃ τὴν ἔκδοσίν της καὶ μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Πασχίδου, ὡς τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου του.

Ἀπὸ τὰ δημοσιεύματά του φαίνεται ὅτι εἶταν γεννημένος δημοσιογράφος στὴν πλατεῖαν ἔννοιαν τοῦ ὅρου. ἔχει ἀκριβῆ συναίσθησιν τῆς ἀποστολῆς του. Τὰ πνευματικὰ του ἐφόδια τὸν βοηθοῦν καὶ τὸν ἐμπνέουν στὴν ἐκπλήρωσίν της. Σκοπεύει εὐστοχα, καταγγέλλει κάθε αὐθαιρεσίαν ἢ καὶ ὀλιγωρίαν τῶν Ἑλληνικῶν Προξενικῶν Ἀρχῶν καὶ κάθε κοινωνικὴν ἀσχημίαν, μετὰ τὴν ἀγωνιστικὴν διάθεσιν, πού θὰ τοῦ στοιχίσῃ δυὸ φορές τὴν ἐκτόπισίν του ἀπὸ τὴν

Ρουμανία. Όμως ούτε αυτό, ούτε οι πολλές δυσχέρειες που συναντούσε στην έκδοση και επιβίωση της εφημερίδας του θα κατορθώσουν να τον λυγίσουν. Μά δεν είναι μόνον ο αυστηρός επικριτής των κακώς κειμένων ωχυρωμένος στον άρνητικό ρόλο του. Έχει δημιουργικές έμπνεύσεις και τις προβάλλει με συνέπεια. Ταξιδεύει στην Ελλάδα για να ενημερώσει την Κυβέρνηση για το θέμα της διαθήκης του Ζάππα, την εποχή που είχε ξεσπάσει ή διένεξη με τη Ρουμανία, καθώς και αργότερα και αποποιείται την παρασημοφόρησή του με την πεποίθηση ότι δεν έπιτελεί παρά το καθήκον του.

Για τη συγκρότηση Έλληνικών Κοινοτήτων και την ίδρυση Έλληνικών Σχολείων, ο Σαρδέλλης, αγωνίζεται με μια έπαυση που έχει όλα τα χαρακτηριστικά μιας έμμονης ιδέας. Σ' ένα άρθρο του το 1872 τόνιζε:

«Σώσωμεν έαυτούς από της άρνησιεθνίας και της καταισχύνης δια της συστάσεως Έκκλησίας, Σχολής, Παρθεναγωγείου και παντός ό,τι συντελεί εις τον σύνδεσμον και την ισχύν ημών».

Και ο λόγος του δεν έπεφτε πάντοτε στο κενό. Οι Παπιγκιώτες της Ρουμανίας ιδρύουν στη γενέτειρά τους Παρθεναγωγείο. Στο Βουκουρέστι συγκροτείται Έλληνική Κοινότης. Οικοδομείται το μέγαρο της Έλληνικής Πρεσβείας και το παρακείμενο παρεκκλήσι. Στο Δραγατσάνι θεμελιώνεται το μνημείο των Έερολοχιτών. Και σέ όλα αυτά ή συμβολή του Σαρδέλλη και της εφημερίδας του υπήρξε ουσιαστική. Προπαγανδίζει με φανατισμό για τη συγκρότηση του Έθνικού μας Στόλου, υποστηρίζει, όπως και ο Πασχίδης, τη σύσταση «Ανατολικής Όμοσπονδίας» των Χριστιανικών Κρατών και αντιδρά άπροκάλυπτα σέ κάθε ενέργεια της ξένης έλληνομάχου προπαγάνδας. Αυτό προκάλεσε, εκτός από τις έκτοπίσεις και μια δολοφονική απόπειρα εναντίον του, που του έστοίχισε το ένα του μάτι. Το 1913 τον βρίσκει πάλι έκτοπισμένο στη μικρή κωμόπολι Γκαέστι. Προαισθανόμενος το τέλος του αποφασίζει ν' αποσυρθεί από τη διεύθυνση της εφημερίδας του, ύστερα από μιόν αίώνα περίπου, αγώνων και μόχθου σκληρού για τα αίώνια ιδανικά που γαλούχησαν τον απόδημο Έλληνισμό. Δημοσιεύει στην «Ίριδα» ένα συγκινητικό αποχαιρετιστήριο γράμμα πρὸς τους αναγνώστες της. Στο ίδιο γράμμα εκφράζει την ικανοποίησή του που έζησε να χαρεί την πραγμάτωση των ιδανικών του, δηλαδή τη συγκρότηση του Έθνικού μας Στόλου και τη σύσταση της «Ανατολικής Όμοσπονδίας», δηλαδή της Βαλκανικής Συμμαχίας, διατυπώνει όμως το παράπονο ότι δεν κατώρθωσε να εκπληρώσει τον διακαή του πόθο και να μεταφέρει την εφημερίδα του στην άπελευθερωμένη Ήπειρο, στο αγαπημένο του Πάπιγκο, όπου διατηρούσε ακόμα το πατρικό σπίτι και τα κτήματα με την πεποίθηση ότι ή γενέθλια γῆ θ' άπελευθερωθεί κάποτε.

Αυτό υπήρξε πάντοτε το νοσταλγικό όραμα του ξενητεμένου Ήπειρώτη: να ξαναγυρίσει και να ιδεί τον καπνὸ άναθρώσκοντα από το παλιό τζάκι του πατρικού σπιτιού. Είναι το όραμα που έξασφαλίζει και θεμελιώνει τη φυλετική μας διάρκεια.

Έξόριστος, ο Ζαχαρίας Σαρδέλλης, μακριά από την οικογένειά του, πεθαίνει μοναχός στον τόπο της έκτόπισής του, το Γκαέστι, τον Σεπτέμβρη της ίδιας χρονιάς (1913) με την πεποίθηση ότι έξεπλήρωσε το καθήκον του σάν έλεύθερος και πνευματικός άνθρωπος και σά δημοσιογράφος.

ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ ΚΑΙ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΣΑΡΔΕΛΛΗΣ

Ἡ οἰκογένεια Σαρδέλλη εἶταν μιὰ οἰκογένεια δημοσιογράφων. Τὸ παράδειγμα τοῦ Πατέρα ἀκολούθησαν καὶ οἱ δύο του γιοί. Μεγαλύτερος ὁ Ἀλκιβιάδης, σπούδασε ἰατρικὴ, τὴν ἐγκατέλειπεν ὅμως γιὰ χάρη τῆς δημοσιογραφίας. Γεννημένος στὴ Ρουμανία εἶναι ἐνθερμος θιασώτης τῆς ἐλληνορουμανικῆς φιλίας. Ταυτόχρονα ἀμείλικτος διώκτης κάθε ἀνθελληνικῆς προπαγάνδας ποὺ τὴν ὑποδαύλιζαν κυρίως ὑποπτα στοιχεῖα ποὺ ἐμφανίζονταν σὰ ρουμανίζοντες κουτσόβλαχοι. Αὐτὸ τοῦ στοίχισε τὴν ἐκτόπισή του ἀπὸ τὴ Ρουμανία τὸ 1894. Καταφεύγει τότε στὴν Ἑλλάδα καὶ διαμένει ὡς τὸ 1897. Παίρνει μέρος στὸν ἄτυχο ἐκεῖνο πόλεμο, μὰ ἀρρωσταίνει καὶ ἀναγκάζεται νὰ γυρίσει κοντὰ στοὺς δικούς του, στὴ Ρουμανία. Οἱ σκοτεινὲς δυνάμεις ποὺ δὲν λείπουν ἀπὸ κανένα τόπο καὶ ἀπὸ καμμιά ἐποχὴ πετύχανε μιὰ νέα ἐκτόπισή του μακριὰ ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι, στὴν περιοχὴ Μπρασόβ, ὅπου καὶ πέθανε νέος ἀκόμα, σὲ μιὰ καλύβα, ἀπὸ φυματίωση.

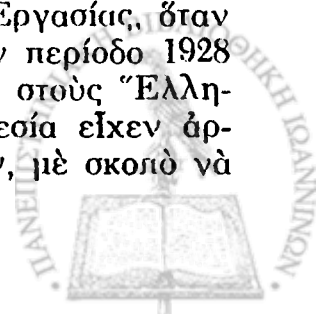
Ὁ ἄλλος ἀδελφός, ὁ Ἀριστοτέλης, βρισκόταν τότε στὴν Ἀθήνα καὶ παρακολουθοῦσε μαθήματα νομικῆς. Γύρισε στὴ Ρουμανία γιὰ νὰ σταθεῖ παράπλευρα στὸν πονεμένο τότε πατέρα. Καὶ ὅταν ἔλειψε καὶ ἐκεῖνος συνεχίζει τὴν ἐκδοσὴ τῆς «Ἴριδος» μὲ τὸ ἴδιο πάθος τοῦ πατέρα καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του. Δὲν περιορίζεται μόνο σ' αὐτή. Ἐκδίδει κατὰ καιροὺς καὶ ἄλλες, ὅπως τὶς ρουμανικὲς «REALITATEA» (Πραγματικότης) καὶ «ORIENTUL» (Ἀνατολή), καθὼς καὶ σὲ συνεργασία μὲ ἄλλον Ζαγορίσιο, τὸν Κώστα Βελέντζα, τὴν «Πολιτικὴ καὶ Οἰκονομικὴ Ἐπιθεώρηση» καὶ τὴν ἐφημερίδα «Ἀκρόπολις».

Ὁ ὑπογραφόμενος εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσει ἀπὸ κοντὰ τὸν Ἀριστοτέλη Σαρδέλλη καὶ νὰ συνεργασθεῖ στὶς ἐφημερίδες του. Εἶχε τὰ ἴδια χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ πατέρα καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του. Φανατικὸς πατριδολάτρης, μὲ φωτεινὴ ἐπαγγελματικὴ συνείδηση, σταθερὸς στὴν ὑπεράσπιση τῶν ἀντιλήψεών του, σὺν πιστεύῳ του, καὶ τὸν διέκρινε ὁ μποέμικος ἐκεῖνος ἰδεαλισμὸς ποὺ ἐρωτεύεται τὰ ὁμορφα ἰδανικὰ καὶ μάχεται γιὰ τὴν πραγμάτωσή των, χωρὶς νὰ ὑπολογίσει τὶς δυνατότητες τοῦ ἐφικτοῦ.

Νέος ἀκόμα, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα του, τὸ 1915, ὅταν στὴ ρουμανικὴ ἐφημερίδα «SEARA» δημοσιεύτηκε ἓνα ἄρθρο - λίβελλος ἐναντίον τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, ἐπειδὴ εἶχε δώσει τὴν ἐκλογικὴ νίκη στὸν Ἑλευθέριο Βενιζέλο, ποὺ εἶταν τότε τὸ ἴνδαλμα τῶν ἀποδήμιων, δὲν ἐδίστασε καθόλου νὰ παραλάβει τὸν ἀρθρογράφο, κἄποιον Καρναμπάτ (τὸ ὄνομα τὸν παρουσιάζει ξενικῆς προελεύσεως) στὴ δική του ρουμανικὴ ἐφημερίδα «REALITATEA» καὶ νὰ τὸν «ξετινάξει γερά», κατὰ τὴ δημοσιογραφικὴ ὁρολογία, καὶ νὰ τοῦ ἐπιβάλλει τὴ σιωπὴν.

Ἀργότερα, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ συνεχίσει τὴ σταδιοδρομίαν του, ὑποχρεώθηκε ἀπὸ τὴ ρουμανικὴ νομοθεσίαν νὰ πολιτογραφηθεῖ Ρουμᾶνος πολίτης καὶ νὰ ἐκπληρώσει ὅλες τὶς ὑποχρεώσεις ποὺ τοῦ ἐπέβαλε ἡ νέα του ιδιότης, χωρὶς αὐτὸ νὰ τὸν ἐμποδίσαι νὰ ἐκδίδει τὶς ἐφημερίδες του καὶ νὰ ὑποστηρίξει τὰ δικαιώματα τοῦ ἀποδήμιου Ἑλληνισμοῦ.

Ἐνεργὸς μέλος τοῦ Ἐθνικο-αγροτικοῦ Κόμματος τοῦ Ἰούλιου Μανίου, τοποθετεῖται στὴ θέση τοῦ Γεν. Γραμματέως τοῦ Ὑπουργείου Ἐργασίας, ὅταν τὸ κόμμα τοῦτο ἀνέλαβε τὴ διακυβέρνηση τῆς χώρας κατὰ τὴν περίοδο 1928—1930. Καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ προσέφερε πολὺτιμες ὑπηρεσίες στοὺς Ἕλληνες ἐμπόρους καὶ ἐπαγγελματίες, ἐπειδὴ ἡ ρουμανικὴ νομοθεσία εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐπιβάλλει περιορισμοὺς στὴ δραστηριότητα τῶν ξένων, μὲ σκοπὸ νὰ

προωθήσει τὴ δραστηριότητα τῶν αὐτοχθόνων ἐμπορικο - οικονομικῶν παραγόντων καὶ νὰ τοὺς προστατεύσει ἀπὸ τὸν συναγωνισμό.

Ἡ δραστηριότητα τοῦ Σαρδέλλη (γιά τὸν Ἀριστοτέλη πρόκειται πάλι) ἐνοχλοῦσε τοὺς Ρουμάνους, ἢ ἄλλα στοιχεῖα ποὺ ἀντιπαθοῦσαν τοὺς Ἕλληνες, καὶ κάποιος ἐτόλμησε νὰ τοῦ ὑπενθυμίσει, μὲ γράμμα τοῦ δημοσιευμένο σὲ ρουμανικὴ ἐφημερίδα, τὴν ιδιότητα τοῦ Ρουμάνου πολίτη καὶ μάλιστα ἐφέδρου ἀξιωματικοῦ. (Ὁ Σαρδέλλης εἶχε ὑπηρετήσει σὰν ἀξιωματικὸς σὲ ἐπίλεκτο σῶμα καὶ εἶχε διακριθεῖ). Ἐκεῖνος ὅμως μὲ τὸ θάρρος ποὺ τὸν διέκρινε, ἀπάντησε στὴν ἴδια ἐφημερίδα τονίζοντας:

«Κάθε τίτλος ποὺ μοῦ δόθηκε θέλησε νὰ μὲ τιμήσει γιὰ τὶς ὑπηρεσίες καὶ τὴν ἀγάπη μου πρὸς τὴ ρουμανικὴ πατρίδα (εἶταν γεννημένος στὴ Ρουμανία ὅπως καὶ οἱ ἀδελφοί του), ἀλλὰ δὲ θὰ εἶμουν ἄξιος κανενὸς τίτλου ἂν ἔπαινα ἔστω καὶ γιὰ μιὰ στιγμή νὰ μὴ θεωρῶ τὸν ἑαυτό μου ὑπερήφανο γιὰ τὴν ἐλληνικὴ μου καταγωγή».

Πρέπει νὰ ὁμολογηθεῖ ὅτι μιὰ ὅμοια στάση φανερώνει ἔντονο τὸ αἶσθημα τῆς ἀξιοπρεπείας καὶ τῆς ἀγάπης γιὰ τὴν Μητέρα Πατρίδα, γιὰ κάθε τι τὸ ἐλληνικό.

Ἡ μεταπολεμικὴ καθεστωτικὴ μεταβολὴ στὴ Ρουμανία καὶ ἡ διακοπὴ τῶν ἐπικοινωνιῶν μᾶς ἐστέρησε κάθε πληροφορίας σχετικῆς μὲ τὴν τύχη τοῦ Ἀριστοτέλη Σαρδέλλη. Ὅμως, ἡ προηγουμένη του ἐνεργὸς ἀνάμιξη στὴν πολιτικὴ, ὡς μέλος τοῦ Ἐθνικο - ἀγροτικοῦ Κόμματος μᾶς ὑποβάλλει τὴ σκέψη ὅτι ἀκολούθησε τὴ μοῖρα τοῦ πατέρα καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀλλὰ καὶ τῶν περισσοτέρων Ἑλλήνων δημοσιογράφων τῆς Ρουμανίας.

Ἐδῶ ἡ στοιχειώδης ἠθικὴ τάξη μᾶς ὑποχρεώνει ν' ἀναφέρουμε δυὸ ἄλλους Ἕλληνες δημοσιογράφους τῆς Ρουμανίας, ποὺ δὲν εἶναι Ἡπειρώτες, μὰ ποὺ ἀκολούθησαν τὴν κοινὴ μοῖρα τῶν συναδέλφων τους, πιστοὶ τῆς ἐπαγγελματικῆς δεοντολογίας καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀξιοπρεπείας.

Ὁ ἕνας, ὁ Τιμολέων Ρουμπίνης, ἐκδότης τῆς ἐφημερίδας «Οἱ Σύλλογοι» πέθανε ἐξόριστος καὶ λησμονημένος στὸ κρεβάτι ἐνὸς φτωχικοῦ ξενοδοχείου. Ὁ ἄλλος, ἐκδότης καὶ διευθυντὴς τῆς ἐφημερίδας «Ἕθνος», ὁ ἀείμνηστος φίλος Λεωνίδας Κωστομύρης, πέθανε στὴ φυλακὴ, ὅπου τὸν ἔρριξαν οἱ Ναζὶ ὅταν κατέλαβαν «φιλικὰ» τὴ Ρουμανία, πρὶν προφθάσει νὰ χαρεῖ τὴ μεγάλη συμμαχικὴ νίκη, στὴν ὁποία τόσο πίστευε καὶ γιὰ τὴν ὁποία προπαγάνδιζε μὲ πάθος.

ΣΠΥΡΟΣ ΣΙΜΟΣ

Μιὰ ἐξέχουσα προσωπικότης ἀνάμεσα στοὺς Ἡπειρώτες δημοσιογράφους τῆς Ρουμανίας. Ὁ μόνος ἴσως γνωστὸς καὶ στὴν Ἑλλάδα, ἐπειδὴ ἡ ἐφημερίδα του ἡ «Πατρίς», μετὰ τὴν ἐκτόπισή του ἀπὸ τὴ Ρουμανία, συνέχισε ἐπὶ ὁλόκληρες δεκαετηρίδες τὴν ἐκδόσή της στὴν Ἀθήνα, καὶ ἐπηρέασε τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ὁ Σῖμος γεννημένος στὴν περιοχὴ τῆς Λάβδανης τοῦ Πωγωνίου, βρέθηκε ἀπὸ τὰ μικρά του χρόνια στὸν Πειραιᾶ, ὅπου ὁ πατέρας ἢ κάποιος θεῖος του διατηροῦσε ἀρτοποιεῖο, ἕνα ἀπὸ τὰ πιδ συνηθισμένα ἐπαγγέλματα τῶν ἀποδήμων Ἡπειρωτῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὁ νεαρὸς Σπῦρος ὅμως δὲν θ' ἀκολουθήσει τὴν παράδοση. Ἐστράφηκε πρὸς τὴ δημοσιογραφία καὶ εἰκοσάχρονος ἀκόμη εἶταν συντάκτης τῆς «Ἑβδομάδος» στὸν Πειραιᾶ. Τὸ 1890 θὰ ιδρύσει

τῇ δικῇ του ἐφημερίδα «Ἀττική». Πολέμιος τοῦ παληοκομματισμοῦ κινδύνευσε νὰ χάσει τὴ ζωὴ του, σὲ δολοφονικὴ ἀπόπειρα ποὺ ἔγινεν ἐναντίον του, ὅπως ἀναφέρει ὁ Νικ. Πατσέλης. Ὁ ἐκπατρισιδὸς καὶ ἡ ἐγκατάστασή του στὴ Ρουμανία δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἄσχετος μὲ τὰ γεγονότα αὐτά.

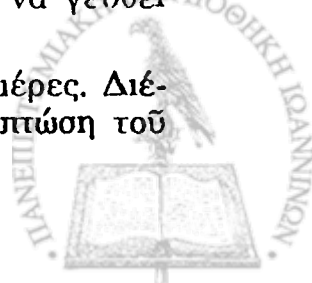
Στὴ Ρουμανία θὰ ἐγκατασταθεῖ ἀρχικὰ στὸ παραδουνάβιο λιμάνι τῆς Βραΐλας, ὅπου θὰ διδάξει στὸ ἐκεῖ Ἑλληνικὸ Λύκειο «Φῶς». Δύσκολα ὅμως ὁ δημοσιογράφος ν' ἀλλάξει ἐπάγγελμα. Σὲ κάθε ἄλλο χῶρο, μακριὰ ἀπὸ τὸ δημοσιογραφικὸ γραφεῖο καὶ τὸ τυπογραφεῖο νιώθει ἄβουλα, κινεῖται μὲ δυσκολία. Ἡ ὁρμὴ τῆς τυπογραφικῆς μελάνης τοῦ προκαλεῖ μιὰ πνευματικὴ εὐφορία, τὸν ἐμπνέει. Γιὰ τοῦτο καὶ ὁ Σίμος γύρισε στὴ δημοσιογραφία. Ἐγίνε συντάκτης στὴν ἐφημερίδα «Πατρίς», ποὺ ἐξέδιδε στὸ Βουκουρέστι μιὰ ὁμάδα Ἰθακησίων. Σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα θ' ἀνέβει ὅλη τὴν ἱεραρχικὴ κλίμακα γιὰ νὰ καταλήξει Διευθυντῆς καὶ τελικὰ ἰδιοκτῆτης τῆς ἐφημερίδας.

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἐκτὸς τῆς «Ἰριδος» τοῦ Σαρδέλλη, ἐκδιδόταν καὶ «Οἱ Σύλλογοι» τοῦ Ρουμπίνη, ποὺ ἀργότερα διέκοψε ἢ συγχωνεύτηκε στὴν «Πατρίδα».

Ἡ παρουσία τοῦ Σίμου στὸ χῶρο τῆς ἑλληνικῆς δημοσιογραφίας στὴ Ρουμανία σημειώνει μιὰ πραγματικὴ ἐπανάσταση. Πνεῦμα ὀργανωτικὸ καὶ ἐπιχειρηματικὸ, γρήγορα κατορθώνει ν' ἀνανεώσει τὴν κάπως ἀναιμικὴ ὥς τότε ἑλληνικὴ δημοσιογραφία καὶ νὰ καταστήσει τὴν «Πατρίδα» ἐφημερίδα κύρους, ποὺ ξεπερνώντας τοὺς στενοὺς κύκλους τῶν Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων θὰ γίνε γνωστὴ καὶ πέρα ἀπὸ τὰ ρουμανικὰ σύνορα, ὅπως ἄλλοτε οἱ ἐφημερίδες τῆς Βιέννης. Διευρύνει τὰ πλαίσια τοῦ πληροφοριακοῦ του δικτύου μὲ ἀνταποκριτὲς σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς Βαλκανικὲς χῶρες καὶ στὴ Δύση, ὅπως ἀναφέρεται στὴν «Ἱστορία τῆς Δημοσιογραφίας» τῶν Μύταλη καὶ Μάγιερ, ὅπου παρέχεται μιὰ πληρέστερη εἰκόνα τῆς δραστηριότητός του στὴν Ἑλλάδα. Στὴ Ρουμανία ὁ Σίμος θὰ μείνει 15 περίπου χρόνια, γιὰ ν' ἀκολουθήσει ὕστερα τὴν ἴδια μοῖρὰ τῶν ἄλλων συναδέλφων του, δηλαδὴ τὸ δρόμο τῆς ἐξορίας. Ἔτσι, στὶς 8 Νοεμβρίου 1905, ἡ ἔκδοση τῆς «Πατρίδος» σταμάτησε στὸ Βουκουρέστι. Εἶχε μείνει ἀκέφαλη, γιατί εἶχε προηγηθεῖ ἡ ἐκτόπιση ὁμαδικὰ τοῦ Σίμου, τοῦ Ἀρχιουντάκτη καὶ τοῦ διαχειριστῆ της καὶ ἐπειδὴ δὲν τοῦ εἶχεν ἐπιτραπεῖ ἢ δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ πάρει μαζί του παρὰ μόνον 800 ρουμανικὰ φράγκα, ἀπὸ ὅλα τὰ περιουσιακὰ του στοιχεῖα. Εἶταν ἀκόμα νέος καὶ μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ του δραστηριότητα κατῴρθησε νὰ ἐπανεκδόσει τὴν «Πατρίδα», μετὰ ἓνα μῆνα περίπου, στὴν Ἀθήνα.

Ἀπὸ ἐδῶ ἀρχίζει μία νέα καὶ γόνιμος περίοδος ἀγώνων γιὰ τὴν «Πατρίδα» καὶ τὸν ἰδρυτὴ της, ποὺ συνδέθηκαν μὲ τὴν ἐξέλιξη τῶν πολιτικῶν μας πραγμάτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ποὺ τὴν ἐπηρέασαν σὲ μεγάλο βαθμὸ. Ἐδῶ πρέπει νὰ προστεθεῖ ὅτι ἀφορμὴ τῆς ἐκτόπισης τοῦ Σίμου, μαζί μὲ τὸ κύριο προσωπικὸ τῆς ἐφημερίδας του εἶταν, ὅπως εἶχε καταγγελλθεῖ στὴν ἴδια του τὴν ἐφημερίδα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ διένεξη γύρω στὸ θέμα τῆς διαθήκης τοῦ Ζάππα, ποὺ τόσο ἐταλαιπώρησε τὴν τότε Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση, καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Ἑλλάδα δὲν δεχόταν τὴ Ρουμανία συγκυρίαρχο στὴ Μακεδονία. Ἐπρόκειτο πάντοτε γιὰ ἓνα ἄλλο θέμα, τὸ «Κουτσουβλαχικόν», ποὺ ἔγινεν ἀφορμὴ νὰ διωχθοῦν οἱ περισσότεροι Ἕλληνες δημοσιογράφοι τῆς Ρουμανίας καὶ νὰ γευθεῖ πολλές πικρίες τὸ ἐκεῖ ἑλληνικὸ στοιχεῖο.

Στὴν Ἑλλάδα ἡ «Πατρίδα» τοῦ Σίμου γνώρισε πολλὰ καλὰ μέρες. Διέκοψε ὅμως τὴν ἔκδοσή της τὸ 1920, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀναπάντεχη πτώση τοῦ

Βενιζέλου, τὸν ὁποῖο ἀκολουθοῦσε ὁ Σῆμος μὲ ἀφοσίωση. Ἐπανεκδόθηκε τὸ 1927, γιὰ νὰ διακόψει ὀριστικὰ τὸ 1935, μὲ τὴν ἀποχώρηση τοῦ ἱδρυτῆ της ἀπὸ τὸ δημοσιογραφικὸ στίβο, πού τὸν ἐτίμησε πάντοτε μὲ τὴν παρουσία καὶ τοὺς ἀγῶνες του.

Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Σῆμος ὑπῆρξε καὶ πολιτικός. Γιὰ τοῦτο ἔχομε τὴ γνώμη ὅτι τὸ ἔργο του, καὶ σὰ δημοσιογράφου καὶ σὰν πολιτικοῦ, πρέπει νὰ ἐρευνηθεῖ πλατύτερα καὶ νὰ τοῦ δοθεῖ ἡ θέση πού τοῦ ταιριάζει.

Ἐκδότης καὶ Διευθυντῆς τῆς ἐφημερίδος «Μέλισσα» πού ἐμβληματῶς τῆς εἶταν ἡ κυψέλη, γιὰ νὰ συμβολίζει προφανῶς τὴν ἐργατικότητα. Ἐκδόθηκε τὸ 1908 καὶ συνέχισε τὴν ἔκδοσή της ἐπὶ μιᾷ ὁλόκληρῃ περίπτῳ εἰκοσαετία. Ὁ Οἰκονόμου εἶταν, ὅπως καὶ ὁ Σαρδέλλης, ἀπὸ τὸ Πάπιγκο. Εἶχαμε τὴν εὐκαιρία νὰ τὸν γνωρίσουμε προσωπικὰ καὶ νὰ συνεργασθοῦμε στὴν ἐφημερίδα του, στὸ πρῶτο στάδιο τῆς θητείας μας στὴ δημοσιογραφία.

Τύπος καλοκάγαθος, μὲ τὸ γενάκι του καὶ τὸ σκληρὸ κολλάρο, πού δίνανε σὲ ὅλη του τὴν ἐμφάνιση κάτι ἀπὸ τὴν παλῆα διδασκαλικὴ ἐπισημότητα. Προερχόταν ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν ἐργατῶν Τύπου, εἶταν ἀφοσιωμένος στὴ δημοσιογραφία καὶ εἶχε τὴ φιλοδοξία νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν Ἑλληνικὴ Ἰδέα στὴν ξένη.

Φιλοπαίγμων καὶ πνευματώδης εἶχε κερδίσει τὴ συμπάθεια τῶν ἀναγνωστῶν του, πρῶγμα πού τοῦ ἐπέτρεψε νὰ συνεχίσει γιὰ δυὸ δεκαετηρίδες σχεδὸν τὴν ἔκδοσή της, παρὰ τὰ πενιχρὰ μέσα πού τοῦ παρεῖχε.

Χαρακτηριστικὸς γιὰ τὴν πνευματώδη διάθεσή του εἶναι ὁ ὑπότιλος τῆς ἐφημερίδος του: «Ὅμιλεῖ ἡ Μέλισσα; καὶ ὅμως ὁμιλεῖ», πού προδιέθετε τοὺς ἀναγνώστες του.

Ἡ πολύχρονη ἔκδοση τῆς ἐφημερίδος του, βοήθησε, μαζί μὲ τὶς ἄλλες, στὴ διατήρηση τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος τῶν ἀποδήμιων καὶ τῆς ἀγάπης γιὰ τὴ γενέθλια γῆ, γιὰ τὸ μακρινὸ τους χωριό, πρὸς τὸ ὁποῖο εἶταν πάντα στραμμένος ὁ νοσταλγὸς τους καημός. Καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς ἡ ὑπηρεσία πού προσέφερε δὲν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἀσήμαντη.

ΚΩΣΤΑΣ ΒΕΛΕΝΤΖΑΣ

Ἐκδότης καὶ Διευθυντῆς τῆς ἐφημερίδας «Ἐθνικὸς Φάρος». Ζαγορίσιος, ἀπὸ τοὺς Κήπους, ὅπου σὼζεται καὶ σήμερα τὸ ἀρχοντικὸ τῆς οἰκογένειάς του.

Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἀνάμεσα στοὺς Ἡπειρώτες δημοσιογράφους τῆς Ρουμανίας, οἱ Ζαγορίσιοι κατέχουν τὴν πρώτη θέση, ἀριθμητικὰ τοῦλάχιστο, ἐπειδὴ γιὰ μιὰ λεπτομερειακὴ ἀξιολόγηση δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει ἀξιώσεις τούτῃ ἢ σκιαγραφία.

Τελειόφοιτος τοῦ Γυμνασίου Σάρμου, ὁ Βελέντζας, ἐσπούδασε οἰκονομικὰς καὶ πολιτικὰς ἐπιστῆμες στὴ Ζυρίχη. Τὸν τραβοῦσεν ὅμως ἡ δημοσιογραφία καὶ παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ παρακολουθεῖ τὶς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ πατέρα του, συνεργάζεται ἀπὸ τοῦ 1925, στὸν «Ἡπειρωτικὸ Ἀγῶνα» τῶν Γιαννίνων, στὴ «Μέλισσα» τοῦ Οἰκονόμου, καὶ στὸ «Ἐθνος» τοῦ Κωστομύρη. Ἐκδίδει τὴν «Πολιτικὴ καὶ Οἰκονομικὴ Ἐπιθεώρηση» μὲ τὸν Ἀριστοτέλη Σαρδέλλη καὶ ἀναλαμβάνει τὴ διεύθυνση τῆς ἐφημερίδας «Ἀκρόπολις», ὅλο τοῦ Σαρδέλλη.

Τὸν «Ἐθνικὸ Φάρο» ἐξέδωκε τὸν Μάϊο 1934 καὶ καθώρισε τοὺς σκοποὺς του στὸ πρῶτο κύριο ἄρθρο στὸ ὁποῖο τόνιζε, ἀνάμεσα στ' ἄλλα:

«...ἐπιδιώκομεν νὰ δώσωμεν ἓνα μορφωτικὸν ὄργανον, ἀφοῦ γνωστὸν τυγχάνει ὅτι ἡ ἡμερὶς ἀποτελεῖ τὸ μόνον σχεδὸν μέσον μορφώσεως τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐξωτερικοῦ. Νὰ δώσωμεν τέλος ἓνα ἐθνικὸν ὄργανον ἐμπνέον καὶ τονῶνον τὸ τόσο χαλαρωθὲν ἐθνικὸν αἶσθημα τῶν Ἑλληνοπαίδων πρὸ πάντων, τῶν παιδιῶν αὐτῶν ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐξαρτᾶται τὸ μέλλον τῆς φιλῆς μας».

Ὁ Βελέντζας, τὸν ὁποῖο εἶχαμε τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσουμε καὶ νὰ συνεργασθοῦμε μαζί του, συνδύαζε τὸν ἐπιστήμονα μὲ τὸ δημοσιογράφο καὶ οἱ δημοσιογραφικοὶ του ἀγῶνες γίνονταν ἀπὸ περιωπῆς καὶ μὲ μιὰ ἰδιαίτερη καὶ ὀξυδερκῇ θεώρηση τῶν πολιτικῶν, κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν προβλημάτων. Εἶχε ἀνεπτυγμένο τὸ αἶσθημα τῆς ἐπαγγελματικῆς εὐθύνης, τῆς δημοσιογραφικῆς ἐντιμότητος καὶ τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρεπείας.

Πρῶτη του σκέψη μετὰ τὴν ἔκδοση τοῦ «Ἐθνικοῦ Φάρου» εἶναι νὰ ὀργανώσει μιὰ ἐκδρομὴ - προσκύνημα στὸ Δραγατσάνι καὶ νὰ φροντίσει γιὰ τὴν ἀναστήλωση τοῦ Ἡρώου τῶν Ἱερολοχιτῶν, ποὺ εἶχεν ἀνεγερθεῖ μὲ πρόταση καὶ πρωτοβουλία τοῦ Ζαχαρία Σαρδέλλη.

Μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτὴ δημοσιεύτηκε στὸν «Ἐθνικὸ Φάρο» τὸ παρακάτω ποίημα τοῦ μεγάλου μας Παλαμᾶ, ποὺ τὸ εἶχε γράψει κατὰ παράκληση τοῦ Βελέντζα:

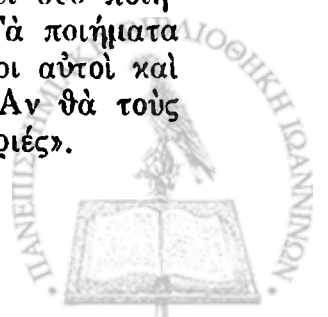
Δ Ρ Α Γ Α Τ Σ Α Ν Ι

Μοῦσα κι' ἂν εἶμαι, εἶναι Δόξα
Τὸ δικό μου τῶνομα κι' εἶναι
Πάντα ἡ Ἑλλάδα μεγάλη
Στὴν ἱερὴ γῇ ποὺ μὲ στέλνει
Γιὰ τὰ ἱερὰ θεωρημένα
Στάχνα τῆς νιότης νὰ πλέξω
Καὶ τὸ πανίερο στεφάνι.
Δὲν εἶν' ἀπ' ἄνθια, ἀπ' τῶν ἄστρον
Εἶναι τὸ φῶς τὸ στεφάνι
Μὲ τὴ μιὰ λέξη κι' ἐκείνη
Φωτοχυτὴ: ΔΡΑΓΑΤΣΑΝΙ.

Ὁ Παλαμᾶς συνώδευσε τὸ ποίημά του καὶ μὲ ἓνα χαρακτηριστικὸ γράμμα του:

«Φίλε κ. Βελέντζα,

Ἄρρωστος καθὼς εἶμαι, δὲν κατώρθωσα νὰ σᾶς ἀποκριθῶ ἔγκαιρα. Σήμερα μόλις πρῶτὴν ξύπνησα καθὼς εἶδα στὸν ὕπνο μου πὼς εἶχα γράψει δυὸ ποιήματα ποὺ τὰ διάβαζα κι' ἀποροῦσα πὼς ἔγιναν τόσο ἁρμονισμένα. Τὰ ποιήματα δὲν τὰ θυμοῦμαι πλέον, ἀλλὰ μοῦ ἦρθαν στὸ νοῦ αὐτοσχέδιοι οἱ στίχοι αὐτοὶ καὶ σᾶς τοὺς στέλνω μὴ γνωρίζοντας ἂν ταιριάζουν, ἀλλὰ εἶναι αὐτοί. Ἄν θὰ τοὺς δημοσιεύσετε, φροντίστε νὰ μὴ ἔχουν λάθη, γιὰ τὴν ἀλήθειαν εἶναι μαχαιριές».

Σὰ σὲ παρένθεση θὰ σημειώσουμε κι' ἐδῶ ὅτι ὅταν ξαναεπισκεφθῆκαμε ἀργότερα τὸ Μνημεῖο τῶν Ἱερολοχιτῶν, βρισκόταν σὲ ἀξιοθρήνητη κατάσταση. Ἡ θύελλα τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου καὶ οἱ συνέπειές του, πού ἀνάμεσά τους εἶταν καὶ τὸ τραγικὸ καὶ ὀριστικὸ ξερρίζωμα τῶν Ἑλλήνων τῆς Ρουμανίας, δὲν ἐπέτρεψαν ν' ἀναληφθεῖ ἀγώνας γιὰ τὴ διάσωσή του.

Μιὰ πρότασή μας νὰ συμπεριληφθεῖ στὸν ἐτήσιο ἑορτασμὸ τῶν 150 χρόνων τοῦ ἐθνικοῦ μας ξεσηκωμοῦ καὶ ἓνα εὐλαβικὸ προσκύνημα στὸ Δραγατσάνι, στὸν τόπο ὅπου πρῶτα τὰ ἑλληνικὰ νιάτα πότισαν μὲ τὸ αἷμα τους τὸ δένδρο τῆς λευτεριᾶς, δὲν στάθηκε δυνατόν νὰ πραγματοποιηθεῖ. Ἔτσι, τὸ Μνημεῖο τῶν Ἱερολοχιτῶν στὸ Δραγατσάνι, περιμένει ἀκόμα τοὺς ἀναστηλωτὲς του. Ἡ ζωὴ τῆς ἐφημερίδας τοῦ Βελέντζα δὲν εἶταν μακροχρόνια. Τὰ γεγονότα πού εἶχαν ἀρχίσει νὰ διαγράφονται στὸν εὐρωπαϊκὸ ὀρίζοντα, σὰν προμήνυμα τῆς τραγωδίας καὶ τῆς θύελλας, πού θ' ἀκολουθοῦσε, καὶ ἡ δική του ἀσθένεια συνετέλεσαν στὴν πρόωρη διακοπὴ τῆς ἐκδόσής της. Κι' εἶταν κρίμα γιὰ τὸ ξεκίνημα εἶταν τόσο ὡραῖο.

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἐκδότες ἑλληνικῶν ἐφημερίδων, πού προαναφέραμε, ἡ παρουσία Ἡπειρωτῶν δημοσιογράφων στὸν Ἑλληνικὸ Τύπο τῆς Ρουμανίας, εἶναι συνεχής. Ἡ δημοσιογραφικὴ δεοντολογία μᾶς ὑποχρεώνει νὰ τοὺς ἀναφέρουμε. Ἀρχίζουμε ἀπὸ τὸν Κωνστ. Ράδο, πού γιὰ ἓνα χρονικὸ διάστημα ἔγινε ἀρχισυντάκτης τῆς ἐφημερίδας «Οἱ Σύλλογοι» τοῦ Ρουμπίνη. Ἀκολουθοῦν ὁ Θωμᾶς Μουδόπουλος, ἀπὸ τὴν Ἀρίστη Ζαγορίου, τακτικὸς συντάκτης τοῦ «Ἐθνους» τοῦ Κωστοιύρη, ὁ καθηγητὴς Χρῆστος Τσοῦλας, ἀπὸ τὴν Παρριυθιά, πού ἔγραψε σὲ περισσότερες ἐφημερίδες καὶ ἰδιαίτερα στὸν «Ἐθνικὸ Φάρο» τοῦ Βελέντζα, ὁ γιατρὸς Γραμματόπουλος, τακτικὸς συνεργάτης τῆς «Νέας Ἑλλάδος» τοῦ Τσοῦρκα καὶ τέλος ὁ ὑπογραφόμενος πού ζητεῖ συγγνώμη γιὰ τὴν αὐτοπαρουσίαση πού τὴν ἐπέβαλε ἡ χρονογραφικὴ ἀνῶν καὶ ἱστορικὴ ἀκρίβεια.

Ὁ κύκλος τῆς Ἑλληνικῆς Δημοσιογραφίας στὴ Ρουμανία, ἔκλεισε μὲ τὴν ἐφημερίδα «Νέα Ἑλλάς» τοῦ ἀειμνήστου φίλου, λογίου καὶ δημοσιογράφου Κλεοβούλου Τσοῦρκα, ἀπὸ τὸ Βογατοικὸ Καστοριᾶς. Ἐκδόθηκε στίς 22 Ὀκτωβρίου 1944, ὅταν ἄρχιζε νὰ γλυκοχαράζει ἡ νίκη πάνω στίς δυνάμεις τοῦ κακοῦ καὶ σταμάτησε τὸν Σεπτέμβριο 1946 μὲ διαταγὴ τῆς ρωσσικῆς λογοκρισίας, πού εἶχαν ἐγκαθιδρύσει τὰ σοβιετικὰ στρατεύματα κατοχῆς, στὴ Ρουμανία.

Ὡστόσο, παρὰ τὸ βραχύβιό της, ἡ ἐφημερίδα αὐτὴ ἀπετέλεσε τὸν ὡραιότερο ἐπίλογο τῆς Ἑλληνικῆς Δημοσιογραφίας στὴ Ρουμανία, τόσο μὲ τὴν ἐμφάνισή, ὅσο καὶ τὴν πληρότητά της. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθεῖ ὅτι στὸ συντακτικὸ της ἐπιτελεῖο ἦ ἀνάμεσα στοὺς συνεργάτες της μετεῖχαν ἄνθρωποι τῶν Γραμμάτων, καθηγητὲς Πανεπιστημίου κ.ἄ. ἐπειδὴ δύο σελίδες γράφονταν στὴ Ρουμανική.

Ὅταν ἔγινε γνωστὸ στοὺς ἡπειρωτικοὺς κύκλους τοῦ Βουκουρεστίου ὅτι κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου εἶχε βομβαρδισθεῖ καὶ ἡ γερὰρὰ Ζωσιμαία Σχολὴ δημοσιεύτηκε τὸν Νοέμβριο τοῦ 1945, στὴ «Νέα Ἑλλάδα» μιὰ ἐνθουσιώδης ἐκκλήση τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐράνου γιὰ τὴν ἀνοικοδόμησή της, ἐνισχυμένη ἀπὸ ἓνα ἐμπνευσμένο ἄρθρο τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἐφημερίδας Κλεοβ. Τσοῦρκα.

Παραθέτουμε ὁλόκληρο τὸ κείμενο τῆς ἐκκλήσεως γιὰ τὴν ἱστορία:

«Τὰ πλήγματα τοῦ πολέμου ὑπῆρξαν βαρεῖα διὰ τὴν Ἑλλάδα, διὰ κάθε πόλιν, διὰ κάθε χωριό, διὰ κάθε οἰκογένειαν.

Κατεπατήθησαν ὅλοι οἱ νόμοι τοῦ πολέμου — καὶ γραπτοὶ καὶ ἄγραφοι — κατεστράφησαν Ἐκκλησίαι, νοσοκομεῖα, σχολεῖα.

Μεταξὺ τῶν πληγέντων ἱστορικῶν ἰδρυμάτων εἶναι καὶ ἡ Ζωσιμαία Σχολὴ Ἰωαννίνων.

Ἡ ἐλληνικὴ διανόησις τῶν χρόνων τῆς δουλείας τῆς Ἡπείρου καὶ ἐν γένει ἡ ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων καυχᾶται μὲ τὸ ἔνδοξον παρελθὸν τῆς Σχολῆς ταύτης, προπορευομένης πάντοτε εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας. Σήμερον ἡ Ζωσιμαία Σχολὴ ἔπαισε νὰ ὑψώνει τὶς ὑπερήφανες κολῶνες της. πού μετατράπηκαν σὲ θρύμματα ἀπὸ ἐχθρικὰς βόμβες. Ἡ συνεισφορὰ μας διὰ τὸ ἀνορθωτικὸν ἔργον ὑπὲρ τοῦ ἐνδόξου αὐτοῦ βωμοῦ τῶν ἐλληνικῶν Γραμμάτων, τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς, νὰ μὴ γνωρίσει κανένα περιορισμό, διότι ὅσα καὶ ἂν συνεισφέρωμεν ἡμεῖς ἀπὸ ἐδῶ δὲν δύνανται νὰ παραβληθῶν μὲ ὅ,τι προσέφερον ἐκεῖνοι διὰ τὴν ὑπαρξίν ὅλων μας. Σήμερον μᾶς δίδεται ἡ εὐκαιρία νὰ ἐπιβληθῶμεν εἰς τὴν συνείδησιν ὅλων τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἄνθρωποι μὴ λησμονήσαντες τὴν πατρικὴν γῆν καὶ τὰ ἐλληνικὰ ἰδεώδη.

Μαθηταί, φοιτηταί, Μορφωτικοὶ Σύλλογοι, ἐπιστήμονες, ἔμποροι, ἐργάται καὶ Κοινοτικοὶ Ὄργανισμοὶ βοηθεῖτε διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς.

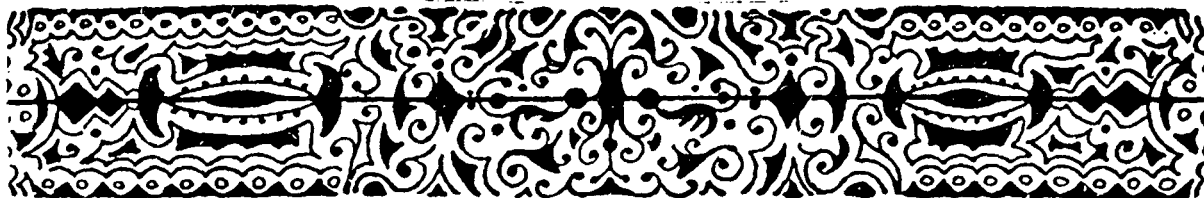
Ἡ ἐπὶ τῶν ἐράνων Ἐπιτροπὴ: Δημ. Γραμματόπουλος, ἱατρός, Νέστωρ Καμαριανός, ἱστοριογράφος, Δημ. Οἰκονομίδης, καθηγητής, Ἀλκὴς Μάνθος, λογογράφος, Κ. Γραμματίκας, δικηγόρος, Ἰωάν. Παπαϊωάννου, δικηγόρος, Δημ. Νικολαΐδης, ζωγράφος».

Τὸ ἔργο τῆς Ἑρανικῆς Ἐπιτροπῆς ματαιώθηκε ἀπὸ τὴν καθεστωτικὴ μεταβολὴ πού ἐπακολούθησε στὴ Ρουμανία καὶ ὑπῆρξε ἡ ἀφετηρία τοῦ ξεριζωμοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς χώρας αὐτῆς.

Αὐτὸ εἶταν τὸ χρονικὸ τῶν Ἡπειρωτῶν δημοσιογράφων στὴ Ρουμανία, πού δὲν ἐδίστασαν νὰ θυσιάσουν κάθε προνόμιο μὲ τὸ ὁποῖο τοὺς εἶχε προικίσει ἡ φύση καὶ ἡ πνευματικὴ τους κατάρτιση, γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν τὴν Ἑλληνικὴ Ἰδέα καὶ νὰ ἐπιβεβαιώσουν τὴ χαρακτηριστικὴ διαπίστωση κάποιου ξένου μελετητῆ, πού εἶπε: «Οἱ Ἕλληνες δὲν ἐκπατρίζονται ποτέ. Ὅπου κι' ἂν πᾶνε φέρουν μαζί τους, στὴν ψυχὴ τους τὴν Ἑλλάδα».

Γιὰ τοὺς Ἡπειρώτες, τοὺς αἰωνίους Ἕλληνες τοῦ Βενιζέλου, αὐτὸ ὑπῆρξε πάντοτε ὑπέρτατος, ἱερὸς Νόμος.

ΣΤΕΦ. ΜΠΕΤΤΗ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΚΑΙ Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ ΤΗΣ

«'Ε! πόσον γλυκύ πράγμα είναι νά ὁμιλῇ τινάς
τὴν ἀλήθειαν! Γλυκύτερον ὅμως καταπολλά εἶναι
νά ἐκφέρῃ εἰς φῶς ἀληθείας ἐπωφελεῖς ».

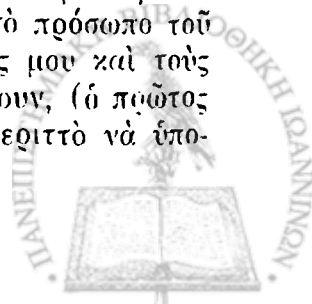
Ἀνώνυμος ὁ Ἕλλην

α) Ἀντιρρήσεις γιὰ τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ Ἀθ. Ψαλίδα

Κατακλείοντας πρόσφατη, ἐμφανισθεῖσα ἀπὸ τὶς στήλες τῆς «Ἡπ. Ἑστίας» μελέτη μου περὶ τοῦ Μιχ. Χρησταροῦ, διαπρεπῆ Γιαννιώτη ἱατροφιλόσοφου καὶ φιλικοῦ (1773—1851), διατύπωνα τὴ γνώμη, πὺς πιθανὸν ὑπὸ τὸ μυστηριώδη Ἀνώνυμο συγγραφέα τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας, τοῦ γνωστοῦ προεπαναστατικοῦ κατὰ τὸ χρόνο καὶ ἐπαναστατικοῦ κατὰ τὸ περιεχόμενον βιβλίου, νά κρύβεται ὁ Χρησταροῦς μου αὐτός, γιὰ τὶς πολλὰς σημειούμενες ἐκεῖ ὁμοιότητές τους. Ὀλίγο ἀργότερα, ὁ καθηγητὴς τῆς ἔδρας τῆς Παιδαγωγικῆς στὸ Πανεπιστήμιό μας κ. Χρ. Φράγκος, δημοσίεψε παλαιότερη, πὺν παρακολούθησα, διάλεξή του, ἀνάτυπο τῆς ὁποίας ἐκ τοῦ Α' Τόμ. τῆς Δωδώνης (Ἑπετηρίδας τῆς Φιλοσοφ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων) εἶχε τὴν καλωσύνη νά μοῦ στείλῃ, ὅπου ὑποστηρίζει τὴν ἄποψιν, πὺς συγγραφέας τῆς Νομαρχίας εἶναι ὅπωςδήποτε ὁ σοφὸς Ἀρχιδιδάσκαλος τῆς Καπλανεῖου Ἀθανάσιος ὁ Ψαλίδας (1767—1829).

Θὰ πρέπει νά σημειώσω μὲ τὴν εὐκαιρία, πὺς τὴ σχετικὴ γνώμη, εἰκασία μᾶλλον, εἶχε διατυπώσῃ πρῶτος πρὸ δωδεκαετίας (1960), ὁ φιλόλογος Ρήγας Γαρταγάνης καὶ τὴν ἀνέπτυσσε μάλιστα διεξοδικὰ σὲ τέσσερες πυκνωτυπωμένες σελίδες, τὶς ὁποῖες ἐπισύναψε ὡς Παράρτημα στὴ μακρὰ εἰσαγωγὴ τῶν Ἀπάντων του τοῦ Κάλβου (σελ. 252—5), ὅχι χωρὶς λόγο, ἐπειδὴ ἡ ποίησις τοῦ Ζακυνθίου ποιητῆ, εἶναι βαθειὰ διαποτισμένη ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς Νομαρχίας, εὔχονταν δὲ ἐκεῖ ὁ Γαρταγάνης, κάποιος ἀξιωτέρός του νά καταπιαστῇ μὲ τὸ πρόβλημα. Ἀκριβῶς τὴν εὐχὴ αὐτὴ, χωρὶς νά τὴ γνωρίζῃ, ἀλλὰ ἀπὸ καταδικὴν τοῦ σκέψῃ, ἤλθε νά ἐκπληρώσῃ ὁ κ. Φράγκος, προβάλλοντας τὰ ἀποκλειστικὰ δικαιώματα τοῦ Ψαλίδα στὴ συγγραφὴ τῆς Νομαρχίας.

Ὁ ἀξιωματικὸς ἐν τούτοις καὶ σχεδὸν ἀπόλυτος τόνος μὲ τὸν ὁποῖο ὁ κ. καθηγητὴς παρουσιάζει τὴ γνώμη του, σὲ τρόπο ὥστε νά θεωρῇ λεηλιμένο ἤδη τὸ πρόβλημα, πὺν ἐπὶ ἑκατὸν εἴκοσι τόσα χρόνια (ἀφ' ὅτου δηλ. πρῶτος τὸ ἔθεσε στὴ Ν. Φιλολογία του ὁ Ἀ. Παπαδόπουλος Βρεττός) ταλανίζει χωρὶς ἀποτέλεσμα τὴ νεο-ἑλληνικὴ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, μὲ κινεῖ νά διατυπώσω κάποιες γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Ψαλίδα ἀντιρρήσεις, μὲ μόνον σκοπὸ νά βοηθήσω κατὰ τὶς δυνάμεις μου καὶ τοὺς δυὸ πιὸ πάνω ἐρευνητές, πὺν ὑπόσχονται νά ἐπανέλθουν, ἂν ἐπανέλθουν, (ὁ πρῶτος πέρασεν δώδεκα χρόνια καὶ δὲν ἀκούστηκε) διαφωτιστικώτεροι. Περιττὸ νά ὑπο-

μνήσω, πώς δὲν εἶμαι εἰδικός, ἀλλ' ἡ μακρόχρονη ἐξ αἰτίας τοῦ Χρησταρῆ σὲ βάθος καὶ ἔκταση ἀναστροφή μου μὲ τὸ θέμα, ποὺ ἐπιτρέπει νὰ λάβω μέρος στὴ συζήτηση. Παρὰ ταῦτα δὲν θὰ ἀσχοληθῶ μὲ τὴν ἀνακοίνωση αὐτὴ καθ' ἑαυτὴ τοῦ κ. καθηγητῆ, τὴ δομὴ καὶ τὰ συστατικά της, γιὰ νὰ μὴ φανῇ πὼς ἀντιδικῶ μαζὶ του, ἀλλὰ θὰ ἐκθέσω μόνο αὐτὲς μου τὶς ἀντιρροήσεις - ἐρωτήματα, ποὺ θὰ πρέπει νὰ τύχουν, διὰν χρειασθῇ, μιᾶς ἀπάντησης, ἂν τὴν ἀξίζουν.

1) Ὁ Ἀγγ. Παπακώστας (Ν.Ε. ΜΕ' σελ. 409—410) ἀναιρῶντας τὴν ἀρχαιότερη γνωστὴ μαρτυρία (τοῦ Ἀνδρ. Παπαδ. Βρεττοῦ), ποὺ φέρει ὡς συγγραφέα τῆς Νομαρχίας τὸ Γιαννιώτῃ ἔμπορο στὴν Ὀλλάνδα Σπύρο Σπάχο, γράφει κοντὰ στ' ἄλλα: «Ἄν ὁ Σπύρ. Σπάχος εἶναι ὁ ἀνώνυμος συγγραφέας τῆς Ἑλλ. Νομαρχίας, πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸν Ἰδρωμένο δὲν θὰ τὸ εἶχε μάθει ὁ Ἀθ. Ψαλίδας, ὁ περίφημος διδάσκαλος τοῦ Γένους, ποὺ εἶχε πεθερὸ τὸ Σπάχο; (ὁ πεθερὸς τοῦ Ψ. λέγονταν Ἀπόστολος Σπάχος καὶ ὄχι Σπῦρος - Πρὸβλ. Δ.Ι.Ε.Ε. 1962 σελ. 330). Κι' ἂν τὸ ἐγνώριζε ὁ ψαλιδόγλωσσος Ψαλίδας, ποὺ ἔλεγε ξέφραγα τὴ γνώμη του ἀκόμα καὶ στὸ Μαυροκορδάτο, θὰ τὸ κρατοῦσε μυστικὸ καὶ δὲ θὰ ἔρριχνε κάπου διὐ λέξεις αὐτὸς ἢ οἱ μαθητὲς του οἱ τόσοι καὶ τόσοι, ποὺ εἶχε στὰ Γιάννινα, στοὺς Κορφοὺς καὶ στὴ Λευκάδα; Τί νὰ ὑποθέσῃ κανεῖς; Ἡ σιωπὴ τοῦ Ψαλίδα γαιπροῦ τοῦ Σπάχου προσθέτει μιὰ ἀκόμη βασικὴ ἀντίρρηση, ποὺ δὲν ἐπιτρέπει βασιζόμενοι στὰ γνωστὰ δεδομένα νὰ θεωρήσωμε τὸ Σπάχο ὡς συγγραφέα τῆς Ἑλλ. Νομαρχίας».

Πολὺ περισσότερο προσθέτουμε ἐμεῖς θὰ ἴσχυαν τὰ παραπάνω ἂν ὁ Ψ. ἔγραφε ὁ ἴδιος τὴ Νομαρχία. Στὸ ἓνα τέταρτο περίπου αἰῶνα, ποὺ μεσολάβησε ἀπὸ τὴν ἔκδοσή της (1806) ὡς τὸ θάνατό του (1829), θὰ βίασται τὸ μυστικὸ της τόσο καλὰ ὁ ἀθυρόστομος καὶ γλωσσαλγὸς Ψαλίδας; Θὰ προσθέσω ἀκόμα, πὼς ἀρκετὰ ὀργότερα κι ἀκριβῶς γι' αὐτό του τὸ κουσούρι καὶ τοὺς στενοὺς μὲ τὸν Ἀληπασιᾶ δεσμούς του (τὸ 1814 ἔγιναν καὶ συμπέθεροι), οἱ ἀπόστολοι τῆς Φιλικῆς δὲν ἔκριναν φρόνιμο νὰ τὸν εἰσαγάγουν στὰ μυστικά τῆς Ἑταιρείας τους. Στοὺς γνωστοὺς καταλόγους τῶν Φιλικῶν τὸ ὄνομά του καθὼς κι' ἐκεῖνο τοῦ φίλου καὶ «κατὰ γνώμην ἀδελφοῦ» του Βηλαρᾶ δὲν ἀναφέρεται, ἀντίθετα πρὸς ἄλλους ἐπίσημους Ρωμιοὺς Ἀληπασαλῆδες (Μάνθο Οἰκονόμου, Ἀλέξη Νοῦτσο, Ἰω. Κολέτη κ.ἄ.).

2) Ὁ Ψαλίδας ὑποστηρίχτηκε ὡς γνωστὸ (Πρὸβλ. Βρανούση: Ἀθ. Ψαλίδας 1952 σελ. 45—7) καὶ χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Ἀληπασιᾶ σὲ λεπτὲς διπλωματικὲς ἀποστολὲς κι' ἄλλες ἐμπιστευτικὲς τοῦ κράτους του ὑπηρεσίες. Θὰ τολμοῦσε ὕστερα ἀπ' αὐτὰ ὁ εὐνοοίμενος καὶ ὑπὸ τὴ σκιά πάντοτε τοῦ φοβεροῦ Ἀρθανίτη ζώντας Δάσκαλος, νὰ γράψῃ γι' αὐτὸν τὶς τόσες βρισιὲς καὶ κατηγορίες, ποὺ τοῦ καταμαρτυρεῖ ὁ Ἀνώνυμος; (Α 90—2: Θὰ παραπέμπω στὸ κείμενο τῆς ἔκδοσης Βαλέτα τοῦ 1957, ὅπου τὸ γράμμα δηλώνει τὸ κεφάλαιο, ὃ δὲ συνεχόμενός του ἀριθμὸς τὴν παράγραφο).

3) Ὁ Ἀνώνυμος ὑπερεπαινεῖ καὶ προβάλλει ὡς παράδειγμα ἐνάρτετου καὶ σοφώτατου ἄνδρα τὸ διδάσκαλο Κοσμᾶ Μπαλᾶνο (Δ 3, Δ 32). Ὁ Ψ. ὅμως, καθὼς ξέρομε (Πρὸβλ. Βραν. ὁ.π. σελ. 43 κ.κ.), δὲν τῶφαγε ποτὲ μὲ τοὺς συντηρητικὸς καὶ ξενόφοβους Μπαλάνους, ποὺ καὶ γι' ἄθεο καὶ Βολταιριστὴ τὸν κατηγοροῦσαν καὶ δὲ θὰ γλύτωνε ἀπὸ τὴν καταδρομὴ αὐτῶν καὶ τοῦ Γιαννιώτικου ἱερατείου, ποὺ ἐπηρέαζαν, ἂν δὲν προσοικειώνονταν στενὰ τὸν παντοδύναμο Βεζύρη. Ἑπαίνους λοιπὸν γιὰ τοὺς Μπαλάνους τέτοιους, σὰ δύσκολο πολὺ νᾶγραφε ὁ Ἀθ. Ψαλίδας.

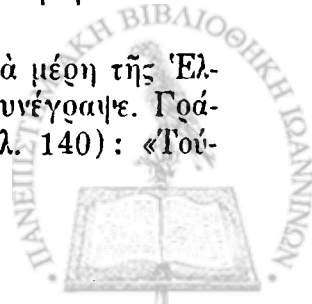
4) Ἡ Νομαρχία γράφτηκε κατὰ τὴν ὁμολογία τοῦ ἴδιου τοῦ Ἀνώνυμου (ΣΤ 11) «διὰ πολὺν βέβαια καιρὸν» μάλιστα δέ, καθὼς ὁ προσεκτικὸς μελετητὴς της διαπιστώνει, μεταξὺ τῶν ἐτῶν τὸ πολὺ 1804 καὶ 1806 χρόνον, ποὺ ἐκδόθηκε. Κατὰ τὴν

περίοδο όμως αυτή και πρωτίτερα ο Ψ. είναι δοσμένος ολόκληρος, πέρα από τις άλλες ποικίλες έξωσχολικές και έσωσχολικές δραστηριότητες, στην προσπάθεια κατοχύρωσης και ανάδειξης της νεαρής Καπλανικής Σχολής του και το φωτισμό γενικότερα του Γένους. Συγκεκριμένα την εποχή αυτή έχει ν' αντιμετωπίσει τις δεινές σκευωρίες και καταδρομές των αντιπάλων του με επικεφαλής το Δεσπότη Ίερόθεο, που με ανώνυμα και πολυώνυμα, καθώς τα λέει, γράμματα προς τον αγαθώτατο ιδρυτή και χορηγό της Πικροζώη Καπλάνη (1736—1806), έμάχονταν να του άρπάξουν από τα χέρια τη διαχείριση του λάσσου. (Προβλ. γράμματα του Ψ. προς Καπλάνη της 1.12.1805 Δ.Ι.Ε.Ε. 1962 σελ. 322—8). Από το 1799 ακόμα ο Ψ. ασχολείται έντατικά με την έκδοση πολύτομου έργου, καθώς σε σχετική προς τους άπανταχού φιλομοίςους των Έλλήνων (25.10.1799) προκήρυξή του αναφέρει, ένα είδος δηλ. συναγωγής όλων των έπιστημών «εις έν φιλοσοφικόν σύστημα εύτελές διά να χρησιμεύσει εις ανάπτυξιν και παράδοσιν εις όλα τα Σχολεία της ταλαίνης Ελλάδος» για το όποιο έργο, «δέν άφύγησα, συνεχίζει, ούτε κόπον ούτε καιρόν ούτε άγρυπνίαν και τέλος πάντων το έφερα εις την επιθυμητήν του έκβασιν» ο πρώτος δέ τόμος του «περιέχων λογικήν και Μεταφυσικήν» θά ήταν έτοιμος τον Ιούλιο του 1800 και θά έπονταν άμέσως οι υπόλοιποι (Προβλ. Δ.Ι.Ε.Ε. ό.π. σελ. 305—6). Τέλος το 1805, ένα περίπου χρόνο πριν φανή ή Νομαρχία, χάνει τη γυναίκα του τη δεύτερη (Ζαχαρούλα το γένος Κοντοβασίλη), που του αφήνει τρία όρφανά ήλικίας από λίγων μηνών ως τέσσερα χρονών. Ένας λοιπόν πολύασχολος, καθώς ο Ψ., άνθρωπος, άφοσιωμένος πάνω άπ' όλα στην ιδέα του έθνικοϋ διαφωτισμοϋ, θά μπορούσε να γράψη βιβλίο έθνεγερετικό καθώς ή Νομαρχία;

5) Το πλήθος των λεκτικών και έννοιολογικών ιδιοματισμών, που έγκατασπείρει σ' όλο το μήκος του έργου του ο Άνώνυμος αλλά και των έξ ίσου άμέτρητων βαρβαρισμών και σολοικισμών του (γραμματικών δηλ. και συντακτικών λαθών) δέν παρατηρείται, καθώς εύκολα μπορεί ο καθένας να διαπιστώσει, στα γνωστά προνομαρχιακά τουλάχιστον ψαλιδικά κείμενα. Αναφέρω μερικούς, τους χτυπητότερους από τους λεκτικούς μόνο αυτούς ιδιοματισμούς του. Γράφει: «άείμνητος, άθανάσιμος, αιώνιαζω, αναμνήει, άνδρότητα, άντλίζω, άνότης, αυτόματος, άπόλια, άρετοδοχείον, άσπάζουσα, άτελειότης, αυτόκτονες, αναμφιβολία, άναζητήτως, γιδοκέφαλος, δυσαρέσω, διανθεντεύω, δισχυρογνώμων, ειλικρινότης, έξακολοίθως, έξατιοῦμαι, έσθήνω, έσφαγιασθείς, έφημίζω, θηριότης, καλότατα, καλοποιία, κεχανώνεται, καταπραίνεις, κυθερνήτης, λεηλατεύω, λεξολάτραι, μεταλλένιος, μονομάχεται, νομοδότης, πλάτανες, πολυχρονιότης, προσπάθησιν, σχεδόν - σχεδόν, χαμερά, τεχνεύεται, τραγώδιον κ.π.ά.

6) Ο Άνώνυμος είναι ξενιτεμένος, ζή στο έξωτερικό, κάπου στην Ίταλία, όπως έκτός από τον τίτλο του βιβλίου («λόγος... Συντεθείς τε και τυπωθείς... έν Ίταλία» γράφει), κι από πολλά άλλα σημεία του έργου φαίνεται, γνωρίζει άρκετους Έλληνες του έξωτερικοϋ, τη ζωή και τις συνήθειές τους, τους όμογενείς φοιτητές, που σπουδάζουν στα Πανεπιστήμιά της (Δ 71). Λέει σ' ένα σημείο (Γ 16): «Άλλ' επειδή, ό αγαπητοί μου, τα περιστατικά μ' εμπόδισαν από το να έκτελέσω την θέλησίν μου, και να περιδαβάσω την Ελλάδα και όλην την Όθωμανικήν επικράτειαν, διά να έπαριθμήσω μόνος μου και καθώς πρέπει τους έν αυτή κατοικοῦντες, διά τοῦτο συντρέχω εις τους πλέον νέους και πλέον άξιοπίστους γεωγράφους, να άντλήσω κآن άπ' αυτούς εκείνο, όπου μόνος μου δέν ήδυνήθην να απολαύσω».

Αέν συμβαίνει όμως παρόμοιο πράγμα με τον Ψ., που και πολλά μέρη της Ελλάδας περιηγήθηκε και Γεωγραφία ό ίδιος, καθώς είναι γνωστό, συνέγραψε. Γράφει σε υπόμνημά του ο Ψ. προς τον Καποδίστρια (Βραν. ό.π. σελ. 140): «Τού-

τους τούς τόπους έξοχώτατε τούς έπέρασα καί τών δύο έπαρχιων 'Ηπείρου καί Θεσσαλίας ὄχι ὡς άπλοῦς θεωρητής ἀλλ' ὡς διωρισμένος παρατηρητής καί μέ τήν εἰδησιν τῆς Παλαιᾶς Γεωγραφίας καί μέ τήν γνώσιν τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης».

Λέει σ' ἓνα σημεῖο τοῦ λόγου του (Δ 65—6) ὁ Ἀνώνυμος: «Τί στοχάζεσθε ἀδελφο μου Ἕλληνες διὰ τούς ὁμογενεῖς μας ὅπου πόρρω τῆς Ἑλλάδος εὐρίσκονται;... Οἱ περισσότεροι ἀπό αὐτούς οὔτε καί σᾶς ἐνθυμοῦνται... Γνωρίζω μερικούς ὅπου σχεδόν - σχεδόν ἐντρέπονται νά λέγωσιν ὅτι εἶναι Ἕλληνες...». Καί παρακάτω (Δ 90 καί 99) ἀπειθνόμενος πρὸς τούς ξενιτεμένους: «Ἵπ' ἀγετε» λέει (ὄχι ἐλάτε) νά προητοιμάσῃτε τήν ἐπανόρθωσιν τῶν συμπατριῶτων μας», ἢ «μισεύσετε παραχρῆμα διὰ τήν πατρίδα σας» (Δ 63). Θά μπορούσα νά ἀναφέρω καί πλήθος ἄλλες ὁμολογίες τοῦ Ἀνώνυμου ἔμμεσες, πῶς εἶναι δηλ. ταξιδεμένος, ἀλλ' οἱ παραπάνω μοῦ φαίνονται ἀρκετές.

7) Ὁ ἄγνωστος συντάκτης τῆς Νομαρχίας φαίνεται θεομὸς φίλος, θαυμαστής καί ὁπαδὸς τοῦ Ρήγα, «εἰς τὸν τύμβον, ἄλλωστε, τοῦ μεγάλου καί ἀειμνήτου αὐτοῦ Ἕλληνος τὸ πονημάτιόν του ἀνατίθῃσι», ὀλοφάνερη εἶναι ἡ στενὴ σχέσης τοῦ ἔργου του μέ τὰ γραπτὰ καί τίς ιδέες τοῦ Πρωτομάρτυρα, φανατικὸς δὲ δημοκράτης, πὺν δὲν ἔχουμε ἀποδείξεις ἂν ἦταν τέτοιος τότε ὁ Ψαλίδας. Ἀντιθέτως μάλιστα καί ἰδιαίτερα γιὰ τὰ χρόνια τῆς παραμονῆς του στὴ Βιέννη (1787—1795) ὁ Ψ. ἔδωκε ἀπτὰ δείγματα ἀντιδημοκρατισμοῦ καί σφοδρῆς ἀντίθεσής του πρὸς τίς ιδέες πὺν σκόρπισε στὴν Εὐρώπῃ ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, μέ τήν κατάδοσιν στῆς Αὐστριακῆς ἀρχῆς τοῦ συνοῖκου του (Στὸ σπῖτι τοῦ πρώτου πεθεροῦ του Βιεννέζου καλτσοποιοῦ Ἰωσήφ SCHICKTANZ) γαλλόφρονα στρατιωτικοῦ γιαιοῦ JE ROUX καί τὸ φιλομοναρχικὸ (29.1.1793) πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας ὑπόμνημά του, ὅπου ὁ κατόπι ἄρκρος προοδευτικὸς καί ἐπαναστάτης Δάσκαλος, δειχνεται στυλοβάτης τῆς μοναρχίας, βασιλικώτερος καί ἀπὸ τούς ἀνώτατους ὑπεύθυνους φρουροὺς τῆς. (Πρὸβλ. Γ. Λαῖου: ὁ Ψ. ἀντιδημοκράτης «Ἡπ. Ἑστ.» 1957 σελ. 214 κ.κ.).

Ὡς πρὸς δὲ τίς πιθανές πρὸς τὸν Πρωτομάρτυρα σχέσεις του, ὁ ἴδιος Γ. Λαῖος, αὐτὸς πὺν ξεσκέπασε τὴν ἀχαρακτήριστη, χωρὶς ὑπερβολή, διαγωγή τοῦ Ψ. στὴ Βιέννη, συμπεραίνει (ὅ.π. σελ. 215): «Δὲν μπορεῖ νά εὐσταθῇ ἡ ὑπόθεσις γιὰ μιὰ ἐπαναστατικὴ ἐπαφὴ μεταξὺ Ρήγα — Ψαλίδα, πὺν κάνουν ἄλλοι κατὰ τὰ ἄλλα δόκιμοι ἐρευνητὲς καί βιογράφοι τους. Διότι τὸ 1790, πὺν ἦρθε ὁ Ρήγας στὴ Βιέννη, ὁ Ψ. ἦταν ἀντιδημοκράτης».

8) Ὁ Ἀνώνυμος χρησιμοποιεῖ κατ' ἀποκλειστικότητα, μπορῶ νά πῶ, τὸ ἐθνικὸ «Ἕλλην» καί ἔτσι ἀποκαλεῖ σ' ὅλο τὸ μῆκος τοῦ λόγου του τοὺς ὁμογενεῖς. Ἐνῶ ὁ Ψ. παραπαίει, καθὼς βλέπω, στὰ γραφτὰ του ἀνάμεσα στὰ ὀνόματα Γραικός, Ἕλληνας, Ρωμαῖος, Γένος καί μόνο στὰ μετὰ τὸ 1823 κείμενά του (Γράμματά του πρὸς Μαυροκορδατο) γράφει συχνότερα Ἑλλάς, Ἕλληνες, ἑλληνικά, ἑλληνικὸν καί Γένος, ἀκολουθώντας προφανῶς τὸν ἀποδέχτη τῶν ἐπιστολῶν του Μαυροκορδατο καί τοὺς περισσότερους λογίους τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀγῶνα (Πρὸβλ. Βρανούση ὅ.π. σελ. 116 κ.κ.).

9) Ἡ καταγωγή τοῦ Ἀνώνυμου (Γιαννιώτικη ἢ τὸ πολὺ Ἡπειρωτικὴ, χωρὶς ἀντίρρηση), καίποια στοιχεῖα τοῦ ὅφους (χρῆσις τῶν λέξεων τινάς, ὅπου, οὐτιδανός, λέγω, ἀνθρωπότης, αἰσθαντικὸς κ.ἄ.), ἡ ἀρχαιογνωσία, ἡ πατριδολατρεία καί ὁ ἀντιζηλωτισμὸς του, μᾶς φέρουν βέβαια — ὡς ἓνα σημεῖο — κοντὰ στὸν Ψαλίδα. Ἀλλὰ κατοπινὰ μετανομαρχικὰ δημοσιεύματα τοῦ τελευταίου, δὲν πρέπει, γιὰ καίποιας τέτοιες ὁμοιότητές τους, νά προσάγωνται γιὰ ἀποδείξεις ταυτότητας τῶν δυὸ, ἐπειδὴ ὁ ἀμοιβαῖος γενικώτερος ἐπηρεασμὸς μετανομαρχικῶν δηλ. κειμένων

πρὸς τὴ Νομαρχία καὶ αὐτῆς πρὸς ἀρχαιότερά της παραπλήσιου περιεχόμενου, εἶναι ἐξακριβωμένος.

Ὁ Κ. Παπαχρήστου μάλιστα (Προβλ. Ἀφιερωμ. εἰς Ἀμαντον 1940 σελ. 400) θεωρεῖ τὸ ρῆμα «λέγω» σὰν χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῶν ψαλιδικῶν κειμένων (σ' ὅλο τὸ κείμενο τῆς Νομαρχίας τὸ βροῖκα ὁκτὼ φορὲς περίπου), ὁ ἴδιος ὅμως σὲ παλαιότερη ἀξιόλογη, καθὼς τὴν εἶπαν, ἀνακοίνωσή του, ποὺ παρουσίασε στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν (10.5.1944) ὁ Δάσκαλός του ἀείμνηστος Ν. Βέης (Προβλ. Πρακτ. Ἀκ. Ἀθηνῶν ΙΘ' (1948) σελ. 303—7), ὑποστήριξε, πὼς συγγραφέας τῆς Νομαρχίας εἶναι ὁ Κορίνθιος γιαιοφιλόσοφος φίλος καὶ ὁμόγνυμιος τοῦ Βηλαροῦ Γεωργ. Καραῶς.

10) Ὁ Ἀνώνυμος ψέλνει τὸν ἀναβαλλόμενο στοὺς ἀπόδημους ὁμογενεῖς ποὺ παντρεύονται ξένες, ἀλλογενεῖς γυναῖκες (Α 74, 76), καὶ ὁ Ψ., καθὼς ξέρουμε, ἦταν ἀνάμεσά τους ἀφοῦ ἡ πρώτη του γυναῖκα, ἡ Ζωσεφίνα, ποὺ τὴν παντρεύτηκε στὴ Βιέννη στίς 5.5.1793 καὶ τοῦ πέθανε τὸν ἄλλο ἀμέσως χρόνον (18.4.1794), ἦταν Αὐστριακὴ καὶ καθολικὴ τὸ θρήσκευμα (προβλ. Γ. Λάϊος δ.π. σελ. 215). Νὰ τῷκανε καὶ αὐτὸ ἀπὸ σκοπιμότητα, ποὺ συχνὰ στὴ περίπτωσή μας προβάλλουμε ὅταν δὲν ἔχουμε ἄλλα οὐσιαστικώτερα στοιχεῖα, ἔτσι δηλ. γιὰ νὰ παραπλανήσῃ καὶ συγκαλύψῃ τὴν ἀνωνυμία του;

11) Ἐπεισόδια τῆς ἀρχαίας Ἱστορίας ἀναφερόμενα στὴ Νομαρχία παραποιημένα, καθὼς ἐκεῖνο τῆς Λάκαινας ποὺ παραδίδει τὴν ἀσπίδα στὸ γυιό της (Α 126), τοῦ Κινναίγειρου (Α 155), τοῦ Λεωνίδα (Α 70—3), οἱ λαθεμένες χρονολογίαι ἀνάδοξης στὸ θρόνον τοῦ Φιλίππου Β' τῆς Μακεδονίας (Β 31) καὶ τῆς διανομῆς τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας σὲ Δυτικὴ καὶ Ἀνατολικὴ (Β 33), καθὼς καὶ τόσες ἄλλες γιὰ πρόσωπα, τόπους καὶ πράγματα μικροανακριβείες, ποὺ κατὰ τίς συγγρῆς περιδιαβάσεις μου στὸ κείμενο τοῦ ἔργου ἐπεσήμανα (Α 89, 92, 94, 95 κ.ά.) μᾶς ὁδηγοῦν μακριὰ ἀπὸ τὸν Ψαλίδά, τὸν ἀκριβολόγο ἱστορικὸ καὶ τὸ σοφὸ Δάσκαλο.

12) Ἀλλὰ καὶ «τὰ χαρτία τὰ γεγραμμένα», ὅσα ὁ ἐνθουσιασμὸς καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ πράγματος τοῦ ὑπαγόρευαν, αὐτὰ δηλ. ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐσύνθεσε κατόπι τὸν περὶ ἐλευθερίας Λόγον του ὁ Ἀνώνυμος, τὰ εἶχε «ἄλλα ἰταλιστί, ἄλλα γαλιστί καὶ ἄλλα εἰς τὴν γλῶσσάν μας καὶ ὅλα τόσον κακῶς γεγραμμένα, λέει, ὅπου μόλις ἤμποροῦσα νὰ τὰ ἀναγνώσω... δὲν εἶχον δὲ τὴν παραμυθρὰν εὐταξίαν» (ΣΤ 10, 11). Γλῶσσες ξένες, καθὼς ξέρουμε, στίς ὁποῖες ὁ Ψ. ἔγραφε καὶ μιλοῦσε μ' εὐχέρεια, γιὰ τίς εἶχε σπουδάσει καὶ γιὰ τίς ὁποῖες συχνὰ τὸν χρησιμοποιοῦσε ὁ Ἀλῆς ὡς διερωμηνέα μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ Κράτος του, ἦταν ἡ Ρωσικὴ καὶ ἡ Γερμανικὴ καὶ λιγώτερο ἡ Ἰταλικὴ καὶ Γαλλικὴ, ποὺ δὲν τίς σπούδασε οὔτε τίς οἰκεῖες χῶρες εἶχε ἐπισκεφθῇ. Ἀκόμη τὰ χειρόγραφα τοῦ Ψ. κατὰ μαρτυρίαις αὐτῶν ποὺ εἶδαν τέτοια, μελέτησαν καὶ εἰς φῶς ἐξέδωκαν (Βρανούσης, Παπακώστας, Διαμάντης), δὲν διακρίνονται, καθὼς τοῦ Ἀνώνυμου, γιὰ κακογραφία καὶ ἀκαταστασία ἀλλὰ γιὰ τὴν καλαισθησία καὶ τὴν τάξιν τους.

13) Ἡ Νομαρχία ὡς γνωστὸν ἀλευθύνονταν σ' ὅλο τὸ Γένος. Νὰ τ' ὠφελήσῃ ἤθελε, νὰ τὸ παρακινήσῃ, νὰ ἐξάρψῃ τὸν πόθο του γιὰ τὴν ἐλευθερία. Γιατὶ ὁ Ψ. ὁ ἀπὸ πεποίθησιν δημοτικιστὴς καὶ τῶν ἄκρων μάλιστα (ἀπὸ τὸν καιρὸ — 1795 — τῶν Καλοζινημάτων του ἀκόμα διαφαίνεται πάνω του ἡ ἐπίδρασις τῶν γλωσσικῶν ἀντιλήψεων τοῦ Καταρτζῆ καὶ ἡ στροφὴ του πρὸς τὴ Δημοτικὴν) νὰ μὴ γράψῃ τὸ ἔργο του στὴν ἀπλὴ καὶ φυσικὴ τοῦ λαοῦ γλῶσσα γιὰ νὰ τὸν συγκινήσῃ περισσότερο;

14) Τὸ ὅτι ὁ Ἀνώνυμος λέει τὴν περίφημη Γραμματικὴν τοῦ Θ. Γαζῆ (Ε 23) συντακτικόν, καὶ τὸ τρίτον τοῦ Γαζῆ ἀντὶ τὸ τέταρτον, δηλ. τὴν ὑπομνηματισμένην μεγάλῃ ἔκδοσιν τοῦ Δασκάλου τῆς Πάτμου Δανιὴλ Κεραμέως στὸ Α' βιβλίον τῆς

Γραμματικῆς τοῦ Γαζῆ, σημαίνει ὅτι δὲν ἤξερε καλὰ τὰ σχολικὰ πράγματα, δὲν ἦταν δηλ. ὁ ἴδιος Δάσκαλος.

15) Ἀναφερόμενος ὁ Ἀνώνυμος στοὺς Σουλιῶτες καὶ στοὺς πολέμους τοὺς μὲ τὸν Ἀληπασιᾶ (Α 87—96) στέκεται περισσότερο στοὺς δυὸ πρώτους (1789 καὶ 1792) καὶ ὄχι τόσο στὸν τρίτο καὶ σκληρότερο (1800—3), πὺν τέλειωσε μὲ τὴν καταστροφὴ τοῦ Σουλίου. Ἄν ὁ Ψ. ἔγραφε τὴ Νομαρχία, γιὰτὶ νὰ μὴ μνημονεύσῃ καὶ ἐξάρῃ, ἀφοῦ τᾶζῃσε ἀπὸ κοντά, τὰ συνταρακτικὰ ὀλοκαυτώματα στὸ Κούγκι, στὸ Ζάλογγο, στοῦ Δημοσιᾶ τὸν Πύργο καὶ τῆς μονῆς τοῦ Σέλτσου; Μήπως δὲν τοῦ χρειάζονταν; Χώρα πὺν ὁ φίλος του Βηλαρᾶς ἔγραψε καὶ ποίημα γιὰ νὰ ὑμνήσῃ τὸν Ἀλῆ, τὸν πορθητὴ τοῦ Σουλίου!... (Πρὸβλ. Ν.Ε. ΛΕ' σελ. 456 καὶ Σολωμοῦ Ἀπαντα Ἀθ. 1957 σελ. 89 σημ. 1).

16) Ὁ Ἀνώνυμος ζῇ καὶ κινεῖται στὴν Ἰταλία, μετέχει, καθὼς ἀπὸ πλεῖστα σημεῖα τοῦ ἔργου φαίνεται (Δ 99, Ε 39, 41, ΣΤ 14, 15 κ.ά.), στὴ συνωμοτικὴ ἐνισχυμένη ἀπὸ τὸν Καρβοναρισμὸ κίνησι τῶν ἐλληνικῶν παροικιῶν αὐτῆς τῆς χώρας, σ' ἓνα εἶδος δηλ. προφιλικῆς μυστικῆς ἐταιρείας, πὺν ξεκινάει ἀπ' αὐτὸν τὸν Πρωτομάρτυρα, γνωρίζει τὰ φλέγοντα τῆς ἐποχῆς προβλήματα τοῦ ἰταλικοῦ λαοῦ (ἀπελευθερωτικὸ Δ 92, γλωσσικὸ Ε 22), θαυμάζει τοὺς ἄξιους πνευματικούς του ἡγέτες (ποιητὴ Ἀλφίερι Δ 13) καὶ παίρνει σὲ συνάρτησι μὲ τὰ συναφῆ προβλήματα τοῦ δικοῦ του λαοῦ, τὴν ἐνδεδειγμένη γνήσια πάντοτε ἀντιστασιακὴ θέσι. Τέτοιο πρᾶγμα γιὰ τὸν Ψαλῖδα τῆς ἰδίας ἐποχῆς (ἀρχῶν δηλ. τοῦ περασμένου αἰῶνα) τὸν αὐλόδουλο — πῶς νὰ τὸ κάνουμε — καὶ Ἀληπασαλῇ Ψαλῖδα, δὲν μπορεῖ κανεὶς σοβαρὰ νὰ ὑποστηρίξῃ.

17) Ὁ Ἀνώνυμος τέλος συσταίνει στοὺς ἀπανταχοῦ ὁμογενεῖς ν' ἀκροασθοῦν «τὰς συμβουλὰς τοῦ νέου Ἱπποκράτους, τοῦ ἐναρέτου φιλοσόφου Ἑλλήνος τοῦ ἐν Παρισίοις, λέει, κυρίου Κοραῆ» (Δ 58), καὶτὶ δηλ. πὺν σὲ καμμιά περίπτωσι δὲν μποροῦσε νὰ κάνῃ ὁ δεδηλωμένος ἀντικοραϊστὴς καὶ καταφρονητὴς τῆς ἀξίας τοῦ μεγάλου Χιώτη Ἀθ. Ψαλῖδας. (Πρὸβλ. Βραν. ὁ.π. σελ. 101—3).

Αὐτὲς ἦταν οἱ ἀντιρροήσεις μου οἱ ἰσχυρότερες κατὰ τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ Ψ. ὡς συγγραφέα τῆς Νομαρχίας. Θὰ μποροῦσα ν' ἀραδιάσω καὶ ἄλλες μικρότερης ἀξίας, πιστεύω ὅμως, πῶς οἱ πὺν πάνω εἶναι ἀρκετεῖς γιὰ νὰ στηρίξουν καλὰ τὴν ἀποψή μου.

Προσωπικὰ πολὺ θὰ ἤθελα, ἔτσι γιὰ νὰ δοξασθῇ περισσότερο καὶ θὰ χρωστοῦσα χάριτες σ' αὐτὸν πὺν θὰ μ' ἐπειθε, ὁ μυστηριώδης συντάκτης τῆς Νομαρχίας νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ ἀξιόγαστος καὶ σοφὸς «Τῷ ὄντι» Ἀρχιδιδάσκαλος τῆς Καπλανείου. Ἀλλὰ δὲν εἶναι. Ἀλλοῦ λοιπὸν θὰ πρέπει ν' ἀναζητηθῇ ὁ ἄγνωστος μὰ γνωστὸς καὶ μέγας πατριώτης Ἀνώνυμος, ὅχι ὅμως ἔξω ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν Ἡπειρωτῶν λογίων τῆς διασπορᾶς καὶ μάλιστα τῆς Ἰταλίας.

β) Ἕνας ἄλλος ἀνώνυμος

Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος γιὰ τὴ Νομαρχία καὶ τὸν ἄγνωστο συντάκτη μας, θὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴ τῆς ἐρευνας σ' ἓναν ἄλλο ἀνώνυμο, πὺν συνάντησα αὐτὲς τὶς μέρες ἰχνηλατώντας τὸ θαυμάσιο Ἡπειρώτη λόγιον πραματευτὴ πιστὸ δὲ φίλον καὶ ἐπὶ μιὰ εἰκοσαετία ὅλη συνεργάτη τοῦ Κοραῆ Ἀλέξανδρον Βασιλεῖον.

Εἶναι ἐποχὴ τῶν δεινῶν μεταξὺ Κοραϊστῶν καὶ ἀρχαϊστῶν γλωσσικῶν ἐρίδων καὶ τὰ δημοσιεύματα τῶν ἀντιμαχόμενων αὐτοτελῇ ἢ ἀπὸ τὶς στήλες τοῦ Λόγιου Ἑρμῆ ἐλληνικοῦ περιοδικοῦ τῆς Βιέννης, πὺν διηύθυνε τότε (1811—1813) ὁ Ἀνθιμος Γαζῆς, δίνουν καὶ παίρνουν. Σὲ φύλλο του λοιπὸν τῆς 1.5.1811 δημοσιεύε-

ται ἐπιστολή τοῦ Βασιλείου μετὰ τὴν ὁποία ὁ συντάκτης τῆς ἔκρινε καὶ κατέκρινε τὶς ὑπερβολὰς τῶν ἀρχαϊστῶν καὶ ξεχωριστὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐπίσης Ἡπειρώτη Λασκάλου Νεόφυτου Δούκα. Σ' αὐτὴν τὴν ἐπιστολή τοῦ Βασιλείου ἀπάντησε (Ὁκτώβριος, 1Ψ11) Κωνσταντινουπολίτης λόγιος κρυπτόμενος ὑπὸ τὸ στοιχεῖο Ν., ἀπάντησις δὲ πρὸς αὐτὸν τὸν τελευταῖο μετὰ ἡμερομηνία 9.11.1811 καὶ τίτλο «Παρατηρήσεις τινὲς εἰς τὴν τοῦ Ἀνωνύμου ἐπιστολήν πρὸς τὸν κύριον Ἀλέξανδρον Βασιλείου» δημοσίευσεν (1812 σελ. 14—22) ἄλλος ἀνώνυμος ἀπὸ τὴν Ἰταλία ὁμόγνωμος τοῦ Βασιλείου ὑπογραφόμενος μετὰ τὸ γράμμα Ξ.

Τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ τοῦ τελευταίου ἀνώνυμου, τοῦ Ξιώνυμου θὰ ἔλεγα, παρουσιάζει κατὰ μιὰ μετὰ κείμενο τῆς Νομαρχίας πρόχειρη, παρὰ τὴ δυσανάλογη ἔκτασις καὶ τὸ διαφορετικὸ περιεχόμενό τους, σύγκρισις, πολλὰς ὁμοιότητες ὡς πρὸς τὸ ὕφος καὶ τοὺς λεκτικοὺς ἰδιωματισμοὺς κυρίως, φανερώνει δὲ ἀρκετὰ κοινὰ τῶν συντακτῶν τοὺς γνωρίσματα, ὥστε ἂν δὲν ταυτίζονται οἱ δύο τους, νὰ βρισκῶνται πολὺ κοντὰ ὁ ἓνας στὸν ἄλλο.

Κι αὐτὸς, καθὼς ἐκείνος τῆς Νομαρχίας ὁ Ἀνώνυμος, ζῇ φαίνεται στὴν Ἰταλία, τὴ Δυτικὴ μάλιστα, γιὰ τὴ γράφει: «ἡμεῖς βλέπομεν τοὺς Μιλανέζους, Ναπολιτάνους καὶ Γενοβέζους νὰ γράφουν τοςχανικῶς». Εἶναι κι' αὐτὸς, καθὼς ἐκείνος, θαυμαστής τοῦ Κοραΐ. «καὶ ὁ πολυμαθέστατος, λέει, Κοραΐς ἐμφανῶς τὸ κηρύττει διὰ τῶν αὐτοσχεδίων του στοχασμῶν», καὶ ὁπαδὸς τῆς θεωρίας του γιὰ διόρθωσιν καὶ καλλωπισμὸ τῆς γλώσσας.

Ἄλλωστε κι' ὁ Ἀνώνυμος τῆς Νομαρχίας στὴ διάσκεψιν τοῦ μακροῦ ἐξημεμένου περὶ ἐλευθερίας λόγου του δὲν λησμονάει καὶ τὸ πρόβλημα τῆς γλώσσας, τὰ ὁποῖα τὰ δύο μαζί θὰ συνθέσῃ σὲ σύμπλεγμα ἰδανικὸ καὶ ἐπιγραμματικὰ θὰ ἐκφράσῃ ἀργότερα ὁ ἐθνικὸς μας ποιητὴς («Μήγαρις ἔχω τίποτε ἄλλο στὸ νοῦ μου πάρεξ ἐλευθερία καὶ γλώσσα;»). Γράφει δηλ. ὁ Ἀνώνυμος τῆς Νομαρχίας (Ε 16α). «Ὡ πόσον ταχύτερα καὶ εὐκολώτερα ἤθελε φωτισθῶσιν οἱ παῖδες τῶν Ἑλλήνων, ἂν αἱ παραδόσεις τῶν ἐπιστημῶν ἐγίνοντο εἰς τὴν ἀπλὴν μας διάλεκτον! Ἄμποτες λοιπόν, νέοι συγγραφεῖς νὰ πλουτίσωσι καὶ τιμήσωσι τὴν γλῶσσαν μας μετὰ τὰ πονήματά των, καὶ ἡ Ἑλληνικὴ (δηλ. ἡ ἀρχαία) νὰ μείνῃ μία μάνθησις ξεχωριστή, καὶ νὰ νομίζεται ὡς ἓνας στολισμὸς κατὰ μέρος ἐνὸς μαθητοῦ, καὶ ὅχι ποτὲ ἀναγκαῖον μέσον, καθὼς ἦτον, ἕως τὴν σήμερον, εἰς τὸ νὰ σπουδάσῃ τινὰς τὰς ἐπιστήμας». Κοὶ παρακάτω: «ἄς ἐλπίσωμεν εἰς τὸ ἐξῆς αὐτὴν τὴν διόρθωσιν ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ἄξια ὑποκείμενα ὅπου ἡμποροῦν ἀφοῦ τὸ εἰπῶσι, νὰ τὸ κάμωσιν ἐν ταυτῷ, ἐγὼ δὲ σιωπῶ ἐξ αἰτίας τῆς συντομίας ὅπου εἶμαι στενοχωρημένος νὰ φυλάξω». Αὐτὰ δηλ. ποὺ ἀναπτύσσει στὴν ἐπιστολή του κι' ὁ Ξιώνυμος.

Γράφει τέλος ὁ νεώτερος Ἀνώνυμος, καθὼς ὁ παλαιός: ὁπού, τινὰς, ἀτελειότητες, τὴν σήμερον, ὑπόχρεοι, ὀρθὸς λόγος, λαλῶ, ἀγκαλά, μυλλιούνια ἀνθρώπων, θέλει εἶναι, θέλει συνθέσῃν, Λεξογενεαλογίαν (κατὰ τὸ λεξολάτραι) ἔκλεξε, οὐτιδανός, ἱλαρόν, ἄλλος ἄλλως κ.ἄ. καὶ τελειώνει ὁ πρῶτος τὸ λόγο του: «Ἄμποτες λοιπόν ὅλοι μας νὰ κινήσωμεν πρὸς ἀπάντησιν τῆς καὶ νὰ ἀξιωθῶμεν ταχέως νὰ δοξάσωμεν τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος, καὶ σκιρτίζοντες νὰ ἀλαλάξωμεν: Ζήτω ἡ Ἐλευθερία τῶν Ἑλλήνων εἰς αἰῶνας αἰώνων. Γένοιτο, Γένοιτο!». Κι' ὁ δεύτερος τὶς γλωσσικὰς του «Παρατηρήσεις εἰς τὴν τοῦ Ἀνωνύμου ἐπιστολήν πρὸς Ἀλέξ. Βασιλείου: «ἄμποτε λοιπόν ταχέως καὶ μετὰ καλὴν γλῶσσαν καὶ καλοὺς λόγους νὰ λαλήσωμεν. Γένοιτο, γένοιτο!».

Λυστυχῶς ὁ ἄγνωστος Ξ, ποὺ φαίνεται φωτισμένος ἄνθρωπος ἐγκρατὴς τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων, θερμὸς δὲ πατριώτης καὶ ἐραστὴς τῆς ἐλευθερίας, ἐκτὸς ἀπὸ

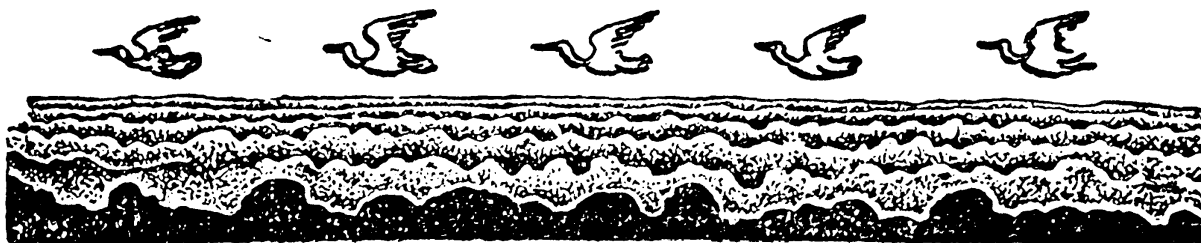
τὴν ἀνωνυμία του δὲν ἀφήνει στὸ κείμενό του οὐδὲ ὑποψία σχεδὸν γιὰ τὸν τόπο τῆς καταγωγῆς του, τὴν πατρίδα του¹.

Ὁ ἐντοπισμὸς του ἐν τούτοις στὴν περιοχὴ αὐτὴ τῆς Ἰταλίας κατὰ τὸ 1811 ἔτος καὶ ἡ δυνατὴ μεταξὺ τῶν ἐκεῖ τότε διαβιούντων ὁμογενῶν λογίων² ἀναγνώρι- σή του³, θὰ βοηθήσῃ, πιστεύω, στὴν ἀποτελεσματικὴ ἀνίχνευση καὶ τοῦ Ἀνώνυ- μου τῆς Νομαρχίας, ποὺ κατορθώνει, πρὸς δική του δόξα βέβαια, νὰ διατηρῇ τόσα χρόνια τώρα ἀπαράβιαστη τὴν ἀνωνυμία του, ὅχι ὅμως καὶ πρὸς δόξαν τῆς ἑλλη- νικῆς ἐπιστήμης, ποὺ δὲν μπόρεσε ἀκόμα νὰ τὴν ἀποκαλύψῃ.

- 1) Μιὰ μόνο, πὼς πιθανὸν νὰ εἶναι Ἑπειρώτης, διαφαίνεται στὸ σημεῖο ποὺ λέει: «Εὐ- χῆς ἄξιον ἤθελεν εἶναι μαζί με τὰς τοιαύτας λέξεις (δηλ. τὰς κακὰς) ν' ἀποβάλω- μεν καὶ μερικὰ κύρια ὀνόματα, ὡς Παναγιώτης, Γκίκας, Ράϊκος, Ζώης καὶ Ζωίτσα, Χάϊδω, Κόμνω, Ζαχάρω», ἐπειδὴ στὴν Ἑπειρὸ περισσότερο συνηθίζονταν τὰ ὀνόματα αὐτά.
- 2) Καὶ ἂν μὲν τὸ γράμμα Ξ, μὲ τὸ ὁποῖο ὁ ἄγνωστος ὑπογράφει τὴν ἐπιστολὴ του, ἔχει κάποια σχέση με τὸ ἐπώνυμό του τὸ πραγματικὸν — τὸ ἀντίθετο φαίνεται ἀπίθανον — ὁμογενῇ ἔχοντα κληπτόμενο ὑπ' αὐτό, ποὺ ζοῦσε στὴν περιοχὴ αὐτὴ τῆς Ἰταλίας τότε, δὲν ὑποπτεύομαι ἄλλον ἀπὸ τὸν στὸ Μιλᾶνο διαμένοντα Κερκυραῖο ἱστορικὸ Ἄνδρ. Μουστοξύδη, φίλο καὶ θαυμαστὴ τοῦ Κοραΐ. Διαφορετικὰ ὁ διωδιόγνωστος συντάκτης τῆς ἐπιστολῆς θὰ πρέπει ν' ἀναζητηθῇ κυρίως μεταξὺ τῶν λογίων τῆς ἀν- θηρότατης ἑλληνικῆς παροικίας τοῦ Λιβόρνου, ὅπου διαλάμπει, ὡς διευθυντῆς τοῦ Ἑλληνομουσείου της, ὁ Ἑπειρώτης Δάσκαλος Γρηγόριος Παλιουρίτης ἢ μέσα στὸν κύκλο τῶν πολυάριθμων ὁμογενῶν κοραϊζόντων σπουδαστῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πίζας, ὅπου ἀνῆκαν λίγο προτύτερα ὁ δικὸς μας Κολέτης (ὅχι Κωλέττης) καὶ ὁ Ζακύνθιος ποιητῆς Οὐγὸς Φώσκολος. Αὐτὸς μάλιστα ὁ δαμιόνιος Συρρακιώτης, ἂν ἀ- ληθεύῃ ἡ ἐκδοχὴ ὅτι ἐπέστρεψε στὰ Γιάννινα τὸ 1813 καὶ ὅχι τὸ 1810, πιθανὸν καὶ νὰ τὴν ἔγραψε, καὶ τὸ σημεῖο Ξ νὰ ἀποτελῇ ἴσως σύνθεση τοῦ πρώτου καὶ τελευταίου γράμματος τοῦ ἐπωνύμου του.
- 3) Σὰν ἔνδειξη ἀκόμα, ὅτι πιθανὸν ὁ Ἀνώνυμός μας αὐτὸς νὰ εἶναι ἔμπορος, μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ἡ στὸ γράμμα του ὑποσημείωση (α) τῆς σελ. 16, ποὺ λέει: «La Borsa ἐπὶ παραδείγματι τῶν Ἰταλῶν μεταφρασθεῖσα εἰς τὴν γλῶσσαν μας, ἤθελεν ἐξηγεῖ κα- λύτερα τὸ σημαίνονμενον Ἐμποροσύναξις ἢ Ἐμποροσυνακτήριον, ἂν ἡ ἐξ ὀκτωσυλλα- βία δὲν ἡμποδίζεν ἡμποροῦσε νὰ ὀνομασθῇ Ἑρμεῖον (ἢ ἄλλως πως) ἀπὸ τοῦ Ἑρμοῦ ὡς ὑπερασπιστοῦ τῶν ἐμπόρων· τάχα δὲν ἔχει περισσοτέραν ἀναλογίαν παρὰ τῶν Ἰ- ταλῶν la Borsa;».

Ἀναφερόμενος στὸ σημεῖο ἀκριβῶς αὐτὸ στὸ Προοίμιον τῆς Γραμματικῆς του Τερψιθέας (Βιέννη 1812) ὁ Νεόφ. Δοῦκας γράφει: «Οἱ ἐν Βιέννῃ ἐμπορικὸι καὶ οἱ ἐν Ἰταλίᾳ εἰσὶν ἱκανοὶ ἐπανελθόντες εἰς τὴν Πατρίδα νὰ φέρωσιν τὸν τοιοῦτον κατα- κλυσμὸν (τῶν ξενικῶν δηλ. λέξεων) εἰς τὴν γλῶσσαν ἐκ τῆς Γερμανικῆς καὶ Ἰτα- λικῆς ὡς ἀναγκαζόμενοι νὰ παραστήσωσι πράγματα περὶ ὧν πραγματεύονται, οἷον ἐστὶ τὸ Μπόρσα (Bursa) περὶ οὗ ἐν τῷ Λογ. Ἑρμ. εἴρηνται γινῶμαι διάφοροι, τοῦ μὲν Βύρσην τοῦ δὲ ἐμποροσύναξιν εἰπόντος καὶ ἄλλου ἄλλως...» ὁ ἴδιος προτείνει τὴ λέξη καταλλακτήριον τὸ σημ. δηλ. Χρηματιστήριον).

ΧΡΙΣΤ. ΠΑΝΟΥΣΗ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΘΕΟΦΑΝΗΣ - ΘΕΟΦΑΝΕΙΟΣ ΣΧΟΛΗ

«Τὸ γένος χρειάζεται πενήντα τουλάχιστον ἑτῶν παιδείαν διὰ νὰ ἔλθῃ εἰς κατάστασιν νὰ κατορθώσῃ τίποτε αὐτοζινητῶς καὶ αὐτουργῶς».

Ἔτσι ἐκφράζεται ἐξομολογούμενος καὶ δικαιολογώντας τὸν ἀγῶνα τοῦ Ὁ. Α. Κοραΐς, ὁ μέγας Διδάσκαλος, ποὺ μὲ τὸν ἀσίγαστο πόθο του γιὰ τὴν ἐλευθερίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς πατρίδος, ἀφυπνίζει τὴν Ἐθνικὴ συνείδησι καὶ δίνει μὲ τὸ παράδειγμα καὶ τὴ δρᾶσι του τὸ ρυθμὸ ποὺ οἱ καιροὶ ἀπαιτοῦσαν, εἰς τὸν ἀγῶνα διαφωτίσεως τοῦ δουλωμένου Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Προγενέστεροι, σύγχρονοι τοῦ 1821 καὶ μεταγενέστεροι, μέσα στὸ διάστημα ἑνὸς αἰῶνα, μιὰ ὁλόκληρη πλειάδα φωτισμένων πνευμάτων τοῦ Γένους, διαλάμπουν, σὰν μορφές μεγάλων Διδασκάλων τοῦ Γένους, μεγάλων εὐεργετῶν, ποὺ μὲ ὑπομονή, μὲ λόγους καὶ ἔργα, καλλιέργησαν, ἀφύπνισαν τοῦ Γένους τὴν Ἐθνικὴ συνείδησι, προπαρασκεύασαν καὶ ἐστερέωσαν τὸ ἔργο τῆς Μεγάλης Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821.

Δέκατος ὄγδος αἰῶνας. Ὁ αἰῶνας τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ.

Εἶναι ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὴ ἡ ἐνότητα στὶς ἀντιλήψεις καὶ τὶς προσπάθειες τοῦ πνευματικοῦ κόσμου στὴν ἀντιμετώπισι τοῦ προβλήματος, γιὰ τὴν καθολικὴ ἀγωγή τοῦ Ἑθνους ποὺ θὰ ὠδηγοῦσε στὴν Ἐθνικὴ ἀποκατάστασι τοῦ σκλαβωμένου Γένους.

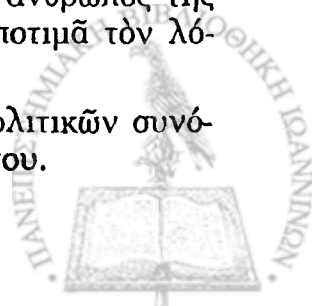
Εἶναι ἀναντίρρητο ὅτι ἡ Μεγάλῃ τῶν Ἑλλήνων Ἐπανάστασις τοῦ 1821, σὲ πολλὰ ἱστορικὰ αἵτια ὀφείλεται, ἀλλὰ ἀνάμεσα σ' αὐτὰ ἰδιάζουσα σημασία καὶ σπουδαιότητα κατέχει τὸ ἔργο τοῦ Διαφωτισμοῦ, τῆς παιδείας ποὺ ἔφερε τὸ ξύπνημα τῶν σκλάβων.

Ἐνα δυνατό καὶ νεογόνον ζύμωμα συντελεῖται εἰς τοὺς κόλπους τοῦ σκλαβωμένου γένους.

Καὶ ὁ σπόρος του καὶ οἱ καταβολές του δίκαια ἀνάγονται καὶ ἀνευρίσκονται στὶς πηγές τοῦ κλασσικοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, στὶς Διδασκαλίες τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, στὴ Βυζαντινὴ εὐποιία καὶ στὴ Φαναριώτικῃ φιλάνθρωπιά καὶ στὴν οἰκονομικὴ ἀνθησι τοῦ ἀνησύχου καὶ τολμηροῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου τῶν ἐμπόρων.

Εἶναι κατὰ πραγματικὸν κανόνα, ὁ ἔμπορος, ὁ κατ' ἐξοχὴν ἄνθρωπος τῆς πράξεως, τῆς συναλλαγῆς διὰ τὸν πλοῦτον, ὁ ἄνθρωπος ποὺ ὑποτιμᾷ τὸν λόγον καὶ τὴν συναισθηματικὴν κατάστασιν.

Ὁ ἄνθρωπος ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἐννοήσῃ τὰ ἐμπόδια τῶν πολιτικῶν συνόρων τῆς κάθε ξεχωριστῆς Ἐθνότητος στὴν ἀσκησι τοῦ ἔργου του.

Ἄλλὰ ὁ Ἕλληνας ἔμπορος τῆς περιόδου τοῦ 18 αἰῶνα, ἀντίθετα, ἀναδεικνύεται, πλούσια συναισθηματικὸς τύπος, ἐραστὴς καὶ ἐκτιμητὴς τοῦ λόγου καὶ αἱματοδότης χορηγὸς του.

Μία ψυχικὴ δομὴ του μᾶς δίνει τὸν τύπο του: Ξεκινᾷ ἀπὸ τὴ σκλαβιά καὶ τὴ φτώχεια τοῦ χωριοῦ του, κατατρεγμένος τῆς μοίρας χωρὶς πνευματικὴ ὑποδομὴ, μὲ συναισθηματικὴ λιτότητα, στεγνότητα, στὴν ὁποία τὸν ἀναγκάζει ἡ ἄσκησι οὗ ἔργου του μὲ μοναδικὸ σκοπὸ νὰ πλουτίσῃ.

Τὸν διακρίνει μιὰ δύναμις ἐγκαρτερήσεως, μιὰ διάθεσις μαρτυρικὴ ποὺ πηγάζει ἀπὸ μιὰ πίστι, σὰν τὴ μαρτυρικὴ διάθεσι τῶν μαρτύρων τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Ἀπόδημοι, μετανάστες, ἔμποροι, ἐπιστήμονες, κτηματίες, παρακολουθοῦν μὲ θαυμασμὸ τὴν πρόοδο τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων εἰς τὴν Εὐρώπην, τὰς ἰδεολογικὰς ἐξελίξεις καὶ ἐπέρχεται βαθμιαία μιὰ διαφοροποίησις ποὺ παρακινεῖ τὰς σκέψεις των σὲ πράξεις ποὺ θὰ ὠφελήσουν τὴ δουλωμένη πατρίδα.

Πτωχοὶ καὶ ἄγευστοι παιδείας στὴν ἀρχή, θέλουν γιὰ τὰ παιδιά τους δικαίωματα στὴν περιοχὴ τοῦ πνεύματος.

Γοητεύονται ἀπὸ τὰ φῶτα τῆς παιδείας, τοὺς γοητεύει ἐσωτερικὰ ἡ προσπάθεια γιὰ τὴ διάδοσι τῶν φώτων καὶ τῆς παιδείας στὴν πατρίδα.

Ἀποτελοῦν τὸ πρῶτο φέγγος στὸ στερέωμα τῆς ἀναφαινομένης Ἑλληνικῆς ἀναγεννήσεως, τῶν ἐμπόρων οἱ ἀστερισμοὶ σὲ μιὰ ἐπιτυχῇ σύγκρασι τῶν ἐμπόρων τοῦ κέρδους καὶ τῶν ἐμπόρων τῆς φιλογενείας καὶ τῆς Ἑθνικῆς εὐεργεσίας.

Ἐκκλησίαι, ἱερὰ σκεύη, νοσοκομεῖα, προικοδοτήσεις καὶ ἐλεοδοτήσεις ἰδρυμάτων, σχολεῖα μεγάλα, σχολεῖα μικρά, εἶναι ἔργο τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων τῆς φιλογενείας καὶ τῆς Ἑθνικῆς Εὐεργεσίας, τὸ ὁποῖον εἰς ἀριθμὸν καὶ ἀποτέλεσμα ὑπερακοντίζει καὶ τὴν πιδ τολμηρῇ προσδοκίᾳ καὶ δημιουργεῖ μεγίστην καὶ τεραστίαν σὲ διαστάσεις δύναμιν, τὴν δύναμιν τῆς παραδόσεως τῶν Ἑλλήνων εὐεργετῶν.

Ἡ ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ δύναμις τῆς Φυλῆς μας ποὺ δὲν ἔσβησε χάρις στὴ διατήρησι καὶ τὴ συγκρότησι τῆς Θρησκευτικῆς καὶ Κοινοτικῆς ζωῆς, ἐγγενεῖς ἀδυναμίες τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, συνετέλεσαν στὴν ἐπιβίωσι τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Καὶ τώρα ὁ Ἑλληνικὸς διαφωτισμὸς, σὰν πίστι στὴν ἀναγκαιότητα δημιουργίας Ἑθνικοῦ πολιτικοῦ Κράτους, μὲ τὴν ἐπίδρασι καὶ τῶν ἰδεῶν τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὴν οἰκονομικὴ ἄνοδο καὶ ἄνθησι τῶν Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων τοῦ Ἐξωτερικοῦ καὶ Ἐσωτερικοῦ, συντελοῦν στὴν ἐνίσχυσι τῆς Ἑθνικῆς συνειδήσεως.

Οἱ ἔμποροι πρῶτοι ἐγκολπώνονται τὶς ἰδέες καὶ τὰ κηρύγματα τῆς ἀναστάσεως τοῦ γένους καὶ ἀποβλέπουν στὴν παιδεία σὰν σὲ δύναμι θερμοουργὸ ποὺ ἀπεργάζεται μὲ σιγουριά τὴν ἐλευθερίαν.

Γιατὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας ζωογονεῖ τὶς καρδιὰς ἐκεῖνες, ποὺ φώτισε καὶ ζέστανε τὸ φῶς τῆς Παιδείας.

Γιατὶ ἡ ἐλευθερία μόνον μὲ τὴν παιδείαν ἀποκτᾶται καὶ μόνον μὲ τὴν παιδείαν διατηρεῖται.

Καὶ ἡ παιδεία πρέπει νὰ εἶναι παντοτινὴ φροντίδα καὶ συνεχὴς μέλημα

γιατί και οί ἐλεύθεροι μὲ τὴν παιδεία, στὴ δουλεία ξαναπέφτουν μὲ τὴν περιφρόνησι τῆς παιδείας.

Ἔτσι δημιουργεῖται μιὰ πνευματικὴ πυρετικὴ κατάστασις μὲ πνευματικὰ αἷτια καὶ πνευματικὰ ἀποτελέσματα.

Καὶ πραγματοποιεῖται ἡ προσφορὰ τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων καὶ εὐεργετῶν, ἡ προσφορὰ τῶν Κοινοτήτων, σὲ ἰδρύσεις σχολείων, ἡ ὁποία προπαρασκεύασε καὶ ἐπέσπευσε μὲ τὴν παιδεία καὶ τὸ διαφωτισμὸ τῶν ὑποδούλων τὴν ἐπανάστασι, διετήρησε τὸ πνεῦμα τῆς, ὑποκαίουσα τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν τάσιν νὰ μεταπυρσεύεται τὸ φῶς τῆς παιδείας εἰς τὶς ἐπερχόμενες γενεές.

Φαινόμενο μοναδικὸ οἱ Ἑπειρώτες ἔμποροι, φιλογενεῖς καὶ εὐεργεταί. Ἀπὸ τῆ φρικτῆ ἀπόγνωσι τῆς φτώχειας μὲ τὸ μόχθο καὶ τὴ στέρξει ἀνέβηκαν τόσο ψηλά, γιὰ νὰ γίνουν τόσο ὠραῖοι, μορφές ὁσίων καὶ ἁγίων, μὲ βαθύτατη τὴ συνείδησι τοῦ ἠθικοῦ χρέους καὶ βαθύτατο τὸ ἠθικὸ συναίσθημα στὴ ζωῇ.

Σὲ τοῦτο τὸ ἱστορικὸ περίγραμμα, σὲ τοῦτο τὸ κλίμα τῆς φιλογενείας τῶν ἐμπόρων καὶ εὐεργετῶν, ἀναφαίνεται καὶ ἡ μορφή τοῦ Ἀναστασίου Γεωργίου Θεοφάνους ἀπὸ τὴν Πρέβεζα.

Μὲ τὴ φιλοπατρία του καὶ τὴν αἴσθησι τοῦ χρέους ἔρχεται νὰ πληρώσῃ τὴν ἔλλειψι διδασκηρίων στὴ γενέτειρα πόλι.

Πτωχὸς ξεκίνησε μὲ τὰ Ἑπειρωτικὰ καραβάνια, γιὰ τὴ μεγάλη Ἑλλάδα τοῦ Βορρᾶ.

Μὲ τὴν ἐργατικότητα, μὲ τὴ στέρξει, τὸ πνεῦμα τῆς οἰκονομίας ποὺ χαρακτήριζε κάθε Ἑπειρώτη, ἐγκαθίσταται ἔμπορος στὴ Μόσχα ὅπου γρήγορα καὶ πρὸ τῆς ἐπισήμου ἐμφανίσεώς της, μυεῖται στὸ πνεῦμα καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας.

Μὲ τὴν ἀρωγή του στὴν ἀρχὴ λειτουργεῖ στὴν Πρέβεζα τὸ πρῶτο Ἑλληνικὸ σχολεῖο, ἡ Θεοφάνειος Σχολή, τὸ 1803.

Ἡ ἀρωγὴ ἐξασφάλιζε τοὺς μισθοὺς τῶν Διδασκάλων καὶ τὸ οἶκημα ποὺ χρησίμευε γιὰ Διδαστήριο. Καὶ πολλὰς ἄλλες μικρότερες δωρεὰς ἐθέλοντῶν, ἐμπιστευμένες στὴν Ἱερὰ Μητρόπολι καὶ στὴ Δημογεροντία τῆς πόλεως, συντηροῦσαν καὶ τὰ ἄλλα ἰδρυθέντα σχολεῖα μέχρι τὴν ἀπελευθέρωσι τῆς πόλεως τὸ 1912, μὲ τὸν τίτλο: «ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΗΡΙΑ ΠΡΕΒΕΖΗΣ. ΘΕΟΦΑΝΕΙΟΣ ΣΧΟΛΗ». Κατὰ τὸ 1809 ὁ Λόρδος Βύρων, περνῶντας ἀπὸ τὴν Πρέβεζα, ἔκαμε ἐπίσκεψι στὴ Θεοφάνειο Σχολὴ καὶ διέθεσε γιὰ τὴν Ἑστία αὐτῇ τῶν γραμμάτων 60 δίστηλα.

«Δεδώρηται τῇ Θεοφανείῳ ταύτῃ Σχολῇ ὁ αἰμίμηστος Λόρδος Βύρων ἐξήκοντα δίστηλα, καταλιπὼν κατὰ τὴν ἐνταῦθα πρὸ τεσσαρακονταετίαν ὥς ἔγγιστα περιοδείαν του». «Πρέβεζα 10)22.5.1849».

Τὶς ἐθνικὲς τύχες καὶ δοκιμασίες ἀκολούθησαν καὶ οἱ τύχες τῆς Σχολῆς καὶ ἔτσι δὲν ὑπάρχουν σήμερα τὰ βιβλία. Ἴσως μερικὰ νὰ σώζωνται στὸ Γυμνάσιο Πρεβέζης.

Κατὰ τὸ ἔτος 1814, 11 Νοεμβρίου, συντάσσεται ἀπὸ τὸν Θεοφάνη ἰδιόγραφος ἡ Διαθήκη του μὲ τὴν ὁποία ἐπίσημα πλέον γίνεται ὁ ἰδρυτὴς τῆς Θεο-

φανείου Σχολῆς, μὲ ποσὸν 62.450 ρουβλίων κατατεθειμένων σιὸ Ἐθνικὸ - Γαζοφυλάκειον τῆς Μόσχας.

«Ἴσον ἀπαράλλακτον τοῦ πρωτοτύπου τῆς Διαθήκης τοῦ Μακαρίου Ἀναστασίου Θεοφάνους, γεγραμμένη παρ' αὐτοῦ ἐν Μόσχᾳ κατὰ τὸ 1814 Νοεμβρίου 11.

»Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ Ἀγίου πνεύματος, Ἀμήν. Ἐν ἔτει τῷ σωτηρίῳ χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ δεκάτῳ τετάρτῳ, μηνὸς Νοεμβρίου 11 ἔνδεκα, ἐγὼ ὁ Ἀναστάσιος Θεοφάνης, ἐκ πόλεως Προβέζης καὶ ἐγκατοικὸς τῆς Μόσχας, ἔχοντας θεῖον ἐλέει τὸν νοῦν μου σῶον καὶ τὰς φρένας μου ὑγιεῖς καὶ τὰς αἰσθήσεις μου ἀπάσας, στοχαζόμενος διὰ τὴν παρηγοσίαν τοῦ θανάτου καὶ ἀπροόπτου καὶ φοβούμενος μὴν ἤθελε μοῦ συμβῇ αἰφνιδίως ὁ θάνατος καὶ ἤθελεν μείνῃ ἀδιάθετα τὰ ὑπάρχοντά μου, διὰ τοῦτο ἀναθέτω τὴν παρούσαν μου ἐσχάτην διαθήκην ἐκεῖνο ὅπου μοὶ ἐ χάρισε ἡ ἄκρα εὐσπλαγχνία τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ ἐκ τῶν ιδίων μου πρὸς ἀνάπαισιν τῆς ταπεινῆς μου ψυχῆς.

Α) Ἐν πρώτοις μὲν ἀφίημι πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς μου χριστιανοῖς τὴν ὀφειλομένην συγγνώμην παρακαλῶν αὐτοὺς ἐξ ὅλης μου ψυχῆς καὶ καρδίας ἵνα συγχωρήσωσι καὶ ἐμοὶ τῷ ἁμαρτωλῷ ὅσα ὡς ἄνθρωπος πρὸς αὐτοὺς ἤμαρτον.

Β) Ἀποκαθιστῶ ἐπιτρόπους μου καὶ ἐκπληρωτὰς τῆς παρούσης μου Διαθήκης τοὺς πραγματευτὰς Γραικοὺς τῆς Νίζνης, Κύριον Ἀντώνιον Ἰωάννου Θεσσαλονικέα, Μιχαὴλ Ἀγγέλου Σαντοριναῖον, καθὼς καὶ τὸν κύριον Ἰωάννην Μπουγιονκλῆν, τοὺς ὁποίους παρακαλῶ θερμῶς ν' ἀναδεχθῶσι ταύτην μου τὴν ἐπιτροπείαν καὶ νὰ ἐξακολουθήσωσι μετὰ φιλαγάθου χριστιανικοῦ ζήλου καὶ καθαρᾶς συνειδήσεως ὅλον ἐκεῖνο ὅπου διορίζω μὲ τὴν παρούσαν μου διαθήκην, εἰς τοὺς ὁποίους δίδω κάθε πληρεξουσιότητα διὰ νὰ ἐκτελέσωσι ἐκεῖνα ὅπου διορίζω εἰς τὴν παρούσαν μου διαθήκην, χωρὶς νὰ ἔχωσι νὰ δώσουν λογαριασμὸν εἰς κανένα τῶν συγγενῶν μου ἢ τινὰ ἄλλον, ἀλλὰ ὅσα ἤθελον ἀποφασίσῃ ἔστωσαν καλῶς τελειωμένα.

Γ) Παρακαλῶ τοὺς ἄνω εἰρημένους κυρίους Ἐπιτρόπους μου ὅπως μετὰ τὸν θάνατόν μου λάβωσιν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των τὰ ὅσα μετρητὰ ἤθελαν περισσεύσῃ ἀπὸ τὴν θαντὴν μου Παρακαλῶ νὰ λάβωσι τὴν φροντίδα νὰ συνάξωσι τὰ ὅσα ἐκ τῶν βερεσιδιῶν μου εὔρεθοῦν (ὡς τὸ κατάστιχόν μου διαλαμβάνει) ἔτι δὲ νὰ πωληθῶσι καὶ ὅτι ἀσημικὸν καὶ φορέματά μου.

Δ) Ἀφοῦ δὲ τὰ κάμωσι εἰς μετρητὰ τοὺς παρακαλῶ νὰ στείλωσι εἰς τὴν πατρίδα τὰ ὅσα ἀκολούθως διορίζω. Τὰ δὲ ὅσα περισσεύσωσι νὰ τὰ βάλουν εἰς τὸ ἐδῶ Βασιλικὸν Ὀρφανοτροφεῖον αἰώνιος, ὁ δὲ τόκος αὐτῶν κατ' ἔτος νὰ ἐξαποστέλληται εἰς τὴν πατρίδα μου ἵνα πληρώνηται ἕνας Διδάσκαλος διὰ νὰ διδάσκη Γραμματικὰ τὰ πτωχὰ παιδιὰ τῆς πατρίδος μου καὶ ἂν ἤθελε περισσεύσῃ τί ἀπὸ τὸν μισθόν του νὰ μοιράζεται εἰς τοὺς μαθητὰς του.

Ε) Λι' ὅλα αὐτὰ ὅπου διορίζω νὰ δοθῶν εἰς τὴν πατρίδα μου ἀφήνω κυρίους Ἐπιτρόπους μου ἐκεῖ τοὺς συγγενεῖς μου Ἀναγνώστην Ἀδάμ, Πανταζῆν Ἀδάμ, καὶ Σπύρον Τσανόν οἵτινες νὰ ἀγροικοῦνται μετὰ τῶν ἐν Μόσχᾳ ἐπιτρόπων μου καὶ ἀφοῦ λάβωσι τὰ μετρητὰ νὰ τὰ δώσουν εἰς τὰ πρόσωπα καὶ μέρη ὅπου ἐφεξῆς διορίζω, χωρὶς τυχὸν προσθήκας καὶ ἀφαιρέσεις διὰ μίαν καὶ μόνην φορὰν.

ΣΤ) Ἀφήνω νὰ δώσουν τοῦ ἀδελφοῦ μου Πάνου Γεωργίου Θεοφάνους καὶ υἱοῦς αὐτοῦ ρούβλια Δύο χιλιάδες Ν. 2.000.

Ζ) Ἀφήνω νὰ δώσουν τοῦ υἱοῦ τῆς Μακαρίτισσας ἀδελφῆς μου Χρηστίνας, ὀνόματι Δημητρίου, ἢ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ρούβλια Διακόσια Ν. 200.

Η) Ἀφήνω νὰ δώσουν τοῦ πρώτου μου ἑξαδέλφου Ἀναγνώστου Δημητρίου Ἀδάμ, ρούβλια Ν. 500.

Θ) Ἀφήνω εἰς τὰς πρώτας μου ἑξαδέλφας, θυγατέρας τοῦ μακαρίτου Ἰωάννου Ἀδάμ, ρούβλια Ν. 200 τῆς κάθε μίας ἀπὸ ὅσας ἤθελε ζοῦν.

Ι) Ἀφήνω εἰς τὰς ἐκκλησίας πὺν ἐτάφησαν οἱ γονεῖς μου ρούβλια ἑξακόσια Ν. 600 διὰ νὰ ἀγορασθῇ ἕνας τόπος καὶ τὸ εἰσόδημα αὐτοῦ τοῦ τόπου νὰ λάβωσι κατὰ καιρὸν οἱ ἐφημέριοι, διὰ νὰ μνημονεύουν τοὺς γονεῖς μου καὶ ἐμένα παντοτινά.

ΙΑ) Ἀφήνω νὰ δώσουν εἰς τὸ Ὄρος τοῦ Ἀθωνος εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ἰβήρων ρούβλια Ν. 200.

ΙΒ) Ἀφήνω ρούβλια χίλια Ν. 1.000 διὰ νὰ ὑπανδρεύσουν ἀπὸ τὴν συγγενειάν μου ἢ ἂν δὲν εὐρίσκονται ἔξ αὐτῆς ἕνα πτωχὰ κοράσια.

ΙΓ) Ἀφήνω νὰ δώσωσι εἰς ὅσας ἐκκλησίας εὐρίσκονται εἰς τὴν πατρίδα μου εἰς τὴν κάθε μαν ἀπὸ ρούβλια 10.

ΙΔ) Ἀφήνω ρούβλια χίλια 1.000 διὰ νὰ ἀγοράσωσι ἓν ὁσπίτιον νὰ κατοικῇ ὁ Διδάσκαλος ὅπου διορίζω νὰ διδάσκη τὰ Γραμματικά.

ΙΕ) Ταύτην μου τὴν Διαθήκην κυρίαν καὶ βεβαίαν βούλομαι εἶναι ἐπὶ παντὸς Δικαστηρίου καὶ πάσης ἐξουσίας, ὁ δὲ ἐπιχειρῶν αὐτὴν ἀνατρέπειν δώση λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τῷ ἀπροσωπολήπτῳ κριτῇ καὶ τὰς ἀρὰς ἔξει τῶν Ἀγίων Τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ θεοφόρων πατέρων.

Διὸ αὕτη χειρὶ τῇ ἐμῇ ἐβεβαιώθη καὶ μετὰ τὴν ἰδίαν μου βούλαν ἐπεκυρώθη.

ΥΠΟΓΡΑΦΗ

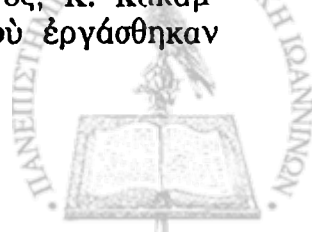
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΓΕΩΡΓ. ΘΕΟΦΑΝΗΣ

Ἀντίγραφον τῆς Διαθήκης ἐκ τοῦ εἰς τὰ Ἀρχεῖα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης ὑπάρχοντος Χειρογράφου.

Λόγοι προνοίας καὶ συνέσεως δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἴδρυσιν τῆς Θεοφανείου Σχολῆς ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἐπιθυμίας καὶ τῆς χορηγίας τοῦ Θεοφάνους. Ὁ Ἀλῆς εἶχε καταλάβει τὴν Πρέβεζα τὸ 1798. Κατέσφαξε τὴ Γαλλικὴ φρουρὰ τῆς πόλεως καὶ τὸν πληθυσμὸ τῆς. Ὅσοι ἀπέμειναν ξερριζωμένοι ἔφυγαν στὴν ἀπέναντι Αἰτωλικὴ γῇ. Οἱ περιουσίες των ἔπεσαν στὰ χέρια τοῦ Ἀλῆ.

Συνετοὶ καὶ μυαλωμένοι πατριῶτες, πὺν ἀπετέλεσαν τὴ Δημογεροντίαν τῆς πόλεως, μόλις καὶ πάλιν ἄρχισε ὁ ἐποικισμὸς καὶ ἡ ἐπάνοδος στὴν πόλιν συσπειρωμένοι γύρω ἀπὸ τὴν Μητρόπολιν, μετὰ σθένος καὶ δραστηριότητα ἐργάσθησαν γιὰ νὰ προασπίσουν τὰ συμφέροντα τῆς Χριστιανικῆς Κοινότητος ἀπὸ τὴν ἀρπακτικὴν διάθεσιν τοῦ Ἀλῆ, νὰ διατηρήσουν ἀλώβητα τὰ ἐκκλησιαστικὰ προνόμια καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν περιουσίαν, νὰ διατηρήσουν τὴν παιδείαν, τὴν θρησκείαν καὶ τὸ ἔθνικὸ αἶσθημα τῶν κατοίκων.

Ἀνδρέας Κονεμένος, Ἀναστάσιος Γερογιάννης, Ἰωάννης Γενοβέλης (διαχειριστὴς τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ), Κωνσταντῖνος Λευκαδίτης, Γεώργιος Μπάλλκος, Ἀπόστολος Βαρζέλης, Σπυρίδων Καραμάνης, Ἀθανάσιος Μάνος, Κ. Κακαμπίνης καὶ ἄλλοι εἶναι φυσιογνωμίαι ἐπιφανῶν τῆς πόλεως πὺν ἐργάσθησαν

σκληρὰ στήν περίστασί τους, γιά τὸν Ἐθνικὸ σκοπὸ, τὴν Θρησκεία, τὴν Παιδεία καὶ τὸ Ἐθνικὸ αἶσθημα.

Ὁ Ἰωάννης Γενοβέλης γνωρίζοντας τὸ κληροδότημα τοῦ Ἀναστασίου Θεοφάνους στὴ Μόσχα, ἀλλὰ καὶ τὶς διαθέσεις τοῦ Ἀλῆ γιὰ τὴν ἀρπαγὴ του, διέσωσε τὸ Κληροδότημα, ἀφοῦ κρυφὰ ἀπὸ τὸν Ἀλῆ συνεννοήθηκε μὲ τοὺς ἐκτελεστὰς τοῦ κληροδοτήματος καὶ ἀνέστειλε τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ τοῦ κληροδοτήματος μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλῆ.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλῆ μὲ τὰ χρήματα τοῦ Θεοφάνους ποὺ τμηματικὰ ἔρχονταν στὴν Πρέβεζα ἐκτίσθη καὶ ἐλειτούργησε ἡ Θεοφάνειος Σχολὴ ὁποῖα παρέσχε ἀνεκτίμητες ὑπηρεσίες στὴν Πατρίδα.

Σὰν ἔτος ἀνεγέρσεως ἀναφέρεται τὸ ἔτος 1825, τὸ 1836—1837, τὸ 1844. Ἵσως σὲ συνέχεια οἱ χρονολογίες αὐτὲς ἀναφέρονται στὴν ἀρχὴ καὶ ἀποπεράτωσιν τοῦ Διδακτηρίου.

Βίαιοι πολεμικοί, πολιτικοὶ κλυδωνισμοὶ ποὺ ἄλλαζαν τὴν τύχη τοῦ κόσμου διέκοψαν τὴν ἐξακολούθησιν τῶν ἐμβασμάτων τοῦ κληροδοτήματος ἀπὸ τὸ 1850 περίπου.

Τὰ χαγιάτια καὶ οἱ περίβολοι τῶν ἐκκλησιῶν ἀπὸ τὸ 1718 καὶ ἐδῶθε ἀποτελοῦσαν τὰ πρῶτα Σχολεῖα στὴν πόλιν τῆς Πρεβέζης καὶ οἱ ἐνορίες τῶν ἐκκλησιῶν τὰ συντηροῦσαν καὶ πληρῶναν τοὺς δασκάλους.

Ὁ Κωνσταντῖνος Κραπάνος, ἀπὸ τὴν Αἰτωλία, ὁ Παναγιώτης Ἀραβαντινὸς ἀπὸ τὴν Πάργα ποὺ ἀναδείχθηκε ἀργότερα ἱστορικὸς Συγγραφεύς, ἀναφέρονται μεταξὺ τῶν πρώτων διδασκάλων τῆς πόλεως.

Ἡ Θεοφάνειος Σχολὴ καὶ ἡ χορηγία τοῦ Θεοφάνους ἦλθε νὰ πληρώσῃ τὸ μεγάλο κενὸ καὶ νὰ δημιουργήσῃ κλίμα ἐφέσεως πρὸς τὰ γράμματα.

Δύο διδάσκαλοι ἐδίδασκον εἰς τὴν Θεοφάνειον, ὁ ἓνας εἰς τὸ ἰσόγειον τὸ Δημοτικόν, ὁ ἄλλος εἰς τὸν πρῶτον ὄροφον, τὸ Ἑλληνικόν.

Πρῶτος ἀναφέρεται ὅτι ἐδίδαξε εἰς τὴν Θεοφάνειον ὁ Σακελλάριος ἀπὸ τὸ Ζαγόρι, μετὰ ὁ Χρ. Γερογιάννης πολλὰ χρόνια καὶ ἀπὸ τὸ 1865 ἐδίδαξε ὁλόκληρα 40 χρόνια ὁ σπουδασμένος Φιλοσοφία εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν Ἰωάννης Παχούμης.

Μὲ τὴν συγκρότησίν του, τὴ σοφία του, τὴν ἀφοσίωσίν του εἰς τὴν Παιδείαν καὶ τὸ κύρος του ζωντάνευε τὴν ἔννοιαν τοῦ μεγάλου Διδασκάλου τοῦ Γένους.

Ἡ πόλις εὐγνωμονοῦσα διατηρεῖ τὴν μνήμην του μὲ τὸ ὄνομά του σὲ μιά τῆς ὁδῶ.

Φ. Δημάρατος, Μαυροκέφαλος, Τούμπας, Μανοῦσος, Ν. Πρωτοπαπῆς, Ἀπόστ. Μπιτζιλέκης καὶ Ν. Μπιτζιλέκης, ἐδίδαν εἰς τὴν Θεοφάνειον. Σταματῶ στοὺς ἐπιζῶντας. Δὲν ὑπάρχει ἡ εἰκόνα τοῦ Θεοφάνους στὴ Σχολή. Καὶ δὲν ὑπάρχει προιομή του. Μιὰ ἐπίμονος ἔρευνα μεταξὺ τῶν οἰκογενειῶν ποὺ φέρουν τὴν ἐπωνυμίαν Ἀδὰμ εἰς τὴν Πρέβεζα καὶ ἀναφέρονται στὴν Διαθήκη σὰν συγγενεῖς τοῦ Θεοφάνους, δὲν ἀπέδωσε τίποτε.

Σῶζεται στὴν Σχολὴ σταλμένη ἀπὸ τὸν Θεοφάνη ἀπὸ τὴν Μόσχα μιὰ μεγάλη εἰκόνα τοῦ Παντοκράτορος.

Ἀπὸ τὴν Ἰδρυσι καὶ λειτουργίᾳ τῆς Θεοφανεῖος Σχολῆς καὶ συνέχεια μὲ

τὴν ἴδρυση τοῦ Παρθεναγωγείου τῆς πόλεως τὸ 1860 καὶ ἡμιγυμνασίου μέχρι τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων τοῦ 1912—1913 ἐψάλλετο ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἡ προσευχή:

«Τὸ κλεινὸν ὄνομά σου Θεοφάνη
γεγραμμένον εἰς πάσας σελίδας
μὲ στεφάνους τιμῆς καὶ εὐκλείας
ἀμαράντους, θαυμένη ἀγαστόν».

Εἰς τὸ κτίριον τῆς Θεοφάνειου Σχολῆς, τὸ ὁποῖον ριζικῶς ἐπεσκευάσθη μὲ ἀφαίρεσιν τῶν ξυλίνων πατωμάτων του τὸ ἔτος 1959, ἐστεγάζετο μέχρι τοῦ ἔτους 1965 τὸ Α΄ Δημοτικὸν Σχολεῖον Πρεβέζης (Θεοφάνειος Σχολή) μὲ 500 μαθητάς.

Μὲ τοὺς πόρους του, πόρους προερχομένους ἀπὸ τὴν διασωθεῖσα περιουσία τῆς Χριστιανικῆς Κοινότητος κατὰ τὴν Τουρκοκρατία, ἡ ὁποία κατὰ τὸ 1932 εἶχε μεταβιβάσθῃ εἰς τὰ Σχολεῖα τῆς πόλεως, ἀγοράσθηκε νέο οἰκόπεδο καὶ μὲ δαπάνη τοῦ Δημοσίου ἀνηγέρθη νέον διδακτήριον τοῦ Α΄ Δημοτικοῦ Σχολείου Πρεβέζης. Ἀλλὰ ἐξακολουθεῖ νὰ λειτουργῇ ἀκόμη ἡ Θεοφάνειος μὲ τρία τμήματα - τάξεις, τοῦ Α΄ Δημοτικοῦ Σχολείου καὶ μὲ αἶθουσα θεάτρου, ἐορτῶν καὶ διαλέξεων εἰς τὸ ἰσόγειόν της.

Μὲ δεδομένα τὴν θέσιν τῆς Θεοφάνειου Σχολῆς εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως καὶ τὴν Τεχνικὴν καὶ μελετημένην ἀξιοποίησιν τοῦ χώρου της, τὸ Θεοφάνειον αὐτὸ ἴδρυμα μπορεῖ νὰ ἀποβῇ διὰ τὴν πόλιν τῆς Πρεβέζης, ἴδρυμα ἐπωφελέστατον διὰ τοὺς σκοποὺς τῆς Παιδείας.

(Ὑποτροφίαι σπουδῶν Ἀναστασίου Θεοφάνους). Δὲν ἐπεκτείνομαι περισσότερο.

«Τὸ τιμᾶν τοὺς ἀγαθοὺς πάτριον τῇ Ἑλλάδι».

«Ἐὰν ἡ φιλοπατρία καὶ ἡ φιλογένεια καὶ ἡ εὐεργεσία καὶ πᾶσα ἄλλη ἀρετὴ ἔχουν Πατρίδα τὴν ΕΛΛΑΔΑ καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη καὶ ἡ τιμὴ πρὸς τοὺς εὐεργέτας τὴν ΕΛΛΑΔΑ ἔχουν Πατρίδα».

«Μέτρον τοῦ ἱστορικοῦ Μεγαλείου λαῶν καὶ ἀνδρῶν ἀποτελοῦν οἱ ἀγῶνες γιὰ τὴν πνευματικὴν πρόοδο τῆς ἀνθρωπότητος».

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΠΑΝΟΥΣΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) Ἀρχεῖα Θεοφάνειου Σχολῆς.
- 2) Ἀρχεῖα Ἱερᾶς Μητροπόλεως Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης.
- 3) «Ἑπειρωτικὸς Ἀγὼν» Πρεβέζης.
- 4) «Ἑπειρ. Ἑστία», † Σπυρίδωνος Ἀρχιεπισκόπου. Εἰς Μνημόσυνον αἰώνιον, τ. 43)1955.
- 5) «Ἑπειρ. Ἑστία», Ἡρ. Ἀποστολίδη, Ζωσιμᾶ ἑπαινοί, τ. 19)1953.
- 6) Δ. Σαλαμάγκα, «Ἑπ. Ἑστία», Ἡ Θεοφάνειος Σχολή.
- 7) Συμβολὴ τῶν Ἑπειρωτῶν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς χώρας, Ν. Πατούλη, «Ἑπ. Ἑστία», τ. 29)1954.

ΣΤΕΛΙΟΥ Κ. ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΥ

Δικηγόρου

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ*

(167 π. Χ.)

ΙΑ'

"ΩΡΑ ΜΗΔΕΝ"

'Η μοιραία «έντολή» και οι έκδοχές της

Δέν ξέρομε τί εισηγήθηκε στη Σύγκλητο γιά τὸ καυτὸ θέμα τῆς πληρωμῆς τῶν στρατιωτῶν, ὅπως καὶ γιά κεῖνο ποῦ ἔγινε στήν Ἡπειρο. ὁ Αἰμ. Παῦλος σὰν ἀριόδιος, ὅπως καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ τῶν 10 συγκλητικῶν ποῦ ἦρθε καὶ τὸν βρῆκε στὴ Μακεδονία. Οἱ συγκλητικοὶ αὐτοί, ἄλλοτε 5 καὶ ἄλλοτε 10, ἀνάλογα μὲ τὴ σοβαρότητα τῶν περιοιάσεων, στέλλονταν, «καθάπερ εἰώθεσαν ἐπὶ τοῖς λήγουσι πολέμοις»¹¹² κοντὰ σὺν τὸν κάθε στρατηγὸ, ἀπ' τὸ ἓνα μέρος γιά νὰ ρυθμίζει τοὺς ὅρους τῆς ἀποκατάστασης τῆς εἰρήνης (τουλάχιστον αὐτὸ γράφουν οἱ πηγές), κι' ἀπὸ τὸ ἄλλο, ὅπως πιστεύουμε, γιά νὰ ἐλέγχει τὴ δύναμη τοῦ στρατηγοῦ, ὁ ὁποῖος δέν ἔπρεπε νὰ ξεχνᾷ ὅτι εἶναι ἀπλὸς ἐντολόδοχος τῆς Συγκλήτου.

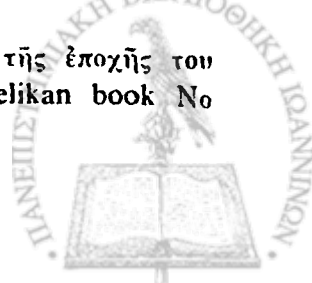
Ἄν κρίνουμε ἀπ' τὸ γεγονός, ὅτι κυρίαρχη μορφή στὴ Σύγκλητο τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν ὁ σοφὸς Κάτων ὁ πρεσβύτερος, μὲ τὴ βαθεῖα τοῦ Ἑλληνικῆ μόρφωση καὶ τὴν ἐπίσης βαθεῖα τοῦ περιφρόνηση γιά τοὺς συγχρόνους Ἕλληνες, ποῦ δέν ἦταν καὶ ἀδικοιολόγητη, δέν εἶναι δύσκολο νὰ συμπεράνουμε ὅτι δέν θὰ ὑπῆρξε ἐκεῖ σοβαρὴ ἀντίδραση στὴν ψήφιση τοῦ σχεδίου γενοκτονίας ποῦ ἐφαρμόσθηκε¹¹³.

Ὅπως κι' ἂν ἔχει τὸ πράγμα, γνωστὸ εἶναι ὅτι τὸ 167 π.Χ. πιθανώτατα τὸ φθινόπωρο, ὁ τέως ὑπάτος Λεύκιος Αἰμίλιος Παῦλος, ἔχοντας μόνον τὸν τίτλο τοῦ στρατηγοῦ, καὶ τὸν τιμητικὸ τίτλο τοῦ «EX CONSUL» ἀνέζευξεν ἐπὶ τὴν Ἡπειρον» μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ τὴν «πλιατσικολογήσει» κατὰ τὸ νεώτερο, Ἀρβανίτικο, ὄρισιμὸ τῆς Ληλασίας. Γιά τὴν ἔκτασή της ἐδῶ, ἔχομε δύο ἐκδοχές: Κατὰ τὸν Τίτο Λίβιο ἡ ἐντολὴ Ληλασίας ἀφοροῦσε τὶς πόλεις ποῦ «τάχθηκαν» μὲ τὸν Περσέα, ἀόριστα καὶ νεφελεύδικα, κατὰ τὴν κρίση, ὅπως φαίνεται, τοῦ στρατηγοῦ.

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 444.

112) Αἰρίανος Lib. IX, I) καὶ Πανσανία: Ἀχαϊκά 10,7. Τὸ σοφὸ αὐτὸ μέτρο δέν ξέρομε ἀπὸ πότε ἐφαρμόσθηκε. Τὸ συναντήσαμε ὁμως γιά πρώτη φορὰ στὸ τέλος τοῦ Ἀντιοχικοῦ πολέμου.

113) Ὁ Κάτων, ὁ ἐπιλεγόμενος «πρεσβύτερος», θεωροῦσε τοὺς Ἕλληνες τῆς ἐποχῆς τοῦ «διεφθαρμένους κι' ἀδιόρθωτους» (R. H. Barron: The Romans. Pelikan book No 196, σελ. 65).

Κατὰ τὸν Πλούταρχο, ἡ ἐντολὴ τῆς Συγκλήτου ἦταν γενικώτερη καὶ πιὸ ἀόριστη: Νὰ «ἱκανοποιήσῃ τὸ στρατὸ ἀπὸ τῆς ἐκεῖ πόλεις». Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τούτων εἶναι σοβαρὴ, καὶ εἶναι φανερόν ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα ὅτι στὸ κείμενο τοῦ Τίτου Λίβιου σοβαρὸ ποσοστὸ βαρύτητας ἔχει ἡ σκοπιμότητα, μὲ τὸν ἔντονο τονισμὸ τοῦ ἀνταποδοτικοῦ (ἐκδικητικοῦ) χαρακτήρα τῆς λεηλασίας. Τὴν πλευρὰ τούτη φαίνεται νὰ ἐνισχύει καὶ ἡ παραπάνω, κολοβωμένη, μαρτυρία τοῦ Πολύβιου, ὅτι οἱ περισσότερες ἀπὸ τῆς πόλεις ποὺ κατεστράφηκαν ἦταν Μολοσσικές. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι κατεστράφηκαν καὶ ἄλλες μὴ Μολοσσικές. Μήπως ὅμως αὐτὴ ἡ μολοσσικὴ προτίμηση ὀφείλεται ὅχι στοὺς λόγους ποὺ ἐπικαλεῖται ὁ Τ. Λίβιος, δηλαδὴ στὴν τιμωρία, ἀλλὰ σὲ πολιτικὴ σκοπιμότητα; Θὰ τὸ ἐρευνήσουμε παρακάτω. Ἐκτὸς ἀπ' ὅλα αὐτά, ἔχομε καὶ τὸ διαπιστωμένο ἱστορικὰ γεγονός, ὅτι ἀφέθηκαν καὶ πόλεις ἄθικτες στὴν Ἡπειρο, ἀλλὰ ὅπως γράψαμε καὶ στὸν πρόλογο, αὐτὲς ἀφέθηκαν γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν μεταπολεμικῶν ἀναγκῶν τῶν Ῥωμαίων.

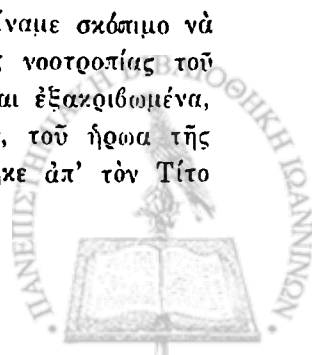
Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἀμέσως παραπάνω σοβαρὴ καὶ οὐσιαστικὴ διαφορὰ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι καὶ ὁ Πλούταρχος, ποὺ εἶναι φανερόν ὅτι στηρίχθηκε σὲ ἄλλη πηγὴ, καὶ ὅχι στὸν Πολύβιο, ἀλλὰ καὶ ὁ Τίτος Λίβιος, συμφωνοῦν ὅτι ἡ ἐντολὴ τῆς Συγκλήτου (δόγμα), ἀφοροῦσε ΜΟΝΟΝ ΛΕΗΛΑΣΙΑ, ἡ ὁποία μοναδικὸ σκοπὸ εἶχε τὴ (σύμμετρη) ἱκανοποίηση τοῦ στρατοῦ, κατὰ τὸ γνωστὸ ἀπ' τὸν Πολύβιο σύστημα διανομῆς τῶν λαφύρων. Εἶναι ὅμως πασίγνωστο, ὅτι ὁ Αἰμίλιος Παῦλος δὲν περιωρίσθηκε στὴ λεηλασία, ἀλλὰ προχώρησε σὲ ὀλοκληρωτικὴ καταστροφὴ τῶν πόλεων, τουλάχιστον ἐβδομήντα, καὶ σὲ μεταφορὰ τοῦ πληθυσμοῦ τους. Μήπως ὁ στρατηγὸς ἔκανε ὑπέρβαση τῶν ὁρίων τῆς ἐντολῆς τῆς Συγκλήτου; Δηλαδὴ μήπως ἐνήργησε αὐθαίρετα; Οὐτε σκέψη γιὰ κάτι τέτοιο.

Δὲν εἶχε φθάσει ἀκόμα γιὰ τὴ Ῥώμη ἡ ἐποχὴ τῆς αὐθαιρεσίας τῶν λοχιστῶν, κι' ὁ Λεύκιος Αἰμίλιος Παῦλος δὲν ἦταν ἀπὸ κείνους ποὺ θὰ σήκωναν τὸ κεφάλι τῆς ἀσέβειας. Ἄλλωστε ἦταν ὁ ἴδιος φορέας τοῦ πνεύματος τῆς ἀριστοκρατικῆς δημοκρατίας τῆς Συγκλήτου κι' ἦταν φυσικὸ νὰ φροντίσει νὰ κατοχυρώσει ἀπὸ πρὶν τὴν λεπτὴ θέση του¹¹⁴.

Ἄλλωστε, ἡ ρωμαϊκὴ ἱστορία τῆς δημοκρατικῆς περιόδου, εἶναι γεμάτη ἀπὸ παραδείγματα δικαστικῆς τιμωρίας καὶ δημόσιου διασυρμοῦ στρατηγῶν ἢ ἄλλων ἀνωτάτων ἀξιωματάρχων, ποὺ αὐθαιρετήσανε σὲ βάρος λαῶν ἢ καὶ ἀπλῶν ἰδιωτῶν, μὲ τὸ πρόσχημα πολέμου, φανταστικοῦ ἢ πραγματικοῦ. Ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας τῆς περιόδου αὐτῆς πείθει ἀπόλυτα ὅτι ἦταν ἀδιανόητο, καὶ

114) Γιὰ τὴ διάγνωση αὐτῶν τῶν ἀρχῶν τοῦ ἐμπρηστῆ τῆς Ἡπείρου, σημειώνουμε ὅτι πρὶν ἀπὸ 20 χρόνια, κάποιος ἥπατος, Λεύκιος Μάνλιος, κατηγορήθηκε ἔντονα στὴ Σύγκλητον ἀπ' τὸν ἥρωά μας, ὅτι ἐξόντωσε μιὰ φυλὴ Γαλατῶν στὴ Μ. Ἀσία χωρὶς τὴν ἄδεια τῆς Συγκλήτου, κι' ὅτι ἐνεργῶντας ἔτσι ὁ Μάνλιος ἔκανε ἰδιωτικὴ ληστρικὴ ἐπιχείρηση (privatum latrocinium). Καὶ ρωτήθηκε τότε ὁ αὐτοχὺς Μάνλιος ἀπ' τὸν κατήγορό του: «Γιατί ἐξαπάτησες ἕνα λαὸ ὀλόκληρο καὶ τὸν ἔσυρες στὴ δουλεία χωρὶς κήρυξη πολέμου;»

Ἄν καὶ αὐτὰ θὰ εἶχαν θέση σὲ μιὰ βιογραφία καὶ ὅχι ἐδῶ, κρίναμε σκόπιμο νὰ μὴ τὰ ἀποσιωπήσουμε, σὰν ἐνδεικτικὰ τῆς στυγνῆς καὶ ὑποκριτικῆς νοοτροπίας τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία, ὅταν τὰ περιστατικὰ μὲ τὰ ὁποία ἐκδηλώνεται εἶναι ἐξακριβωμένα, ἀποτελεῖ πολὺτιμο βοηθὸ στὴν ἔρευνα. Τὸ περιστατικὸ τοῦ Μάνλιου, τοῦ ἥρωα τῆς μοναδικῆς «Ἀνάβασης τῶν μυρίων» τῆς Ῥωμ. ἱστορίας, μᾶς διεσώθηκε ἀπ' τὸν Τίτο Λίβιο (Lib. XXXVII, LV).

σὲ παράφρονα ἀκόμα, νὰ διατάξει γενοκτονία, καὶ μάλιστα σὲ τέτοια τερατώδη ἔκταση, χωρὶς ἐντολὴ τῆς Σύγκλητου, ἢ ὁποία ἀπ' τὴ φύση τοῦ ὀργάνου ἀπ' τὸ ὁποῖο ἐκπορεύονταν, ἦταν πάντα ἔγγραφη.

Συνεπῶς καταλήγουμε στὸ ἀβίαστο καὶ ἀναγκαῖο συμπέρασμα ὅτι τὸ συγκλητικὸ «δόγμα» (διαταγή), ποὺ δὲν διεσώθηκε, ἴσως λόγω τῆς μυστικότητάς του, καθώριζε σὲ γενικὲς γραμμὲς τὴν τύχη τῆς Ἡπείρου.

Τὸ σχέδιο καὶ ἡ ἐκτέλεση

Ἡ ἐκτέλεση τῆς ἀπόρρητης ἐντολῆς ἀπαιτοῦσε σωφροσύνη κι' ὁ Αἰμίλιος ποὺ εἶχε τὴν εὐθύνη τῆς εἶναι φανερό ὅτι δὲν θέλησε νὰ μπλέξει μὲ τοὺς ὀπωσδήποτε ὄχι ἄοπλους Ἡπειρώτες στὰ βουνά τους. Εἶχε προσωπικὴ πείρα ἀπὸ τὴν πρώτη του ὑπατεία τῆς παλαιᾶς Ἰσπανικῆς τακτικῆς τοῦ ἀνταρτοπολέμου ποὺ «ρεζίλεψε» ἀρκετοὺς στρατηγούς. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ ἐνεργήσει μὲ πανουργία πολὺ πρωτότυπη. Κάλεσε τὶς πόλεις νὰ τοῦ στείλουν ἀπὸ δέκα ἀντιπροσώπους, καὶ μάλιστα τοὺς «πρώτους ἐξ ἐκάστης πόλεως». Φυσικὰ δὲν ἦταν δυνατόν νὰ ἀρνηθοῦν οἱ Ἡπειρώτες μιὰ τέτοια εἰρηνικὴ, ποὺ μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ καὶ φυσικὴ, ἀποστολὴ σὲ κεῖνον ποὺ εἶχε στὰ χέρια του τὴν τύχη ὁλόκληρης τῆς Ἑλλάδας, καὶ φυσικὰ καὶ τὴ δική τους. Ἐκεῖνος τοὺς ζήτησε, οὔτε λίγο, οὔτε πολὺ: ὅλο τὸ χρυσάφι καὶ ὅλο τὸ ἀσῆμι τους, τὸ ἰδιωτικὸ καὶ τὸ δημόσιο! Ἡ ἀπαίτηση ἦταν βέβαια σκληρὴ, ὑποστηρίζονταν ὅμως τὴ δύναμη τῶν ὅπλων. Ἡ ἐποχὴ τοῦ «μιολῶν λαβὲ» εἶχε περάσει. "Ας μὴ ξεχνάει ὁ ἀναγνώστης ὅτι ὁλόκληρη ἡ Ἑλλάδα, ἀπὸ χρόνια τώρα ραδιουργοῦνταν καὶ διαλύονταν συστηματικὰ ἀπὸ τὴ Ρώμη, ὅπως εὐστοχα παρατηρεῖ ὁ ἱστορικὸς μας Κ. Παπαρρηγόπουλος¹¹⁵.

Πρὶν λίγα χρόνια «μερικοὶ» Ἡπειρώτες μαζὺ μὲ Θεσσαλοὺς εἶχαν ζητήσει τὴ διαιτησίαν τῶν Ρωμαίων κατὰ τοῦ Φιλίππου τῆς Μακεδονίας, γιὰ διαφορὰς ποὺ δὲν ξέρομε, καὶ οἱ Ρωμαῖοι πρόθυμα εἶχαν στείλει τὸ Μέτελλο μὲ πρεσβεΐαν νὰ δικάσει τὴ διαφορά. Ἡ ἀποστολὴ αὐτὴ τοῦ Μέτελλου στὴν Ἡπειρο ἔγινε ἀφορμὴ κακῶν γιὰ ὁλόκληρη τὴν Ἑλλάδα¹¹⁶.

Οἱ Ἡπειρώτες ἀντιπρόσωποι λοιπὸν ὑποσχέθηκαν νὰ δώσουν ὅ,τι ζήτησε ἀπ' αὐτοὺς ὁ Αἰμ. Παῦλος. Ὁ στρατηγὸς ἔτσι ἐξασφάλισε ἐκεῖνο ποὺ ζήτησε ἀπὸ αὐτὸν ἡ Σύγκλητος, τουλάχιστο κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος του. Δὲν εἶχε παρὰ ἀπὸ μιὰ δεύτερη ἀντιπροσωπεΐα τους, νὰ ζητήσει καὶ τὰ γίδια τους, καὶ τὰ ὅπλα τους, κι' ὅλα τους τὰ ὑπάρχοντα, μὲ ἀπόλυτη σιγουριά ὅτι θὰ γινόνταν τὸ θέλημά του.

Συνεπῶς ποιὸς ὁ λόγος νὰ καταστραφεῖ ἡ Ἡπειρος, ἀφοῦ ἡ ἱκανοποίηση τοῦ στρατοῦ ἦταν πιά κατὰ τρόπο ἔμπρακτα βέβαιο, ὅτι μποροῦσε νὰ ἐξασφαλισθεῖ μὲ εἰρηνικὸ τρόπο; Εἶναι ἀναντίρρητο ὅτι τὸ πρόσχημα δὲν στηρίζεται στὴν κοινὴ λογικὴ. Ἀπλῶς ἡ Σύγκλητος συνεδύασε τὸ ἀναγκαῖο μὲ τὸ ὠφέλιμο.

Ἡ κοινὴ πείρα εἶχε διδάξει τοὺς λαοὺς ὅτι ὅταν ὁ νικητὴς ἀπαιτεῖ ἀπὸ μιὰ πόλιν νὰ τοῦ παραδοθῇ ὅλος ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν δημοσίων κτιρίων, εἶναι βέβαιο ὅτι δὲν πρόκειται ἡ πόλις αὕτη νὰ λεηλατηθεῖ, ἢ νὰ καταστραφεῖ ἢ στὴ χειρότερη περίπτωση ὅτι δὲν πρόκειται οἱ

115) Ἱστορία Ἑλλ. Ἔθνους, Ἔκδ. Σεφερλῆ τόμ. Β' σελ. 274.

116) Πανσανία Ἀχαϊκά: 8, 6 «ὁπόσα δὲ ἡ Θεσσαλοῖς ἢ τῶν ἐξ Ἡπείρου τισὶν ἐγκλήματα ἦν ἐς Φίλιππον, ταῦτα ἦκον οἱ ὁμοῦ Μετέλλω κρινούντες».

άνθρωποι της να έξανδραποδισθούν, διαφορετικά δὲν ἔχει νόημα ἡ ἀπαίτηση. Σὰν παράδειγμα τῆς χειρότερης ἢ μᾶλλον τῆς αὐστηρότερης αὐτῆς περίπτωσης θὰ φέρομε τὸν Ἀννίβα, ὁ ὁποῖος πρὶν ἀπὸ 50 χρόνια (218 π.Χ.) εἶχε ζητήσῃ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Ζάκανθας νὰ τοῦ παραδώσουν τὸ δημόσιο καὶ ἰδιωτικὸ χρυσάφι καὶ ἀσῆμι τοὺς καὶ νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν πόλη μὲ 2 ἱμάτια ὁ καθένας τους. Οἱ Ζακανθαῖοι, σύμμαχοι τῶν Ρωμαίων, ἀρνήθησαν καὶ ἐπακολούθησε αὐτὸ ποὺ ὁ Τίτος Λίβιος ἀποκαλεῖ «ὁ Ζακανθαῖος ὄλεθρος» («SA GUNTINA CLADES»), χαρακτηρισμὸ ποὺ ποτὲ δὲν ἔδωσε, γιὰ εὐνόητους λόγους στὴν καταστροφὴ τῆς Ἠλείρου¹¹⁷.

Οἱ Ἠπειρώτες, παρὰ τὴν εὐλογη ἐκπληξὴ γιὰ τὴν ἀκατανόητη ἀπαίτηση γιὰ πράγμα ποὺ δὲν ζητήθηκε οὔτε ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες, ἦταν φυσικὸ νὰ πιστέψουν ὅτι παραδίνοντες τὸ χρυσάφι τους, διασώζουν τὴν ὑπόλοιπη περιουσία τους καὶ τὴν ἐλευθερία τους.

Ὅπως κι' ἂν ἔχει τὸ πράγμα τὰ γεγονότα ἔγιναν ὡς ἑξῆς:

Στρατιωτικὰ τμήματα συνώδεσαν τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν πόλεων στὶς πατρίδες τους, μὲ τὸ αὐτονόητο πρόσχημα τῆς ἐπιστάσιος γιὰ τὴ συγκέντρωση καὶ τὴ μεταφορὰ τοῦ χρυσοῦ. Κατὰ τὸν Τίτο Λίβιο ἔστειλε μαζὺ τους, ἐκατόνταρχους (λοχαγοὺς) οἱ ὁποῖοι, ὅπως εἶπε ὁ στρατηγὸς στοὺς Ἠπειρώτες, θὰ ἀπέσυραν τὶς ρωμαϊκὲς φρουρὰς ποὺ ἦταν ἐγκατεστημένες στὶς πόλεις τους, ὥστε οἱ Ἠπειρώτες νὰ γίνουν ἐλεύθεροι, «ὅπως οἱ Μακεδόνες»!!! Ὁ Λεύκιος Αἰμίλιος φρόντισε ὥστε νὰ βρίσκονται στὶς διάφορες ἡπειρωτικὲς πόλεις, κοντινὲς καὶ μακρινές, οἱ στρατιῶτες τοῦ τὴν ἴδια μέρα. Κρυφὲς ἐντολὲς στοὺς «ἐπὶ κεφαλῆς» εἶχαν δοθεῖ, μόλις συγκεντρωθεῖ τὸ χρυσάφι στὸ κέντρο κάθε πόλης, τὸ πρωῒ, τῆς ἴδιας γιὰ ὅλες, μέρας, αὐτοί, νὰ ὀρμήσουν ὅλοι ταυτόχρονα καὶ νὰ λεηλατήσουν τὶς πόλεις.

Ἡ «δουλειὰ» ἔγινε μὲ μεθοδικότητα καὶ πανουργία τέτοια ποὺ κατέπληξε τὸν κόσμο. Ὁ Πλούταρχος γράφει γιὰ «φθορὰ καὶ πανωλεθρία» καὶ ὅπως εἶδαμε συνεχίζει: «φρίξαι δὲ πάντας ἀνθρώπους τὸ τοῦ πολέμου τέλος..... ἔθνους ὅλου κατακερματισθέντος».

Εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ Πλούταρχος ἐννοεῖ πῶς αὐτὸς ἦταν ὁ ἐπίλογος τοῦ πολέμου μὲ τὸν Περσέα, καὶ δὲν ἔχει ἄδικο.

Ὁ Τίτος Λίβιος χωρὶς νὰ σχολιάζει τὰ γεγονότα, ἀναφέρει ὅτι τὰ τεῖχη τῶν πόλεων ποὺ λεηλατήθηκαν, κατεδαφίσθηκαν. Ὁ Ρωμαῖος ἱστορικὸς ὅχι ἀπλῶς ἀνακριβολογεῖ, ἀλλὰ ψεύδεται ἀδίστακτα στὸ σημεῖο αὐτό. Εἶναι ἔξω ἀπὸ κάθε ἀμφιβολία ὅτι δὲν κατεδαφίσθηκαν μόνον τὰ τεῖχη, ἀλλ' ὅτι καὶ οἱ πόλεις ἰσοπεδώθηκαν. Ὁ Τίτος Λίβιος, ὑμνητὴς τοῦ μεγαλείου τῆς Ρώμης, δὲν βλέπει σκιές. Ἀκόμα κι' ἐκεῖ ποὺ εἶναι ἐξώφθαλμες καὶ δὲν μποροῦν νὰ κρυφτοῦν, ὁ συμπαθὴς κι' ἀδιόρθωτος αὐτὸς τροβαδοῦρος, τὶς σκεπάζει ὅπως μπορεῖ. Ὁ ἴδιος ἱστορικὸς προσθέτει ὅτι οἱ πόλεις αὐτὲς ἦταν περίπου (CIRCA) ἑβδομηντα. Αὐτὸ τὸ «περίπου» φαίνεται πῶς ἀνταποκρίνεται περισσότερο πρὸς τὰ πράγματα. Ποιὲς εἶναι αὐτὲς οἱ πόλεις;

Ἀπ' τὸ Ρωμαῖο ἱστορικὸ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ περιμένουμε τέτοιον πίνακα, οὔτε ἀπ' τοὺς ἱστορικοὺς ποὺ πῆραν ἀποσπάσματα ἀπ' τὰ χαμένα βιβλία τῆς ἱστορίας τοῦ Πολύβιου. Μᾶς ἐντυπωσιάζει ὅμως ἡ ἀπόλυτη σιωπὴ τοῦ Πλούταρχου. Οὔτε τὸ ὄνομα μιᾶς πόλης ἀπ' αὐτὲς ποὺ κατεστράφηκαν δὲν θέλησε νὰ διασώσει, οὔτε στοιχεῖα τοῦ ἀρπαγμένου πλούτου τῆς Ἠλείρου θέλησε νὰ δώσει, οὔτε τὶς διαστάσεις τοῦ ἀνθρώπινου δράματος θέλησε νὰ

117) Tit. Liv. XXI, XXII (ἔκδ. Hachette. Paris 1889).

σκιαγραφήσει, αυτός, ο λαλίστατος ιστορικός, που ασχολείται ακόμα και με το ουλάκι της κόρης του Αίμ. Παύλου.

Στο πρόβλημα των πόλεων θα επανέλθουμε.

Τò αν ή επίχειρηση εκτελέσθηκε μέσα σε μιὰ μέρα, είναι αμφίβολο.

Γράψαμε τί λένε οί πηγές, οί όποίες άπηχούν τη Ρωμαϊκή παράδοση. Τò βέβαιο είναι ότι ή επίθεση κατά των πόλεων έγινε ξαφνικά και με δόλο, και τò τέχνασμα του στρατηγού προσφέρονταν, όμολογουμένως, για άπόλυτο αίφνιδιασμό.

Η έννοια της «πόλης» είναι, όπως όλοι ξέρομε, ρευστή. 'Ακόμα και σήμερα, «οίκισμός», «χωριό», «κωμόπολη» ή «πολίχνη», «πόλη», είναι όροι που συγχέονται με τους διπλανούς τους εύκολα. Όλοι οί άρχαίοι συγγραφείς, όπως είδαμε, γράφουν ότι ή καταστροφή βρήκε 70 «πόλεις». Έξαίρεση αποτελεί ό Τίτος Λίβιος ό όποιος δέν χρησιμοποιεί τόν όρο URBES - πόλεις, αλλά όπως φαίνεται στο κείμενο τò όποιο παραθέσαμε παραπάνω «OPPIDA» - πολίχνες. Έπειδή όμως ή θέση της λέξης βρίσκεται σε επεξηγηματική φράση, ή όποία είναι άπόλυτα, φραστικά, δεμένη με την προηγούμενη της, στην όποία αναφέρει ότι τὰ τείχη των λεηλατημένων πόλεων (URBES) κατεδαφίσθηκαν, δέν υπάρχει αμφιβολία ότι ή καλλιέπεια επέβαλε στόν ιστορικό την άλλαγή του όρου, και όχι ή ουσία. Άλλωστε μόνον οί πόλεις είχαν τείχη, στα όποια κατέφευγαν σε ώρα ανάγκης και οί κάτοικοι των γύρω κατοικημένων περιοχών. Για τὰ πληθυσμιακά τους στοιχεία πρέπει νά γίνουν άλλου είδους έρευνες.

Συνεπώς μπορούμε νά δεχθούμε, με βεβαιότητα, ότι πρόκειται για 70 περίπου πόλεις, με τη γενικά παραδεκτή για την Άρχαιότητα έννοια του όρου, κι' ότι για τὰ χωριά και τους κατεστραμμένους οίκισμους δέν υπάρχουν στοιχεία, πράγμα άλλωστε φυσικό.

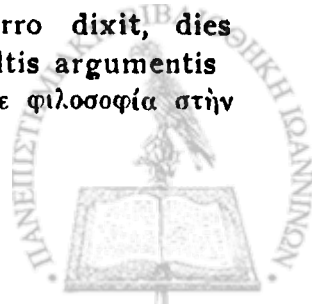
HORA QUARTA...

Ό άναγνώστης που δέν είναι βιαστικός, είναι πιθανόν νά σκοντάψει στο θέμα της ώρας έφόδου. Όπως βλέπομε στα παραπάνω κείμενα ό Τίτος Λίβιος τη συγκεκριμενοποιεί γράφοντας, ότι νωρίς τò πρωϊ μαζεύθηκε σε κάθε πόλη ό χρυσός κι' ό άργυρός, από τους κατοίκους, (φυσικά για εύκολία των Ρωμαίων) και ότι στις τέσσερες ή ώρα (HORA QUARTA), έγινε ή έφοδος για λεηλασία και καταστροφή. Από πότε άρχιζε τò ωράριο της ήμέρας;

Η αφήγηση αυτή δίνει την έντύπωση ότι τò ωράριο άρχιζε την αύγή, και όρθά, άλλοιως ή σημείωση ότι προηγήθηκε, και τούτο ήταν άπολύτως λογικό, «ένωρίς τò πρωϊ», όπως βεβαιώνει κι' ό Άππιανός (ώρα προηγούμενο κεφάλαιο), ή συγκέντρωση των πολύτιμων ειδών, θα ήταν άκατανόητη. Τò ρωμαϊκό όμως ωράριο άρχιζε στη μία τὰ μεσάνυχτα, όπως και σήμερα στους περισσότερους λαούς της γης, και όχι την αύγή. Τουλάχιστον αυτό πληροφορούμαστε από τόν AULUS GELLIUS στη συλλογή των σημειώσεων του με τò γενικό τίτλο «NOCTES ATTICAE» (Άττικές νύχτες)¹¹⁸.

Έπειδή υποθέσαμε ότι είναι δυνατό ό GELLIUS νά φιλολογεί στο θέμα της άρχης του ήμερονυκτίου, αναγκασθήκαμε νά καταφύγουμε σε νομικές πη-

118) (Liber Tertius, 11, 7). «Populum autem Romanum ita, uti Varro dixit, dies singulos adnumerare a media nocte ad mediam proximam multis argumentis ostenditur». Ό A. Gellius ήταν Ρωμαίος δικαστής που σπούδασε φιλοσοφία στην Άθήνα και έζησε τόν Β' αιώνα μ.Χ.

γές, οί όποίες, μέ γνώμονα τή σοβαρότητα τών συνεπειών πού ἔχει ὁ ἀκρῆς προσδιορισμός τῆς ἀρχῆς τῆς ἡμέρας στίς καθημερινές σχέσεις τών ἀνθρώπων, μεταξύ τους ἢ πρὸς τὴν Πολιτεία, ἦταν φυσικὸ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸ θέμα μέ σαφήνεια. Δὲν κατωρθώσαμε, ὁμολογοῦμε, νὰ βροῦμε νομοθετικὸ προσδιορισμὸ τοῦ ἡμερονυκτίου τών Ρωμαίων, ἀλλὰ μόνο μιὰ γνωμοδότηση ἐνδὲς ἀπὸ τοὺς τρεῖς κορυφαίους Ρωμαίους νομικούς, τοῦ JULIUS PAULUS, τοῦ γνωστοῦ Παύλου τών Βυζαντινῶν κωδίκων, ἡ ὁποία περιελήφθηκε στοὺς Πανδέκτες τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὡς ἀν νόμος τοῦ Κράτους του. Γράφει λοιπὸν ὁ Παῦλος (Πανδέκτης (D) 2, 12, 8) : «Κατ' ἔθος ρωμαϊκὸν ἡ ἡμέρα ἄρχεται ἀπὸ τοῦ μεσονυκτίου καὶ λήγει εἰς τὸ μέσον τῆς ἐπομένης νυκτὸς κλπ.»¹¹⁹.

Συνεπῶς, δὲν μένει παρὰ νὰ δεχθοῦμε, ὅτι γράφοντας ὁ Ρωμαῖος ἱστορικός ὅτι ἡ ἔφοδος, ἔγινε στίς τέσσερες τὸ πρωῒ, εἶναι βέβαιο ὅτι ἐννοοῦσε ὅχι τὴ ρωμαϊκὴ, ἀλλὰ τὴν τοπικὴ, ἑλληνικὴ, ὥρα, ἡ ὁποία ἄρχιζε μέ τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου, πέρνοντάς τὴν ἀπὸ Ἑλληνες ἱστορικούς, ἴσως ἀπ' τὰ χαμένα βιβλία τῆς ἱστορίας τοῦ Πολύβιου ἢ τοῦ Ποσειδωνίου. Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὶ πού ὁ ἐθνικὸς ἱστορικὸς τῆς Ρώμης παρέχει στοὺς ἀναγνῶστες του στοιχεῖα ἀδιευκρίνιστα¹²⁰.

ΙΕ'

ΓΙΑ ΕΝΤΕΚΑ ΔΡΑΧΜΕΣ

Δὲν «ἔφριξαν» ὅμως οἱ ἄνθρωποι μόνον γιὰτὶ «κατακερματίσθηκε ἔθνος ὀλόκληρο». Ἐφριξαν καὶ γιὰ κάτι ἄλλο: Γιὰ τὴν αἰτία τοῦ «κατακερματισμοῦ», ἀκόμα καὶ γιὰ τὸ φτωχικὸ τῆς ἀποτέλεσμα. Τὸ προϊόν τῆς ἀχαλίνωτης αὐτῆς λαφυραγωγίας μοιράσθηκε ἀφοῦ ρευστοποιήθηκε, στοὺς στρατιῶτες. Οἱ γνώμες τών δύο ἱστορικῶν (Πλούταρχου καὶ Τίτου Λίβιου) καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι ὀλότελα ἀντίθετες καὶ τὸ συμπέρασμα εἶναι δύσκολο.

Κατὰ τὸν Τίτο Λίβιο, ὅπως εἶδαμε, τόσα πολλὰ ἦταν τὰ λάφυρα, ὥστε μετὰ τὴ δημόσια ἐκποίησης τους, ἀπέδωσαν 400 δηνάρια γιὰ τὸν κάθε ἵππέα καὶ 200 δηνάρια γιὰ τὸν κάθε πεζό. Σύμφωνα λοιπὸν μέ τὰ παραπάνω, ἡ ἀμοιβὴ τοῦ στρατοῦ ἦταν ἱκανοποιητικὴ.

Ἡ πληροφορία ὅμως αὐτὴ τοῦ Τίτου Λίβιου πού περιλαμβάνεται στὸ 40 (XLV) βιβλίον τῆς ἱστορίας του (κεφάλ. 34), χάνει τὴν ἀπόλυτὴ ἀξία της, ἀπὸ ἄλλα ἀντιφατικὰ στοιχεῖα πού μᾶς παρέχει ὁ ἴδιος στὸ αὐτὸ βιβλίον του, λίγα κεφάλαια πρὶν κάτω.

Στὸ 40^ο (XL) κεφάλαιο (παρ. 5) ἀναφέρει ὅτι ἀπὸ τὴ στρατιὰ τοῦ Λ. Αἰμ. Παύλου κάθε πεζικάριος πῆρε 100 δηνάρια, ὁ κάθε λοχαγὸς τὸ διπλάσιον καὶ ὁ κάθε ἵππээς τὸ τριπλάσιον (*pediti in singulos dati centeni denarii, duplex centurioni, triplex equiti*), προσθέτοντας μάλιστα καὶ τὶς παρακάτω «ἐπεξηγήσεις», πού ὅμως κάνουν πρὶν σκοτεινὴ τὴν πληροφορία του. Ὅτι θὰ ἔπαιρνε τὸ

119) CORPUS JURIS CIVILIS: Κατὰ μετάφρασιν Ἡλ. Διακοπούλου ἐκδ. Β', Ἀθῆναι 1930, τόμ. I, σελ. 252 (D, 2, 12, 8).

120) Ὁ Ἄγγλος ἱστορικὸς M. CART στὴ «Ρωμαϊκὴ Ἱστορία» του (μετάφρ. Αἰκ. Σταθοπούλου ἐκδόσεις «Μινώας» Ἀθῆναι 1960, τόμ. II, σελ. 287) ἀσχολούμενος μέ τὴν Λατινικὴν πεζογραφία τῆς ἐποχῆς τών πρώτων αὐτοκρατόρων παρατηρεῖ κανονικὰ γιὰ τὸν Τίτο Λίβιο καὶ τὰ παρακάτω: «Στερούμενος ἐπειθύνου γνώσεως τών νομικῶν καὶ στρατιωτικῶν λεπτομερειῶν, καθὼς καὶ ἱστορικῆς φαντασίας, ὅπως οἱ περισσότεροι Ρωμαῖοι συγγραφεῖς, βρίσκονταν στὸ ἔλεος τών πηγῶν του».

διπλάσιο από τὸ παραπάνω ποσὸν ἢ κάθε κατηγορία στρατιωτῶν καὶ οἱ λοχαγοί. Ἐν ἔρριχναν καταφατική ψήφο σὴν ψηφοφορία γιὰ τὸ θρίαμβο τοῦ Λ. Αἰμί. Παύλου, ἢ ἂν ὑποδέχονταν μὲ ἐκδηλώσεις χαρᾶς τὴν ἀνακοίνωση τῶν ποσῶν ποὺ τελικὰ τοὺς κατεβλήθηκαν, δηλαδὴ ὅτι ἂν ζητωκραύγαζαν μόλις τοὺς ἀνακοινώθηκε ὅτι θὰ πάρουν τὰ παραπάνω ποσά, τότε ἡ Σύγκλητος θὰ τὰ... διπλασίαζε!

Εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ Τίτος Λίβιος ἐχρησιμοποίησε ἀπρόσεκτα καὶ ἄκριτα δύο διαφορετικὲς πηγὲς πληροφοριῶν.

Ἔτσι ξεκινῶντας γιὰ τὴν ἀνέυρεση τοῦ ποσοῦ ποὺ ἀπέδωσε στὸν κάθε στρατιώτη ἡ Ἡπειρωτικὴ λεηλασία ἀπὸ δύο ἀντικρουόμενες πληροφορίες τοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ, προαισθανόμαστε τὸ ἀδιέξοδο, τὸ ὁποῖο καὶ ὁλοκληρώνει ὁ Πλούταρχος, ὁ ὁποῖος ὅπως εἶδαμε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο θρηνεῖ καὶ ὁδύρεται ὅτι ἐγίνε σὴν Ἡπειρο μεγάλη ζημιὰ γιὰ τὸ τίποτε, καὶ ὅτι ἀπὸ τόση φθορὰ καὶ πανωλεθρία τὸ μερίδιο τοῦ κάθε στρατιώτη δὲν ἦταν μεγαλύτερο ἀπὸ 11 δραχμὲς. Ποὺ βρίσκετε ἡ ἀλήθεια; Ὑπάρχει τρόπος ἂν δὲν μπορούμε νὰ τὴ δοῦμε, τουλάχιστο νὰ τὴν μαντέψουμε; Νομίζουμε ναί, ἂν ρίξουμε μιὰ, ἔστω καὶ βιαστική, ματιὰ στὰ στάση τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ μετὰ τὴν καταστροφή.

Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν τριῶν αὐτῶν ἐκδοχῶν γιὰ τὸ πολεμικὸ μερίδιο εἶναι τερατώδης, καὶ κάθε προσπάθεια γιὰ συσχέτισή τους, ὅπως ἔχουν, εἶναι ἀδιανόγη καὶ ἡ προτίμηση πρὸς ὁποιαδήποτε, θὰ εἶναι αὐθαίρετη.

Ἀπὸ τὴν ἔρευνα ἄλλων περιστατικῶν θὰ προσπαθήσουμε νὰ βροῦμε τεκμήρια, ἔστω καὶ μαχητά, τὰ ὁποῖα θὰ μᾶς βοηθήσουν νὰ δώσουμε σὲς πληροφορίες αὐτὲς τὴν πραγματικὴ τους θέση, γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῆς φυσικῆς μας περιέργειας γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ «πλιάτσικου».

Γιὰ νὰ δώσουμε, πρὶν προχωρήσουμε μιὰ εἰκόνα τῆς ἀντιστοιχίας τῆς δραχμῆς πρὸς τὸ ρωμαϊκὸ δηνάριο, καὶ πρὸς τὰ σημερινὰ νομίσματα, σημειώνουμε ὅτι ἓνα δηνάριο ἦταν μιὰ ἀττική δραχμὴ παρὰ κάτι (0,82 δρχ.)¹²¹.

Ἡ ἐσωτερικὴ ἀξία τῆς ἀρχαίας δραχμῆς (Ἀττικῆς ἢ Μακεδονικῆς) ἦταν ἴση περίπου μὲ τὴν ἀξία τῆς ἀσημένιας δραχμῆς τοῦ βασιλεῖ Ὀθωνα τοῦ νεώτερου Ἑλληνικοῦ Κράτους. Ἡ κάτι ἄλλο: Ἐνα δηνάριο τῆς ἐποχῆς τῆς ρωμαϊκῆς δημοκρατίας, ποὺ ἰσοδυναμοῦσε μέχρι τὸ 123 π.Χ. μὲ 10 ἀσάρια, θεωρεῖται σὴν Ἀγγλία ἰσοδύναμο μὲ ἓνα σημερινὸ σελλίνι¹²².

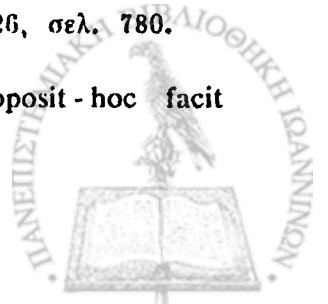
Ὁ AULUS GELLIUS σὲς «Ἀττικὲς νύχτες» του, ἀναφερόμενος σὲ τὴ γνωστὴ εὐθυμὴ συνομιλία τοῦ Ἀθηναίου ρήτορα καὶ πολιτικοῦ Δημοσθένη μὲ τὴ Λαΐδα τῆς Κορίνθου, γράφει ὅτι ἡ ἑταῖρα τοῦ ζήτησε, γιὰ νὰ τοῦ χαρίσει τὴ συντροφιά της, «μ υ ρ ί α ς δ ρ α χ μ ἰ α ς» (στὸ λατινικὸ κείμενο εἶναι γραμμένο ἑλληνικά). Καὶ ἐξηγεῖ ὁ Ρωμαῖος ἱστοριογράφος, δικαστὴς καὶ γραμματικὸς στοὺς ἀναγνώστες του: «σὲ δικά μας νομίσματα αὐτὰ κάνουν δέκα χιλιάδες δηνάρια». Δηλαδὴ σὴν ἐποχὴ τοῦ AULUS GELLIUS, ἔχομε: δραχμὴ ἴσον δηνάριο¹²³.

Γιὰ τὴν Ἡπειρωτικὴν δραχμὴ δὲν βρήκαμε στοιχεῖα, τουλάχιστο γιὰ τὴν ἐποχὴ τούτη, ποὺ μᾶς διέσωσε καὶ τὰ ἀφθονώτερα ἡπειρωτικὰ νομίσματα, τὰ γνωστὰ «ΑΠΕΙΡΩΤΑΝ». Ἄν λάβουμε ὅμως ὑπ' ὄψη τὰ Κορινθιακὰ πρότυπα

121) Π. Τσακαλώτου: Λατινοελληνικὸν Λεξικὸν Ἐπίμετρον, Ἀθῆναι 1926, σελ. 780.

122) Chambers: Encyclopaedia vol. IT. σὲ τὴ λέξη: DENARIUS.

123) Noctes Atticae Lib. 1, viii, 5 «At Lais μυριάς δραχμὰς proposit - hoc facit nummi nostralis denarium decem milia».

τῆς δραχμῆς τοῦ Πύρρου, μπορούμε νὰ δεχθοῦμε πλήρη ἰσοτιμία μὲ τὴν ἀττικὴν δραχμὴν.

Ἡ ὀρεινὴ λοιπὸν αὐτὴ γωνιὰ τῆς Ἑλλάδας, δικαίωσε ἀκόμα μιὰ φορὰ τὴ δόξα τῆς φτώχειας τῆς.

Ἡ διανομὴ τῶν χρημάτων, ὅσων κι' ἂν ἦταν, μὴ νομισθεῖ ὅτι ἔγινε στὴν Ἠπειρο. Ἡ ἐκποίηση τῶν λαφύρων καὶ ἡ διανομὴ τοῦ ἐκπλειστηριασματος ἀπαιτοῦσε χρόνο καὶ αὐστηρὰ τυπικὲς διατυπώσεις, πράγματα ποὺ δὲν ἦταν δυνατό νὰ γίνουν «ἐπὶ τόπου», ἐξ αἰτίας τῶν εἰδικῶν συνθηκῶν κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες διεξήχθηκε ἡ ὅλη ἐπιχείρηση, καὶ τῶν πρωτοφανῶν γιὰ τὴ Ρωμαϊκὴ ἱστορία περιστατικῶν τὰ ὁποῖα τὴ συνώδεψαν, ὅπως ἡ ἀνάγκη ἄμεσης μεταφορᾶς 150.000 ἀνθρώπων στὴν παραλία καὶ ἐπιβίβασης, αὐτῶν καὶ τῶν δεκάδων χιλιάδων τοῦ στρατοῦ στὰ διάφορα πλωτὰ μέσα ποὺ περίμεναν κ.λ.π.

Ἄγνωστο λοιπὸν γιὰτὶ ὑποδέχθηκαν οἱ μάζες τοῦ στρατοῦ μὲ ἐκδηλώσεις δυσφορίας τὸ Λ. Αἴμ. Παῦλο στὴν παραλία τοῦ Ὀρικοῦ, ὅταν ἦρθε, τελευταῖος, νὰ ἐπιβιβασθεῖ στὸ πλοῖο του, φωνάζοντάς του ὅτι δὲν πῆραν μερίδιο ἀπὸ τὰ λάφυρα τοῦ βασιληᾶ σὰν νὰ μὴ κέρδισαν τὸ πόλεμο¹²⁴.

Μόνη ἐξήγηση τοῦ ἀσυνήθιστου ἐπεισοδίου ἀπομένει τὸ ὅτι ἐνῶ ὁ ἀρχηγὸς μπορούσε, κατὰ τὴν ἀπλὴ λογικὴ τῶν στρατιωτῶν, νὰ κάνει τὴν πληρωμὴ ἀπὸ τὸ «ρευστὸν» τῶν θησαυρῶν τοῦ Περσέα μέσα στὸ χρόνο ποὺ πέρασε, δὲν τὸ ἔκανε. καὶ τοὺς «φόρτωσε» στὰ πλοῖα μοιράζοντάς τους τὴν ἐλπίδα τῆς πληρωμῆς σιτὴ Ρώμῃ. Οἱ στρατιῶτες ὅμως δὲν ἤξεραν τότε (καὶ δὲν ἦταν δυνατό νὰ ξέρουν) ὅτι εἶχε ἀποφασισθῇ νὰ γίνῃ ἡ πληρωμὴ τους ἀπὸ τὴ φτωχὴ ἡπειρωτικὴ λεία.

Πάντως, μαῦρα προαισθήματα ἄρχισαν νὰ ζώνουν τὴν ψυχὴ τοῦ σκοτεινοῦ ἀρχιστράτηγου πρὶν ἀκόμα ἐγκαταλείψει τὴν Ἠπειρο.

Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴ τῶν νικητῶν στὴν Ἰταλία, ἦταν φυσικὸ νὰ γίνῃ «θρίαμβος» τοῦ ἀρχιστράτηγου ποὺ δόξασε τὴν ὑπατεία του. Αὐτὸς ἀποτελοῦσε τὴ μεγαλύτερη τιμὴ γιὰ κάθε στρατηγό, κι' ὁ καθένας τους τὸ ἐπεδίωκε ἀκόμα καὶ σὲ μικροεπιχειρήσεις ἀμφίβολης ἔκβασης, καὶ τὰ «τζάκια» ποὺ ἀποτελοῦσαν τὴ Σύγκλητο πετύχαιναν εὐκόλα ἀπ' τὶς λαϊκὲς συνελεύσεις τὴ σχετικὴ ψῆφο. Γιὰ τὸν Αἰμίλιο Παῦλο ποὺ κέρδισε μιὰ ἀπ' τὶς μεγάλες νίκες τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας, τὸ δικαίωμα τοῦτο τοῦ «θριάμβου» ἦταν φυσικό, ἄλλωστε αὐτὸ θὰ ἀποτελοῦσε καὶ τὴ μεγάλη λαϊκὴ γιορτὴ τῆς νίκης τῶν ρωμαϊκῶν ὅπλων. Κι' ὅμως, τὸ δικαίωμα αὐτὸ τοῦ τὸ ἀμφιοβήτησαν τοῦ στρατηγοῦ οἱ ἴδιοι οἱ συμπολεμιστές του!! Οἱ βετεράνοι τοῦ Μακεδονικοῦ πολέμου ἔκαναν κάτι πού, φαίνεται ἐντελῶς ἀνεξήγητο: Ὁργάνωσαν ἔνοπλη στάση στοὺς δρόμους τῆς Ρώμης, ἀπεδοκίμασαν ἄγρια τὸ νικητὴ ἀρχηγό τους, κατέλαβαν τὸ Καπιτώλιο, καὶ ἀπείλησαν νὰ καταλύσουν τὴν ἐξουσία τῆς Συγκλήτου, ἀπαιτοῦντες νὰ μὴ δοθεῖ τὸ δικαίωμα τοῦ θριάμβου στὸν στρατηλάτη!! Ὁ λαὸς ἐπῆρε ἀμέσως τὸ μέρος τοῦ στρατοῦ καὶ μάλιστα ἡ πρώτη φυλὴ ποὺ ἐψήφισε, ἔρριξε ἀρνητικὴ ψῆφο. Γιατί τὸ ἔκαναν αὐτὸ οἱ στρατιῶτες, ἀφοῦ ἦταν νὰ γιορτασθεῖ καὶ ἡ δική τους νίκη: Ἀκριβῶς γιὰ τὸ θέμα τῆς πληρωμῆς. Διότι κατὰ τὸν Πλούταρχο, «οὐχ ὅσων ἡξίου ἐτυχον». Ἐκτὸς ὅμως ἀπ' αὐτό, καὶ διότι ὁ στρατηγὸς «βαρὺς γένοιτο καὶ δεσποτικὸς αὐτοῖς ἄρχων». Αὐτοὶ ἦταν οἱ δύο λόγοι τῆς ἐξέγερσης τοῦ στρατοῦ, κι' ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ νὰ σταθμίσει τὴ βαρύτητα τοῦ καθενός, ἢ μᾶλλον ποιὸς ἀπ' τοὺς δύο ἦταν ἱκανὸς νὰ προκαλέσει τέτοια

ανεπίτρεπτη έκρηξη ὀργῆς, τῆς ὁποίας ἡ τιμωρία ἦταν πάντα θάνατος. Κι' ἂν ληφθεῖ ἡ ὕψη ὅτι ὁ λαὸς στὴ Ρώμῃ ποὺ δὲν δοκίμασε τὴν «σκληρότητα» τοῦ στρατηγοῦ, ἀλλὰ μόνον τοὺς καρποὺς τῆς νίκης του, πῆρε ἀπροκάλυπτα τὸ μέρος τοῦ στρατοῦ, καὶ ἄρχισε νὰ καταψηφίζει τὸ «θρίαμβο», εἶναι φανερό, ὅτι οἱ λόγοι αὐτῆς τῆς σοβαρῆς ἀναταραχῆς ἦταν παραπάνω ἀπὸ συναισθηματικοί.

Τρομοκρατημένη ἡ Σύγκλητος, μὲ ἓνα γραφικὸ κόλπο ποὺ μπορεῖ νὰ τὸ ἰδεῖ ὁ ἀναγνώστης στὸν Πλούταρχο, πέτυχε ἀναβολὴ τῆς ψηφοφορίας, ἀπέδωσε τὴν ἀναταραχὴ σὲ ραδιουργίες κάποιου χιλίαρχοι, καὶ τελικὰ χάρισε στὸν Αἰμίλιο Παῦλο ἓνα ἀπὸ τοὺς λαμπρότερους θριάμβους τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας¹²⁵.

Ὁ ἐμπαιγμὸς τοῦ στρατοῦ πνίγηκε στὶς ζητωκραυγές...

Ἀπὸ τὸν Τίτο Λίβιο μαθαίνομε ὅτι μετὰ τὸ θρίαμβο τοῦ Λ. Αἰμ. Παύλου, ἔκανε καὶ ὁ ναύαρχος Γναῖος Ὀκτάβιος τὸ ναυτικὸ τοῦ θριάμβου καὶ μετὰ ἀπ' αὐτὸν ὁ Λεύκιος Ἀνίκιος τὸ δικό του γιὰ τὴ νίκη του κατὰ τοῦ Ἰλλυριοῦ βασιλῆα Γένθιου, μικρότερο ὅπως οἰκονομῶμε σὲ μεγαλοπρέπεια καὶ σὲ «ἐκθέματα». Ὁ ναύαρχος ἔδωσε στοὺς ναῦτες ἀπὸ 75 δηνάρια, στοὺς πηδαλιούχους (gubernatoribus) τὸ διπλάσιο, καὶ στοὺς κυβερνήτες τὸ τετραπλάσιο τῆς ἁμοιβῆς τοῦ ναύτη¹²⁶.

Ὁ Ἀνίκιος ἀπὸ τὰ λάφυρα τοῦ Γένθιου, ἰὰ φτωχικά, σὲ σύγκριση μὲ κεῖνα τοῦ Περσέα, ἔδωσε στοὺς στρατιῶτες ἀπὸ 45 δηνάρια, τὸ διπλὸ στοὺς λοχαγοὺς (centurionibus) καὶ τὸ τριπλὸ στοὺς ἵππεις¹²⁷. Ὁ Ἀνίκιος ἔδωσε τὰ ἴδια ποσὰ καὶ στοὺς ναῦτες του, ὅπως μερίδιο Ρωμαίου στρατιώτη ἔδωσε καὶ στοὺς Ἰταλιῶτες συμμάχους τῆς στρατιᾶς του, ἐνῶ γιὰ τὸν Αἰμ. Παῦλο, δὲν ὑπάρχει τέτοια πληροφορία.

Ἐὰν σκεφθοῦμε ὅτι οἱ στρατιῶτες τῆς Μακεδονικῆς στρατιᾶς τοῦ Αἰμ. Παύλου πρὶν ἀκόμη ἐγκαταλείψουν τὰ Ἡπειρωτικὰ παράλια ἦταν δυσαρεστημένοι μὲ τὸν ἄρχηγό τους γιὰ τὸ «οἰκονομικόν», κι' ὅτι στὴ Ρώμῃ ἐστασίασαν κατὰ τῶν Ἀρχῶν γιὰ τὸν ἴδιον λόγο, εἶναι φυσικὸ νὰ μὴ δεχθοῦμε ὅτι πείσθηκαν στὰ «ἐπιχειρήματα» τῶν πρακτόρων τῆς Συγκλήτου καὶ ἀρκέσθηκαν στὶς ἔντεκα δραχμὲς ποὺ θέλει ὁ Πλούταρχος. Πολὺ περισσότερο θὰ τοὺς ἐρέθιζε μιὰ τέτοια προσφορὰ ἐνῶ θὰ ἔβλεπαν τοὺς λεγεωνάρχους τῆς Ἰλλυρικῆς στρατιᾶς καὶ τὰ πληρώματα τοῦ στόλου, τὰ σχεδὸν ἅμαχα, νὰ εἰσπράττουν πολλὰς φορὲς περισσότερα ἀπὸ αὐτοὺς. Μιὰ τέτοια ἀπόφαση τῆς Συγκλήτου θὰ τοὺς ἔρριχνε τὸ σύνθημα γιὰ ἐμφύλιον πόλεμον, καταξιώνοντας συγχρόνως καὶ τὸ δίκην τους στὰ μάτια ὅλου τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ. Συνεπῶς τὸ ποσὸν τῶν 11 δραχμῶν εἶναι δόση λογικὰ καὶ πρακτικὰ ἀπαράδεκτη.

Ἡ βαρεῖα ὅμως καὶ συγκεκριμένη κατηγορία τοῦ Πλούταρχου ὅτι γιὰ τόσο λίγον κέρδος κατακόπηκε ἔθνος ὁλόκληρον, δὲν μπορεῖ νὰ ἀπορριφθεῖ μὲ μόνον βάσιν τὸν παραπάνω συλλογισμόν, τὸν ὁποῖον καὶ συμπληρώνει, γιὰτὶ ὅπως πιστεύομε ἀναφέρεται σὲ κάτι ἄλλο, καὶ ὄχι στὸ ποσὸν τῆς ὀριστικῆς πληρωμῆς. Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὰ ἔμψυχα καὶ ἄψυχα λάφυρα τῆς Ἡπειρωτικῆς ἐκστρατείας προωρίσθηκαν, πρὶν ἀκόμα αὕτῃ γίνεαι γιὰ τὴν πληρωμὴ τῆς στρα-

125) Πλουτ.: Αἰμ. Παῦλος XXX, 2 Ὁ Τίτος Λίβιος ἀναφέρει διεξοδικὰ τὸ ἐπεισόδιον αὐτό, κατηγορῶντας γιὰ φθονερὴν δημαγωγίαν τὸν χιλίαρχον καὶ γιὰ ἀπληστία τὸν στρατὸν (XLV, κεφ. XXXV — XXXIX).

126) Tit. Liv. XLV, XLII, 1.

127) Tit. Liv. XLV, XLIII, 7.

τιᾶς τοῦ Λ. Αἰμ. Παύλου, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἐπαρκέσει. Ἀφοῦ ἔγινε, ἦταν φυσικὸ νὰ καταμετρηθεῖ τὸ προϊόν της.

Ἀπ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν καταμέτρηση προέκυψε ἡ ἀναλογία τῶν ἔντεκα δραχμῶν, χάρη τῶν ὁποίων ἐξοντώθηκε ἕνας ὁλόκληρος λαός, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνει ὅτι αὐτὲς ἀπετέλεσαν καὶ τὸ ποσὸν τῆς ὀριστικῆς πληρωμῆς.

Καταλήγουμε στὴν ἄποψη ὅτι οἱ στρατιῶτες δὲν πῆραν ἀπὸ 200 δηνάρια, ἀλλὰ ἀπὸ 100 καὶ οἱ ἄλλοι βαθμοὶ μαχητῶν ἀνάλογο ποσόν, ἀλλοιῶς δὲν θὰ ὑπῆρχε λόγος δυσαρέσκειας, καὶ δικαιολόγησης τοῦ ποσοῦ ἀπ' τὴ Σύγκλητο μὲ ἐπιχειρήματα κάθε ἄλλο παρὰ σοβαρά. Τὸ ποσὸν αὐτὸ ἦταν ὅπωςδήποτε μεγαλύτερο ἀπὸ τὸ ποσὸν τῆς κατὰ στρατιώτη ἀμοιβῆς τῶν ἄλλων στρατιῶν, ἀλλὰ ὅχι σὲ ὕψος ἀνάλογο πρὸς ἐκεῖνο τῶν λαφύρων τοῦ Περσέα, ὅπως περιμένε ὁ στρατός.

Ἀπ' αὐτὸ τὸ ποσόν, οἱ ἔντεκα δραχμὲς βγῆκαν ἀπ' τὴν Ἡπειρο. Αὐτὴ εἶναι ἡ γνώμη μας.

Στὰ παραπάνω φαίνεται νὰ ὑπάρχει κάποιο κενό.

Οἱ στρατιῶτες πρὶν φύγουν ἀπὸ τὴν Ἡπειρωτικὴ παραλία ἦταν ἀπλήρωτοι. Πρὶν γίνεи ὁ θρίαμβος στὴ Ρώμη δηλαδὴ πρὶν ἀποστρατευθοῦν οἱ στρατιῶτες ἐστιασίασαν γιὰτὶ «οὐκ ὅσων ἡξίουں ἔτυχον».

Πότε κιόλας βγῆκε τὸ «κονδύλιον»;

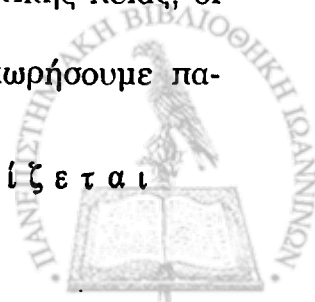
Δὲν μένει παρὰ νὰ σκεφθοῦμε ὅτι ἡ καταμέτρηση καὶ ἡ ἀποτίμηση τῶν λαφύρων ἔγινε, στὸ μεσόχρονο διάστημα, καὶ ἡ λογιστικὴ ἐξαγωγή τῶν μεριδίων ἦταν, μετὰ ἀπ' αὐτὸ εὐκόλη. Ἡ ἐκποίηση ἦταν φυσικὸ νὰ ἀργήσῃ.

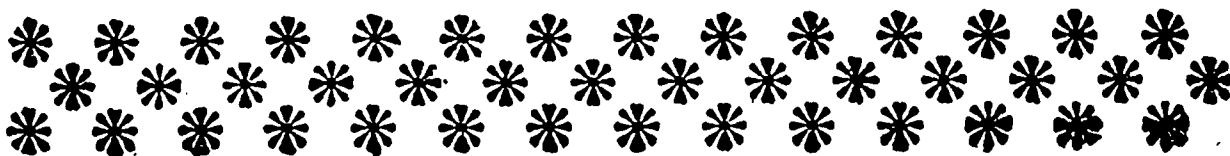
Δὲν θὰ μᾶς ἐνδιέφεραν οἱ οἰκονομικὲς δοσοληψίες τῶν Ρωμαίων μεταξὺ τους, ἂν δὲν εἶχαν ἄμεση σχέση αἰτιότητος πρὸς τὴν Ἡπειρωτικὴ καταστροφή.

Στοιχεῖο ἐνδεικτικόν, καὶ μάλιστα φωτεινὸ γιὰ τὴν ἐκτίμηση τῆς οἰκονομικῆς εἰκόνας καὶ «ἀντοχῆς» τῆς Ἡπείρου τὴν ἐποχὴ τῆς καταστροφῆς, θὰ εἶχαμε ἂν μπορούσαμε νὰ ξέρομε τὸ συνολικὸ ὕψος τῆς ἀξίας τῶν λαφύρων πού μοιράσθηκαν. Δυστυχῶς τέτοια ἐκτίμηση δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ γιὰ λόγους, πού τὴν κάνουν ἀπολύτως ἀδύνατη. Ὁ ἕνας εἶναι ἡ ἀγεφύρωτα χασματικὴ διαφορά στὸ ποσὸν τοῦ μεριδίου τοῦ κάθε Ρωμαίου στρατιώτη, πού μᾶς δίνει ὁ Πλούταρχος ἀπὸ κεῖνο πού μᾶς δίνει ὁ Τίτος Λίβιος. Ἐκτὸς ὅμως ἀπ' αὐτό, καὶ ἀπὸ τὴν κάθε ἐκδοχὴ μεμονωμένη δὲν εἶναι δυνατόν νὰ βγάλουμε συμπεράσματα ἔστω καὶ διαzeugτικά, γιὰτὶ δὲν ἔχομε στοιχεῖα γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν στρατιωτῶν πού πῆραν μέρος στὴν «πληρωμή». Γράψαμε ὅτι ὁ στρατός πού διοικοῦσε ὁ Λ. Αἰμ. Παῦλος τὴν ἐποχὴ τῆς μάχης τῆς Πύδνας ἀνέρχονται σὲ ἑκατὸ χιλιάδες περίπου. Ἐκεῖ μέσα ὅμως ἦταν καὶ «ἐπίκουροι» τῶν Ἑλλήνων βασιληάδων τῆς Μ. Ἀσίας ὅπως καὶ Θράκες, ἐκτὸς δὲ ἀπὸ αὐτοὺς ἦταν καὶ «σύμμαχοι» Ἰταλιῶτες, οἱ τελευταῖοι δὲ τοῦτοι, σὲ μεγάλες, ἀλλὰ ἀκαθόριστες μάζες πού ξεπερνοῦσαν κατὰ πολὺ, σὲ κάθε ἐκστρατεία, τὸν ἀριθμὸ τῶν Ρωμαίων. Ὁ Τ. Λίβιος δίνει χονδρικὰ στοιχεῖα τοῦ στρατοῦ πού ἔπαιρναν μαζί τους στὴν Ἑλλάδα κάθε χρόνον οἱ καινούργιοι ὑπατοί, πού διαδέχονταν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον στὸ μακεδονικὸ μέτωπο, αὐτὸ ὅμως δὲν ὠφελεῖ, γιὰτὶ δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα γιὰ τὶς ἀντικαταστάσεις τῶν μονάδων αὐτῶν στὰ χρόνια πού πέρασαν, καὶ οὔτε ξέρομε ἂν πῆραν μέρος στὴ διανομὴ τῆς Ἡπειρωτικῆς λείας, οἱ «σύμμαχοι».

Ἔτσι, ἀπὸ ἔλλειψη στοιχείων, δὲν εἶναι δυνατό νὰ προχωρήσουμε παραπέρα.

Συνεχίζεται

HENRY HOLLAND

ΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ ΤΟΥ 1812*

(Ἐντυπώσεις Ἀγγλου περιηγητοῦ ποῦ ἐπισκέφθηκε τὸν τόπον μας)

Μετάφραση ΠΑΝΟΥ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΟΥ

Ἐγκατεστημένοι τώρα πιά στὰ Ἰωάννινα καὶ μετὰ τὴν πρώτη μας συνέντευξη μὲ τὸν Βεζύρη, εἶχαμε καιρὸ νὰ ἐπιθεωρήσουμε τὰ διάφορα χαρακτηριστικὰ σημεῖα τῆς πόλεως καὶ τῶν περιχώρων, πράγμα στὸ ὁποῖο βοηθηθήκαμε πολὺ ἀπ' τὴν καλωσύνη τοῦ Μελά, τοῦ νεαροῦ Ἑλληνα ποῦ μᾶς εἶχε ἐπισκεφθῇ τὸ βράδυ ποῦ εἶχαμε φτάσει. Ἡ γενικὴ θέσις τῶν Ἰωαννίνων ἔχει ἤδη περιγραφῇ. Βρίσκεται σὲ μιὰ κοιλάδα ἥ, ὅπως θὰ ἔλεγε κανεὶς ἀπ' τὴν ἐμφάνισή της, σὲ ἓνα μεγάλο λεκανοπέδιο περιτριγυρισμένο ἀπὸ βουνά, μὲ τὴν ἴδια τὴν πόλιν ἀπλωμένη, κατὰ μῆκος τῶν δυτικῶν ἀκτῶν μιᾶς λίμνης, ποῦ μὲ τὴν ἀπέναντι ὄχθη της βρέχει τοὺς πρόποδες ἐνὸς ἀπ' αὐτὰ τὰ ὄρεινὰ ὄρια. Τὸ μῆκος τῆς λίμνης αὐτῆς ἴσως νὰ εἶναι περὶ τὰ ἑξὶ μίλια ἐνῶ τὸ πλάτος της πούθενά δὲν ξεπερνᾷ τὰ δύο μίλια. Κοντὰ στὸ κεντρικὸ τμήμα τῆς πόλεως τὸ σχῆμα της στενεύει ἀπ' τὴν χερσόνησο ποῦ προεξέχει καὶ σχηματίζει τὸ φρούριο τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἀπ' τὸ μικρὸ νησάκι ποῦ βρίσκεται ἀπέναντί του, στὴν ἄλλη ἀκτὴ. Αὐτὰ τὰ δύο χαρακτηριστικὰ σημεῖα συμβάλλουν πολὺ στὴν ὁμορφιὰ τῆς σκηνογραφίας, ἀπὸ κάθε ἄποψη. Ἡ χερσόνησος τοῦ κάστρου, φαρδαινόντας καθὼς χώνεται στὴν λίμνη, τελειώνει σὲ δύο βραχώδη ἀκρωτήρια, πάνω σ' ἓνα ἀπ' τὰ ὁποῖα βρίσκεται ἓνα μεγάλο τουρκικὸ τζαμί, μὲ τὸν ψηλὸ του μιναρὲ καὶ τὶς εὐρύχωρες πλατεῖες ἰσκιωμένες ἀπ' τὰ κυπαρίσσια ποῦ τὸ περικυκλώνουν. Στὸ ἄλλο ἀκρωτήριο βρίσκεται τὸ παλιὸ Σεραΐ τῶν Πασάδων τῶν Ἰωαννίνων, ἓνα μεγάλο κτίριο μ' ὅλη ἐκείνη τὴν ἀκανόνιστη καὶ ἀτέλειωτη μεγαλοπρέπεια ποῦ ἀνήκει στὴν τουρκικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, μὲ τὸν μιναρὲ καὶ τὰ κυπαρίσσια νὰ ὑψώνονται πάνω ἀπ' τὶς προεξέχουσες σκεπές του καὶ τοὺς ζωγραφισμένους τοίχους. Ἡ περιοχὴ τοῦ κάστρου ποῦ ἀποτελεῖ ἰδιαίτερη πόλιν, εἶναι ἀπομονωμένη ἀπ' τὴν ὑπόλοιπὴ πόλιν μὲ ἓνα ψηλὸ πέτρινον τεῖχος κι ἀπὸ μιὰ φαρδεῖα τάφρο ποῦ δέχεται τὰ νερὰ τῆς λίμνης.

Τὸ νησὶ ἀπέναντι ἀπ' τὴν πόλιν εἶναι γραφικὸ περημετρικῶς καὶ στολίζεται ἀπὸ ἓνα μικρὸ παλάτι τοῦ Βεζύρη ποῦ φαίνεται στὴν ἀκτὴ του. Ἐνα χωριὸ στὴ βορεινὴ πλευρά του εἶναι σχεδὸν κρυμμένο ἀπὸ τὴν ἀφθονή φυλλωσιὰ τῶν καστανιῶν καὶ τῶν πλατάνων ποῦ εἶναι φυτρωμένα ἀνάμεσα ἀπ' τὰ σπίτια. Ὁ ἐπισκέπτης θὰ κἀν καλὰ ν' ἀνεβῇ στὸ πρὶν ψηλὸ σημεῖο τοῦ μικροῦ νησιοῦ ἀπ' ὅπου ὑπάρχει μιὰ πρὶν ἐντυπωσιακὴ θέα τῆς πόλεως καὶ τῶν κτιρίων στοὺς βράχους τοῦ κάστρου.

Οἱ ὄχθες τῆς λίμνης παρουσιάζουν πολλὰ ἄλλα ἀξιοθέατα σημεῖα: Τὸ μεγάλο Σεραΐ ποῦ ἀπὸ μιὰ ἄποψη φαίνεται νὰ ὑψώνεται πάνω ἀπ' τὴν ἀκτὴ,

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 412.

Ένα ζωγραφισμένο Κιόσκι που όρθώνεται πάνω απ' τὰ νερά, κάτω απ' τούς βράχους του παλιού Σεραγίου, τὸ μοναστήρι τῶν Δερβίσηδων πρὸς τὰ βορεινὰ μὲ τὴν σκιά τῶν δέντρων καί, πάνω απ' ὅλα, μπορεί νὰ ἰδῇ κανεὶς τὴν κορυφογραμμὴ τοῦ Μιτωκελίου πὺ μὲ ὑψόμετρο πιθανῶς μεταξὺ 2.500 καὶ 3.000 ποδῶν πάνω απ' τὴν ἐπιφάνεια τῆς λίμνης, σχηματίζει, σχεδὸν ὅσο μπορεί νὰ ἰδῇ τὸ μάτι, ἓνα συνεχές καὶ ἀδιάκοπο ὄριο τῆς κοιλάδας πὺ ὑψώνεται ἀπὸ τὴν ἄκρη τῶν νερῶν τῆς λίμνης ἀπέναντι απ' τὰ Ἰωάννινα μ' ἓνα ὑπότομο καὶ θαυμάσιο σχῆμα πὺ ὑποτελεῖ μεγαλοπρεπὲς θέαμα. Ἡ ὑπότομη πρόσοψη τοῦ χαράσσεται ἀπὸ τὶς αὐλακώσεις τῶν ὄρεινῶν χειμάρων πὺ, ἀπλωμένες καθὼς πλησιάζουν σιτὴν λίμνη, σκεπάζονται μὲ δέντρα προσπατεύοντας πολλὰ χωριά. Λέγεται ὅτι παλιότερα ὑπῆρχαν μεγαλύτερα δάση πάνω σ' αὐτὴ τὴν ὄρεινὴ πλαγιά, ἀλλ' ὅτι καταστράφηκαν ἐπειδὴ ἀποτελοῦσαν καταφύγιο ὁμάδων κλεφτῶν πὺ ἀπειλοῦσαν τὴν ἡσυχία τῆς πόλεως. Ὅταν λάβῃ κανεὶς ὑπόψη τοῦ τὴν γενικὴ ἀπουσία τῶν δέντρων απ' τὸ τοπίο, ἢ σκηνογραφία τῶν Ἰωαννίνων εἶναι ἴσως λιγώτερο τέλεια, απ' ὅ,τι θὰ ἦταν ἂν εἶχαν διατηρηθῇ αὐτὰ τὰ δάση. Θὰ πρέπει ὅμως νὰ θεωρηθῇ τέλεια γιατί ὑπάρχουν λίγες ὁμοιοεὶς σὲ ποικιλία καὶ μεγαλοπρέπεια.

Ἡ ἔκταση τῆς πόλεως, ὅπως ἀπλώνεται πρὸς τὰ πίσω καὶ πρὸς τὰ πλευρὰ τοῦ κάστρου, εἶναι μεγαλύτερη απ' ὅ,τι ὁ ἴδιος πληθυσμὸς θὰ καταλάμβανε σὲ ἄλλα μέρη τῆς Εὐρώπης. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς κενοὺς χώρους τῶν τζαμιῶν καὶ τῶν τουρκικῶν νεκροταφείων, ὅλα τὰ καλύτερα σπίτια καὶ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑλλήνων ἔχουν γύρω - γύρω χώρους στοὺς ὁποίους εἶναι φυτεμένα μερικὰ δένδρα πὺ δίνουν σιτὴ γενικὴ ἄποψη τῆς πόλεως ἐκείνη τὴν μοναδικὴ ἀνάμειξη κτιρίων καὶ δένδρων, γιὰ τὴν ὁποία ἔχει γίνει ἤδη λόγος. Τὸ κεντρικὸ τμήμα τῆς πόλεως πὺ καλύπτεται κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ τοὺς δρόμους ὅπου γίνονται τὰ παζάρια, εἶναι τὸ μόνο μέρος ὅπου τὰ σπίτια εἶναι τὸ ἓνα κοντὰ στὸ ἄλλο. Ἐδῶ τὰ σπίτια εἶναι γενικῶς κατὰ πολὺ χαμηλότερα καὶ μικρότερα απ' ὅ,τι εἶναι ἄλλοῦ. Τὸ πλάτος τῆς πόλεως, πὺ πρὸς τὸν ἕνα ἄκρον τὸ ἐνάντιον μίλι, ὁρίζεται ἀπὸ μιὰ γραμμὴ χαμηλῶν ὑψωμάτων, πὺ βρίσκονται παράλληλα μὲ τὴν ἀκτὴ τῆς λίμνης καὶ προσδίδουν ἀπὸ τὶς κορυφές τους μιὰ απ' τὶς πιὸ ἐντυπωσιακὰς ἀπόψεις τῆς πόλεως, τῆς λίμνης καὶ τῶν μακρινῶν ὑψωμάτων τῆς ὁροσειρᾶς τῆς Πίνδου.

Ἡ ἐξωτερικὴ ἄποψη τῶν Ἰωαννίνων, ἐκτὸς ὅπου ὑπάρχει κάποιο ἄνοιγμα πρὸς τὸ τοπίο πὺ τὸ περιβάλλει, εἶναι μελαγχολικὴ καὶ χωρὶς λαμπρότητα. Λίγοι ἀπὸ τοὺς δρόμους διατηροῦν κανονικὴ γραμμὴ, γεγονὸς πὺ κάνει τὴν γεωγραφία τοῦ τόπου πολὺ δύσκολη στὸν ξένο. Ἐκεῖ πὺ συχνάζουν οἱ κατώτερες τάξεις, τὰ σπίτια, κατὰ μέγα μέρος, εἶναι χτισμένα μὲ ἄθλιους πλίνθους καὶ κυρίως βρίσκονται σιτὶς ἄκρες τῆς πόλεως. Ἡ μέση τάξη κατοικεῖ σὲ καλύτερα κτίρια, τῶν ὁποίων τὸ ἐπάνω πάτωμα εἶναι κατασκευασμένο ἀπὸ σανίδια, μὲ μιὰ μικρὴ ἀνοικτὴ κρεβάτα κάτω ἀπὸ τὴν προεξέχουσα ὀροφή. Οἱ ἀνώτερες τάξεις καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τούρκων, ἔχουν γενικῶς πολὺ μεγάλα σπίτια καὶ συχνὰ ἔχουν ἀπὸ τὶς δύο ἢ τὶς τρεῖς πλευρὲς χώρους πὺ τοὺς ἀνέκουν καὶ μὲ φαρδιὰ χαγιάτια κατὰ μῆκος ὅλης τῆς προσόψεως τοῦ κτιρίου μὲ σκεπὴ ἀπὸ πάνω τους. Σ' αὐτὸ τὸ σχέδιο τῶν κτιρίων, πὺ εἶναι πολὺ κοινὸ σιτὶς τουρκικὲς πόλεις, ὑπάρχει κάτι τὸ γραφικόν, ὅταν τὸ βλέπει κανεὶς ἀπὸ μακριὰ καὶ τὸ ὁποῖο ὅμως χάνεται ὅταν τὸ παρατηρῇς ἀπὸ κοντὰ. Στους καλύτερους δρόμους τῶν Ἰωαννίνων ἐπικρατεῖ μιὰ βαρεῖα ἀτμόσφαιρα καὶ τὰ πιὸ ἀρχοντικὰ σπίτια ἔχουν τὴν ὄψη φυλακῆς παρουσιάζοντας ἐξωτερικῶς τίποτε ἄλλο παρὰ ψηλοὺς τοίχους μὲ βαρεῖες διπλὲς ἐξώπορτες καὶ μὲ τὰ παράθυρα, ἂν φαίνονται καθόλου, σιτὴν κορυφὴ τοῦ κτιρίου.

Τὰ παζάρια ἀποτελοῦν τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον τμήμα τῆς πόλεως. Καταλαμβάνουν δέκα ὡς δώδεκα δρόμους ποὺ τέμνουν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο σὲ ἀκανόνιστες γωνίες. Οἱ δρόμοι εἶναι ἀρκετὰ στενοὶ καὶ γίνονται σκοτεινώτεροι ἐξ αἰτίας τῶν ὀροφῶν ποὺ προεξέχουν χαμηλά. Ὑπάρχουν μεγάλοι ξύλινοι πάγκοι ὅπου ἐκτίθενται τὰ ἐμπορεύματα πρὸς πώλησιν. Ὅπως συνηθίζεται σὲ μεγάλες πόλεις τῆς Τουρκίας, κάθε παζάρι ἔχει καὶ τὸ εἶδος του. Τὸ ἕνα εἶναι πιασμένο ἀπὸ κείνους ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὰ κοσμήματα καὶ τὰ ἄλλα διακοσμητικὰ ἀντικείμενα, σὲ ἄλλο πωλοῦν γυναικεῖα παλτά, τουρκικὲς ἐσάρπες καὶ ἄλλα εἶδη ρουχισμοῦ, σὲ τρίτο ρετάλια βαμβακερῶν εἰδῶν, σὲ τέταρτο ὑπάρχουν μαγαζιά μὲ τρόφιμα, καπνοπωλεῖα, ξηροὺς καρποὺς κλπ., σὲ πέμπτο πωλοῦν ναργιλέδες, κομπολόγια, πίπες καὶ ξύλινα διακοσμητικὰ ἀντικείμενα καὶ σ' ἕνα ἄλλο πάλι πωλοῦν χρωματιστὰ δέρματα καὶ τουρκικὲς παντόφλες. Ἐπειδὴ στὰ Ἰωάννινα μένουν πολλοὶ πλούσιοι ἄνθρωποι καὶ ἡ πόλη ἀποτελεῖ συγχρόνως τὸ κέντρο ἐφοδιασμοῦ γιὰ ἕνα μεγάλο τμήμα τῆς χώρας, μερικὰ μέρη τῶν παζαριῶν εἶναι πλουσιοπάροχα καὶ ἀφθονα ἐφοδιασμένα καὶ ἰδιαίτερα τὸ παζάρι ὅπου πωλοῦν κοσμήματα καὶ ἄλλα διακοσμητικὰ ἀντικείμενα τῆς ἐνδυμασίας.

Τὸ πιὸ εὐδιάκριτο κτίριο τῶν Ἰωαννίνων εἶναι, χωρὶς ἀμφιβολία, τὸ μεγάλο Σεραΐ, τοῦ ὁποῦ τοῦ ἐμφάνιση ἔχω ἤδη περιγράψει. Τὸ ἄλλο Σεραΐ τοῦ κάστρου εἶναι μεγάλης ἐκτάσεως καὶ ἔχει μερικὰ μεγάλα διαμερίσματα, ἀλλὰ εἶναι παλιὸ καὶ μερικὰ του μέρη εἶναι ἐτοιμόρροπα. Κατοικεῖται κυρίως ἀπὸ ἀξιωματικοὺς καὶ στρατιῶτες τοῦ Βεζύρη. Τὰ Σερὰγια τοῦ Μουχτὰρ καὶ τοῦ Βελῆ Πασᾶ γειτονεῦουν μὲ τοῦ πατέρα τους. Τὸ πρῶτο, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι χτισμένο μὲ μεγαλύτερη συμμετρία, εἶναι καὶ πάρα πολὺ πλούσιο στὸν ἐσωτερικὸ διάκοσμό του ποὺ ἐκτίθεται μὲ ἀρκετὸ γοῦστο καὶ αἴσθηση. Ὁ Μουχτὰρ Πασᾶς ἦταν στὰ Ἰωάννινα τότε, ἀλλὰ τὸν εἶδα ὅταν ἐπέστρεψα ἐκεῖ λίγους μῆνες ἀργότερα. Τὸν ἐπεσκέφθηκα κάποτε σ' ἕνα δωμάτιο τοῦ ὁποῦ τοῦ τοῦ θολωτὸ ταβάνι σχηματίζει ἕνα εἶδος οὐρανίου θόλου μὲ μιὰ κάποια ὀριόδητα πρὸς τὴν σύγχρονη ἀστρονομία. Τὰ οὐράνια σώματα, οἱ κομήτες καθὼς καὶ ὁ ἥλιος καὶ οἱ πλανῆτες παρουσιάζονταν ζωγραφισμένα μὲ χρυσαφὶ χρῶμα πάνω σ' ἕνα φόντο μπλε βαθύ, πρᾶγμα ποὺ εἶχε πολὺ ἐντυπωσιακὸ ἀποτέλεσμα ὅταν ἄναβε φῶς σὲ πάτωμα κάτω ἀπὸ τὸν θόλο.

Οἱ κῆποι καὶ τὸ περίπτερο τοῦ Βεζύρη σὲ βόρειο τμήμα σχηματίζουν ἕνα ἀξιοσημεῖωτο θέαμα. Στὴν πραγματικότητα οἱ κῆποι εἶναι μικροί, ἀλλὰ τὸ περίπτερο ποὺ βρίσκεται κλεισμένο κοντὰ τους εἶναι ἕνα ἀντικείμενο μεγάλοπρεπο. Εἶναι μιὰ τεράστια αἴθουσα, νομίζω μὲ περιφέρεια 240 ποδῶν, χωρὶς ὅμως ν' ἀποτελεῖ τέλειο κύκλο, ἀλλὰ ποὺ σχηματίζεται ἀπὸ τὶς καμπύλες τεσσάρων χωριστῶν περιοχῶν ἢ κοιλωμάτων ποὺ εἶναι ὅλες ἀνοιγμένες πρὸς τὴν μεγάλη κυκλική περιοχὴ ποὺ καταλαμβάνει τὸ κέντρο τοῦ κτιρίου. Ἡ καμπύλη κάθε κοιλώματος περιλαμβάνει ἐννιά παράθυρα. Ὑπάρχουν ἐπίσης δύο μεγάλα παράθυρα στὴν εἴσοδο τοῦ περιπτέρου. Ὅλο τὸ δάπεδο εἶναι ἀπὸ μάρμαρο. Στὸ κέντρο ὑπάρχει μιὰ μεγάλη καὶ βαθειὰ μαρμαρινὴ λεκάνη, σὲ μέσο τῆς ὁποίας, ἐπίσης ἀπὸ μάρμαρο, βρίσκεται τὸ σχέδιο ἐνδὸς πυραμιδοειδοῦς κάστρου πάνω σὲ ὁποῖο ὑπάρχουν πολλὰ κανόνια ἀπ' τὶς κάννες τῶν ὁποίων ἐκσφενδονίζεται μιὰ ροὴ νεροῦ ποὺ συναντᾷ τὶς ἄλλες παρόμοιες ροὲς ἀπ' τὰ κανόνια τῆς ἐξωτερικῆς περιφέρειας τῆς πυραμίδος. Ἐνα μικρὸ ὄργανο προσαρτημένο σὲ μιὰ ἀπ' τὶς κολῶνες τῆς κεντρικῆς αἰθούσης εἶναι ἔτσι κατασκευασμένο ὥστε νὰ παίζει μουσικὴ τῇ στιγμῇ ποὺ τὸ νερὸ κυλᾷ στὴ βρύση. Οἱ ζωγραφίες, τὰ ξυλόγλυπτα καὶ ἡ ἐπιχρύσωση ὅλου τοῦ περιπτέρου εἶναι ὑπέροχα. Κάθε ἕνα ἀπὸ τὰ τέσσερα κοιλώματα εἶναι μὲ διαφορετικὸ τρόπο

διακοσμημένο. Ἀπέναντι ἀπὸ τὴν μεγάλη εἴσοδο ὑπάρχουν σκαλοπάτια ποὺ ὀδηγοῦν ἐπάνω σὲ δύο ἰδιωτικὰ διαμερίσματα τοῦ Βεζύρη. Σ' ἓνα ἀπ' αὐτὰ ὑπάρχει ἓνα δικτυωτὸ παράθυρο ἀπὸ τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ βλέπῃ κάτω πρὸς τὸ περίπτερο, ἐνῶ πάνω στὴν πλευρὰ τοῦ περιπτέρου βρίσκεται ἓνα τοπίο τόσο ἐπιδέξια ζωγραφισμένο πάνω στὸ δικτύωμα, ὥστε τὸ παράθυρο μπορεῖ νὰ ξεγελάσῃ καὶ τὸ πῶς παρατηρητικὸ μάτι*.

Στὸ μικρὸ πάρκο ποὺ περιβάλλει τὸ οἰκοδόμημα ὑπάρχουν ἀρκετὰ ἐλάφια καὶ μιὰ πολὺ ὠραία στρουθοκάμηλος φερμένη ἐδῶ ἀπ' τὴν Αἴγυπτο. Σ' ἓνα χαμηλὸ ἐπίπεδο χῶρο, σὲ μιὰ γωνιά τοῦ πάρκου καὶ σχεδὸν κρυμμένο ἀπὸ μερικὲς αἰωνόβιες καστανιές, βρίσκεται ἓνα ἄλλο παλάτι τοῦ Βεζύρη, ποὺ φαίνεται πὼς δὲν ἔχει τελειώσει ἀκόμα ἀλλὰ στὸ ὁποῖο ὁ Βεζύρης συχνάζει κάπου - κάπου ὅταν ἐπισκέπτεται τὸ περίπτερο.

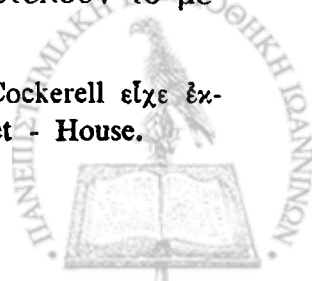
Ὑπάρχουν δέκα ἔξι τζαμιά στὰ Ἰωάννινα. Τὸ καθένα εἶναι χτισμένο σ' ἓνα ἀνοικτὸ χῶρο καὶ εἶναι περικυκλωμένο ἀπὸ πολλὰ κυπαρίσσια. Τὸ βορεινὸ τζαμὶ τοῦ κάστρου εἶναι τὸ πιὸ ἀξιοσημεῖωτο ἀπ' αὐτὰ τὰ οἰκοδομήματα, πράγματα ποὺ ὀφείλεται καὶ στὸ μέγεθός του καὶ στὴν ἑξοχὴ θέσῃ του ποὺ βρίσκεται πάνω ἀπ' τὴν λίμνη. Αὐτὸ ἦταν τὸ σημεῖο ὅπου συχνὰ διεύθυνα τὰ βήματά μου τὸν καιρὸ ποὺ ἔμεινα στὰ Ἰωάννινα. Ἡ θαυμάσια θεὰ ἦταν τὸ ἄλλο, ἀλλὰ ὄχι καὶ τὸ μόνο ἐνδιαφέρον σημεῖο. Ἡ ἡσυχία τοῦ τόπου, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι βρίσκονταν κοντὰ σὲ μιὰ τόσο μεγάλη πόλη, ἓνα εἶδος μοναξιάς ποὺ προέρχεται ἀπ' τοὺς μεγάλους γύρω χώρους τοῦ τζαμιοῦ, ἀπ' τὴν σκιά τῶν κυπαρισσιῶν κι' ἀπ' τὶς πέτρες τῶν μνημάτων κάτωθι τους, τὸ θέαμα τοῦ ἴδιου τοῦ Τούρκου νὰ περπατᾷ σιγὰ - σιγὰ πρὸς τὶς πέτρες τοῦ κτιρίου καὶ νὰ μὴ διακόπτει τὴν ἐρημιά, αὐτὰ εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ σημεῖα ποὺ θὰ ἐνδιαφέρουν τὸν ξένο, ἂν ἐπισκεφθῇ τὸ τζαμὶ τοῦ κάστρου τῶν Ἰωαννίνων.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν στὴν πόλη δὲν ξεπερνᾷ τὶς ἑπτὰ ἢ ὀκτῶ, ἀλλὰ μερικὲς ἀπ' αὐτὲς εἶναι ἀρκετὰ μεγάλες. Οἱ ἑλληνικὲς θρησκευτικὲς τελετὲς, ὅμως, δὲν εἶναι περιορισμένες τόσο ὅσο στὰ Ἰόνια Νησιά, ἂν καὶ ὁ Ἀλῆ Πασῶς εἶναι συνήθως ἀνεκτικὸς σ' αὐτὸ τὸ θέμα καὶ ἡ παρέλευση μερικῶν αἰώνων καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν Μωαμεθανῶν τῆς πόλης καταπιέζουν πολλές ἀπ' τὶς ἐξωτερικὲς τελετὲς ποὺ ἀνήκουν στὴν ἐκκλησία σ' ἄλλα μέρη.

Τὰ Ἰωάννινα εἶναι ἔδρα Ἑλλήνων ἀρχιεπισκόπου στὸν ὁποῖο ὑπάγονται ἀρκετὲς ἐπισκοπὲς τῶν νοτίων περιοχῶν τῆς Ἀλβανίας.

Δὲν μπορῶ νὰ μιλήσω μετὰ βεβαιότητος γιὰ τὸν πληθυσμὸ τῆς πόλεως αὐτῆς, ποὺ ἀπὸ πολλοὺς ἄκουσα νὰ ὑπολογίζεται σὲ εἴκοσι πέντε μέχρι σαράντα ἢ πενήντα χιλιάδες. Θὰ ὑπέθετα, ἀπὸ τὶς καλύτερες πληροφορίες ποὺ μπόρεσα νὰ συγκεντρώσω, πὼς ὁ πραγματικὸς ἀριθμὸς τῶν κατοίκων ἀνέρχεται γύρω στὶς 30.000, χωρὶς τοὺς Ἀλβανοὺς στρατιῶτες ποὺ παραμένουν στὴν πόλη. Ὁ πληθυσμὸς ἀποτελεῖται ἀπὸ Ἑλληνες, Τούρκους, Ἀλβανοὺς καὶ Ἑβραίους. Οἱ Ἑλληνες πιθανῶς ἀποτελοῦν τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ καὶ ἀσφαλῶς εἶναι οἱ πιὸ ἀξιοσέβαστοι σὲ πλοῦτο καὶ προσόντα. Αὐτοὶ ἐπίσης εἶναι καὶ οἱ παλιότεροι κάτοικοι τῆς πόλεως. Πολλὲς ἀπ' τὶς οἰκογένειές τους, ὅπως λέγεται, ἔχουν τὶς ρίζες τους ἐδῶ ἀπὸ αἰώνων. Οἱ Ἑλληνες ἀποτελοῦν τὸ με-

* Ἐνα ἀκριβὲς καὶ ὠραῖο σχέδιο τοῦ περιπτέρου καμωμένο ἀπὸ τὸν κ. Cockerell εἶχε ἐκτεθῇ πέρυσι στὴν αἴθουσα Ἀρχιτεκτονικῆς τῆς Ἐκθέσεως τοῦ Somerset - House.

γάλο σῶμα τῶν ἐμπόρων στὰ Ἰωάννινα. Μερικοὶ εἶναι διορισμένοι ἐπίσημα στὴν αὐλὴ τοῦ Βεζύρη ὡς πράκτορες καὶ γραμματεῖς, ἐνῶ ἄλλοι, ποὺ ἀνήκουν στὴν κατώτερη τάξη διατηροῦν μαγαζιά ἢ εἶναι τεχνίτες στὴν πόλη.

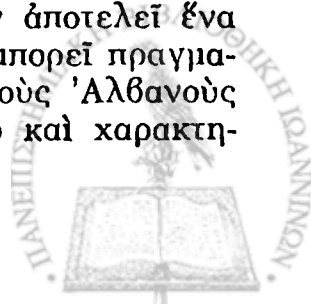
Οἱ Τοῦρκοι τῶν Ἰωαννίνων ἀποτελοῦν ἓνα πολυάριθμο σύνολο, χωρὶς ὅμως νὰ διακρίνονται σὲ τίποτε τὸ βασικὸ ἀπὸ τοὺς συμπατριῶτες τους σ' ἄλλα μέρη. Ἐκεῖνοι ποὺ ἐργάζονται γιὰ τὸν Βεζύρη ἀναπτύσσουν μεγαλύτερη δραστηριότητα λόγω τῆς φύσεως τῆς κυβερνήσεώς του, ἀλλὰ οἱ ὑπόλοιποι δείχνουν τὴν ἴδια νωθρότητα, ἀπάθεια καὶ προκατάληψη, τὶς ἴδιες συνήθειες καὶ ἀσχήμιες τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἀπ' τὶς ὁποῖες ἔχουν ἀπὸ καιρὸ χαρακτηριοθῇ ὡς σύνολο. Ἡ ἐθνικὴ τους ὑπεροψία, ὅμως, δὲν εἶναι τὸ ἴδιο χτυπητὴ ἐδῶ, ὅπως εἶναι σὲ ἄλλα μέρη τῆς Τουρκίας. Ὁ δεσποτισμὸς κάτω ἀπ' τὸν ὁποῖο ζοῦν τοὺς ἔχει καθυποτάξει καὶ τοὺς ἔχει φέρει πρὸ κοντὰ στὸ ἐπίπεδο τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἀλβανῶν ποὺ βρίσκονται γύρω τους.

Οἱ Ἑβραῖοι τῶν Ἰωαννίνων εἶναι πωληταὶ στὰ παζάρια, τεχνίτες καὶ μερικοὶ μὲ δουλειὲς στὸ Σεραί. Ὡφελοῦνται κι' αὐτοὶ ἀπ' τὴν γενικὴ ἀνεκτικότητά μαζί μὲ τοὺς Ἑλληνας καὶ πιστεύω πὼς δὲν ὑφίστανται ὁποιαδήποτε ἰδιαίτερη στέρση. Τὸ νεκροταφεῖο τους, γιὰ τὸ ὁποῖο πληρώναν ἐτήσιο φόρο, σκηματίζει μιὰ εὐρύχωρη περιοχὴ στὸ κέντρο τῆς πόλεως.

Οἱ Ἀλβανοὶ κάτοικοι τῶν Ἰωαννίνων ἀνήκουν στὴν κατώτερη τάξη. Ἐκεῖνοι ποὺ εἶναι στὴν στρατιωτικὴ ὑπηρεσία τοῦ Βεζύρη στρατωνίζονται μέσα στὶς ἐλληνικὲς οἰκογένειες, οἱ ὁποῖες τὸ αἰσθάνονται ὡς πολὺ φορτικὸ καὶ καταπιεστικὸ φόρο. Ὑπάρχουν Ἑλληνας ἔμποροι στὴν πόλη ἀπ' τοὺς ὁποῖους συχνὰ ἀπαιτεῖται νὰ δώσουν κατάλυμα εἴτε στὰ σπίτια τους εἴτε ἀλλοῦ, σὲ σαράντα ἢ πενήντα ἄνδρες ποὺ εἶναι ἄτακτοι καὶ λίγο συγκρατημένοι ἀπ' τοὺς περιορισμοὺς τῆς πειθαρχίας. Ἡ ἀπουσία τοῦ Βεζύρη ἀπ' τὴν πρωτεύουσά του, σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, εἶναι ἓνα εἶδος ἰωβηλαίου γιὰ τοὺς ἐξέχοντας κατοίκους.

Πολὺ λίγοι Εὐρωπαῖοι βρίσκονται στὰ Ἰωάννινα. Ὁ κ. Γ. Φορέστι, ὁ Ἀγγλος ἐπίσημος ἀντιπρόσωπος ἐδῶ, ἀπουσίαζε γιὰ ὑπηρεσία στὰ Ἰόνια νησιά τὸν καιρὸ ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ ἐπισκεφθήκαμε τὴν πόλη. Ὁ κ. Πουκεβίλ, ὁ Γάλλος ἀντιπρόσωπος στὴν αὐλὴ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, μὲ τὸν τίτλο τοῦ Γενικοῦ Προξένου στὴν Ἀλβανία εἶχε περάσει ἐπὶ χρόνια σ' αὐτὴ τὴν θέση, πράγμα ποὺ μὲ τὴν παρουσία τοῦ ἀδελφοῦ του ἦταν κάπως ἀνακουφιστικὸ γι' αὐτόν, ποὺ ἔχει τὸ ἀξίωμα τοῦ προξένου στὴν Πρέβεζα. Ὁ κ. Πουκεβίλ ἦταν ἓνας ἀπ' τοὺς «εἰδήμονας» ποὺ ἀκολούθησε τὴν Γαλλικὴ ἀποστολὴ στὴν Αἴγυπτο. Συνέπεια τοῦ γεγονότος ἦταν ἡ δημοσίευση μιᾶς ἐργασίας σὲ τρεῖς τόμους γιὰ τὴν Ἀλβανία καὶ τὸν Μωριά ποὺ μεταφράστηκε τελευταῖα στὰ Ἀγγλικά. Μιὰ τυχαία γνωριμία μας μ' αὐτόν τὸν κύριο κατὰ τὴν διάρκεια τῆς παραμονῆς μας στὰ Γιάννενα μᾶς ἱκανοποίησε πολὺ. Τὸν βρήκαμε ἄνθρωπο μεγάλης εὐφυΐας καὶ ἰδιαίτερα καλῶς πληροφορημένο γιὰ τὴν παρούσα κατάσταση τῆς Ἀλβανίας καὶ τοῦ ὑποχρεωθήκαμε γιὰ τὶς εὐγενικὲς φροντίδες του, πράγμα ποὺ ἡ φύση τῆς καταστάσεώς του, κάτω ἀπὸ μιὰ ἐχθρικὰ διακεῖμενη κυβέρνηση, δὲν θὰ μᾶς ἔδινε τὸ δικαίωμα νὰ περιμένουμε.

Ἔτσι, καθὼς ἀποτελεῖται ἀπὸ διάφορα στοιχεῖα καὶ μὲ τοὺς Ἀραβες, τοὺς Μαροκινούς καὶ τοὺς Νέγρους, ὁ πληθυσμὸς τῶν Ἰωαννίνων ἀποτελεῖ ἓνα περίεργο θέαμα οἱοὺς δρόμους τῆς πόλεως. Παρόμοιο πλῆθος μπορεῖ πραγματικὰ νὰ ἰδῇ κανεὶς σὲ ἄλλες τουρκικὲς πόλεις, χωρὶς ὅμως τοὺς Ἀλβανούς στρατιῶτες ποὺ ἀποτελοῦν ἐδῶ ἓνα φαινόμενο τόσο χτυπητὸ καὶ χαρακτηριστικόν.

Γυναίκες λίγες, ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνες τῆς κατωτέρας τάξεως, μπορεῖ νὰ ἰδῇ κανεὶς στοὺς δημόσιους δρόμους κι αὐτὲς οἱ λίγες εἶναι τόσο καλυμμένες ἀπὸ τὸν τρόπο τοῦ ντυσίματος πὺ φαινόνται σὰν κινούμενες μορφές.

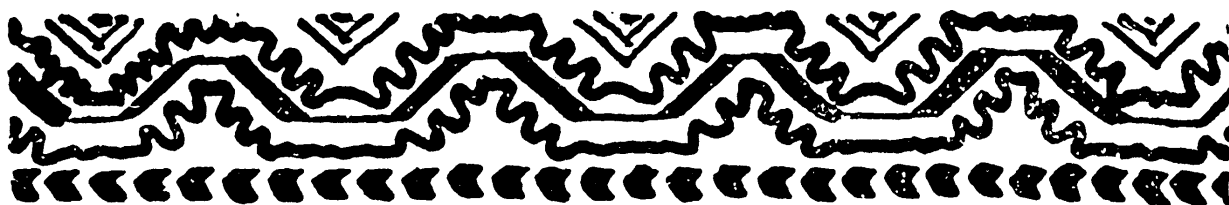
Οἱ Τουρκάλες τῆς ἀνωτέρας τάξεως σπάνια βρίσκονται στὸ ἐξωτερικό. Ὅποιαδήποτε γυναῖκα αὐτοῦ τοῦ ἔθνους βγῇ στὸ δρόμο, εἶναι καλυμμένη μὲ μαῦρο φόρεμα, ἐκτὸς ἀπ' τὸ πρόσωπο πὺ κι' αὐτὸ εἶναι ἔτσι σκεπασμένο μὲ λωρίδες πὺ ἀφίνουν ἀπλῶς ἓνα στενὸ πλάγιο ἄνοιγμα γιὰ τὰ μάτια.

Στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ σὲ μερικὲς ἄλλες πόλεις τῆς Ἀνατολῆς, τὰ ἤθη τῶν γυναικῶν εἶναι λιγώτερο αὐστηρὰ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο καὶ ὄλο καὶ πὺ περισσότερος νεωτερισμὸς παρουσιάζεται στὰ ἔθνη ἔθνη. Οἱ συνήθειες τῶν Ἑλληνίδων ὅσον ἀφορᾷ τὶς δημόσιες ἐμφανίσεις, πλησιάζουν σὲ κάποιον βαθμὸ τὶς Τουρκάλες, πράγμα πὺ γίνεται εἴτε ἀπ' τὶς ἴδιες, εἴτε ἀπ' τὴν ἀνάγκη νὰ συμμορφωθοῦν μὲ τὰ τουρκικὰ ἔθνη. Σπάνια βγαίνουν στοὺς δρόμους κι' ὅταν πᾶνε στὸ ἐξωτερικὸ εἶναι ντυμένες κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο. Οἱ Ἑλληνίδες καὶ οἱ Ἀλβανίδες τῆς κατωτέρας τάξεως δὲν ὑπόκεινται σ' αὐτοὺς τοὺς περιορισμοὺς καὶ μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν οἱ μόνες γυναῖκες πὺ μπορεῖ νὰ ἰδῇ κανεὶς στοὺς δρόμους τῆς πόλεως.

Ἡ ἀστυνόμευση τῶν Ἰωαννίνων εἶναι πάρα πολὺ καλὴ. Ἡ προσοχὴ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἀπλώνεται σὲ κάθε γωνιὰ τῆς πόλης καὶ τὶς νύχτες στοὺς δρόμους περνοῦν περίπολοι ἀπὸ Ἀλβανοὺς στρατιῶτες γιὰ νὰ ἐξασφαλίζουν τὴν ἡσυχία. Εἶναι καλὸς κανονισμὸς γιὰ μιὰ τέτοια πρωτεύουσα νὰ μὴν ἐπιτρέπεται σὲ κανέναν νὰ περπατᾷ στοὺς δρόμους ἀφοῦ σκοτεινιάσῃ, χωρὶς λυχνάρι ἢ δαδὶ ἀναμμένο. Τὰ παζάρια κλείνουν κανονικὰ ὡρισμένη ὥρα τὸ βράδυ καὶ ὁ ἴδιος διαπίστωσα πὺς ἦταν ἐπικίνδυνον νὰ βρῆται κανεὶς ἐκεῖ μετὰ ἀπ' αὐτὴ τὴν ὥρα. Κάποτε γυρίζοντας στὸ σπίτι ἀπ' τὶς ὄχθες τῆς λίμνης, μπῆκα σ' ἓναν ἀπ' αὐτοὺς τοὺς δρόμους τὴν ὥρα πὺ ἐκλείναν τὰ μαγαζιά καὶ μοῦ ἐπιτέθηκαν δυὸ μεγάλα κι' ἀγριεμένα σκυλιὰ πὺ τὰ εἶχαν ἀπολύσει γιὰ τὸ καθῆκον τους, τοῦ νυκτοφύλακα τῆς περιοχῆς. Ἄν καὶ τὰ κάλεσαν ἐγκαίρως ἄνθρωποι τοῦ παζαριοῦ, μοῦ ἔσχισαν τὸ ἐπανωφόρι μου σὲ διάφορα κομμάτια καὶ ἂν δὲν ἐπέμβαιναν οἱ ἄνθρωποι, τὰ σκυλιὰ θὰ μοῦ εἶχαν ἀφίσει ἀκόμα περισσότερο σοβαρὲς ἀποδείξεις τῆς πίστεώς τους.

Συνεχίζεται

DONALD M. NICOL

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου
τοῦ Λονδίνου

Μετάφραση: ΠΕΡΙΚΛΗ ΛΕΥΚΑ
Καθηγητοῦ Ἀγγλικῆς

ΤΟ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΝ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ*

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν 11

Η ΠΑΛΙΝΟΡΘΩΣΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Οἱ λεπτομέρειες τῆς συμπλοκῆς στὴν Πελαγονία εἶναι σκοτεινές καὶ οἱ περιγραφές τῶν ἱστορικῶν εἶναι συγκεχυμένες, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν φανερό, καὶ εἴτε θεωρεῖται μάχη εἴτε ἀπλῶς φυγή, ἡ νίκη γιὰ τὴ Νίκαια ἦταν συντριπτική. Μέσα σὲ εἰκοσιτέσσερις ὥρες τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἠπείρου ἔπαψε νὰ ἀποτελῇ σοβαρὸ κίνδυνο, καὶ ὁ πῶς δυναμικὸς Πρίγκηπας τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας εἶχε πιαστῇ αἰχμάλωτος. Ἴσως νὰ μὴν εἶναι δυνατόν νὰ συμμεριστοῦμε τὴν ἀντίληψη τοῦ Ἀκροπολίτη πὺς «ὁ ἥλιος λίγες νίκες εἶδε σὰν αὐτή», ἀλλὰ ἡ Πελαγονία μπορεῖ τουλάχιστον δίκαια νὰ θεωρηθῇ σὰν ὁ πρόλογος τῆς ἀνακαταλήψεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες. Ὁ μόνος πιθανὸς ἀντίπαλος αὐτῆς τῆς τιμῆς καὶ ὁ μόνος ἱκανὸς ὑπερασπιστὴς τῆς πόλεως φαίνονταν πὺς ἔπεσαν σὺν πρῶτο χτύπημα, καὶ ὁ δρόμος ἦταν ἐπὶ τέλους ἀνοιχτὸς γιὰ τὴν παλινόρθωση τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Τὰ Μακεδονικὰ ὄχυρά, ποὺ τὸ ὄρεινὸ τους τοπεῖο εἶχε προσφέρει τὸ μέρος γιὰ τὴν ἀναμέτρηση τῶν στρατῶν τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Νικαίας, καὶ ποὺ ἡ ἀμφισβητήσιμη κατοχὴ τους εἶχε στοιχίσει τόσο πολὺ αἷμα, ποτὲ πᾶς δὲν ἀναγνώρισαν τὴν ἐξουσίαν τοῦ Δεσποτάτου· καὶ ἡ ἀφιλόξενη περιοχὴ ἀπὸ τὰ Βοδενὰ καὶ τὸ Ὀστροβο μέχρι τὸ Δυρράχιο, μαζὶ μὲ τὶς πόλεις Πρίλαπο, Ἀκρίδα, Πρέσπα, Καστοριά καὶ Βεράτιο προσαρτήθηκε στὸ Βασίλειο τῆς Νικαίας¹.

Ὁ Μιχαὴλ καὶ ὁ Νικηφόρος ἄμφω ἦσαν ἀκόμῃ ἐλεύθεροι, καὶ ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος ἔκανε προετομασίαις νὰ ἐκμεταλλευτῇ τὴ νίκη του μέσα στὴν καρδιά τῶν κτήσεών τους γιὰ νὰ ματαιώσῃ τὴς εὐκαιρίες ἀποκαταστάσεώς τους. Χώρισε τὸ στρατό του σὲ δύο τμήματα. Αὐτὸς ὁ ἴδιος, μαζὶ μὲ τὸν Ἰωάννη Δούκα, προχώρησε στὴ Θεσσαλία διὰ τῶν Τρικάλων, ἐνῶ ὁ Ἀλέξιος Στρατηγόπουλος καὶ ὁ Ἰωάννης Ραοῦλ πέρασαν τὰ βουνὰ τῆς Πίνδου καὶ μπῆκαν στὴν Ἠπειρο. Ὁ Στρατηγόπουλος ἄφησε ἓνα ἀπόσπασμα

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 435.

νὰ πολιορκήσῃ τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἰωαννίνων καὶ τράβηξε πρὸς νότον γιὰ τὴν Ἄρτα. Ἡ πρωτεύουσα τοῦ Δεσποτάτου καταλήφθηκε ἀπὸ τὸ στρατό του χωρὶς σοβαρὴ ἀντίστασιν. Ὁ Ἀκροπολίτης, ποὺ ἦταν αἰχμάλωτος ἐκεῖ σχεδὸν δυὸ χρόνια, ἐπὶ τέλους ἀπελευθερώθηκε καὶ μὲ φρουρὰ στάλθηκε στὴν Ὑπάτη, ὅπου ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος εἶχε στήσει τὸ στρατόπεδό του, πρὶν ἐπιστρέψῃ στὴ Μ. Ἀσία.

Ἀφοῦ πρόδωσε τοὺς συμμάχους του στὴν Πελαγονία ὁ Μιχαὴλ γύρισε βιαστικὰ στὴν Ἄρτα καὶ ἀπὸ κεῖ, ἐπειδὴ πλησίαζε ὁ Στρατηγόπουλος, ἀποσύρθηκε στὴ Βόνιτσα ἀπέναντι ἀπὸ τὸν Ἀρβρακικὸ κόλπο ποὺ εἶχε σχετικὴ ἀσφάλεια. Ὅταν ἔπεσε ἡ Ἄρτα τὸ μόνο ποὺ ἀπόμεινε ἀπὸ τὸ Δεσποτάτο οὐσιαστικὰ ἦταν τὸ ὄχυρό τῆς Βόνιτσας, καὶ ὁ Μιχαὴλ καὶ ἡ Θεοδώρα μὲ τὸ γυιό τους Νικηφόρο ζήτησαν καταφύγιον στὰ Ἰονικὰ νησιά. Πῆγαν πρῶτα στὴ Λευκάδα καὶ ἔπειτα στὴν Αὐλὴ τοῦ θεοῦ τοῦ Μιχαὴλ Μαῖο Orsini στὴν Κεφαλλονιά².

Μέχρι τὸ καλοκαίρι τοῦ 1259, ἡ «ἀνταρσία» στὶς δυτικὰς ἐπαρχίες τῆς Αὐτοκρατορίας φαίνονταν ἐπὶ τέλους πὼς εἶχε κατασταλῇ. Οἱ Δεσπότες τῆς Ἠπείρου ἦταν ἐξόριστοι καὶ οἱ κτήσεις τους εἶχαν καταληφθῇ ἀπὸ τὸ στρατό τῆς Νικαίας. Ἀλλὰ ἡ καταστροφὴ τοῦ Δεσποτάτου ἦταν ἀπλῶς ἐπιφανειακὴ. Οἱ Ἠπειρώτες γρήγορα ἀνασυντάχτηκαν ὅταν πέρασε ἡ πρώτη ἀναστάσιμος τῆς εἰσβολῆς καὶ ἄρχισαν νὰ πολεμοῦν ξανά μὲ ὅλο τὸ φανατισμὸ ἐνὶ λαοῦ ποὺ εἶχε περιέλθει στὴν κατοχὴ ἐνὸς ξένου στρατοῦ. Ἡ πολιορκία τῶν Ἰωαννίνων συνεχίζεται χωρὶς ἐπιτυχία καὶ οἱ Ἀρτινοὶ ἔδειχναν μίαν ἀκατάρτη παυσίτην ἀντίδρασιν ἐναντίον τῶν κατακτητῶν των. Κάτω ἀπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν Δεσποτῶν εἶχαν ἀποφύγει τόσο πολὺ τὴν ταπείνωσιν τῆς κατακτήσεως, ὥστε οὐδὲν ἦταν δυνατόν νὰ ξεχάσουν τὴ νομιμοφροσύνη τους στὸ Μιχαὴλ γέλο. Ἀλλὰ ὁ ἴδιος ὁ Μιχαὴλ εἶχε χάσει τὸ θάρρος του. Ἀπὸ τὸ νησιὸς καταφύγιό του μποροῦσε νὰ δῇ λίγες ἐλπίδες νὰ γυρίσῃ στὴν πρωτεῖ του πολεμώντας.

Ἐνῶ τὰ πάντα φαίνονταν χαμένα, ἔφτασε μήνυμα πὼς ὁ γυιὸς του Ἰωάννης εἶχε φτάσει στὴ Βόνιτσα μὲ στρατὸ Βλάχων. Ὁ Ἰωάννης Δούκας δὲν εἶχε πρόθεσιν νὰ βλάψῃ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ πατέρα του στὴν Πελαγονία καὶ τώρα μετάνοιωνε γιὰ τὸ ξέσπασμα τῆς ὀργῆς του στὸ πεδίο τῆς μάχης. Μετὰ τὴ μάχην ἀκολουθήσει τὸν Ἰωάννη Παλαιολόγον στὴ Θεσσαλονίκη καὶ μέχρι τὸ στρατόπεδό του στὴν Ὑπάτη. Ἀλλὰ ἐνῶ ὁ Παλαιολόγος πρὸς νὰ ἐπιτεθῇ στὴ Λειβαδιὰ καὶ στὴ Θήβα αὐτὸς ξεγλύστρησε ἐγκαταλείποντας τὸ στρατό τῆς Νικαίας τόσο ξαφνικὰ, ὥστε ξαφνικὰ τὸν εἶχαν ἀποφύγει ὥστε θῆσει. Τὰ νέα τοῦ ἐρχομοῦ του στὴ Βόνιτσα ἐνθάρρυναν πολὺ τὸ Μιχαὴλ. Ἰσως ὑπῆρχε στὸ κάτω - κάτω κάποια ἐλπίδα ἀποκαταστάσεως τῶν χωρῶν ἐδαφῶν τοῦ Δεσποτάτου. Ὁ Μιχαὴλ ἔφυγε ἀμέσως ἀπὸ τὴν Κεφαλονιά γιὰ τὴ στεριά, καὶ πατέρας καὶ γυιὸς βάδισαν μαζὶ γιὰ τὴν Ἄρτα. Οἱ τοιοκοὶ ἔδειξαν τὸ καλωσόρισμά τους μὲ ἐπιθέσιν ἐναντίον τῆς Αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, καὶ μέσα σὲ λίγον διάστημα ἡ πρωτεύουσα τοῦ Δεσποτάτου εἶχε ξανακερδηθῇ. Ἐνας νέος ἡπειρωτικὸς στρατὸς συγκροτήθηκε μὲ ἐνθουσιασμὸ κάτω ἀπὸ τὸ λάβαρό του, καὶ ὁ Μιχαὴλ προχώρησε νικηφόρα πρὸς βορρᾶν γιὰ νὰ διαλύσῃ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ ἐχθρὸς σκορπίστηκε γρήγορα, καὶ ὁ Ἀλέξιος Στρατηγόπουλος μὲ τὸ στρατό του ἔφυγε ἀπὸ τὴν Ἠπειρόν καὶ ἀποσύρθηκε στὴ Θεσσαλία. Ἡ νίκη τῆς Πελαγονίας εἶχε χάσει τὴν αἴγλη τῆς σημαντικῆς σχεδὸν πρὶν νὰ φτάσουν τὰ νέα τῆς στὴ Νίκαια. Ἡ κύρια αἰτία τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ Μιχαὴλ ἦταν ἡ θερμὴ ὑποστή-

ριξη καὶ ὁ ἐνθουσιασμός τῶν Ἡπειρωτῶν. Ἀλλὰ μιὰ ἄλλη αἰτία πού συνέβαλε, καθὼς μὲ λύπη παρατηρεῖ ὁ Ἀκροπολίτης, ἦταν ἡ ἀνικανότητα καὶ ἴσως ἡ προδοσία τῶν στρατηγῶν τῆς Νικαίας. Ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος καὶ οἱ ἀξωματικοὶ του φάνηκαν ὅλοι πολὺ πρόθυμοι νὰ γυρίσουν βιαστικά στὴν Ἀντιόχη γιὰ ν' ἀνταμειφθοῦν μὲ τὶς τιμὲς πού τοὺς ταίριαζαν πρὶν νὰ ἐδραιώσουν καλὰ - καλὰ τὴ θέσιν τους στὴν Ἑλλάδα. Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος πού ἦταν στὴ Λάμψακο, τοὺς δέχτηκε σὰν ἥρωες καὶ τοὺς χάρισε τοὺς θριάμβους πού ἄξιζαν μὲ χαρὰ χωρὶς νὰ ξέρῃ τὴ θέσιν τοῦ Στρατηγόπουλου πού εἶχε μείνει διοικητὴς στὴν Ἡπειρο καὶ τὴ Θεσσαλία. Ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος ἀνέβηκε ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ Σεβαστοκράτορα στὸ ἀξίωμα τοῦ Δεσπότη γιὰτὶ τὰ εἶχε καταφέρει καλὰ στὴ μάχη ἐναντίον τῶν Δεσποτῶν Μιχαὴλ καὶ Νικηφόρου. Οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ τιμῆθηκαν ἀνάλογα μὲ τὴν ἀξία τους, καὶ ὁ Στρατηγόπουλος πληροφορήθηκε μὲ γράμμα γιὰ τὴν προαγωγή του ἀπὸ Μέλαια Δομέστιχο σὲ Καίσαρα³.

Ὁ Μιχαὴλ ἦταν ἔτι πάλι γεμάτος μεγάλα κατακτητικὰ σχέδια. Ἄν μπορούσε νὰ διώξῃ τὸν Αὐτοκρατορικὸ στρατὸ τόσο εὐκόλα ἀπὸ τὴν Ἡπειρο, θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ἀνακαταλάβῃ τὴν περιοχὴ στὰ βόρεια τῶν Ἰωαννίνων καὶ μέχρι τὸ Δυρράχιο. Ἀποφάσισε νὰ ζητήσῃ τὴν ὑποστήριξη τοῦ συμμάχου του πέρα ἀπὸ τὴ θάλασσα. Ὁ Μαῖο Orsini, σὸν ὁποῖον βρῆκε καταφύγιο στὴν Κεφαλλονιά, ἦταν ἀκόμη ὑποτελὴς τοῦ Βασιλείου τῆς Σικελίας καὶ ὁ Μανφρέδος χωρὶς ἀμφιβολία εἶχε πληροφορηθῇ γιὰ τὴν κατάστασι. Στὶς ἀρχὲς Δεκεμβρίου ὁ Μιχαὴλ ἔστειλε τὸ Νικηφόρο στὴν Ἰταλία νὰ ἀναφέρῃ

ὅτι ἔξελιξεις καὶ νὰ κάνῃ διαπραγματεύσεις γιὰ μεγαλύτερες ἐνισχύσεις. Ἡ ὅλικὴ ἀπώλεια τῶν 400 ἱππέων του στὴν Πελαγονία, μπορεῖ νὰ εἶχεν ἀπορρίψει τὸ Μανφρέδο, ἀλλὰ ἡ ἀπώλεια τοῦ Βερατίου καὶ τοῦ Δυρραχίου/καὶ ὅλης τῆς παραθαλάσσιας περιοχῆς τῆς Ἡπείρου πού τόσο πρόσφατα ἐπὶ τὴν ἀποκτήσῃ, ἦταν πιὸ σοβαρὴ. Ἡ ὑποστήριξή του πρὸς τὸ Δεσποτάτο δὲν ἔπρεπε νὰ ἀποβῇ ἀσθενὴς ἀνιδιοτελής, οὔτε ἦταν τόσο ἀποτελεσματικὴ ὅσο θὰ ἐπιθυμοῦσε ἐξ αἰτίας τῶν δικῶν του φροντίδων στὴν Ἰταλία. Ἀλλὰ ἡ κατάληψη τοῦ Βασιλείου τῆς Νικαίας τῶν ἐδαφῶν πού θεωροῦσε δικὰ του, τὸν ἔκαμε ἀποφασιστικότερο. Ἀποφάσισε νὰ στείλῃ ὅσο στρατὸ μπορούσε γιὰ νὰ βοηθήσῃ τὸν Νικηφόρο στὴν Ἡπειρο. Ὁ Νικηφόρος γύρισε στὴν Ἄρτα στὶς ἀρχὲς τοῦ 1260 καὶ ἐπὶ κεφαλῆς ἑνὸς τμήματος Ἰταλικοῦ στρατοῦ⁴.

Ὁ Νικηφόρος τῆς Πελαγονίας εἶχε στήσει τὴν ἐξέδρα γιὰ τὸ Μιχαὴλ Παλαιολόγο νὰ κάνῃ τὴν τελικὴ καὶ ἀποφασιστικὴ ἐπίθεσιν στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἀλλὰ ἡ εὐκαιρία μπορούσε καὶ πάλι νὰ χαθῇ. Τὰ νέα γιὰ τὴ μερικὴ ἀποτυχία τῆς ἐπιχείρησιν τοῦ Δεσποτάτου θὰ πρέπει νὰ ἔφτασαν σὸν Αὐτοκράτορα ἀρχὲς τοῦ 1260. Οἱ Δεσπότες τῆς Ἡπείρου, πού οἱ δραστηριότητές τους εἶχαν δέσει τόσον καιρὸ τὰ χέρια τῶν Αὐτοκρατόρων τῆς Νικαίας, εἶχαν ἀποφασίσῃ μόνον προσωρινὰ καὶ δὲν ἦταν γνωστὸ τί βοήθεια θὰ μπορούσε ἀκόμη νὰ προσπάρῃ ὁ ἀτυχὴς Βαλδουῖνος ἀπὸ τοὺς φίλους του στὴ Δύση. Ὁ Παλαιολόγος δὲ μπορούσε αὐτὴ τὴ στιγμή νὰ μαζέψῃ τόσο πολὺ στρατὸ γιὰ νὰ πολιορκήσῃ τὴν πόλιν. Ἀλλὰ εἶχεν ἀνάμεσα στοὺς αἰχμαλώτους του ἀπὸ τὴν Πελαγονία τὸν Ἀνσῶ Ντὲ Τουσού, μακρυνὸ συγγενὴ ἀπὸ γάμο, πού ἔλεγε ὅτι εἶναι ἔτοιμος νὰ ἔλθῃ σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν οἰκογένειά του, πού θὰ ἄνοιγε τότε μιὰ πύλη στὰ τείχη καὶ θὰ ἄφηνε τὰ Αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα νὰ μποῦν στὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὸ σχέδιον φάνηκε πὺς εἶχε ἐλπίδες ἐπιτυχίας, καὶ τὴν ἀνοιχτὴν τοῦ 1260 ὁ Παλαιολόγος ξεκίνησε ἀπὸ τὴ Λάμψακο, πέρασε τὸν Ἑλλήσποντο καὶ προχώρησε ἀνεβαίνοντας τὴ Θρακικὴ ἀκτὴ τῆς θάλασσας τοῦ Μαρμαρᾶ διὰ μέσου τῆς Σηλυμβρίας. Ἡ ἐκστρατεία τελείωσε

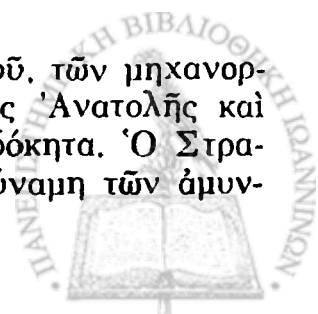
μὲ ἄκαρπη ἐπίθεση στὸ Γαλατά, γιατί ὁ Ἀνσὺ Ντὲ Τουσὺ ἀπέτυχε νὰ ἐκπληρώσῃ τὶς ὑποσχέσεις του. Ἡ Λατινικὴ Αὐτοκρατορία θὰ ζοῦσε γιὰ λίγους μῆνες ἀκόμη. Καθὼς ἀποσύρονταν ὁ Παλαιολόγος ἀπὸ τὴν πόλιν τὸ Σεπτέμβριο, ὁ Λατίνος Αὐτοκράτορας ἐκμεταλλεύτηκε τὴν εὐκαιρία νὰ τοῦ ζητήσῃ νὰ ὑπογράψῃ ἀνακωχὴ γιὰ ἓνα χρόν⁵.

Ἡ εὐκαιρία εἶχε χαθῇ, καὶ ἀναφορὲς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα μεγάλωναν ἀκόμη περισσότερο τὰ ἐνδιαφέροντα τῆς Νικαίας. Ὁ Μιχαὴλ καὶ ὁ γυιὸς του Ἰωάννης εἶχαν ξαναπάρει τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Ἡπείρου, καὶ τὸ τμήμα τοῦ στρατοῦ τῆς Νικαίας ποὺ εἶχε παραμείνει, εἶχε ἀποσυρθῇ στὴ Θεσσαλία. Ἐνῶ ὁ Μιχαὴλ χτύπησε στὰ βόρεια τῶν Ἰωαννίνων, ὁ Νικηφόρος, ποὺ εἶχε γυρίσει ἀπὸ τὴν Ἰταλία στὶς ἀρχὲς τοῦ 1260, ἀνέλαβε τὴ διοίκηση τοῦ στρατοῦ ποὺ εἶχε φέρει μαζί του καὶ τράβηξε πρὸς νότον γιὰ τὴν Ἀρτα. Ὁ Ἀλέξιος Στρατηγόπουλος εἶχε ἀποσυρθῇ στὸ Στρατηγεῖο ποὺ εἶχε στήσῃ ὁ Παλαιολόγος στὴν Ὑπάτη, καὶ ἀπὸ κεῖ ἄρχισε μιὰ ἐπίθεση μὲ κατεύθυνση τὴ Ναύπακτο. Ὁ Νικηφόρος τὸν συνάντησε στὸ Τρίκορφο, νοτίως τοῦ Λιδωρικίου. Ἐγίνε μάχη καὶ τὰ Αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα ἔπαθαν πανωλεθρία. Ἀνάμεσα στοὺς αἰχμαλώτους ποὺ πιάστηκαν ἦταν καὶ ὁ ἴδιος ὁ Στρατηγόπουλος. Ἀλλὰ ἀφοῦ ὑπογράφηκε συνθήκη, ὁ Νικηφόρος τὸν ἄφησε νὰ φύγῃ μαζί μὲ τὰ ὑπολείμματα τοῦ στρατοῦ του γιὰ τὴ Νίκαια⁶.

Τὸ Δεσποτάτο γιὰ μιὰ φορὰ ἀκόμη ἐπεκτάθηκε στὰ βόρεια τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ὑποχρεώθηκε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν προσωρινὸ χαρακτήρα ποὺ εἶχαν οἱ πρόσφατες νίκες του. Ἡ Θεσσαλονίκη, ἐπειδὴ προστατεύονταν ἀπὸ τὰ ἐτοιμόμαχα ὄχυρά τῆς Μακεδονίας, ἦταν ἀκόμη ἀσφαλῆς, ἀλλὰ ὁ Μιχαὴλ θὰ μπορούσε ὅποτεδήποτε νὰ ξαναρχίσῃ τὴν ἐπίθεσή του στὸ μέρος αὐτό, καὶ ὁ ρόλος ποὺ εἶχε διαλέξει νὰ παίξῃ ὁ Μανφρέδος τῆς Σικελίας στὴν ὑπεράσπιση καὶ τὴν ἐπέκταση τῶν κτήσεων τοῦ πεθεροῦ του ἀπαίτουσε ἄμεση παρεμπόδιση ἂν ἐπρόκειτο νὰ ἀναχαιτιστῇ τὸ Δεσποτάτο, γιὰ ἓνα χρονικὸ διάστημα ἀρκετὸ, γιὰ νὰ ἐπιτρέψῃ μιὰ μεγαλύτερη ἐπίθεση ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ κατάσταση ἦταν τόσο σοβαρὴ ποὺ ὁ Αὐτοκράτορας ἀναγκάστηκε νὰ στείλῃ καὶ πάλι στρατὸ στὴ Θεσσαλονίκη μὲ διοικητὴ τὸν ἀδελφὸ του Ἰωάννη γιὰ νὰ ἀποκρούσουν ἂν ὄχι νὰ νικήσουν τὸ Δεσπότη καὶ τοὺς συμμάχους του, καὶ πάνω ἀπ' ὅλα νὰ τοὺς ἐμποδίσουν ν' ἀποκτήσουν ὀρμητήριο στὴ Μακεδονία⁷.

Στὸ μεατζὺ στὴ Νίκαια γίνονταν προετοιμασίες μὲ μεγάλη βιασύνῃ γιὰ μιὰ δεύτερη προσπάθεια ἀνακαταλήψεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ χειμῶνα τοῦ 1260 ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης ἀπεστάλη μὲ διπλωματικὴ ἀποστολὴ στὴ Βουλγαρία νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴ διαρκὴ φιλία τοῦ Κωνσταντίνου Τίχομιρ καὶ νὰ ἐμποδίσῃ κάθε ἐχθρικὴ ἐκδήλωση ἀπ' αὐτὴ τὴν πλευρά. Μιὰ συνθήκη καὶ ἐμπορικὴ συμφωνία ὑπογράφηκε μὲ τοὺς Γενουάτες τὸ Μάρτιο τὸν ἄλλο χρόνον, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ Νίκαια ἐξασφαλίζονταν μὲ τὴ ναυτικὴ ὑποστήριξή τους ἐναντίον τῶν Ἑνετῶν, ποὺ ἦταν οἱ σκληροὶ ἀντίπαλοι τῆς Γένουας καὶ οἱ μόνοι ἱκανοὶ ὑπερασπιστὲς τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας· καὶ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1261 ὁ Ἀλέξιος Στρατηγόπουλος ἀπεστάλη στὴ Θράκη μὲ 800 Βιθυνοὺς τοξότες νὰ προστατεύσῃ τὶς βόρειες καὶ δυτικὲς διαβάσεις πρὸς τὴν Πόλιν καὶ νὰ τρομοκρατήσῃ τοὺς Λατίνους⁸.

Τὸ ἀποκορύφωμα τοῦ πενήνταπεντάχρονου ἀνταγωνισμοῦ, τῶν μηχανορραφῶν καὶ τῆς αἱματοχυσίας ἀνάμεσα σοτὺς Ἕλληνες τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοὺς Ἕλληνες τῆς Δύσης ἔφθασε πολὺ ξαφνικὰ καὶ ἀπροσδόκητα. Ὁ Στρατηγόπουλος εἶχε ὁδηγίεσ νὰ προσπαθήσῃ νὰ ἐκτιμήσῃ τὴ δύναμιν τῶν ἀμυν-

τικῶν θέσεων τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὶν προχωρήσῃ δυτικώτερα. Ὅταν ὁμοῦς ἔφτασε στὴ Σηλυμβρία πληροφορήθηκε πῶς ὁλόκληρη σχεδὸν ἡ Φραγκικὴ φρουρὰ ἔλειπε ἀπὸ τὴν πόλη. Ὁ νέος Ἐνετὸς ἄρχοντας (Podestà), ποὺ εἶχε φτάσει τελευταῖα ἀπὸ τὴν Ἰταλία, τοὺς εἶχε καλέσει νὰ τὸν βοηθήσουν νὰ καταλάβῃ τὸ νηοὶ τῆς Δαφνουσίας στὸ σιτόμιο τοῦ Βοσπόρου πρὸς τὴ Μαύρην Θάλασσα. Ἡ Κωνσταντινούπολη ἦταν οὐσιαστικὰ ἄδεια ἀπὸ στρατό. Ὁ Στρατηγόπουλος ἀποφάσισε νὰ ἐκμεταλλευτῇ τὴν εὐκαιρίαν καὶ ἐνεργῶντας σύμφωνα μὲ πληροφορίες μερικῶν χωρικῶν, κατάφερε νὰ μπᾶσῃ μερικoὺς στρατιῶτες στὴν πόλη ἀπὸ ἓνα ὑπόγειο πέρασμα κάτω ἀπὸ τὰ τεῖχη. Μέσα στὸ βαθὺ σκοτάδι τῆς νύχτας αἰφνιδίᾳσαν καὶ κατέβαλαν τοὺς Φράγκους φρουροὺς καὶ χάλασαν τὴν Πύλη τῆς Σηλυμβρίας ἀπὸ μέσα. Στὶς 25 Ἰουλίου 1261 ἑλληνικὸς στρατὸς μπῆκε γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ στὴν Κωνσταντινούπολη. Γιὰ μιὰ στιγμὴ σημειώθηκε πανικὸς ὅταν ὁ Στρατηγόπουλος ἀντιλήφθηκε τὴ μεγάλη σημασία τῆς πράξεώς του καὶ εἶδε ἓνα τριῆμα Φράγκων στρατιωτῶν νὰ ξεφυτρῶνουν ἀπὸ τοὺς δρόμους ἐναντίον του. Ἀλλὰ οἱ Ἕλληνες συνεργάτες του τὸν παρακινοῦσαν νὰ συνεχίσῃ τὴ μάχη, καὶ οἱ Φράγκοι γρήγορα ἀποκρούστηκαν. Γιὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὴ Δαφνουσία ὁ Στρατηγόπουλος, ἄκουσε τὴ συμβουλὴ νὰ βάλῃ φωτιά στὴν πόλη ἀπὸ τέσσερες μεριές. Ὁ Αὐτοκράτορας Βαλδουῖνος ξέφυγε ἀπὸ τὶς φλόγες καὶ κατάφερε νὰ φτάσῃ στὴν ἀκτὴ ἀπ' ὅπου ἔφυγε μὲ πλοῖο γιὰ τὴν Εὐβοία. Ἀλλὰ ὅταν ὁ Ἐνετικὸς στόλος μαθαίνοντας γιὰ τὴν καταστροφὴ, ἔσπευσε νὰ γυρίσῃ ἀπὸ τὴ Μαύρην Θάλασσα, ἐπικρατοῦσε σύγχυση παντοῦ. Οἱ Ἐνετικὲς περιουσίαι καὶ οἱ λιμενικὲς ἐγκαταστάσεις βρίσκονταν στὶς φλόγες. Ἦταν ἀδύνατο νὰ κάνουν ἀπόβαση καὶ ἀναγκάστηκαν νὰ ἄρκεστοῦν σὶδ νὰ περιοώσουν ὅ,τι μποροῦν πρὶν ἀποπλεύσουν. Γύρω στοὺς 3000 πρόσφυγες σκαρφάλωσαν στὰ πλοῖα τους. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἦταν γραφτὸ νὰ πεθάνουν ἀπὸ τὴν πείναν καὶ τὴ δίψαν πρὶν προλάβουν νὰ σωθοῦν.

Ὁ Ἀλέξιος Στρατηγόπουλος, γέρος στρατηγὸς μὲ μέτριες ἐπιτυχίες στὸ ἐνεργητικὸ του, κάνοντας κατάχρησιν τῶν ἐντολῶν καὶ μὲ δική του πρωτοβουλία, εἶχε ἀνακαταλάβῃ μέσα σὲ μιὰ νύχτα τὴν πρωτεύουσα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ποὺ τὰ τεῖχη τῆς εἶχαν ἀνισταθῇ στοὺς ἐνωμένους οὐρατοὺς τοῦ Ἰωάννου Ἀσάν καὶ τοῦ Ἰωάννου Βατάτζη καὶ εἶχαν ἀψηφῆσαι τὸ φιλόδοξο πνεῦμα τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου. Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, ποὺ εἶχε τὸ στρατόπεδό του στὸ Μετεώριον, φάνηκε φυσικὰ δύσπιστος ὅταν τοῦ εἶπαν πῶς ὁ Κύριος εἶχε παραδώσει τὴν Κωνσταντινούπολη στὰ χέρια του. Ἀλλὰ κάθε ἀμφιβολία χάθηκε ὅταν ἔφτασε μαντατοφόρος ἀπὸ τὸ Στρατηγόπουλο φέροντας τὰ ἐμβλήματα τοῦ νικημένου Λατίνου Αὐτοκράτορα. Τὸν ἄλλο μῆνα, ἀφοῦ ἔγιναν οἱ ἐτοιμασίαι ποὺ ἔπρεπε, ὁ Μιχαὴλ Η' μπῆκε στὴν πρωτεύουσά του ἐνῶ τὸν συνόδευαν ἐν πομπῇ οἱ ἀξιωματοῦχοι τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας. Μιὰ δεύτερη στέψη ἔγινε στὴν Ἀγία Σοφία ἀπὸ τὸν Πατριάρχη, καὶ ὁ Ἀλέξιος Στρατηγόπουλος πῆρε τὴν ἄδεια γιὰ νὰ τελέσῃ θρίαμβο στὴν πόλη γιορτάζοντας τὸ κατόρθωμά του. Ὁ νόμιμος Αὐτοκράτορας Ἰωάννης Λάσκαρης ἔμεινε ἑξασιμένος καὶ παραμελημένος στὴ Νίκαια, καὶ τὸ ὄνομά του γρήγορα τὸ ἔσβησε ἀπὸ τὴ μνήμη τῶν ἀνθρώπων ἢ δόξα καὶ ἢ σκόπιμη σκληρότητα τοῦ προηγουμένου του προστάτη.

Ἕνας Ἕλληνας Αὐτοκράτορας ἦταν καὶ πάλι στὸ θρόνο. Ἀλλὰ οἱ ἐχθροὶ του ἤξεραν πολὺ καλὰ πῶς ὁ θρίαμβός του ἦταν πολὺ συμπτωματικός. Γιὰ τοὺς Δεσπότες τῆς Ἡπείρου, ἡ νίκη τοῦ Ἀλεξίου Στρατηγοπούλου, τὸν ὁποῖον οἱ ἴδιοι εἶχαν νικήσει τόσο εὐκολα, πρέπει νὰ φούντωσε τὴν ὀργὴν στὸ ἑπακρο, καὶ ἡ στέψη τοῦ Μιχαὴλ Η' στὴν Κωνσταντινούπολη ἀπλῶς κέν-

τρισε περισσότερο τὸν ὅξυ ἀνταγωνισμό που εἶχε δημιουργηθῇ ἀνάμεσα στὴν Ἡπειρο καὶ τῇ Νίκαια κατὰ τὰ χρόνια τῆς ἐξορίας. Ἀντὶ νὰ χρυστάη εὐγνωμοσύνη γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοὺς Λατίνους, ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος ἱκανοποιοῦσε τὴν ἀγανάκτησή του συνεχίζοντας τὸν πόλεμο ἐναντίον τοῦ νέου του Αὐτοκράτορα. Μὲ τὴ βοήθεια καὶ τὴν ὑποκίνηση τοῦ Μανφρέδου τῆς Σικελίας ἄρχισε μίᾶ νέα ἐκστρατεία στὶς ἀρχὲς τοῦ 1262, καὶ γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ Αὐτοκρατορικός στρατὸς μὲ διοικητὴ τὸν Ἀλέξιο Στρατηγόπουλο στάλθηκε νὰ τὸν ἀποκρούσῃ. Ἡ νίκη ἦταν τοῦ Μιχαήλ, καὶ ὁ ἀτυχὴς Στρατηγόπουλος, ποὺ ἡ ἄστατη τύχη του παραβάλλεται ἀπὸ κάποιον ἱστορικὸ μὲ τὴν τύχη τοῦ Κύρου, τοῦ Ἀννίβα, καὶ τοῦ Πομπηίου, πιάστηκε αἰχμάλωτος γιὰ δεύτερη φορὰ. Στάλθηκε σὰν ὄμηρος στὸ Μανφρέδο γιὰ τὴν ἐπιστροφή τῆς Κωνσταντίας ποὺ ἦταν ἀκόμη αἰχμάλωτη στὴ Μ. Ἀσία. Ἡ ἀνταλλαγὴ πραγματοποιήθηκε γρήγορα, καὶ ἡ Κωνσταντία μπόρεσε ἐπὶ τέλους νὰ γυρίσῃ στὴ γενέτειρά της. Ἀλλὰ ὁ Στρατηγόπουλος, στὸν ὁποῖον ἔλαχε ἡ ὑπέρτατη τιμὴ τῆς ἀνακαταλήψεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, θεωρήθηκε πολὺ ἀνίκανος στρατηγὸς νὰ τὰ βάλῃ μὲ τὸ Μιχαὴλ τῆς Ἡπείρου. Τὸ ἔργο αὐτὸ ἀνατέθηκε πάλι στὰ ἱκανὰ χέρια τοῦ Ἰωάννου, ἀδελφοῦ τοῦ Αὐτοκράτορα¹⁰.

Στὸ μεταξὺ ἡ εὐσεβὴς Θεοδώρα προσπάθησε διπλωματικὰ νὰ πετύχῃ κάποια κατανόηση ἀνάμεσα στὸν Αὐτοκράτορα καὶ τὸν ἄνδρα της, καὶ ἔκαμε μιὰ ἄλλη ἐπίσκεψη καλῆς θελήσεως στὸ ἐχθρικό στρατόπεδο, παίρνοντας μαζί της τὸ γυιό της Ἰωάννη. Ἐγίναν διαπραγματεύσεις καὶ ὁ Ἰωάννης ἔμεινε τελικὰ στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ ἀποτελῇ ἐγγύηση γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ πατέρα του καὶ νὰ παντρευτῇ σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιθυμία τοῦ Αὐτοκράτορα. Ἀλλὰ ἡ ζήλεια καὶ οἱ φιλοδοξίες τοῦ Μιχαήλ παραβίασαν γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ τὴν εἰρήνη ποὺ ἡ γυναῖκα του εἶχε μοχθήσει νὰ πετύχῃ, καὶ ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος στάλθηκε στὴν Ἑλλάδα τὸ φθινόπωρο τοῦ 1263 μὲ ἐντολὴ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ὑποταγὴ μὲ τὰ ὅπλα ἂν ἀποτύχῃ μὲ τὰ λόγια. Ὁ Μιχαὴλ παρέμεινε ἀλύγιστος, καὶ ὁ Παλαιολόγος, μετὰ ἀπὸ μιὰ ἄκαρπη ἀψιμαχία κοντὰ στὴ Θεσσαλονίκη, ξανάρχισε τὴ μάχη τὸν ἄλλο χρόνο καὶ ἀνάγκασε τὸ Δεσπότη νὰ ὑπογράψῃ συνθήκη μὲ τὸ ἴδιο του τὸ χέρι¹¹.

Ἀλλὰ ἡ παράδοση ὀμηρῶν καὶ ἡ ὑπογραφή συνθηκῶν μὲ κανένα τρόπο δὲν ἔβλαψε τὴ δύναμη οὔτε ταπείνωσε τὴν περηφάνεια τοῦ Δεσποτάτου. Ὁ Παλαιολόγος μόλις εἶχε φύγει ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ὅταν ὁ Μιχαὴλ ξανάρχισε τὴν ἐκστρατεία του. Ἦταν φανερό πὺς ἡ κατάστασις ἀπαιτοῦσε τὰ πιὸ δραστικὰ μέτρα, καὶ ὁ ἴδιος ὁ Αὐτοκράτορας ἀποφάσισε νὰ ἀπαντήσῃ στὴν πρόκληση τοῦ πιὸ ἄπιστου καὶ τοῦ πιὸ ἐπίμονου ἐχθροῦ του. Βάδισε γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη ἐπικεφαλῆς μεγάλου στρατοῦ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1264. Ἡ φήμῃ τῆς δυνάμεως τοῦ Μιχαήλ πρέπει νὰ ἦταν μεγάλη, γιατί ὁ Αὐτοκράτορας θεώρησε τὴν ἐμφάνισις ἐνὸς κομήτη στὸν οὐρανὸ σὰν σημάδι καταστροφῆς καὶ καθυστέρησε τὴν ἐκστρατεία του στὴν Ξάνθη μέχρι τὴν ἀνοιξὴ τοῦ ἄλλου χρόνου.

Ἀλλὰ στὸ μεταξὺ ὁ Μιχαὴλ ἔχασε τὴν ὑποστήριξη τοῦ πιὸ χρησίου συμμάχου του. Ὁ Πάπας εἶχε βρῇ ἐπὶ τέλους ἕναν ἄξιο πρόμαχο τῆς ὑποθέσεώς του ἐναντίον τῶν Χοενστάουφεν στὸ πρόσωπο τοῦ Καρόλου Ντ' Ἀνζού, καὶ ὁ Μανφρέδος τῆς Σικελίας δὲ μπορούσε πιά νὰ σπαταλᾷ ἄλλες δυνάμεις ἐπιδιώκοντας ἐκστρατείες πέρα ἀπὸ τὴ θάλασσα. Ὁ Μιχαὴλ ἔμεινε μόνος νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ ἐδάφη του, καὶ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1265 ὁ Βυζαντινὸς στρατὸς τὸν ἀπώθησε πίσω στὴν Ἡπειρο. Ὁ Αὐτοκράτορας καὶ ὁ Δεσπότης

ἐπὶ τέλους διαπραγματοεύτηκαν πρόσωπο με πρόσωπο. Ὁ Μιχαὴλ ὑποχρεώθηκε νὰ παραχωρήσῃ τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων στὴν Αὐτοκρατορία, καὶ κανονίστηκε ὁ γάμος γιὰ τὸ μεγαλύτερο γυιό του Νικηφόρο καὶ τὴν Ἀννα πού ἦταν κόρη τῆς ἀδελφῆς τοῦ Αὐτοκράτορα Εὐλογίας¹².

Μιὰ ἄστατη εἰρήνη ἔγινε ἔτσι ἀνάμεσα στὴν Ἡπειρο καὶ τὸ Βυζάντιο. Ἀλλὰ ἡ ἐχθρότητα τῶν Δεσποτῶν πρὸς τοὺς ἡγεμόνες τῆς Κωνσταντινουπόλεως συνεχίζονταν, καὶ κανεὶς τους δὲν ἀναγνώριζε τὸ δικαίωμα τοῦ ἄλλου νὰ βασιλεύῃ καὶ νὰ εἶναι ἀνεξάρτητος. Πρὸς τὸ παρὸν τὸ Δεσποτᾶτο κατάντησε νὰ θεωρῆται ἀπὸ τοὺς Αὐτοκράτορες ὅχι σὰν στασιαστικὸ παρακλάδι τῆς Αὐτοκρατορίας τους ἀλλὰ, ὅπως τὸ Πριγκηπᾶτο τῆς Ἀχαΐας καὶ τὸ Δουκάτο τῶν Ἀθηνῶν, σὰν μιὰ ἀποσπασμένη ἐπαρχία κάτω ἀπὸ ξένη κατοχή. Τὸ 1263 ὁ Μιχαὴλ εἶχε κληθῇ ἀπὸ τὸν Πάπα νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ Βαλδουῖνο γιὰ τὴν παλινὸρθωση τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας, καὶ ἡ ἥττα τοῦ Μανφρέδου ἀπὸ τὸν Κάρολο Ντ' Ἀνζού στὴ μάχη τοῦ Μπενεβέντο τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1266, τοῦ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ διεκδικήσῃ ξανά μερικὰ μέρη πού εἶχε χάσει πρὶν ἀπὸ πολὺ καιρὸ. Ὁ ναύαρχος τοῦ Μανφρέδου Φίλιππος Chinardo παντρεύτηκε τὴν ἀδελφὴ τῆς Θεοδώρας Μαρία Πετραλείφα καὶ πῆρε γιὰ προίκα τὴν Κέρκυρα καὶ τὰ Κάνινα ὅπου κυβερνοῦσε ἐν ὀνόματι τοῦ Μανφρέδου. Πολὺ γρήγορα ὅμως δολοφονήθηκε με ἐντολὴ τοῦ Μιχαὴλ καὶ ἡ ἀκτὴ τῆς βορείου Ἡπείρου ξαναγύρισε γιὰ λίγο στὸ Δεσποτᾶτο. Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1266 ὁ Μιχαὴλ ἀνανέωσε με ἀργυρόβουλλο τὴν προηγούμενη συμφωνία του με τοὺς ἐμπόρους τῆς Ραγούζας καὶ δέχτηκε νὰ τοὺς παραχωρήσῃ ἐλεύθερη εἴσοδο σὲ ὅλα τὰ νησιά καὶ τὶς παραλιακὲς πόλεις τῆς Ἡπείρου. Ἀλλὰ τὸ κενὸ πού δημιούργησε ὁ θάνατος τοῦ Μανφρέδου γρήγορα συμπληρώθηκε ἀπὸ τοὺς πράκτορες τοῦ κατακτητῆ του Καρόλου Ντ' Ἀνζού καὶ τὸ 1267 ὁ Μιχαὴλ ἀναγκάστηκε πάλι νὰ ἐγκαταλείψῃ τὶς διεκδικήσεις του. Ἡ Κέρκυρα καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Ἡπειρωτικῆς ἀκτῆς πέρασαν στὴν κατοχὴ τοῦ Ἀνδριανικοῦ Βασιλείου τῆς Σικελίας. Ὁ Μιχαὴλ Β' πέθανε μετὰ ἀπὸ λίγο καὶ ἡ χώρα του μοιράστηκε ἀνάμεσα στοὺς γυιούς του Νικηφόρο καὶ Ἰωάννη Δούκα. Ὁ Ἰωάννης ἐγκαταστάθηκε στὴν Ὑπάτη καὶ ὁ Νικηφόρος στὴν Ἀρτα. Ἐκεῖ, συγκεντρωμένο γύρω ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ του πρωτεύουσα τὸ Δεσποτᾶτο διατήρησε τὴν φυσιογνωμία του διακηρύσσοντας προκλητικὰ πὺς εἶναι ἑλληνικώτερο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες καὶ τρέφοντας γιὰ πολὺ καιρὸ τὴν αὐταπάτη πὺς οἱ ἀπόγονοι τῶν ἄλλοτε ἰσχυρῶν ἡγεμόνων του διατηροῦσαν ἀκόμη ἴσα δικαιώματα γιὰ τὸ θρόνο τοῦ Βυζαντίου¹³.

Οἱ ὑποθέσεις στὴ ροὴ τῆς ἱστορίας δὲ μποροῦν νὰ διαψεύσουν τὰ γεγονότα. Ἀλλὰ οἱ ἀδικίες πού ἔγιναν στὸ Δεσποτᾶτο τῆς Ἡπείρου ἀπὸ τοὺς ἱστορικούς, ἀπαιτοῦν κάποια ἐξέταση γιὰ τὶς ἀντίστοιχες διεκδικήσεις τῶν δύο ἀντιπάλων κρατῶν. Ἡ ὑπεροχὴ δὲν ἦταν πάντοτε μετὰ τὴ Νίκαια, καὶ πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε πὺς ὑπῆρξαν δύο κρίσιμα στάδια στὴν ἐξέλιξη τοῦ Δεσποτάτου πού ἡ τύχη τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας κρέμονταν στὴ ζυγαριά. Στὰ χρόνια πού ἀκολούθησαν μετὰ τὴ στέψη τοῦ Θεοδώρου, τὸ Βασιλεῖο τῆς Θεσσαλονίκης, γιὰ τοὺς θρησκευτικούς καὶ πολιτικούς λόγους πού ἐκθέτει ὁ Δημήτριος Χωματηνὸς γιὰ νὰ τὸ ὑποστηρίξῃ, ἦταν ἰσχυρότερο ἀπὸ τὸ Βασιλεῖο τῆς Νικαίας. Ὑπερεῖχε ἀπὸ πλευρᾶς ἐκτάσεως καὶ μέσων, καὶ οἱ διεκδικήσεις τοῦ ἡγεμόνα του νὰ γίνῃ ὁ μόνος πραγματικὸς Αὐτοκράτορας τῶν Ρωμαίων δὲν ἦταν τουλάχιστον λιγώτερο νόμιμες ἀπὸ κεῖνες τοῦ Ἰωάννου Βατάτζη. Ἀπλῶς ἡ ζήλεια καὶ ἡ διαστρέβλωση τῶν γεγονότων ἀπὸ τοὺς ἱστορικούς τῆς Νικαίας ἔχουν οὐσκοτίσει τὸ ζήτημα στὸ σημεῖο αὐτό. Ἐπειτα, στὴ μάχη τῆς Πελαγονίας, πολεμώντας στὸ δικό του ἔδαφος καὶ ὑποστηρι-

ζόμενος από τους ισχυρούς συμμάχους του, ο Μιχαήλ Β' είχε να κερδίσει τα πάντα. Δύο φορές δοκιμάστηκε το Δεσποτάτο και αποδείχτηκε ανίσχυρο. 'Αλλά πολύ λίγες αμφιβολίες υπάρχουν πώς, αν οι σφαλεροί υπολογισμοί του Θεοδώρου δέν τον είχαν οδηγήσει σ' ένα μοιραίο λάθος στην Κλοκοτνίτσα, ή αν ή άφύσικη συμμαχία των 'Ελλήνων και Λατίνων μπορούσε να διατηρηθῇ στο πεδίο τῆς μάχης στην Πελαγονία, ή τιμή τῆς παλιννοστεύσεως τῆς Βυζαντινῆς Αυτοκρατορίας θά λάβαινε στην "Ηπειρο και όχι στη Νίκαια.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

- 1) 'Ακροπολίτης 171. 'Ο Μιχαήλ Παλαιολόγος στην αὐτοβιογραφία του ἀναφέρει τὶς κατακτήσεις τοῦ στρατοῦ του σὲ πολὺ γενικὲς γραμμὲς ὅπως τὴν «'Αχαρνανία καὶ Αἰτωλία, τὴν περιοχὴ τοῦ κόλπου τῆς Κρίσσας, καὶ ὅλη τὴν "Ηπειρο παλιὰ καὶ νέα, μὲ τὴν 'Ιλλυρία μέχρι τὸ Δυρράχιο, καὶ ὅλη τὴ Φθιώτιδα». Palaiologos, «De Vita Sua», ἔκδ. Troitski, σελ. 6. 'Ιδὲ M. Charman, «Michel Paléologue», σελ. 171—2.
- 2) 'Ακροπολίτης 171—2. Παχυμέρης, I, 107. 'Ο 'Ακροπολίτης ἀναφέρει ἐπίσης τὴ γυναικα τοῦ Νικηφόρου, ἀλλὰ ἀντιφάσκει μὲ προηγουμένη δήλωσή του ὅτι πέθανε τὸ 1258 ἢ ἀπὸ φυσικὸ θάνατο ἢ ἐξ αἰτίας τῆς κακομεταχειρίσεως τοῦ σιζύγου τῆς (ibid., 154). 'Ο Ρωμανὸς (σελ. 64) ὑποθέτει πὼς ὁ Ριχάρδος 'Ορσίνι εἶχε κιόλας διαδεχτῇ τὸν πατέρα του σὰν κόμης τῆς Κεφαλλονιάς. 'Αλλὰ ἡ χρονολογία ποὺ μπορεῖ νὰ ἀποδοθῇ στὸ Ριχάρδο δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι πρὶν ἀπὸ τὸ 1264 (ἰδὲ ἔγγραφον εἰς Miklosish καὶ Müller, V, σελ. 16—17).
- 3) 'Ακροπολίτης 172—3. Γρηγοράς, I, 79. Παχυμέρης, I, 108. "Όταν ἦταν στὴ Θεσσαλία ὁ 'Ιωάννης Παλαιολόγος ἐπικύρωσε γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ τὰ μοναστηριακὰ κτήματα τῆς οἰκογενείας Μελισσηνοῦ. 'Ο Κωνσταντῖνος Μελισσηνὸς εἶχε μαλώσει μὲ τὸ Μιχαήλ Β' καὶ εἶχε στερηθῇ μερικὰ κτήματα ποὺ τοῦ εἶχαν χορηγηθῇ ἀρχικά. 'Ιδὲ Miklosish καὶ Müller, IV, σελ. 384—5.
- 4) 'Ο Παχυμέρης, I, 89, μόνος ἀπὸ τοὺς "Ελληνες ἱστορικοὺς ἀναφέρει τὴ δεύτερη ἐκκλιση τοῦ Μιχαήλ πρὸς τὸ Μανφρέδο, καὶ τοῦτο σὲ πολὺ γενικὲς γραμμὲς. 'Αλλὰ ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ μιὰ καταχώρηση στὸ ἡμερολόγιό του Matteo Spinelli da Giovenazzo (R.I.S. VII), σελ. 1095—6 (3 Δεκεμβρίου 1259): «venne lo Dispoto de la Morea, che era coinato de lo Re Manfredo, et sbarcao a Vieste, e Passao a trovare lo Papa e lo Re». 'Ο Del Giudice, op. cit., σελ. 24, 62—3, ἀμφισβᾷ ἂν ὁ «Δεσπότης τοῦ Μωριά» ἦταν ὁ Βιλλαρδουῖνος ἢ ὁ Νικηφόρος. 'Αλλὰ ὁ πρῶτος ἦταν τότε αἰχμάλωτος. Θὰ μπορούσε ἴσως νὰ ἀναφέρεται στὸν ἴδιο τὸ Μιχαήλ, ἀλλὰ αὐτὸ φαίνεται ἀπίθανο. 'Ο Νικηφόρος ἦταν κοινιάδος τοῦ Μανφρέδου. 'Η ἐπίσκεψή του στὸν Πάπα μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ εἴτε σὰν ἀπεγνωσμένη προσπάθεια νὰ συμφιλιώσῃ τὸν 'Αλέξανδρο Δ' μὲ τὸ Μανφρέδο, ἢ (τὸ πιθανότερο) σὰν σίγχιση τῆς περιγραφῆς τοῦ Spinelli γιὰ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Βαλδουῖνου στὴν 'Ιταλία, ποὺ πιθανὸν νὰ μὴν ἔγινε τὸν Αὐγούστο τοῦ 1259, ἀλλὰ μετὰ τὸ 1261. 'Ιδὲ Del Giudice, op. cit., σελ. 25—6. Norden, «Papsttum und Byzanz», σελ. 333, σημ. 3. Geanakoplos, op. cit., σελ. 114, σημ. 75. Τὸ Δυρράχιο ἐλέγχονταν καὶ πάλι ἀπὸ τὴ Νίκαια γιὰ λίγο μετὰ τὸ 1259. 'Ο Πατριάρχης Νικηφόρος, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ 'Αρσενίου τὸ 1260, μετέθεσε τὸν 'Επίσκοπο Νικήτα ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη στὴ Μητρόπολη τοῦ Δυρραχίου. Παχυμέρης, I, 117, 126.
- 5) 'Ακροπολίτης 173—5. Παχυμέρης, I, 79—80, 90—105.
- 6) Παχυμέρης, I, 89. 'Ο Μηλιαράκης (σελ. 549) πιστεύει πὼς «Τρικόρινφος» σημαίνει Τρίκαλα. 'Αλλὰ ὁ Παλαιολόγος στὴν αὐτοβιογραφία του (loc. cit.) ἀναφέρει εἰδικὰ «ἡ περιοχὴ περὶ τὸν κόλπον τῆς Κρίσσης», καὶ ὁ ἀδελφός του εἶχε προχωρήσει κιόλας μέχρι τὴ Λειβαδιά.
- 7) 'Ο Παχυμέρης, I, 137, ἐκθειάζει τὴν ἀνδρεία τῶν 'Ιταλῶν στρατιωτῶν, ἀλλὰ ἀναφέ-

ρει τίς κατακτήσεις τους με τούς πύθ ἀκαθόριστους ὅρους, ὅπως «Ἰλλυρία καὶ νέα Ἑ-
πειρος». Ὁ ρόλος πού ἔπαιξε στίς ἐπιχειρήσεις αὐτές ὁ τοποτηρητής τοῦ Μανφρέδου
στήν Ἑπειρο Φίλιππος Chinardo δέν ἀναφέρεται πούθενά.

- 8) Ἀκροπολίτης 175—6, 181. Χρονικὸν τοῦ Μωρέως 1277—84. *Annales Januenses*, ἔκδ.
C. Imperiale, σελ. 41—3.
- 9) Ἀκροπολίτης 18—9. Γρηγοράς, I, 78—90. Παχυμέρης, I, 137—73. Χρονικὸν τοῦ Μω-
ρέως 1285—315. Sanudo 115, Longnon, «l' Empire latin», σελ. 225—8.
- 10) Γρηγοράς, I, 90—2, Παχυμέρης, I, 89.
- 11) Παχυμέρης, I, 107, 214—15. Ὁ γυιὸς τοῦ Μιχαήλ Ἰωάννης παντρεύτηκε τὴ δεύτερη
κόρη τοῦ Σεβαστοκράτορα Κωνσταντίνου Τορνίκη (Παχυμέρης, I, 108).
- 12) Γρηγοράς, I, 92, 98—9. Παχυμέρης, I, 241—4.
- 13) Ἐπιστολαὶ Οὐρβανοῦ Δ', εἰς Luke Wadding, «*Annales Mikorum*», τόμ. IV, ἀριθ. 5
καὶ 6, σελ. 212. Ὁ Πάπας κολάκευε τὸ Μιχαήλ με τὸν τίτλο «*Thessalonicae princeps*».
Παχυμέρης, I, 508. Buchon, «*Nouvelles Recherches*», I, i, σελ. 195—201. II, i, σελ.
309—11. Del Giudice, «*Codice Diplomatico di Carlo I e II di Angio*», τόμ. II,
i, σελ. 30—44. Γιά τὸ ἀργυρόδουλλο πρὸς τὴ Ραγούζα (πού ἀρχικά ἀποδόθηκε στὸ
Μιχαήλ Α' καὶ χρονολογήθηκε τὸ 1206) ἰδὲ Miklosich καὶ Müller, III, ἀριθ. 12, σελ.
58. M. Markovic, Βυζαντινὲς πηγὲς στὰ Ἀρχεῖα τοῦ Bubronvik, «*Sbornik Radova*
XXI, Vizantoloski Institut», I, (Belgrade 1952), ἀριθ. III, σελ. 225—38, 260—1 (πού
τὸ καθορίζει με δισταγμὸ στὰ 1251). Ἡ χρονολογία τοῦ θανάτου τοῦ Μιχαήλ δίνεται
ἀπὸ συγχρόνους ἱστορικοὺς ὡς 1267 ἢ 1271. Ἡ δεύτερη φαίνεται πύθ πιθανή, ἂν καὶ
ὁ γυιὸς του Νικηφόρος, ὡς Δεσπότης, ὑπόγραψε ἓνα ἀργυρόδουλλο ὑπὲρ τοῦ ἐξαδέλ-
φου του Νικολάου Μελισσηνοῦ τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1266 καὶ ἀνέφερε σ' αὐτὸ «ἡ βασι-
λεῖα μου». Miklosich and Müller, IV, σελ. 349—52.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Π. ΠΑΥΛΙΔΟΥ

Συνταξιούχου δημ/λου

ΠΡΟΒΑΤΑ ΚΑΙ ΓΙΔΙΑ — ΓΑΛΑ ΚΑΙ ΤΥΡΙ ΣΤΗΝ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΜΑΣ

Εἶδη προβάτων

Τὰ πρόβατα στὸν τόπο μας ἦσαν κυρίως δύο εἰδῶν, ντόπια καὶ βλάχικα, σπανίως δὲ λίγα γκέκιζα ἢ καραμάνικα (μὲ πλατεῖα οὐρά).

Τὰ τελευταῖα χρόνια ἔφεραν καὶ ἄλλες ράτσες, κυρίως Ζακύνθου, Ἰταλίας καὶ Χίου. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἀριθμὸς τους εἶναι ἀνεπαίσθητος καὶ τὸ χρονικὸν διάστημα κατὰ τὸ ὁποῖον βροῖσκονται στὴν περιοχὴ μας τόσο μικρό, δὲν ἔγιναν αἰσθητὲς στὴν λαογραφία μας καὶ διὰ τοῦτο δὲν πρόκειται νὰ ἀσχοληθῶ με αὐτές.

Καὶ οἱ δύο ράτσες, ντόπια καὶ βλάχικη, διακρίνονται διὰ τὴν ἀντοχὴν των στὶς κακουχίες, τὴν λιτὴ τροφὴ καὶ εἶναι κυρίως γαλακτοπαραγωγές, μὲ μέσην ἀπόδοσιν 800 καὶ πλέον γραμμαρίων κατὰ γάλαριον, ἀσχέτως τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ κτηνοτρόφοι κλαίγονται συνεχῶς διὰ τὴν μικρὰν ἀπόδοσιν, διὰ νὰ μὴν φορολογηθοῦν, εἴτε κυρίως διὰ νὰ μὴν ματῇ τὰ ζῶα τους.

Ἡ ντόπια προβατῖνα σφαζομένη ἀποδίδει ὀκτὼ μέχρι δέκα τὸ πολὺ ὀκάδες κρέατος (κεφάλι - πατσᾶς - ἐντόσθια, δὲν ὑπολογίζονται), τὰ δὲ καλὰ ἀρνιά ἑπτὰ μὲ ὀκτὼ ὀκάδες σκωτοκέφαλα (ἐφόσον εἶναι τοῦ γάλακτος, εἴτε πρὸ τῆς 23ης Ἀπριλίου, ἡμέρας τ' Ἀη-Γιωργιοῦ), τὰ κριάρια δώδεκα ὡς δεκαπέντε ὀκάδες καὶ σπανίως παραπάνω, κυρίως ὅταν ἦταν μανάρια.

Στεῖρα καὶ μουνούγια (εὐνουχισμένα) εἶχαν καὶ ἔχουν μεγαλύτερο βάρος.

Τὸ σύνολον τοῦ μαλλιῦ λέγεται ποζάρι καὶ στὴν προβατῖνα φτάνει κατὰ μέσον ὄρον τὴν ὀκτὼ ἄπλυτο μαλλί, ἐνῶ τὸ κριάρι ἀποδίδει συνήθως δύο ὀκάδες. Τὸ ἀρνιακὸ μαλλὶ λέγεται ροπόκι, καθὼς καὶ τὸ πάσης φύσεως κοντὸ μαλλί, τὸ λαμβανόμενον τὸν Μάρτιον ἀπὸ τὸ καθάρισμα τῶν ὀπισθίων καὶ ἀνερχόμενον εἰς ἑκατὸν δράμια περίπου, λέγεται κολόκουρο, ἐνῶ τὸ μαλλὶ τῆς κανονικῆς κουρᾶς λέγεται ἀπλῶς μαλλὶ ἢ Μαῖσιο. Τὸ στριφτὸ ἢ κατσαρὸ μαλλὶ καὶ συνάμα καὶ πολὺ μαλακὸ, λέγεται ροῦντο.

Ἡ βλάχικη ράτσα μοιάζει μὲ τὴν ντόπια, ἀλλὰ εἶναι μιὰ πιθαμὴ πιὸ μακρὰ, πιὸ βαρὶὰ καὶ μὲ μεγαλύτερη ἀπόδοσι μαλλιῦ καὶ γάλακτος, ὕστερεῖ ὅμως εἰς ἀντοχὴν.

Ὡς πρὸς τὸν χρωματισμὸν τὰ πρόβατα χωρίζονται σέ:

α) Μαῦρα. Τὰ τελείως μαῦρα, σπανίζον εἶδος. Αὐτὰ ἔχουν καὶ τὴν γλῶσσα μαύρη, τὸ μαστὸ καὶ τὴν ρῶγα τους ἐπίσης μαῦρα.

β) Λάγια, δηλαδὴ μαῦρα μὲ ἀπόκλισιν πρὸς τὸ κεραμιδί.

γ) Λάγια ψάρα, ἐκεῖνα πού ἔχουν καὶ ψαρές τρίχες ἀνάμεσα στὶς λάγιες, εἴτε μαῦρες.

δ) Σίβαλαγια, ἐκεῖνα πού ἔχουν γκρίζες τρίχες μέσα σὲ πολλὰς μαῦρες ἢ κεραμιδιές.

ε) Βάκρα, ἐκεῖνα πού ἔχουν μαῦρο ὅλο τὸ πρόσωπο καὶ τὰ πόδια, τὸ δὲ ὑπόλοιπο κορμὶ ἄσπρο. Ἀλλὰ καὶ μὲ μόνο τὸ πρόσωπο μαῦρο, εἴτε τὸ περισσότερον πρόσωπο, πάλιν λέγονται βάκρα.

στ) Μπούτσκα λέγεται μιὰ προβατίνα ἡ ὁποία δὲν ἔχει ὅλο τὸ πρόσωπο μαῦρο, ἀλλὰ ἓνα μέρος τούτου, εἴτε δὲν εἶναι καθαρῶς μαῦρο τὸ πρόσωπο, ἀλλὰ μεταξὺ μαύρου καὶ καφέ.

ζ) Κάτσενη λέγεται μιὰ προβατίνα ὅταν ἔχει καφέ ἢ καστανὸ πρόσωπο καὶ πόδια, εἴτε μόνον τὸ πρόσωπο.

η) Κάλεσσια λέγεται μιὰ προβατίνα ὅταν ἔχει κηλίδες μαῦρες εἴτε καστανές — συνήθως καστανές — πού δὲν καλύπτουν ὅλο τὸ πρόσωπο. Δυνατὸν νὰ ἔχη καὶ στὰ πόδια, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπαραίτητον.

θ) Καράμπασια ἢ Καράμπάτσα, λέγεται ἡ κάλεσσια πού ἔχει τὶς κηλίδες μικρές, στρογγυλές καὶ ὄχι ζωηροῦ χρώματος.

ι) Μπέλα, λέγεται ὅταν ἔχει τὰ πόδια καφέ, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπο σῶμα εἶναι κατάλευκο.

ια) Ἄσπρη, λέγεται ἡ ὀλόλευκη.

ιβ) Μαυρομάτα, λέγεται ἡ τελείως λευκὴ μὲ λίγο μαῦρο στὸ μάτι, εἴτε ὑπὸ τὴν μορφήν δακτυλίου, εἴτε στιγμάτων.

Ὡς πρὸς τὰ ἄλλα χαρακτηριστικά:

Ρέμπες λέγονται οἱ προβατίνες πού ἔχουν πολὺ κοντὸ τὸ μαλλί.

Μαλλᾶτες λέγονται οἱ πολὺ μακρομάλλες.

Κορούτα, εἴτε κουρούτα, λέγεται ἡ προβατίνα πού ἔχει κέρατα.

Τσιούλα, λέγεται ἐκείνη ἡ προβατίνα πού ἔχει ὑπερβολικὰ κοντὰ τὰ αὐτιά της.

Λάπα ἢ λαπαύτικη, λέγεται ἐκείνη πού ἔχει μακρὰ αὐτιά πού κρέμονται.

Μονούχι, λέγεται τὸ εὐνουχισμένο κριάρι. Ὅταν ἓνα εὐνουχισμένο κριάρι χρησιμοποιεῖται ὡς ὀδηγὸς κοπαδιοῦ, λέγεται πριτσόρι.

Γκεσέμι ἢ ρουπιάρικο (διότι ρούει, δηλαδή πάει μπροστά, ἐκ τοῦ ρέει), λέγεται γενικῶς ὁ ὀδηγὸς τοῦ κοπαδιοῦ.

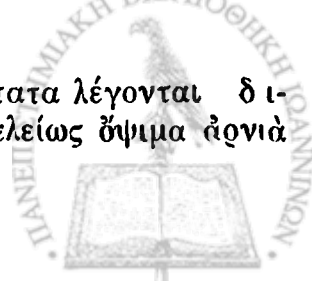
Τὸ μονούχι ὅταν εὐνουχίζεται χωρὶς νὰ μαρκαλήσῃ (νὰ ἐπιβῇ τῆς θηλείας) εἴτε μόλις μαρκαλήσῃ, γενικὰ ὅταν εὐνουχίζεται μικρό, εἶναι πιὸ ὁμορφο, πιὸ νόστιμο τὸ κρέας καὶ τὰ κέρατά του εἶναι πιὸ λεπτά. Τὸ εὐνουχισμένο μετὰ μερικὰ ἔτη γίνεται πιὸ βαρὺ καὶ ἄχαρο σὶς κινήσεις του, ἀλλὰ σηκώνει βάρος. Τὸ κέρατο γίνεται σιγὰ - σιγὰ πολὺ χονδρό.

Γιὰ νὰ μὴν ἀνοίξῃ πολὺ τὸ κέρατο καὶ γιὰ νὰ γίνῃ στριφτό, ὅταν τὸ ζῶο εἶναι ἀκόμη μικρό, τοῦ δένουν τὸ ἓνα μὲ τ' ἄλλο μὲ σπάγγο, τρυπώντας τα μὲ τσαγκαροσούφλι.

Τὸ κέρατο μεγαλώνοντας σιγὰ - σιγὰ, δὲν μπορεῖ ν' ἀνοίξῃ καὶ παίρνει στροφές. Οἱ τζιομπάνηδες (τζιομπάνηδες προφέρεται στὸν τόπο μας) τὸ θεωροῦν πιὸ ὁμορφο ἔτσι, ἀλλὰ καὶ τὸ κτύπημά του εἶναι πιὸ ἐπικίνδυνον.

Ὡς πρὸς τὴν ἡλικίαν ἔχομεν:

Ἀρνιά πρώϊμα καὶ ὄψιμα. Τὰ ὄψιμα συνηθέστατα λέγονται διγόνια, εἶναι πιὸ χαϊδεμένα καὶ πιὸ νόστιμα στὸ φαί. Τὰ τελείως ὄψιμα ἄρνιά λέγονται καὶ σιουγκάρια.

Όταν χρονίσουν, είτε πλησιάζουν να χρονίσουν λέγονται τὸ ἀρσενικὸ ζυγούρι καὶ τὸ θηλυκὸν ζυγούρι α.

Πολλὲς φορές τὰ λένε ζυγούρια ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριον, ὅταν δηλαδὴ περάσουν τὸ ἑξάμηνο, δοθέντος ὅτι αἱ περισσότεραι γεννήσεις γίνονται τὸν Ἰανουάριον μέχρι τὸν Μάρτιον.

Όταν εἶναι ἐνάμισυ μέχρι δύο ἐτῶν, τότε ἔχομεν μιλιόρι καὶ μιλιόρι α.

Ἡ μιλιόρι γεννᾷ γιὰ πρώτη φορά.

Στεροπούλα λέγεται μιὰ νεαρὰ προβατίνα ἡ ὁποία ἔκλεισε τὰ δύο της χρόνια, ἀλλὰ δὲν ἔκλεισε τὰ τρία. Τὸ ἀρσενικὸ λέγεται στεροπούλα. Τὸ ὄνομα ἐδόθη ἔτσι διότι ἡ νεαρὴ προβατίνα, γεννήσασα ὡς μιλιόρι παραμένει συνήθως στεῖρα.

Τριτάρι λέγεται μιὰ προβατίνα τεσσάρων ἐτῶν, ἡ ὁποία ἔχει κλείσει τὰ τρία της χρόνια καὶ περπατεῖ τὰ τέσσαρα. Ἐπειδὴ, ἂν δὲν ἔχει μείνει στεῖρα ὡς στεροπούλα βρίσκεται στὸ τρίτο της ἀρνί.

Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα τὸ θηλυκὸ λέγεται ἀπὸ τέσσαρα ἀρνιά, πέντε ἀρνιά, μέχρι δεκατέσσαρα καὶ δεκαπέντε κάποτε ἀρνιά, πάντως ἀπὸ τὰ ὀκτὼ ἢ ἐννιά ἀρνιά, ἡ προβατίνα θεωρεῖται γριά.

Τὰ κριάρια ὁμῶς ἔχουν καὶ ἄλλες ὀνομασίαι, σύμφωνα μὲ τὸ κούρεμα. Δηλαδὴ ἀπὸ τέσσαρα, πέντε ἢ ἕξι ψαλλίδια, δηλαδὴ τέσσαρα - πέντε - ἕξι χρονῶν.

Ἐνα πρόβατο λέγεται λατζονᾶτο ἢ λαντζονᾶτο, ὅταν εἶναι μακροκέφαλο.

Τὰ καραμάνικα, πού ἦταν παλιότερα συνηθισμένο φαινόμενο, εἶχαν τὴν μύτη τους κυρτὴ καὶ τὴν οὐρὰ πλατεῖα - φαρδεῖα, μέχρι σημείου πού κάποτε γιὰ ὑποστήριγμά της ἔβαζαν μιὰ ρόδα μὲ διχάλα, ἡ ὁποία ἐλέγετο καροτσάκι.

Τὸ μακρὸν μαλλὶ ἐλέγετο καὶ μαγκιλάρι (τὸ) καὶ ἐθεωρεῖτο καλῆς ποιότητος.

Τὸ κριάρι πού εὐνουχιζόταν μικρὸ πρὶν νὰ πηδήσῃ σὲ προβατίνες, εἴτε μόλις πηδήσῃ, λέγεται ἀρνόμουνυχο καὶ συνήθως χρησιμοποιεῖται ὡς ὁδηγὸς τοῦ κοπαδιοῦ (γκεσέμι ἢ ρουπιάριζο).

Μετὰ τὰ ὀκτὼ ἢ δέκα ἀρνιά, ἡ προβατίνα ὅπως εἶπαμε θεωρεῖται γριά. Τὸ κρέας της εἶναι σκληρό, δὲν τρώγεται εὐκόλα καὶ βράζει δύσκολα. Ἄν ὁμῶς τραφῇ γιὰ νὰ παχυνθῇ, τότε βράζει νέο κρέας (ὅπως λένε) καὶ τοῦτο εἶναι σχετικὰ τρυφερὸ καὶ πολὺ νόστιμο.

Εἶδη γιδιών

Τὰ γίδια στὸν τόπο μας εἶναι μόνο χωριάτικες γίδες τῶν βουνῶν, ράτσα γαλακτοπαραγωγικὴ καὶ κρεατοπαραγωγός, μεγάλης ἀντοχῆς στὶς καιρικὲς μεταβολές, εὐκίνητες καὶ ἔξυπνες, πού πολλὲς φορές οἱ τσοπᾶνοι τους εἶναι πιὸ γίδια, ἀπὸ τὰ γίδια πού φυλλάνε.

Οἱ βλάχοι σπανίως ἔχουν γίδια. Κάπου - κάπου οἱ σαρακατσᾶνοι. Στούς ἄλλους βλάχους κανέναν σμίχτης, ἂν κατὰ κάποιον τρόπο ἔχει ἀποκτήσῃ, τάχει μαζί μὲ τὸ κοπάδι τοῦ τσέλιγκα. Πάντοτε ὁμῶς ἄσπρες γίδες ἢ κανοῦτες ἢ λιάρες, ποτὲ ὁμῶς μαῦρες. Δὲν μοῦ ἐξήγησαν πῶς ἔμεινε αὐτὴ ἡ προτίμησις. Ὑποθέτω ὅτι ἀσυναίσθητως χρησιμοποιοῦν τὸ καμουφλάζ, διότι μιὰ ἄσπρη, κανοῦτα ἢ λιάρα ἔχει χρῶμα πού δὲν δείχνει σὶς πέτρες ἢ τὸ χιόνι.

Μαλτέζικες γίδες εἶναι φαινόμενον τῶν τελευταίων πενήντα - ἑξήντα ἐτῶν. Εἶναι λίγες, σχεδὸν πάντα οἰκόσιτες πού χρησιμεύουν διὰ τὴν εἰς γάλα ἐξυπηρέτη-

σιν τῆς οἰκογενείας. Λέγω δὲ σχεδὸν οἰκόσιτες διότι τὶς ἀπολᾶνε συνήθως κοντὰ στὰ ἄλλα γίδια καὶ τὸ βράδυ τὶς ταγίζουιν συμπληρωματικά, ὁπότε εἶναι ἡμιοικόσιτες, εἴτε ρέβουν δεμένες μὲ σκοινὶ σὲ κανένα φράχτη, ὥσπου στὸ τέλος ἡ ράτσα ἐκφυλίζεται. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀριθμὸς τους καὶ ἡ ἐπίδρασίς τους στὴν τοπικὴ οἰκονομία καὶ τὰ ἥθη εἶναι ἀνεπαίσθητη, περιορίζομαι στὰ ντόπια βουνίσια γίδια. Οἱ γίδες ἔχουν βάρος δώδεκα ὡς δεκατεσσάρων ὀκάδων καὶ σπανίως καμμιά στέρφα νὰ φτάσῃ τὶς δεκάξη καὶ δεκαεπτὰ ὀκάδες. Τὸ τραγὶ εἶναι γύρω στὶς δεκατρεῖς μὲ δεκαπέντε ὀκάδες καὶ σπανίως φτάνει εἴκοσι. Ὅταν εὐνουχιστῇ φτάνει τὶς 30 μὲ 35 ὀκάδες καὶ ἐξαιρετικά στὸ Ραδοβύζι, ὁ Βασίλης Μαρκοῦλας (ἄραγε νὰ ζῇ;) ἀνάθρεψε χ ο ν τ ρ ο ο κ ο π ᾶ ν ι α τριαντοχτὼ καὶ σαράντα ὀκάδες καὶ ὁ Νικολάκης Τζίμας ἀπὸ τὸ Τόσκεσι τῆς Λάγκας Σουλίου, πούλησε πρὸ τοῦ 1940 ἑπτὰ γκεσέμια τῶν 38 ὀκάδων. Μοῦ ἀνέφερεν ὁ σταυροπατέρας μου Χρῆστος Ζιάκας ἀπὸ τὸ Ραδοβύζι, μισιακάρος τῆς μονῆς Ἀγ. Δημητρίου τῆς Διχούνης, ὅτι τὴν χρονιά πού τὸν ἔδειραν τὰ τουρκικὰ ἀποσπάσματα (1909), ἔσφαξε τραγὶ σαρανταδυνόμισιν ὀκάδων.

Καὶ ἐπειδὴ περὶ εὐνουχισμοῦ ὁ λόγος, τὸ εὐνουχιζόμενον μικρὸ καὶ λεγόμενον κ α τ σ ι κ ο μ ο ὕ ν υ χ ο, εἶναι πιὸ νόστιμο, ἀλλὰ δυν περνᾷ τὶς τριάντα ὀκάδες, ἐνῶ ἂν ἀφήσουν τὸ μικρὸ τραγὶ ἓνα χρόνον νὰ προτσαλίσῃ (ὅπως λένε) τὶς γίδες, νὰ ἐκπληρώσῃ δηλαδὴ τὸν προορισμὸν του ὡς ἄρρενος καὶ μετὰ νὰ εὐνουχιστῇ, τότε λέγεται χ ο ν τ ρ ο ο κ ο π ᾶ ν ι καὶ φτάνει 35 ὀκάδες στοὺς καλοὺς κτηνοτρόφους, γιὰ νὰ ζορατοῦν τὴν πρωτοπορία τοῦ βάρους τὰ τραγιά τοῦ Βασίλη Μαρκοῦλα καὶ τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἀη-Δημήτρη τῆς Διχούνης στὸ Ραδοβύζι καὶ νὰ ἀκολουθοῦν τοῦ Νάση Τζούρτζου στὴν Βαρμπόμπα (Φτέρη).

Στὸ εὐνοίχισμα, εἴτε τσοκάνισμα, εἴτε στρίψιμο, παντὸς εἶδους ζώων, τὴν καλύτεραν φήμην ἀπέκτησεν ὁ Μπούση Τζανέλης (Λάμπρος Εὐαγγ. Θεμελῆς) ἀπὸ τὸ Σενίκου, κάτω στὰ γεφυράκια καὶ ἀκολουθοῦσε ὁ Τζούρτζος τῆς Βαρμπόμπας, ὁ ὁποῖος προηγεῖτο εἰς φήμην ἐμπειρικοῦ γιατροῦ (ἐμπειρικοῦ κτηνιάτρου).

Ὡς πρὸς τὸ χροῦμα ἔχομεν τὰ ἑξῆς:

Γ κ ὀ ρ μ π α, λέγεται ἡ κατάμαυρη γίδα, χροῦμα πολὺ συνηθισμένο. Ἡ λέξις εἶναι παραφθορὰ τῆς ἁλβανικῆς λέξεως γκόρμπι. Ἡ λέξις γκόρμπι ἢ γκόμπι σημαίνει μαῦρο ἢ καὶ τὸ γυναικεῖον αἰδοῖον ἢ καὶ κόραξ. Ἡ ἁλβανικὴ λέξις εἶναι ἐκ τῆς Πελασγικῆς ρίζης ἑξ ἧς καὶ ἡ ἑλληνικὴ λέξις κόραξ καὶ αἱ θεότητες τῶν κορυφῶν κούρητες καὶ κορύβαντες.

Λ ι ᾶ ρ α, ἡ παρδαλή, ἡ ἔχουσα ἄσπρα καὶ μαῦρα σημεῖα στὸ τρίχωμά της, συνήθως δὲ μαῦρα μπαλώματα σὲ λευκὸ τρίχωμα.

Μ ο ὕ σ κ ο υ ρ η, ἡ γίδα πού εἶναι μαῦρη καὶ ἔχει λίγες ἢ πολλὰς ἄσπρες τρίχες (ὄχι ὁλόκληρα κομμάτια) ἀνάμεσα στὶς μαῦρες καὶ τὶς πιὸ πολλὰς φορές, σχεδὸν ἄσπρη γραμμὴ στὴν ραχοκοκκαλιά.

Κ α ν ο ὕ τ α λέγεται ἡ γκρίζα γίδα, εἴτε σταχτιά ἀποκλίνουσα κάπως πρὸς τὸ μελανόχρωμον.

Λ ι α ρ κ ᾶ ν ο υ τ α, λέγεται ἡ ἄσπρη καὶ γκρίζα.

Γ κ ᾶ λ μ π ε ν η, λέγεται ἡ γίδα καφὲ χρώματος, εἴτε κανελλιὰ.

Μ π ο ὕ τ σ κ α (προφορὰ μπούτ(Η)κα), λέγεται αὕτὴ πού ἔχει πρόσωπο μαῦρο καὶ καφὲ ἀνάμικτο, εἴτε ἀπόχρωσιν μεταξὺ μαύρου καὶ καφετιοῦ.

Μ π ο υ τ σ κ ο γ κ ᾶ λ μ π ε ν η λέγεται ὅταν εἶναι γκάλμπενη στὸ σῶμα καὶ μπούτσκα στὴ μούρη της.

Ν τ ρ ῆ ν ι α λέγεται ἡ γίδα πού ἔχει μὲν καὶ ἄσπρες τρίχες, ἐπίσης ἢ μπουσκουρη, ὅταν ἡ ἀναλογία τῶν λευκῶν τριχῶν εἶναι μεγάλη.

Φ λ ώ ρ α λέγεται ἡ ὀλόλευκη.

Γ κ ι ό σ α ἡ κοκκινωπὴ στὸ πρόσωπο καὶ στὰ πόδια, εἴτε ἀπλῶς στὸ πρόσωπο.

Π ε ρ πέ ρ ω, ἡ ἔχουσα ἄσπρη βούλα στὰ χεῖλη της.

Κ α π ν ό γ κ ι ο σ σ α ἐκείνη πού εἶναι γκιόσσα στὸ πρόσωπο καὶ ἔχει στὸ κορμὶ της τριῖχες κοκκινοκαπνισμένες (μοῦργες).

Λ ι α ρ α γ κ ι ό σ σ α, λέγεται ἡ γίδα πού ἔχει παρδαλὸ κορμὶ καὶ κόκκινο - γκιόσσο κεφάλι.

Φ λ ώ ρ α γ κ ι ό σ σ α, λέγεται ὅταν ἔχη λευκὸ κορμὶ καὶ γκιόσσο κεφάλι.

Ὡς πρὸς τὰ αὐτιά, ἔχομεν καὶ ἐδῶ ὅπως καὶ στὶς προβατίνες τσοῦλες (προφορὰ τσιούλες) καὶ λαπαύτικες.

Λαπαύτικες εἶναι συνήθως οἱ διασταυρωμένες μὲ μαλτέζικη ράτσα.

Ὡς πρὸς τὰ κέρατα ἔχομεν:

Σ ι ο ύ τ α, ἡ χωρὶς κέρατα.

Ὁ ρ θ ο κ έ ρ α εἶναι ἐκείνη πού ἔχει τὰ κέρατα ὀρθὰ πρὸς τὰ πίσω.

Π ι σ ο κ έ ρ α, λέγεται ἡ γίδα πού τὰ κέρατά της προχωροῦν λίγο πρὸς τὰ πάνω καὶ μετὰ γυρίζουν πίσω.

Σ τ ρ ι φ τ ο κ έ ρ α εἴτε κ λ ι τ σ ο κ έ ρ α, λέγεται ἡ γίδα πού τὰ κέρατά της εἶναι γυριστὰ πρὸς τὰ πλάγια καὶ στριμμένα. Τὸ στρίψιμο αὐτὸ σπανίως εἶναι φυσικόν, ἀλλὰ ἐπιτυγχάνεται συνήθως τεχνητά, ὅταν ἡ ἡλικία τοῦ ζώου εἶναι μικρή. Ὡς μέσον χρησιμοποιεῖται ἡ θερμότης, συνήθως τὸ κέρατο περιβάλλεται μὲ ζεστὸ ψωμί, ἀπὸ ἐκεῖνο πού λέγεται κουλούρα ἢ πεταχτή. Μετὰ στρίβεται καὶ ὅταν κρυώσῃ, κρατᾷ τὸ σχῆμα πού τοῦδωσε ὁ βοσκὸς ὅταν τὸ ζέστανε.

Κ ο υ τ σ ο κ έ ρ α ἢ Τ ζ ο υ γ κ ο κ έ ρ α, λέγεται ὅταν ἔχη τὸ κέρατο σπασμένο.

Χρησιμοποιοῦμεν τοὺς ὁρισμοὺς εἰς θηλυκὸν γένος, διότι τὰ θηλυκὰ ζῶα, πρόβατα - γίδια, εἶναι ἀσυγκρίτως περισσότερα ἀπὸ τ' ἀρσενικά. Ἔτσι ἀντὶ κανοῦτα λέμε ὁ κανοῖτος, ὁ μποῦτσος, τὸ πισοκέρικο τραγί, κτλ.

Ὅταν τὸ κασίκι, εἴτε ἡ γίδα, εἴτε τὸ τραγί, ἔχει σαρκώματα στὴν κάτω σιαγόνα πού κρέμονται, λέγεται κ ο ρ ε λ ᾱ τ ο ἢ κ ο υ ρ ε λ ᾱ τ ο, εἶναι πιὸ ὁμορφο καὶ καμαρώνουν οἱ κάτοχοί του.

Τὸ μικρὸ λέγεται κ α τ σ ί κ ι ἢ κ α τ σ ι κ ᾱ δ α, ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴν λέξιν κάτς ἢ καύς' πού σημαίνει ζῶον. Ἀπὸ ἐκεῖ λέγεται καὶ ὁ σατανᾶς κατσίβελος, δηλαδὴ ζῶον κερατᾶς.

Τὸ κασίκι ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἀρνὶ ἢ τὴν ἀρνάδα.

Τὸ β ε τ ο ύ λ ι, ἢ β ε τ ο ύ λ α, εἶναι τὸ πλησιάζον τὸ ἔτος κατ' ἀντιστοιχία μὲ τὸ ζυγούρι καὶ τὴν ζυγούρα. Ἐνάμισυ μὲ δύο ἔτων ἡ γίδα λέγεται πρωτόγεννη, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὸ μιλιόρι καὶ τὴν μιλιόρα, σ τ ε ι ρ ο π ο ύ λ α μετὰ τὰ δύο καὶ περπατῶντας τὰ τρία.

Τεσσάρων ἔτων λέγεται τ ρ ι τ ᾱ ρ α, ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πάνω λέγεται ἀπὸ τέσσαρα κατσίκια, ἀπὸ πέντε κτλ. Δώδεκα ὡς δεκαπέντε κατσικιῶν μητέρα θεωρεῖται πολὺ γριά, ὅταν δὲ καμμιά παλιόγίδα σφαχτῇ δὲν βράζει εὐκόλα. Λένε πὺς χρειάζεται: «Ἀπὸ σαράντα λόγγους ξύλα κι' ἀπὸ σαράντα λάκκους νερό». Καὶ ἡ παλιὰ γίδα ὅταν μαναριστῇ καὶ βάλῃ καινούργιο κρέας, τότε τὸ νέο κρέας εἶναι τριφερό καὶ τρώγεται εὐκολώτερα.

Γεννοῦν οἱ γίδες μας ἀπὸ ἓνα κασίκι τὸν χρόνον καὶ κάποτε ἀπὸ δύο. Τὸ ἴδιο

καὶ οἱ προβατίνες, ἂν καὶ τελευταῖα, μὲ τὶς προσπάθειες τῶν ἀρμοδίων ὑπηρεσιῶν, πολλοὶ κατὰφεραν δύο γέννες τὸν χρόνον. Κάποτε ὁμως εἶναι στειρες. "Οποια μείνει 3—4 χρόνια χωρὶς νὰ γεννήσῃ, λέγεται *μ α ρ μ α ρ α*, ὀνομασία ἢ ὁποία ἐδόθη κατ' ἐπέκτασιν καὶ στὶς στειρες γυναῖκες.

"Οταν μιὰ γίδα καταστῇ τρία καὶ πλέον χρόνια στειρα καὶ ἐπὶ πλέον δὲν δέχεται τὸ τραγί, τότε τὸν τέταρτο ἢ πέμπτο χρόνο σφάζεται γιὰ νὰ βροῦν στεροβότανο. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ γιὰ τὴν προβατίνα στὴν ἴδια περίπτωσι, ἂν καὶ στὶς προβατίνες τοῦτο παρουσιάζεται σπανιώτερα, ἀκόμη πιὸ σπάνιο δέ, σὲ κόττα.

Τὸ στεροβότανο πετάζεται, ὅπως θρυλεῖται, ἀπὸ τὸν λαιμὸ τοῦ σφαζομένου στειροῦ θήλεως, εἴτε ἀπὸ τὰ ἐντόσθια. Πολλὲς φορὲς χάνεται μέσα στὸ χυμένο αἷμα, εἴτε τὸ ἀρπάζουν γάτες καὶ σκυλιὰ. Τὸ γνήσιο στεροβότανο κατασκευάζεται ὅπως πιστεύεται, ἀπὸ τὸν ὄργανισμό τοῦ ζώου, ἂν ἐκεῖνο τίχῃ νὰ φάῃ *σ τ ε ι ρ ο χ ὁ ρ τ ι* πετάζεται μόνον του κατὰ τὴν σφαγὴν καὶ πρέπει νὰ πάλλεται ὅταν πέφτει κάτω. Μοιάζει μὲ λευκὸ ἢ σταχτὶ φασόλι πλακερό, μεγέθους συνήθως γίγαντος φασιόλου, μὲ κᾶτι σὰ φύτρα. Πιὸ πολὺ μοιάζει μὲ τὰ μυδάκια τῶν κονσερβῶν. Λένε πῶς, ἔχει τὴν μορφήν γυμνοῦ ἀνδρός, μὲ ὅλα τὰ σημάδια τοῦ ἄρρενος φύλου, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ ὅσα εἶδα, χρειάζεται πολλὴ φαντασία καὶ καλὴ θέλησις γιὰ νὰ τὸ παρομοιάσῃς ἔτσι.

Πάντως, ὅσο πιὸ πολὺ ἔμοιαζε μὲ ἄνδρα, τόσο μεγαλύτερη ἀξία εἶχε. Ἐπίσης προηγεῖτο σὲ ἀποτελεσματικότητά, κατὰ τὴν πρόληψιν, τὸ τῆς ὄρνιθος, ἀκολουθεῖ τῆς προβατίνας καὶ τελευταῖο τῆς γίδας. Πῶς χρησιμοποιεῖται καὶ πῶς χαλάει, βλέπετε εἰδικώτερον εἰς τὴν μελέτην μας, *ΠΡΟΛΗΨΕΙΣ* καὶ *ΔΕΙΞΙΔΑΪΜΟΝΙΑΙ*, τεῦχος Α'ον.

Ἡ στειρα γίδα, εἴτε προβατίνα, θεωρεῖται νόστιμο φαγητὸ καὶ πέρασε καὶ στὸ λαϊκὸ τραγοῦδι τῆς περιοχῆς:

«... πούχουν ἄρνιά πὺν ἠήνονται
καὶ στειρες προβατίνες...»

Τὸ τραγὶ λέγεται καὶ *Τ σ ᾱ π ο ς*, παρατσούκλι πὺν δίνεται εἰρωνικὰ καὶ πρὸ παντὸς προσβλητικὸ, ἐν ὥρᾳ ὀργῆς σὲ παππάδες καὶ δεσποτάδες. «Ἐκεῖνον τὸν τοῦπο, ἂν τὸν περιλάβω, θὰ τὸν σκίσω», λένε μὲ μῖσος. Ποτὲ ὁμως δὲν μεταχειρίζονται τὴν παρομοίωσιν αὐτὴν — οὔτε κἂν γιὰ ἄστεϊο — ὅταν ἐκφράζονται γιὰ ἱερωμένους πὺν δὲν μισοῦν.

Ἡ ἐπίβαση τόσον τῶν προβάτων, ὅσον καὶ τῶν γιδιῶν λέγεται *μ α ρ κ ᾱ λ ι σ μ α*, εἴτε *μ α ρ κ ᾱ λ η μ α*, ἢ *π ρ ι τ σ ᾱ λ ι σ μ α*. Γιὰ νὰ μαρκαλῇ μιὰ γίδα ἢ μιὰ προβατίνα πρέπει νὰ εἶναι *ζ η τ η σ μ ῆ ν η*, τὸ δὲ γεγρονὸς γίνεται ἀντιληπτὸν διότι κόβει τὸ φαγητὸ, κυττάζει δεξιὰ καὶ ἀριστερά, βελάζει περιπαθῶς, κουνάει πολὺ τὴν οὐρά.

"Αν δὲν μαρκαλῇ ἐντὸς τριῶν - τεσσάρων ἡμερῶν, παύει νὰ ζητᾷ καὶ ἐπανέρχεται εἰς ὄργασμὸν μετὰ 28—30 ἡμέρας, κάποτε καὶ σὲ εἴκοσι, ἰδίως ἂν τρέφεται ἀρεκτὰ μὲ ἁλάτι. "Αν μετὰ δύο - τρεῖς καὶ σπανίως τέσσαρας ὀργασμοὺς δὲν γονιμοποιηθῇ, τότε ἡ θηλυκὴ μένει στειρα.

"Οταν ἡ γίδα, ἢ προβατίνα καὶ πρὸ παντὸς ὁ κριοὺς καὶ ὁ τράγος κυτπᾶνε μὲ τὰ κέρατα, λέμε ὅτι *μ π ο υ ρ ᾱ ν ε*, μερικὰ δὲ παιδιὰ ἐκγυμνάζουν στὸ κτύπημα κριοὺς ἢ τράγους, κυτπῶντας τοὺς κατὰ μέτωπον μὲ τὴν παλάμην ἢ μᾶλλον τὴν βάσιν τῆς παλάμης καὶ λέγοντας: «Ντὰ *CH* ἢ ντάτς, μπῖρ - μπούτς», εἴτε «μπῖρ - μπάτς». "Οταν ἔτσι συνηθίσῃ ἓνα κριάρι ἢ τραγί, τότε καὶ χωρὶς αἰτίαν ἐπιτίθεται καὶ χτυπᾷ καὶ καταντᾷ ἐπικίνδυνον ἐπιτιθέμενον κατὰ παιδιῶν καὶ οὐχὶ σπανίως καὶ κατὰ μεγάλων.

Οἱ γίδες στὴν περιοχὴ Σέλλιανης - Ποπόβου καὶ τῶν πέριξ χωριῶν λέγονται συνήθως γ α ῖ γ ε ς, ἥτοι τὸ ἀρχαῖον αἶγες μὲ τὴν προσθήκην ἑνὸς εὐφωνισμοῦ γ.

Ἡ γίδα θεωρεῖται ζῶον τοῦ σατανᾶ, ἐνῶ τὸ πρόβατο εὐλογημένο ἀπὸ τὸν Θεό. Ἡ γίδα ἔχει κέρατα, ἐπειδὴ ὁ Σεϊτάνης (ἢ ΣΗιαϊτάνης) πού τὴν ἐφχιασε, τὴν ἔχαμε σὰν τὸν ἑαυτό του, δηλαδὴ μὲ κέρατα. Ἐδῶ βρίσκουμε μιὰ μεταφορὰ ἀπὸ τὴν ἀρχαία θρησκεία. Στὴ θέσι τοῦ Πανός, μπαίνει ὁ Σατάν, ὅπως στὴν θέσι τοῦ Ἀπόλλωνος μπαίνει ὁ Ἀηλιᾶς, τοῦ Ποσειδῶνα ὁ Ἀηνιζόλας καὶ τῆς Ἀθηνᾶς ἡ Παναγία. Καὶ τόσα ἄλλα.

Ὁ Χριστὸς ἐφχιασε τὸ πρόβατο καὶ ὁ σατανᾶς τὸν λύκο γιὰ νὰ φάῃ τὸ κοπάδι τοῦ Χριστοῦ. (Νά πὺν ὁ λαὸς ἔχαμε Χριστὸ καὶ Σατανᾶ ἀντίζηλους τσοπαναγαίους). Ἀλλὰ ἐνῶ τὸν ἔχαμε, δὲν μπόρεσε νὰ τὸν σηκώσῃ, νὰ τὸν ζωντανέψῃ. Τότε ὁ Χριστὸς φώναξε: «Σήκω, λύκε, νὰ φᾶς τὸν ἀφέντη σου». Καὶ ὁ λύκος σηκώθηκε καὶ ἄρπαξε τὸν σατανᾶ ἀπὸ τὸ πόδι. Τρυπῶναι ὁ σατανᾶς στὴν γῆ καὶ σώζεται, ἀλλὰ ἀπόμεινε κουτσός. Ὁ λύκος, σὰν δημιουργημα τοῦ σατανᾶ, δὲν λυγίζει μήτε τὸν σβέρχο, μήτε τὸ μπροστινὸ τοῦ πόδι. Ὁ Χριστὸς εἰς ἀντίρροπον τοῦ λύκου ἐφχιασε τὸν σκύλο, ὁ ὁποῖος κυνηγᾷ τὸν λύκο ράχη σὲ ράχη.

Ἀλλή φορὰ ὁ Χριστὸς πρότεινε στὸν Σαϊτάνη νὰ ἀρμέξουν ὁ ἓνας τὸ κοπάδι τοῦ ἁλουνοῦ, δηλαδὴ ὁ διάβολος τὰ πρόβατα καὶ ὁ Χριστὸς τὰ γίδια. Κατὰ τὸ ἄρμαγμα ὁ Χριστὸς σφραγίζε τὰ γίδια ἓνα - ἓνα στὸ γόνατο μὲ καντὴ σφραγίδα καὶ τὰ ἔκανε δικὰ του. Ὁ σατανᾶς τότε τὰ «χούγιαξε» καὶ τὰ πρόντησε, δηλαδὴ τὰ φώναξε νὰ τρομάξουν καὶ νὰ τραποῦν εἰς φυγὴν. Ὅσα γίδια σφραγίστηκαν, ἀπὸ τότε εἶναι βουλωμένα στὸ γόνατο, ἔγιναν ἡμεῖρα καὶ κοπάδι τοῦ Χριστοῦ. Ὅσα ἔφυγαν ἔγιναν ἀγοριόγιντα καὶ ζαρκάδια καὶ εἶναι κοπάδι τοῦ σατανᾶ. Αὐτὰ δὲν ἔχουν τὴν βούλα στὸ γόνατο.

ΜΑΝΤΡΙΑ — ΣΤΑΔΟΙ — ΣΤΡΟΥΓΚΕΣ

Τὸ κατοικιὸ τῶν προβάτων καὶ τῶν γιδιῶν λέγεται μ α ν τ ρ ῖ, ὅπως καὶ σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Τὸ μέρος πὺν ξαπλώνονται τὰ γίδια καὶ τὰ πρόβατα γιὰ ὕπνο, εἴτε μέσα σὲ σκεπαστὸ μέρος, εἴτε ἔξω ἀπὸ τὸ καλὶθι, λέγεται γ ρ ῆ κ ι. Καὶ μιὰ φορὰ γρέκι λέγεται συνεκδοχικῶς καὶ ὅλη ἡ στάνη. Ὑπάρχει καὶ παροιμία «γναλὶ τὸ γρέκι» πὺν σημαίνει τίποτε, διότι πρέπει νὰ χαθῇ ὅλο τὸ κοπάδι, γιὰ νὰ μὴν ἔχῃ τίποτε τὸ γρέκι, οὔτε κοπριές.

Ὅταν τὸ μαντρί εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό, μαζὶ μὲ κανένα σπιτοχάλυθο γιὰ τὸν τσοπάνο, εἴτε καὶ χωρὶς αὐτό, λέγεται σ τ ᾶ ν η. Κατὰ πλεονασμὸν λέμε στάνη καὶ τὸ τυροκομεῖον, εἴτε τὸ σύνολον τῶν γαλαρίων τῶν ὁποίων τὸ γάλα ἐκμισθώνει ὁ ἔμπορος. Π.χ. λέμε: στὸ Παγκράτι βάζει στάνη ὁ Θωμᾶ - Κονόμος, στὸ Τσιφλίκι ἄφησε τὴν στάνη ὁ Γιώτη - Μπαρμπας καὶ τὴν πῆρε ἓνας Ἀγρινιώτης, οἱ στάνες τοῦ Μαλουνιοῦ καὶ τοῦ Ραντοβιζιοῦ πᾶνε πρῶτες σὲ γάλα, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

Ἐνα μέρος στὸ ὁποῖον σταματοῦν τὰ πρόβατα γιὰ νὰ κάνουν μεσημέρι λέγεται σ τ ᾶ λ ο ς. λέξις πὺν φαίνεται ὅτι εἶναι ἀρχαία, ὅπως καὶ τὸ ξύλο σ τ α λ ῆ κ ι.

Ὁ στάλος μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ μία συστάς δένδρων μὲ παχὺν ἴσχιον καὶ σὲ μέρος πὺν νὰ τὸ φυτῶ ἀεράζι, ἀλλὰ συνήθως ἔχομε παλοῦκια μπηγμένα στὴν γῆ, ἀπὸ πάνω σταλήκια (ὁ στάλις τῶν προγόνων μας), καὶ σκεπὴ ἀπὸ φτέρη εἴτε ἀπλῶς κλαδιὰ πυκνόφυλλα ἀπὸ κουτσουπιὰ εἴτε ἀπὸ βαλανιδιά.

Ὅταν κάνουμε ἓναν πρόχειρο μανδρότοικο, πὺν τὸν χρησιμοποιοῦμε γιὰ νὰ κλείνωμε τὰ γιδοπρόβατα καὶ νὰ τὰ ἀρμέγωμε, τοῦτο λέγεται σ τ ρ ο ὕ γ κ α καὶ ἔχει πλατεῖα τὴν εἴσοδον καὶ στενὴ τὴν ἔξοδον, στὴν ὁποία καρτερεῖ τὰ γαλάρια ὁ ἀρμεχτής. Πίσω κάποιος τὰ σπρώχνει γιὰ νὰ μποῦνε στὴν στρούγκα. Στὸ μέρος τῆς

ἐξόδου, εὐρίσκονται δυὸ συνήθως λιθάρια, γιὰ νὰ κάθονται δυὸ ἀρμεχτῆδες, ὅταν ὑπάρχουν δύο διαθέσιμοι γιὰ τὴν δουλειά. Αὐτὰ τὰ λιθάρια λέγονται σ τ ρ ο υ γ - κ ο λ ί θ ι α.

Στὰ μαντοιά στήνουν κάθε χρόνο χωρίσματα, συνήθως ἀπὸ πλεχτὰ ξύλα (ἀπὸ τσεριτζέλα - ἱτιά ἢ κουμαριά, ὅπερ συνηθέστερον) καὶ κάποτε καρφωτὰ ξύλα ἢ σανίδια, στὰ ὁποῖα κλείνουν τὰ κατσίκια, ἀλλὰ συχνὰ καὶ τ' ἀρνιά, νὰ μὴν βοσκάνε μαζί με τὴν μάννα τους καὶ πίνουν τὸ γάλα, εἴτε τὰ κλείνουν ἐκεῖ τὴν νύχτα, γιὰ νὰ πάρῃ ὁ νοικοκύρης τὸ πρωῒνὸ γάλα καὶ μετὰ τ' ἀπολύει κοντὰ στοῦ κοπάδι νὰ βοσκήσουν κι' αὐτά.

Τὰ χωρίσματα λέγονται τ σ ά ρ κ ο ς (δ).

Ὅταν ἡ στρούγκα εἶναι μακριὰ ἀπὸ τὴν στάνη, τότε δίπλα τῆς κτίζεται με κλαδιά, εἴτε βάσις ἀπὸ ξερολιθιά καὶ ἀποπάνω κλαδιά, ἓνα πρόχειρο καλύθι, τὸ καλούμενον μ π ο υ φ ά ρ ι, ὅπου ἔβαζαν τὸ γάλα, τὸ σακκούλι ἢ τὴν ντραβητζίκα (δερμάτινον δισσάκι), τὰ καρδάρια, τὴν βλάντα με τὸ βλαντόξυλο, γιὰ νὰ μὴν τὰ καίῃ ὁ ἥλιος. Βλάντα εἶναι τὸ ψηλὸ ξύλινο δοχεῖο μέσα στοῦ ὁποῖο χτυπᾶνε τὸ γάλα γιὰ νὰ βγῇ τὸ βούτυρο, στενότερο κάτω, προοδευτικῶς πλατυνόμενον. Τὸ βλαντόξυλο στοῦ Λιθιάχοβο καὶ τὴν Ἑλεσα λέγεται φ ο υ ρ λ έ τ σ ι ο (τό).

Ὁ Στάλος, ὅπως εἶπαμε, εἶναι συνήθως τοποθεσία πού ἔχει βαθύσκια δένδρα καὶ εὐάερα θέση. Ὅταν ὅμως δὲν ὑπάρχουν τέτοια, τότε στήνομε παλόνικια, πάνω σταλήκια ἢ μακριοὺς κλάδους καὶ εἴτε σκεπάζεται με φτέρη καὶ με ἐπιμέλεια, εἴτε πρόχειρα με κλαδιά κουτσουπιᾶς καὶ δένδρου (βαλανιδιᾶς).

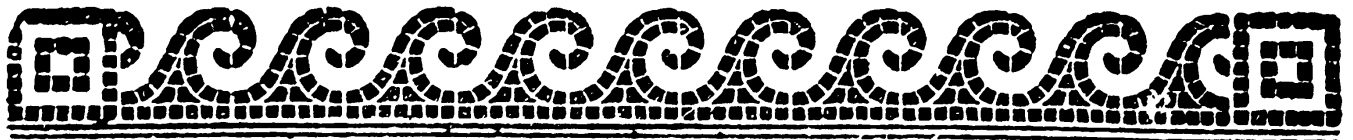
Στὸ μπουφάρι καὶ τοὺς στάλους βάζουν φοῦρκες με κλίτσους καὶ ἀπὸ κεῖ κρεμᾶνε τὶς γκουμπλίτσες (μικρὲς ξύλινες καρδάρες χωρητικότητος τεσσεράμισι λιτρῶν, δηλαδὴ μιáμιση ὀκτᾶς), τὴν κάπα, τὴν τσαντήλα νὰ στραγγίση, τὴν γκλίτσα ἢ ἀγκλίτσα, κτλ. Ἐὰν ὁ στάλος εἶναι ἀπλῶς περιοχὴ μερικῶν σκιερῶν δένδρων, τότε φτιάχνουν κλίτσους ξύλινους, ἐν εἶδει τσιγκελιῶν, καὶ τὸ πάνω μέρος κρέμεται σὲ κανένα κλαδί, ἐνῶ τὸ κάτω δέχεται τὴν καρδάρα, τὴν τσαντήλα καὶ γενικὰ ὅ,τι ἔχομε γιὰ κρέμασμα.

Στὴν στάνη πολλὰς φορὲς κατὰ τὸν χειμῶνα, χωρίζομε δυὸ τμήματα με φράχτη ἀπὸ πλεχτὸ ξύλο. Ἐνα γιὰ τὰ γαλάρια καὶ ἓνα γιὰ τὰ στέρφα. Με τὸν τρόπον αὐτόν, μόλις ἀπολυθοῦν τὰ ἀρνιά ἢ τὰ κατσίκια ἀπὸ τὸν τσάρκο, θὰ πᾶνε στὶς μανάδες τους καὶ ὅχι στὰ στεῖρα, ἢ τὰ κριάρια, ἢ τραγιά, πού τὰ χτυπᾶνε γιὰ νὰ τὰ διώξουν καὶ μπορεῖ νὰ τοὺς κάνουν ζημιὰ.

Ὅποιος ἔχει πολλὰ ζῶα, εἴτε τὴν εὐχέρειαν νὰ διαθέσῃ δεύτερον ἄνθρωπο, τότε φτιάχνει δεύτερη στάνη γιὰ τὰ στεῖρα, πού τὴν λένε σ τ ε ι ρ ο κ ο π ή.

Σ υ ν ε χ ί ζ ε τ α ι

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΥ
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

Η ΣΤΙΧΟΥΡΓΙΚΗ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΜΑΣ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ

(Σχόλιο σὲ κείμενα τοῦ τεύχους 241 - 42 τῆς « Ἑπειρ. Ἑστίας »)

Εἶναι γνωστή, ὅσο καὶ πολύτιμη, ἡ λαογραφικὴ προσφορὰ τῆς «Ἑπειρωτικῆς Ἑστίας», ἰδιαίτερα στὴ συγκέντρωση ὕλικου ἀπ' ὅλους τοὺς τομεῖς τοῦ ζωντανοῦ παραδοσιακοῦ χώρου τῆς, ποὺ μὲ ἀφθονία καὶ σχετικὴ πρωτοτυπία δημοσιεύει, χρόνια τώρα, σιοὺς τόμους τῆς.

Εἶδα μ' εὐχαρίστηση καὶ στὸ πρόσφατο τεῦχος (241—242) τὸν τίτλο μιᾶς νέας συλλογῆς «δημιῶν τραγουδιῶν τῆς περιοχῆς Λέλοβων Θεσπρωτίας» (σελ. 300—309), ποὺ ἀμέσως τὰ πρόσεξα. Ξέρω τὴν παραδοσιακὴ σημασία τῆς περιοχῆς αὐτῆς καὶ τὴ λαογραφικότητα πάντα τῶν κειμένων τῆς. Καὶ δὲν διαψεύστηκα γιὰ τὸ περιεχόμενο τῶν τραγουδιῶν. Εἶναι ὅλα - ὅλα δώδεκα (κι' ἂς φαίνωνται διπλάσια), ἀνήκουν σὲ ποικίλους κύκλους (ἱστορικά, λατρευτικά, τῆς ξενιτειᾶς, τῆς ἀγάπης, σατιρικά) κι' ἔχουν ἐνδιαφέρον στὰ θέματά τους.

Μποροῦσαν νὰ εἶχαν δοθῇ μὲ κάποια εἰδολογικὴ σειρά, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν εἶναι πάντα εὐκόλο καὶ ἀσφαλές. Ἐκεῖνο ποὺ ἔχει σημασία, καὶ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε σήμερα, εἶναι ἡ κακὴ στιχουργικὴ καταγραφὴ τῶν κειμένων τους.

Βρίσκω τὴν εὐκαιρία, μιὰ καὶ δὲν δίνονται τὰ θεσπρωτικὰ αὐτὰ τραγούδια μὲ ὑπεύθυνη ὑπογραφὴ ὥστε νὰ λυπήσω προσωπικὰ τὸν συλλογέα τους, νὰ δείξω τὰ λάθη καὶ νὰ δώσω γενικώτερα τὸν σωστὸ τύπο στιχουργικῆς καταγραφῆς τῶν τραγουδιῶν, ποὺ θὰ βοηθήσῃ καὶ ἄλλους, ἀλλὰ καὶ ποὺ θὰ ὀδηγήσῃ σὲ μιὰ ὁμοιογένεια καταγραφῆς τῶν λαογραφικῶν μας κειμένων, ἀπαραίτητη καὶ γιὰ τὴ συγκριτικὴ τους μελέτη.

(Δὲν εἶναι ἀριθμημένα στὴ δημοσίευσή τους τὰ τραγούδια «τῶν Λέλοβων», γι' αὐτὸ θὰ τ' ἀριθμήσω ἐγώ, σημειώνοντας πλάϊ τὸν τίτλο τους καὶ τὴ σελίδα τῆς «Ἑπ. Ἑστίας»).

1. Τὸ τραγούδι τῆς Λάκκας (σελ. 300)

Ἐδῶ ὁ συλλογέας κομματιάζει τὸ κείμενο σὲ 9 δίστιχα τῶν 7 καὶ 6 συλλαβῶν, ἐνῶ πρόκειται γιὰ συνεχές δημοτικὸ τραγούδι (ὅλα τὰ δημοτικὰ τραγούδια εἶναι συνεχῆ), ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐννέα δεκατρισύλλαβους στίχους. Ὅτι ὁ στίχος εἶναι ἐνιαῖος δεκατρισύλλαβος κι' ὄχι διπλὸς λιγυσύλλαβος, τὸ ἔχει δείξει ὁ Ν. Γ. Πολίτης στὶς Ἑκλογές του (1914, ἀριθμ. 10 Β), ὅπου:

Ἕνα μισρὸ χαράβι μαζώνει τὰ πανιά κτλ.

Θὰ γράψουμε λοιπὸν γιὰ τὴ Λάκκα:

Δὲ φταί' ἡ μαύρη Λάκκα μηδὲ τὰ Λέλοβα,
Κατζὰς καὶ Ποδογόρα μηδὲ καὶ ἡ Κρασιά,
δὲ φταίει τὸ Μπουλμέτι μηδὲ καὶ τὸ Ζερβὸ κτλ.

2. Νά ἤμουν πουλί στὰ Γρεβενά (σελ. 300—301)

Ὁ συλλογέας δίνει τὸ κείμενο δυὸ φορές· τὴ μιὰ σὰν προφορικὴ καταγραφὴ τῶν στίχων του, καὶ τὴν ἄλλη σὰν μελωδική (ἢ χορευτικὴ) μὲ τὰ τσακίσματα (ἐπαναλήψεις) καὶ τὰ γυρίσματα (ἢ ἐπιφωνήματα). Σκόπιμη προσφορά, ἀλλὰ σπάταλη. Μποροῦμε νὰ δώσουμε μόνο τὸν πρῶτο στίχο στὴ σύνθετη τραγουδιστικὴ του μορφή, κι' ἔπειτα νὰ προχωρήσουμε στοὺς ἄλλους, μὲ τὸν κλασσικὸ ἀπαγγελτικὸ τρόπο. (Βλ. παραδείγματα καὶ στὴν ἔκδοση τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν: Ἑλλ. δημοτικὰ τραγούδια, τόμ. Α', ἐν Ἀθ. 1962, σελ. 251 καὶ 449, ὅπου μάλιστα τὰ παρέμβλητα τυπώνονται μὲ πλάγια στοιχεῖα)*. Ἀλλὰ τὸ λάθος στὴν καταγραφὴ ἐδῶ τοῦ στιχουργικοῦ κειμένου τοῦ τραγουδιοῦ, εἶναι ὅτι ἀγνοεῖται ἀσυγχώρητα ὁ ἐθνικός μας δεκαπεντασύλλαβος. Αἰῶνες τώρα τὸν τραγουδοῦμε. Γιατί τόσο εὐκόλα τὸν θρυμματίζουμε; (καὶ μάλιστα σὲ χωρισμένα δίστιχα;)

Νά λοιπὸν ποιὰ θὰ ἦταν ἡ σωστὴ καταγραφὴ τοῦ «πουλιοῦ τῶν Γρεβενῶν» (μαζὶ μὲ τὴ μελωδική του διατύπωση):

—Νά ἤμουν πουλί στὰ Γρεβενά — νά ἤμουν πουλί στὰ Γρεβενά
κι' ἀηδόνι τοῦ Μετσόβου, γυαλένια μου,
κι' ἀηδόνι τοῦ Μετσόβου, τριανταφυλλένια μου,
ν' ἀγνάντευα, νὰ ρώταγα πῶς τὰ περνά' ἡ ἀγάπη.
—Σὲ μπαλκονάκι κάθεται, χρουσὸ μαντήλ' κεντάει κτλ.

(Δεκτὸς εἶναι κι' ἕνας Β' τρόπος: Νά πρωτογράφεται σωστὰ τὸ ἀπλὸ στιχουργικὸ κείμενο, καὶ νὰ δίνεται στὸ τέλος ἕνας μόνο — ἢ τὸ πολὺ δύο — στίχοι του, σὰν δείγμα, ἀπὸ τὴν τραγουδιστικὴ του μορφή).

3. Σήμερα εἶναι Ἀνάσταση (σελ. 301—302)

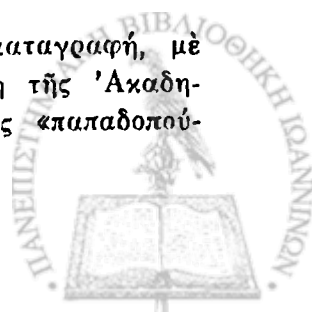
Διπλὰ κι' ἐδῶ δοσιμένο τὸ κείμενο (εἴπαμε πιά τί θὰ κάνουμε), ἀλλὰ οἱ στίχοι του καταγράφονται σωστά. Εἶναι ὀκτασύλλαβοι ὁμοιοκατάληκτοι (ἢ καὶ ἐπτασύλλαβοι), χορευτικοί. Δὲν πρέπει ὅμως καὶ πάλι νὰ χωρίζονται μὲ στροφικὲς ἀποστάσεις. Νά πῶς θὰ ἦταν ἡ σωστὴ καταγραφὴ:

—Σήμερα, μωρ' σήμερα - σήμερα εἶν' Ἀνάσταση,
σήμερα εἶν' Ἀνάσταση καὶ στοὺς οὐρανοὺς Λαμπρή.
Σήμερα τὰ παλληκάρια
κάθονται σὰν τὰ λιοντάρια κτλ.

4. Ξένος ἤμουνα (σελ. 302—303)

Ἐδῶ ἔχουμε ποικιλία στίχων, ποὺ χρειάζεται μιὰ ἐμπειρία γιὰ τὴ σωστὴ καταγραφὴ τους. Προηγεῖται συνήθως ἕνας ἐνδεκασύλλαβος, ἢ δωδεκασύλλαβος, (ὁ δεκαπεντασύλλαβος ἐδῶ εἶναι ξένος καὶ μᾶλλον παρέμβλητος) κι' ἀκολουθοῦν σὰν γυρίσματα, ὀκτασύλλαβοι ἢ ἐπτασύλλαβοι ὁμοιοκατάληκτοι στίχοι. Στὴν περίπτωση τοῦ κειμένου αὐτοῦ, ἡ Β' (μελωδική) καταγραφὴ του

* Πολὺ καλὸ βέβαια θὰ ἦταν, ἐν μποροῦσαμε νὰ δίναμε καὶ μουσικὴ καταγραφὴ, μὲ πεντάγραμμο. Παράδειγμα ὁ Γ' τόμος (1968) στὴν παραπάνω ἔκδοση τῆς Ἀκαδημίας, ὅπου π.χ. ἔχουμε καὶ θεσπρωτικὴ παραλλαγή τοῦ τραγουδιοῦ τῆς «παπαδοπούλας μὲ τὰ μῆλα», σελ. 225—227 (βλ. ἐδῶ ἀρ. 12).

ελάχιστα χρειαζόταν, μᾶς προσφέρει ὅμως ἓνα - δυὸ σωστοὺς στίχους. Νὰ πῶς θὰ γράψαμε τὸ τραγούδι:

Ξένος ἤμουνα, στὰ ξένα δούλενα,
σὲ μιὰ νοικοκυρούλα,
μικρὴ κι' ἀρχοντοπούλα.
—Μωρὴ, κυρούλα μου κι' ἀρχοντοπούλα μου,
νὰ μοῦ δώσης τὸ μιστό μου
καὶ νὰ πάω στὸ καλό μου.
—Κάτσε, ξένε μου, νὰ ζῆς λεβέντη μου·
δυὸ φλουράκια θὰ σοῦ δώσω
καὶ τὸ νοῦ σου θὰ 'μερώσω.
Σοῦ 'χω κι' ἄλογο (καλό), νὰ ζῆς νὰ σὲ χαρῶ,
μὲ μαλαματένια σέλλα
κλαῖν' τὰ μάτια μου γιὰ σένα.
—Μωρὴ κυρούλα μου κι' ἀρχοντοπούλα μου,
γιὰ νὰ κάτσω μ' ἀναγκάζεις
κι' ἡ καρδιά μ' ἀναστενάξει!

5. Ἡ Βουλγάρα (σελ. 303)

Ἀποσπασματικὸ (ἀναποτέλειωτο) τραγούδι, σὲ δεκαπεντασύλλαβους στίχους. Τὸ σωστὸ ἔννιαῖο του γράψιμο εἶναι:

Ἕνας πασὰς ἐδιάβαινε, βουργάρα - βουργάρα
στὴ μέση ἀπὸ τὴ χώρα, μικρὴ βουργαροπούλα
βάνει ζευγάρια τριανταδυό, ζευγίτες τριανταπέντε,
βάζει κι' ἓνα κρassoπουλεῖο στὴ μέση ἀπὸ τὸν κάμπο.

6. Στὰ ψηλὰ τὰ παραθύρια (σελ. 304)

Σωστὰ δόθηκαν οἱ ὁμοιοκατάληκτοι ὀκτασύλλαβοι στίχοι. Δὲν χρειαζόταν ὅμως κι' ἐδῶ ὁ στροφικὸς χωρισμός. Μόνο κάπου, ὅπου παραλείπεται στίχος, θὰ βάλουμε ἀποσιωπητικά. Κι' ἀπὸ τὴ μελωδικὴ καταγραφή θὰ κρατήσουμε μόνο τὸν πρῶτο στίχο. Νά πῶς:

Στὰ ψηλὰ - αἶ, μπιρμπιλομάτα - στὰ ψηλὰ τὰ παραθύρια
στὰ ψηλὰ τὰ παραθύρια
κάθονται δυὸ μαῦρα φρύδια
κι' ἀγναντεύουν τὰ καράβια
... ..
πού 'ρχονται ἀπ' τὸ Μεσίρι (Αἴγυπτο)
φορτωμένα μὲ φτιασίδι.
Κρίντ' ἢ μιὰ (κι) κρίντ' ἢ ἄλλη
... .. (;)
κρίντ'ι τοῦ καρaboκύρη,
πόσα γρόσια τὸ φτιασίδι.
—Πέντε γρόσια ἔχει τὸ δράμι,
τὸ καλὸ τὸ κοκκινάδι.

7. Τοῦ Γρίβα (σελ. 304—305)

Περίεργη καὶ πάλι μεταμόρφωση τοῦ δημοτικοῦ δεκαπεντασύλλαβου τραγουδιοῦ σέ... λυρικὸ πολὺστροφο. Τὸ κείμενο εἶναι ἄλλο:

Πολλούς πολέμους ἔκανα μὲ Τούρκους μὲ Ρωμαίους,
ποτέ μου δὲ ντροπιάστηκα, ποτέ μου στὴ ζωὴ μου κτλ.

Πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογήσουμε, ὅτι ἡ μελωδικὴ ποικιλία τοῦ τραγουδιοῦ αὐτοῦ εἶναι ἰδιότυπη, γι' αὐτὸ ἔκανε καλὰ ὁ συλλογέας νὰ τὴν παραθέσῃ χωριστά, ὅπως θὰ τὴ δίναμε καὶ μεῖς (μὲ κάποια φροντίδα ὅμως στὴ στίξη) :

Ποτέ, μωρέ, ποτέ νέ μου δὲ ντροπιάστηκα,
γρίβα καημένε γρίβα, ποτέ μου στὴ ζωὴ μου κτλ.

8. 'Απ' τὰ Γιάννενα διαβαίνω (σελ. 305—306)

Σωστὸ δόσιμο ὀκτασύλλαβων στίχων σὲ ρίμα (ὁμοιοκαταληξία), πὺ ὅμως ἔπρεπε νὰ πορεύωνται ἔνωμένοι. Ἡ μελωδικὴ στιχουργία μοιάζει μὲ τοῦ ἀριθμοῦ 6. Ἡ ἐνιαία καταγραφή θὰ ἦταν :

'Απ' τὰ Γιὰ - ἄϊ, μπιρμπιλομάτα, ἀπ' τὰ Γιάννενα διαβαίνω,
ἀπ' τὰ Γιάννενα διαβαίνω
καὶ σὲ περιβόλι μπαίνω.
Βρίσκω τὰ κλαριά περίσσια (περίσσα;)
λεῖμονιές καὶ κυπαρίσσια κτλ.

9. Τρεῖς ἀδερφοῦλες εἴμασταν (σελ. 306—307)

Σαφὴς δεκαπεντασύλλαβος, πὺ ἔγινε ἐναλλασσόμενος στίχος τῶν 8 καὶ 7 συλλαβῶν. Σατιρικὸ τραγούδι πὺ τὰ πρόσθετα ἐπιφωνήματά του («γαῖτάνι, γαῖτάνι») δὲν κόβουν τὴ συνέχεια. Ἡ ἐνιαία καταγραφή :

Τρεῖς ἀδερφοῦλες εἴμασταν, γαῖτάνι γαῖτάνι,
κι' οἱ τρεῖς θὰ παντρευτοῦμε, γαῖτάνι γαῖτανάκι.
'Ἡ μιὰ παίρνει τὸ βασιλιά κι' ἡ ἄλλη τὸ βεζίρη,
κι' ἡ τρίτη ν' ἡ μικρότερη παίρνει ἓνα βερεμιάρη κτλ.

Καὶ σὺ τέλος :

—Σήκω, βερέμη, στρῶσε μας, βερέμη βερεμιάρη
καὶ πολυσκανταλιάρη!

10. Ποῦ ἦσουν, παραπονιάρη μου (σελ. 307—308)

Σωστὰ δοσμένοι ὀκτασύλλαβοι στίχοι (ῥαῖο παράδειγμα ἐναλλαγῆς ὀξύτονων καὶ προπαροξύτονων καταλήξεων). Κακῶς καὶ ἐδῶ οἱ ἀποστάσεις. Ἀπὸ τὴ μελωδικὴ στιχουργία μποροῦμε νὰ χρησιμοποιήσουμε δυὸ δείγματα, ἐπειδὴ κάπως ποικίλλουν :

—Ποῦ ἦσουν παρὰ - ποῦ ἦσουν παρὰ - ποῦ ἦσουν, παραπονιάρη μου,
ποῦ ἦσουν, παραπονιάρη μου,
ζαρίφη καὶ χαδιάρη μου;
—Ἥμουνα κά - Ἥμουνα κά - Ἥμουνα κάτω στὰ Χανιά,
Ἥμουνα κάτω στὰ Χανιά
καὶ κέντρωνα μιὰ λεῖμονιά.
Κι' ἀκόμα δὲν τὴν κέντρωσα,
ἀπόλυσε κλωνὶ - κλωνιά κτλ.

11. Καλόγρια κι' ὁμορφος ὑγιὸς (σελ. 308)

Πάλι χαλασμένος δεκαπεντασύλλαβος (γνωστὸ τραγούδι ἀπὸ τὸ 1814, βλ. ἔκδ. 'Ακαδημίας, Α' σ. 437—8). Τὸ πρωτοδίνω στὴν προφορικὴ μορφή του:

Καλόγρια κι' ὁμορφος ὑγιὸς κι' ὁμορφο παλληκάρι,
τόνε ζηλεύ' ἢ γειτονιά, τόνε ζηλεύ' ἢ χώρα
τόνε ζηλεύ' ἢ μάννα του ἄντρα γιὰ νὰ τὸν πάρῃ κτλ.

Στὸ τέλος μποροῦν νὰ δοθοῦν δυὸ στίχοι -δείγματα ἀπὸ τὴν μελωδική (τραγουδιστική) του μορφή:

Καλόγρια κι' ὁ - καλόγρια κι' ὁμορφος ὑγιὸς.
βάϊ βάϊ πουλί μου, κι' ὁμορφο παλληκάρι,
τόνε ζηλεύει - τόνε ζηλεύ' ἢ γειτονιά,
βάϊ βάϊ πουλί μου, τόνε ζηλεύ' ἢ χώρα κτλ.

12. 'Η Παπαδημοπούλα (σελ. 309)

Κι' αὐτὸ πρέπει νὰ καταγραφῇ σὲ συνεχῇ δεκαπεντασύλλαβο. (Εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἡ περίπτωση τοῦ τίτλου του, ποὺ βγῆκε ἀπὸ τὴ μελωδική του διατύπωση — τὴν τόσο βιολογική — κι' ὅχι ἀπὸ τὴν προφορική). 'Η ἐνιαία καταγραφή του θὰ ἦταν:

'Αγνάντεψα, παπαδούλα μου, ἀγνάντεψα, νά, κατακαμπίς,
μωρ' παπαδημοπούλα, κατακαμπίς στὸν κάμπο
βλέπω κομμάτι σύννεφο κι' ἓνα κομμάτ' ἀντάρα.
Αὐτὸ δὲν εἶναι σύννεφο οὔδ' ἓνα κομμάτ' ἀντάρα,
μόν' εἶν' ἡ Μάρω τοῦ παπᾶ, πό' ρχετ' ἀπὸ τ' ἀμπέλι κτλ.

Δὲν μὲ ἀπασχόλησε ἐδῶ τὸ θέμα τῶν παραπομπῶν τοῦ κάθε τραγουδιοῦ σὲ δημοσιευμένες ἄλλες συλλογές, ποὺ θὰ τὸ συνιστοῦσα ἐπίσης στοὺς συλλογεῖς. Σημασία εἶχε τώρα νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴ στὴν καλὴ μετρικὴ καταγραφή. Εἶναι ἀπογοητευτικὸ γιὰ τὸν κάθε πολιτισμὸ, ἰδιαίτερα γιὰ τὸν νεοελληνικὸ, ποὺ τόσο χρειάζεται καὶ τὶς παραμικρὲς δυνάμεις του, νὰ ἐπανέρχεται σὲ ὑποδείξεις ποὺ ἔχουν πιά δοθῇ ἀπὸ αἰῶνα. Στὴν Ἑλλάδα δημοσιεύονται δημοτικὰ τραγούδια (κι' ἂν ἀφήσουμε τοὺς ξένους) ἀπὸ τὸ 1850. 'Ο δεκαπεντασύλλαβος στίχος ἔχει γίνῃ κλασσικὸς κι' ἀδιαλάθητος, σὰν τὴν ἐθνικὴ φωνή μας. Γιατί νὰ τὸν ἀγνοοῦμε;

Ἦθελα ὁμως γενικώτερα νὰ δώσω ἀπὸ τὶς σελίδες τῆς φίλης «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας» τὶς ὑποδείξεις αὐτὲς (καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους μετρικοὺς τρόπους) γιατί, νομίζω, χρειάζονται πάντα στοὺς πρωτόπαιρους συλλογεῖς, καθὼς καὶ στὴ φιλολογικὴ νεολαία τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῶν ἄλλων Ἡπειρωτικῶν Σχολῶν. Ἀλλωστε ἡ γνώση φέρνει καὶ συχνότερη τὴν παρακίνηση.

ΠΑΙΔΕΙΑ

ΚΩΣΤΑ Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗ

ΣΧΟΛΕΙΑ ΚΑΙ ΔΑΣΚΑΛΟΙ ΤΩΝ ΓΙΑΝΝΙΝΩΝ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ¹

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Δέν είναι δυνατό νά ξέρουμε μέ ακρίβεια ποιά ήταν ή εκπαιδευτική καί γενικά ή πνευματική κατάσταση στόν 'Ηπειρωτικό χώρο κατά τὰ χρόνια πρὶν περιέλθει αὐτός στόν Τουρκικό ζυγό. 'Ο μακαρίτης Χρ. Σούλης γιά τὸ ζήτημα αὐτὸ ἔχει γράψει τὰ ἑξῆς:² «Τὰ γράμματα ἐν 'Ηπείρῳ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους δέν εὐρίσκοντο εἰς ζηλευτὴν θέσιν». Ξέρουμε ὅμως καλὰ πὼς ἀπὸ τὸ 1282 καὶ ὕστερα λειτουργοῦσε στὸ νησί τῶν Γιαννίνων, στὸ μοναστήρι τὸ γνωστὸ μέ τὸ ὄνομα τοῦ «Σπανοῦ», σχολεῖο ποῦχεν ἰδρύσει ὁ Μιχαὴλ Φιλανθρωπινός. 'Ακόμα εἶναι γνωστὸ πὼς ἀπὸ τῆ ΙΓ' ἑκατονταετηρίδα λειτουργοῦσε σχολεῖο καὶ στὸ μοναστήρι τοῦ Γηρομεριοῦ τῶν Φιλιατῶν ποῦ τὸ εἶχε συστήσει ὁ "Οσιος Νεῖλος. 'Ο ἱστορικὸς πάλι 'Ιωάν. Λαμπρίδης ἀναγράφει πὼς οἱ ἀπ' τὸ Ζαγόρι, ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὴν κατάκτησή μας ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἱπποκόμοι (Βοϊνίκηδες) ποῦ στέλνονταν νὰ ὑπηρετήσουν στοὺς Σουλτανικοὺς στάβλους γιὰ κάμποσους μῆνες, ἤξεραν ἀνάγνωση καὶ γραφή³.

Παρ' ὅλα ὅμως τὰ παραπάνω πνευματικὰ σπινθηροβολήματα στὴν 'Ηπειρο, δέν μπορεῖ κανένας νὰ ἰσχυριστεῖ πὼς μέ τὴν ὑποταγὴ τῆς χώρας μας στοὺς Τούρκους δέν ἐμφανίστηκε δεινὴ καὶ ἀξιοθρήνητὴ σὲ μεγάλο βαθμὸ ἡ πνευματικὴ κατάσταση, γιὰτὶ ὁ κατακτητὴς πῆρε, σχετικὰ μέ τὸ ζήτημα αὐτό, πολὺ αὐστηρὰ καὶ περιοριστικὰ μέτρα. "Οπως σ' ὅλη τὴν 'Ελλάδα, ἔτσι καὶ στὴν 'Ηπειρο, κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὴν κατάκτηση, ἐπικρατοῦσε ἀμάθεια καὶ πνευματικὸ σκοτάδι. Χρειάστηκε νὰ περάσουν ἀρκετὲς δεκαετηρίδες γιὰ νὰ γίνει κατορθωτὴ κάποια μεταβολὴ στὴν ὄχι εὐχάριστη αὐτὴ κατάσταση. 'Η προσπάθεια γιὰ μεταβολὴ τῆς κατάστασης αὐτῆς παρουσιάζεται σημαντικὴ καὶ ἀξιοπρόσεχτη στὴν πατρίδα μας τὴν 'Ηπειρο.

Κατὰ τὰ σκληρὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη τῆς 'Ηπείρου, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀφύπνιση ὅλου τοῦ ὑπόδουλου 'Ελληνισμοῦ, ἔπαιξε πρωταρχικὸ ρόλο ἡ πρωτεύουσα τοῦ 'Ηπειρωτικοῦ μας χώρου, τὰ Γιάννινα. Τὰ Γιάννινα μέ τὰ περίφημα σχολεῖα τους καὶ τοὺς φωτισμένους δασκάλους τους εἶχαν πολὺ εὐεργετικὴ ἐπίδραση πάνω στὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ 'Εθνους⁴. Σημαντικά, βέβαια, γιὰ ἓναν τέ-

1) Μερικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ θέμα αὐτὸ δημοσιεύτηκαν καὶ στὴν ἐφημερίδα τῶν Γιαννίνων «'Ηπειρωτ. 'Αγών» κατὰ τὸ Γενάρη καὶ Φλεβάρη τοῦ 1968.

2) «'Η «'Ηπειρος» σελ. 131. "Εκδοσις 'Ηπειρωτικῆς 'Εστίας.

3) 'Ιωάν. Λαμπρίδης: «Ζαγοριακά». "Εκδοσις Α' (1870) σελ. 51.

4) Γιὰ τὸ διαφωτισμὸ τοῦ Γένους μας ἀπὸ τὰ σχολεῖα καὶ τοὺς δασκάλους τῶν Γιαννίνων ἔδωσε ἀρκετὰ στοιχεῖα σὲ διάφορους τόμους τῆς «'Ηπειρωτ. 'Εστίας» κατὰ τὴν τελευταία δεκαετία, ὁ ἐκλεκτὸς εκπαιδευτικὸς κ. Στέφ. Μπέττης.

τοια σκοπό μπορούν να θεωρηθούν και τα σχολεία που λειτούργησαν κατά τους χαλεπούς εκείνους χρόνους στα μοναστήρια του νησιού των Γιαννίνων, καθώς και σε διάφορα άλλα μοναστήρια της Ήπειρου. Πολύ καλά άποτελέσματα πάλι για το σκοπό αυτό είχαν και τα σχολεία που λειτούργησαν κατά το 18ο και 19ο αιώνα και σ' άλλα Ήπειρωτικά κέντρα, όπως στην Άρτα, Μέτσοβο, Πρέβεζα, Ζίτσα, Ζαγόρι, Κόνιτσα, Άγραφα, καθώς και στη Β. Ήπειρο. Την πρωτοπορία όμως πάνω στο θέμα αυτό δικαιολογημένα την κατέχουν τα Γιάννινα. Το πράγμα αυτό αποτελεί άναμφισβήτητη αλήθεια. Πανομοιολογείται και έχει τονιστεί από πολλούς συγγραφείς. Ο γνωστός για τα ιστορικά του συγγράμματα Ίωάννης Φιλήμων έχει γράψει σχετικά:⁵ «Ο ιστορικός της Νέας Ελλάδος θέλει διαιωνίσει την ευγνωμοσύνην του Έθνους προς εκείνους, διά της γενναίας προσπάθειας των οποίων έλαβον ύπαρξιν τα Γυμνάσια των Ίωαννίνων. Τα σχολεία αυτά διέχυσαν εις την Ελλάδα τα φώτα της φιλοσοφίας και έπέφεραν την αναγέννησιν». Ο πολὺς Γρηγόριος Παλιουρίτης στον πρόλογο του βιβλίου του⁶ άποκαλεί τα Γιάννινα «Νέας Αθήνας των δύο περασμένων αιώνων», δηλ. του 17ου και 18ου. Ο Παν. Άραβαντινός πάλι τονίζει για το ίδιο ζήτημα τα εξής:⁷ «...έν τῇ πόλει των Ίωαννίνων ό έρως προς την παιδείαν φαίνεται έρριζωμένος πολλῶ πρὶν τῆς ΙΗ' έκατονταετηρίδος». Ο Φάνης Μιχαλόπουλος στον πρόλογο από ένα περισπούδαστο σύγγραμμά του γράφει:⁸ «Τα Γιάννενα έπέφεραν την πλήρη ρήξη προς τον έλληνικόν μεσαιώνα και άνοιξαν το δρόμο στον πολιτισμό, μετέβαλαν τους οικονομικούς και έμπορικούς όρους της έθνικότητας και προλείαναν το έδαφος της πολιτικής άποκαταστάσεως». Κατά παρόμοιο τρόπο έχουν έκφρασθαι και πολλοί άλλοι διάσημοι συγγραφείς για το ρόλο που έπαιξαν τα Γιάννινα με τα σχολεία και τους δασκάλους τους στο μεγάλο έθνικό σκοπό. Με τα στοιχεία που παρουσιάζονται στα έπόμενα κεφάλαια, θα καταβληθεί προσπάθεια να καταδειχτεί για άλλη μιá φορά το πράγμα αυτό.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Π Ρ Ω Τ Ο

ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΩΝ ΓΙΑΝΝΙΝΩΝ

1. Σχολή των Δεσποτών

Το πιο άρχαιο σχολείο που λειτούργησε στα Γιάννινα υπήρξε αυτό που είναι γνωστό με το όνομα «Σχολή των Δεσποτών». Λειτούργησε μέσα στο κάστρο των Γιαννίνων. Ίδρύθηκε από τους Δεσπότες της γενεάς των Άγγελωνύμων⁹. Φέρεται ότι ουστήθηκε αυτό από το 1204. Κατά τα όσα έχουν γράψει διάφοροι ιστορικοί και σύμφωνα με τα όσα στοιχειά διασώθηκαν γι' αυτό ως τις μέρες μας έμφανίζεται για δάσκαλος της Σχολής στα 1500 ό Μανασσής Πλέσσας. Ο Παν. Άραβαντινός γράφει γι' αυτόν τα εξής:¹⁰ «Κατά τας άρχάς της ΙΣΤ' έκατονταετηρίδος, φαίνεται διδάσκαλος έγκατεστημένος έντος του φρουρίου ό ιερομόναχος Μανασσής Πλέσσας». Άκόμα παρουσιάζονται σαν δάσκαλοι στη Σχολή αυτή ό Μεταξάς, ό Μάξιμος ό Πελοποννήσιος, ό Νικόλαος ό Κούρσουλας, και άλλοι. Ο Μ. Παρανίκας σημειώνει¹¹ πώς δίδαξε σ' αυτή μέχρι το 1543 και ό Μακάριος Τσεχούλης, ό ιερομόναχος. Σ'

5) Ίωάννου Φιλήμονος: «Δοκίμιον τῆς Φιλικῆς Έταιρείας» (1836), σελ. 61.

6) Γρηγορίου Παλιουρίτη: «Αρχαιολογία Έλληνική» Λιβόρνο 1814.

7) Παν. Άραβαντινοῦ: «Χρονογραφία τῆς Ήπειρου» Β' σελ. 275.

8) Φάνη Μιχαλοπούλου: «Τα Γιάννενα και ή νεοελληνική αναγέννηση».

9) Ματθ. Παρανίκας: «Σχεδιάσμα» σ. 62.

10) Παν. Άραβαντινοῦ: «Όπου σημειώθηκε και παραπάνω.

11) Μ. Παρανίκας: «Όπου σημειώθηκε και παραπάνω.

αὕτῃ φαίνεται πὼς φοίτησε ἔχοντας δάσκαλό του τὸ Νικόλαο Κούρσουλα καὶ ὁ κατόπι διάσημος δάσκαλος στὰ Γιάννινα Βησσαρίων Μακρῆς. Ὡς πότε διατηρήθηκε ἡ Σχολὴ τῶν Δεσποτῶν δὲν εἶναι μὲ ἀκρίβεια γνωστὸ. Ὁ Ματθ. Παρανίκας σημειώνει πὼς διατηρήθηκε αὕτῃ «ἀκμαία καὶ μετὰ τὴν Διονυσίου τοῦ Φιλοσόφου Ἐπανάστασιν».

2. Σχολὴ Ἐπιφανίου τοῦ Ἡγουμένου

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παραπάνω Σχολὴ τῶν Δεσποτῶν, συστήθηκε στὰ Γιάννινα καὶ λειτούργησε γιὰ ἓνα καὶ μισὸ σχεδὸν αἰῶνα (1648—1796) καὶ ἡ Σχολὴ τοῦ Ἐπιφανίου τοῦ Ἡγουμένου. Ἰδρυτὴς τῆς ὑπῆρξεν ὁ Ἐπιφάνιος ὁ Ἡγούμενος, ἀπὸ τὸν ὁποῖο δικαιολογημένα πῆρε ἡ Σχολὴ καὶ τὸ ὄνομά της. Ὁ Ἐπιφάνιος εἶχε διατελέσει μαθητὴς στῇ Σχολῇ τῶν Δεσποτῶν. Κατόπι πῆγε στὴ Βενετία. Εἶχε καὶ ἄλλον ἀδερφὸ πού λέγονταν Γεώργιος. Ἐκεῖ στὴ Βενετία τὰ δυὸ ἀδέρφια ἐπιδόθηκαν στὸ ἐμπόριο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο καὶ ἔγιναν ἀρκετὰ πλούσιοι. Κατὰ τὸν Β. Α. Μυστακίδη¹² ὁ Ἐπιφάνιος εἶχεν ἱερωθεῖ καὶ ἐκτελοῦσε καθήκοντα ἐφημερίου στὴ Βενετία. Ἀρχικὰ οἱ δυὸ αὐτοὶ ἀδερφοὶ διέθεσαν χρήματα γιὰ νὰ ἐκδοθοῦν διάφορα βιβλία «χάριν τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως». Ὁ Ἐπιφάνιος ἔβλεπε μὲ μεγάλο καὶ ὅσα γίνονται στὴν Εὐρώπῃ σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς νέας γενεᾶς καὶ γι' αὐτὸ δημιουργήθηκε μέσα του κάποια ζωερὴ ἐπιθυμία νὰ γίνῃ κάτι παρόμοιο καὶ στὴν πατρίδα του, τὴν Ἠπειρο. Γιὰ τὸ λόγο λοιπὸν αὐτὸν ἀποφάσισε καὶ οὐστήσε στὰ 1648 στὰ Γιάννινα σχολεῖο, πού καθὼς ἀναγράφηκε καὶ πρὸ πάντων, πῆρε τὸ ὄνομά του (Σχολὴ Ἐπιφανίου). Ἡ Σχολὴ αὕτῃ εἶχε καὶ τὴν ὀνομασία «Μικρὰ» σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴ Σχολὴ πού ἱδρύσε ἀργότερα στὰ Γιάννινα ὁ Ἐμμ. Γκούμας καὶ πού αὕτῃ ἐπωνομάζονταν «Μεγάλῃ».

Πρῶτος δάσκαλος πού φέρεται ὅτι δίδαξε στὴ σχολὴ αὕτῃ γιὰ πολλὰ χρόνια εἶναι ὁ σοφὸς Σπυρίδων Τριανταφύλλου ἀπὸ τὴν Κέρκυρα. Δίδαξε ὁ Τριανταφύλλου ἀπὸ τὰ 1647 ὡς τὸ 1670. Τόσο ἀποτελεσματικὴ ἦταν ἡ διδασκαλία τοῦ Τριανταφύλλου, πού, καθὼς λένε, προσέρχονταν στὴ Σχολὴ αὕτῃ γιὰ νὰ μάθουν γράμματα καὶ μαθητὲς ἀλλόθρησκοι ἀκόμα. Ἀμα πέθανε ὁ Τριανταφύλλου, κατὰ τὸ 1671 ἔγινε δάσκαλος τῆς Σχολῆς ὁ Λεοντάρης Γλυκῆς ἀπὸ τὰ Γιάννινα, ἀδερφὸς τοῦ Νικ. Γλυκῆ πού εἶχε οὐστήσει καὶ διατηροῦσε γιὰ πολλὰ χρόνια στὴ Βενετία τὰ τόσο περίφημα τυπογραφεῖα τῶν Γλυκῆδων. Ὑστερα ἀπὸ τὸ Λεοντάρη τὸ Γλυκῆ ἔγινε δάσκαλός της στὰ 1686 ὁ Γιαννιώτης Μιχαὴλ Μήτρου πού μὲ ἔξοδα τοῦ Ἐπιφανίου εἶχε σπουδάσει στὸ Πατάβιο. Μέχρι τὸ 1692 δίδαξε σ' αὕτῃ ὁ Μιχ. Μήτρου, γιατί τότε χειροτονήθηκε Μητροπολίτης Ναυπάκτου καὶ Ἀρτας. Μὲ τὴ χειροτονία του ὁ Μιχ. Μήτρου μετωνομάστηκε σὲ «Μελέτιος». Μὲ τὸ ὄνομα αὐτό, σὰν «Μελέτιος ὁ Γεωγράφος» ἔγινε γνωστὸς καὶ διάσημος ὁ μεγάλος αὐτὸς δάσκαλος μὲ τὰ συγγράμματά του. Ὑστερα ἀπ' τὸ Μελέτιο καὶ γιὰ 25 χρόνια, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ 1692 ὡς τὰ 1717, ὁπότε πέθανε, δίδαξε στὴ Σχολῇ ὁ γνωστὸς λόγιος καὶ συγγραφέας Παρθένιος Κατζούλης. Κατὰ τὰ ὅσα γράφει ὁ μακαρίτης Κώστας Παπαγεωργίου¹³, ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Κατζούλη, παρέμεινε κλειστὴ ἡ Σχολὴ γιὰ 2 χρόνια καὶ 5 μῆνες. Ὁ γνωστὸς ὅμως ἱστορικὸς συγγραφέας Τρύφωνας Εὐαγγελίδης¹⁴ ἀναγράφει πὼς ὕστερα ἀπ' τὸ Κατζούλη δίδαξε στὴ

12) Περιοδικό: «Πανδώρα». Τόμος 10ος (1886) σ. 56.

13) Κώστα Α. Παπαγεωργίου: «Ἡ Παιδεία στὴν Ἠπειρο» σελ. 58.

14) Τρύφ. Εὐαγγελίδης: «Ἡ Παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας» Α' σελ. 156.

Σχολή αυτή ὁ Ἀθηναῖος μοναχὸς Θεοφάνης Καβαλάρης. Ἀπὸ τὰ 1719 δὲ ὡς τὰ 1725 ἦταν δάσκαλος σ' αὐτὴ ὁ ἀπὸ τὰ Γιάννινα Μπαλάνος Βασιλόπουλος τοῦ Ρίζου. Κατὰ τὸ Μάρτη τοῦ 1725 παραιτήθηκε αὐτός, χωρὶς νᾶναι γνωστοὶ πέρα γιὰ πέρα οἱ λόγοι γιὰ τὴν παραίτησή του. Ὑστερα ἀπ' αὐτὸν πιθανολογεῖται πὼς χρημάτισε δάσκαλος σ' αὐτὴ γιὰ μιὰ δεκαετία (1725—1736) ὁ πολὺς Μεθόδιος Ἀνθρακίτης ἀπὸ τὴν Καρνιὰ τοῦ Ζαγοριοῦ. Ἀπὸ τὸ 1736 ὡς τὸ 1737 δίδαξε ὁ Γιαννιώτης Ἀλέξιος Σπανός, ὁ ὁποῖος ὅμως στὰ 1737 πέθανε. Ἐπειτα ἀπ' αὐτὸν γιὰ πολλὰ χρόνια, ἤτοι ὡς τὰ 1753 δασκάλεψε καὶ πάλι ὁ Γιαννιώτης Μπαλάνος Βασιλόπουλος τοῦ Ρίζου. Ὑστερα ἀπ' αὐτὸν γιὰ λίγο χρονικὸ διάστημα (1753—1754) δίδαξε σ' αὐτὴ ὁ Μετσοβίτης Τρύφωνας. Κάποια ἀσάφεια παρουσιάζεται κατόπι γύρω ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν δασκάλων τῆς Σχολῆς τοῦ Ἐπιφανίου. Ἀπὸ τὰ 1781 ὡς τὰ 1794 δίδαξε ὁ ἱερωμένος (δηλαδὴ παπὰς) Ἀναστάσιος Μπαλάνος ἀπὸ τὰ Γιάννινα. Κατὰ τὰ χρόνια 1795 καὶ 1796 φέρεται δάσκαλος ὁ Γιαννιώτης Κοσμᾶς ὁ Οἰκονόμος. Ἀπὸ τὴ χρονιά ὅμως αὐτὴ φαίνεται πὼς ἡ Σχολὴ τοῦ Ἐπιφανίου τερμάτισε πιά τὴ ζωὴ της ἀπὸ οἰκονομικὲς ἀντιξοότητες πὺ εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσει. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἀναγκαστικὰ συγχωνεύτηκε ἡ Σχολὴ αὐτὴ μὲ μιὰ ἄλλη Σχολὴ τῶν Γιαννίνων πὺ τὴν εἶχε συστήσει στὰ Γιάννινα πρὶν καὶ κάμποσα χρόνια ὁ Γιαννιώτης Γκούμας.

Γιὰ τοὺς μαθητὲς πὺ πέρασαν ἀπὸ τὴ Σχολὴ τοῦ Ἐπιφανίου ὁ Ματθ. Παρανίκας¹⁵ γράφει τὰ ἑξῆς: «Μαθηταὶ τῆς Σχολῆς ταύτης ὑπὸ Σπυρίδωνος τοῦ Τριανταφύλλου διευθυνομένης ἀναφέρονται, Βησσαρίων ὁ Μακρῆς ἐκ τῶν πρώτων ἀκροατῶν (1658), Σίλβεστρος Ἀρχιδιάκονος τῶν Ἰωαννίνων, Ἐμμανουὴλ Ἱερεὺς ὁ Διέπαρχος, Παῖσιος Τσίπουρας ὁ ἐκ Παραμυθίας, Γρηγόριος Μελισσινὸς Ἱεροδιάκονος, Γεράσιμος Παλλαδᾶς Κερκυραῖος, Γεώργιος Ἱερεὺς Σουγδουρῆς, ἐξ Ἰωαννίνων, Ἀναστάσιος Ἱερεὺς Παπαβασιλείου, Μεθόδιος ὁ Ἀνθρακίτης, Μακάριος Ἱερομόναχος, Παρθένιος Κατσούλης, Ἀθανάσιος ὁ Ἀνδριανουπολίτης, Βαρθολομαῖος ὁ Ἀρτης, Μελέτιος Ἀθηναῖος, Μπαλάνος ὁ τοῦ κλεινοῦ Μπαλάνου πάπος».

3. Σχολὴ τοῦ Γκούμα ἢ Γκιούμα (Κοτόπιν Καπλάνειος)

Πολὺ σημαντικὸ ρόλο ἔπαιξε καὶ ἡ Σχολὴ αὐτὴ ὡς πρὸς τὴν πνευματικὴ κίνηση τῶν Γιαννίνων καὶ γενικώτερα τῆς Ἠπείρου. Τὸ ὄνομά της, καθὼς εἶναι αὐτονόητο, τὸ πῆρε ἀπὸ τὸν ἰδρυτὴ της Ἐμμανουὴλ Γκούμα ἢ Γκιούμα. Ὁ σπουδαῖος αὐτὸς πατριώτης ἦταν ἀπὸ τὰ Γιάννινα. Ἐφυγε καὶ πῆγε στὴ Βενετία, ὅπου μαζὶ μὲ τὸν ἀδερφό του ἀσχολήθηκε μὲ ἐμπορικὲς ἐπιχειρήσεις. Οἱ δυὸ αὐτοὶ σημαντικοὶ Γιαννιώτες θέλησαν νὰ ἀκολουθήσουν τὸ παράδειγμα τοῦ Ἐπιφανίου. Γι' αὐτὸ στὰ 1676 διέθεσαν 20 χιλιάδες δουκάτα γιὰ νὰ συστηθεῖ καινούρια Σχολὴ στὰ Γιάννινα. Ἡ Σχολὴ αὐτὴ χαρακτηρίστηκε σὰν «Μεγάλῃ» κατὰ τὸν Ἰωάννη Λαμπρίδη πὺ γράφει γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ τὰ ἑξῆς:¹⁶ «Εἰς τὴν τοῦ Γκιούμα ταύτην Σχολήν, Μεγάλῃν ἅμα τῇ συστάσει αὐτῆς ἔνεκα τῶν μεγάλων αὐτῆς κληροδοτημάτων ἐπικληθεῖσαν...». Μάλιστα αὐτὴ ἐπωνομάζονταν καὶ «Πρώτῃ» γιὰ διάκριση ἀπὸ τὴ Σχολὴ τοῦ Ἐπιφανίου.

Πρῶτος σχολάρχης στὴ Σχολὴ τοῦ Γκούμα ὑπηρέτησε ὁ Βησσαρίων Μακρῆς. Δίδαξε σ' αὐτὴ γιὰ πολλὰ χρόνια, ἤτοι ἀπὸ τὴ σύστασή της (1676) ὡς

15) Ματθ. Παρανίκα: «Σχεδιάσμα» σ. 63.

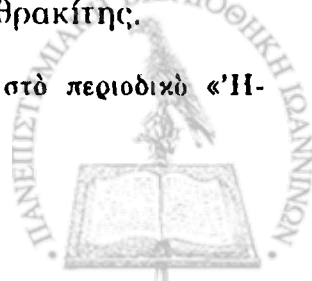
16) Ἰωάν. Λαμπρίδη: «Περὶ τῶν ἐν Ἠπείρῳ Ἀγαθοεργημάτων» Α' σελ. 80.

τὰ 1683, ὁπότε παραιτήθηκε καὶ ἀποσύρθηκε στὸ μοναστήρι τοῦ Ἀγίου Γεωργίου οἱς Λυγκιάδες, ὅπου καὶ πέθανε στὰ 1693. Ἡ διδασκαλία τοῦ Βησσαρίωνα Μακρῆ, κατὰ τὰ ἑπτὰ χρόνια ποὺ δίδαξε στὴ Σχολή, ὑπῆρξε ἄρκετὰ καρποφόρα καὶ ἀποτελεσματική. Ἀφοῦ ἀποχώρησε ὁ Βησσαρίων Μακρῆς φέρεται πὺς δίδαξε γιὰ κάμποσο χρονικὸ διάστημα ὁ Παῖσιος ὁ Τσίπουρας. Ὑστερα δὲ ἀπ' αὐτὸν γιὰ πολλὰ χρόνια (1683—1715) δίδαξε ὁ διάσημος Γεώργιος Σουγδουρῆς. Ἡ διδασκαλία τοῦ Σουγδουρῆ στὴ Σχολή αὐτὴ χαρακτηρίστηκε πολὺ νεωτεριστικὴ καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο δημιουργήθηκαν παρεξηγήσεις καὶ διενέξεις ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ τὸν τότε Μητροπολίτη τῶν Γιαννίνων. Ἀναγκάστηκε τότε ὁ Σουγδουρῆς νὰ παραιτηθεῖ. Σχετικὰ μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὸ διδακτικὸ ἔργο τοῦ περιώνυμου αὐτοῦ δασκάλου θὰ γραφοῦν μερικὰ στοιχεῖα καὶ πιὸ κάτω. Γιὰ λίγο χρονικὸ διάστημα ὕστερα ἀπ' τὴν παραίτηση τοῦ Σουγδουρῆ δίδαξε οἱ Σχολὴ τοῦ Γκούμα κάποιοις ἱερομόναχοι Σεραφεῖμ, ποὺ τὸν διαδέχτηκε κατόπι, ὁ περίφημος μαθηματικὸς γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη Ἀναστάσιος Παπαβασιλείου ποὺ συναγωνίζονταν στὰ μαθηματικὰ τὸ Μπαλάνο. Ἀλλὰ κι' αὐτὸς ἀναγκάστηκε νὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴ Σχολή, γιὰ τὴ καὶ τοῦ Παπαβασιλείου ἡ διδασκαλία χαρακτηρίστηκε πολὺ νεωτεριστικὴ. Κατὰ τὸ 1715 γίνεται δάσκαλός της ὁ πολὺς Μεθόδιος Ἀνθρακίτης ἀπὸ τὴν Καρινιά. Ὁ Ἀνθρακίτης εἶχε σπουδάσει στὰ Πανεπιστήμια τῆς Ἰταλίας. Κατὰ τὴ διδασκαλία του χάραξε καινούρια διδακτικὰ συστήματα. Δίδασκε τὰ μαθήματα τῆς Γεωμετρίας, Ἀλγεβρας καὶ Τριγωνομετρίας ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ διδάσκονταν στὴν Ἑλλάδα. Ἀκόμα δίδασκε αὐτὸς καὶ φιλοσοφικὰ μαθήματα σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχὲς τῶν μεγάλων φιλοσόφων Καρτεσίου καὶ Μαλεριβραχίου. Καθὼς εἶναι αὐτονόητο, μιὰ τέτοια νεωτεριστικὴ διδασκαλία δὲν ἦταν δυνατό νὰ μὴ δεχτεῖ τὰ πυρὰ τῶν ἀντιδραστικῶν ἀντιπάλων του καὶ ἰδιαίτερα τῶν Μπαλάνων. Οἱ ἐχθροὶ του τὸν συκοφάντησαν γιὰ αἰρετικὸ καὶ ἄθεο. Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, καθὼς θὰ δοῦμε καὶ πιὸ κάτω ἀναλυτικώτερα, καταδιώχτηκε ἀπὸ τὴ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. Λεπτομερειακὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν Ἀνθρακίτη ἔχει γράψει ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Παν. Χρήστου¹⁷. Ὁ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης φέρεται, ὅτι ἀπομακρύνθηκε ἀπ' τὴ Σχολή αὐτὴ στὰ 1723. Κατόπιν ἀπὸ τὸν Ἀνθρακίτη γίνεται δάσκαλος τῆς Σχολῆς ὁ Γιαννιώτης Μπαλάνος Βασιλόπουλος. Γιὰ πολλὰ χρόνια δίδαξε αὐτός, ἴτοι ἀπὸ τὰ 1723 ὡς τὰ 1760, ὁπότε καὶ πέθανε. Τὸν διαδέχτηκε στὴ διδασκαλία τὸ παιδί του ὁ Κοσμάς Μπαλάνος, ποὺ κι' αὐτὸς δίδαξε στὴ Σχολή τοῦ Γκούμα ὡς τὰ 1805, ὁπότε πέθανε.

Ἐπειδὴ γιὰ πολλὰς δεκαετηρίδες συνεχούμενα σὰν κληρονομικὰ κράτησαν τὴ διδασκαλία στὴ Σχολή αὐτὴ οἱ Μπαλάνοι, μετενωμάστηκε αὐτὴ σὲ «Μπαλαναία» ἢ «Μπαλάνειο». Οἱ Μπαλάνοι μάλιστα ἔδωσαν σ' αὐτὴ καὶ τὸν τίτλο «Ἀρχιγυμνάσιον» τῶν Γιαννίνων. Μὲ τοὺς Μπαλάνους ὅμως γιὰ δασκάλους τῆς ἢ Σχολῆ ἔχασε τὸ νεωτεριστικὸ τῆς πνεῦμα. Ἡ διδασκαλία τῶν Μπαλάνων χαρακτηρίζεται ὅχι μόνον κατὰ κάποιον τρόπο ἀπλὰ συντηρητικὴ, ἀλλὰ πολὺ ἀναχρονιστικὴ. Οἱ Μπαλάνοι κατάργησαν τὴ διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ περιορίστηκαν νὰ διδάσκουν μόνον τὰ Ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ καὶ τὴ Θεολογία. Ἐξαφάνισαν ὁλοκληρωτικὰ ἀπὸ τὴ Σχολή κάθε νεωτεριστικὴ κίνηση, ποῦχαν δημιουργήσει οἱ προγενέστεροι προοδευτικοὶ δάσκαλοι, ἰδιαίτερα ὁ Σουγδουρῆς, ὁ Παπαβασιλείου καὶ ὁ Ἀνθρακίτης.

17) Λεπτομερειακὰ γι' αὐτὸν στοιχεῖα ἔχει γράψει ὁ κ. Στ. Μπέττης στὸ περιοδικὸ «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», τόμος 12ος (1963).

18) Περιοδικό: «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», τόμος Βος 1958.

“Αμα πέθανε στα 1805 ο Κοσμάς Μπαλάνος, τὸν διαδέχτηκε στὴ διδασκαλία ὁ ἀδερφός του Κων)νος Μπαλανίδης ἢ Καμινάρης. Αὐτὸς ἦταν πολὺ κατώτερος καὶ πιδ πολὺ ἀντιδραστικὸς ἀπὸ τοὺς προκατόχους του. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἡ Σχολὴ περιέπεσε σὲ μεγάλη παρακμὴ. “Ὅταν στὰ 1818 πέθανε αὐτός, ἡ Σχολὴ βρίσκονταν σὲ πολὺ κακὴ κατάσταση. “Ὑστερα ἀπ’ αὐτὸν ἔγινε δάσκαλός της ὁ ἀδερφός του (τρίτος στὴ σειρὰ) Ἀναστάσιος Μπαλανίδης. Στὶς μέρες του ὅμως καὶ γιὰ τὸ μετὰ μεσολάβησαν καὶ τὰ γεγονότα τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀλῆ - Πασᾶ, ἔκλεισε ὀλοκληρωτικὰ ἡ Σχολή. Παρέμεινε δὲ κλειστὴ ὡς τὰ 1828. Τότε ἄρχισε ξανὰ ἡ λειτουργία της, ἀλλὰ σὰν κατώτερο (Δημοτικὸ) Σχολεῖο.

4. *Μαρουτσαία ἢ Μαρούτσειος Σχολή*

“Ἄλλη Σχολὴ ποὺ ἀναδείχτηκε σημαντικὴ στὰ Γιάννινα ἀπὸ τὸ 18ο αἰῶνα εἶναι ἡ Μαρουτσαία ἢ Μαρούτσειος. Πῆρε καὶ αὐτὴ τὸ ὄνομά της ἀπὸ τοὺς ἰδρυτές της ἀδελφοὺς Γιαννιωτὲς Λάμπρο καὶ Σίμωνα Μαρούτση. Οἱ καλοὶ αὐτοὶ πατριῶτες ξενητεύτηκαν ἀπὸ τὰ Γιάννινα στὴ Βενετία, ὅπου πλούτισαν ἀρκετὰ ἀπὸ τὶς ἐμπορικὲς ἐπιχειρήσεις ποὺ ἔκαναν ἐκεῖ. Ἀρχικά, στὰ 1734, ὁ ἕνας ὁ ἀδερφός, ὁ Λάμπρος Μαρούτσης, πρὶν πεθάνει ἔκανε διαθήκη, μὲ τὴν ὁποία ἄφηνε στὴ Σχολὴ τοῦ Γκούμα 5000 δουκάτα¹⁹ γιὰ νὰ συσταθεῖ σ’ αὐτὴ «ἔδρα ἱερῶν καὶ κοσμικῶν ἐπιστημῶν ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ παραδιδόμενων». Ἡ θέληση ὅμως αὐτῆ τοῦ Λάμπρου Μαρούτση δὲν πραγματοποιήθηκε. Δὲν μᾶς εἶναι γνωστὴ ἡ αἰτία. Ἀργότερα ὁ ἄλλος ἀδερφός Σίμωνας Μαρούτσης στὰ 1742 κατασκεύασε στὰ Γιάννινα ἕνα καινούριο ἱεροσπουδαστήριο μὲ κατοικία γιὰ τὸ δάσκαλο καὶ τοὺς μαθητές. Πρῶτος δάσκαλος στὴν καινούρια αὐτὴ Σχολὴ ἔγινε ὁ σοφὸς Εὐγένιος Βούλγαρης. Ὁ Βούλγαρης εἶχε πολὺ πλατεῖα μύρφωση. Κατὰ τὴ διδασκαλία του ἀποδείχτηκε ἀρκετὰ νεωτεριστής. Δίδαξε στὴ Σχολὴ αὐτὴ πολὺ ἀποτελεσματικὰ καὶ γιὰ κάμποσα χρόνια, ὡς τὰ 1749. Οἱ Μπαλάνοι ὅμως ἄρχισαν πολεμικὴ ἐναντίον του γιὰ τὴ νεωτεριστικὴ διδασκαλία, ὁπότε ἀναγκάστηκε κι’ αὐτὸς νὰ παραιτηθεῖ στὰ 1749 καὶ νὰ πάει δάσκαλος στὰ σχολεῖα τῆς Κοζάνης. Γιὰ τὴν καρποφόρα διδασκαλία ποὺ γίνονταν στὴ Μαρούτσειο Σχολὴ ἀπὸ τὸ Βούλγαρη ὁ Ἰ. Λαμπρίδης γράφει τὰ ἑξῆς:²⁰ «Πανταχόθεν οἱ διψῶντες συνέρρεον, ἵνα διακούσωσι τῶν γονιμωτάτων τῶ ὄντι παραδόσεων τοῦ ἐκτάκτου τούτου καὶ ἀναμορφωτοῦ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἱεροδιακόνου. Οὕτω λοιπὸν τὰ Ἰωάννινα κατεστάθησαν τὸ καταφύγιον τῶν Μουσῶν, ἡ πρωτεύουσα πόλις τῆς Ἑλλάδος πρὸ τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου, Νέαι Ἀθῆναι δικαίως ἀποκαλούμενα».

“Ὑστερα ἀπὸ τὸ Βούλγαρη ἡ Μαρούτσειος Σχολὴ ἔπese σὲ ἀφάνεια καὶ μαρασμό, μέχρι σὲ τέτοιο σημεῖο ποὺ μερικοὶ συγγραφεῖς ἀναγράφουν πὼς παρέμεινε αὐτὴ κλειστὴ γιὰ σαράντα χρόνια. Αὐτὸ ὅμως πρέπει νὰ θεωρεῖται ὑπερβολή. Τὸ σωστὸ θᾶναι πὼς ὕστερα ἀπὸ τὸ Βούλγαρη θὰ λειτουργοῦσεν αὐτὴ, ἀλλὰ μὲ κατώτερους δασκάλους καὶ ὄχι διαπρεπεῖς σὰν αὐτόν. Κατὰ τὸν Ματθ. Παρανίκα²¹, ἀπὸ τὸ 1750 ὡς τὸ 1753 ἦταν δάσκαλος σ’ αὐτὴ ὁ ἱκανώτερος μαθητὴς τοῦ Βούλγαρη ὁ Ἀναστάσιος Μοσπινιώτης. Κατὰ τὸ 1753

19) Ὁ Ἰ. Λαμπρίδης ἀναγράφει τὸ ποσὸ αὐτὸ 5 χιλ. φλωριά Βενέτικα. «Περὶ τῶν ἐν Ἠπείρῳ Ἀγαθοεργημάτων» Α’ σ. 82.

20) “Ὅπου καὶ τὰ παραπάνω.

21) Ματθ. Παρανίκα: «Σχεδιάσμα», σελ. 65.

χρημάτισε δάσκαλός της ο ιερομόναχος Τρύφων από τὸ Μέτσοβο. Κατὰ τὰ ὕστερα ἀπὸ τὸ Βούλγαρη χρόνια οἱ δάσκαλοί της μισθοδοτοῦνταν κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τὸ κληροδότημα τῆς Σχολῆς τοῦ Ἐπιφανίου ποὺ εἶχε συγχωνευθεῖ μὲ τὴ Μαρούτσειο. Δυστυχῶς κατὰ τὸ 1797 κατασχέθηκαν ἀπὸ τὴν Τράπεζα (Τζέκα), ποὺ χρεωκόπησε, τὰ κεφάλαια τῆς Σχολῆς, ποὺ ἦταν γύρω σὲ 10.000 δουκάτα. Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, μαζὶ μὲ τὴν κατάσχεση τῶν κεφαλαίων της, πρέπει νὰ θεωρηθεῖ πὼς ἔληξε καὶ ἡ ζωὴ τῆς Σχολῆς αὐτῆς, τὴν ὁποία σὺν κλέος ἀντικατέστησε μιὰ ἄλλη Σχολὴ ποὺ ἀναδείχτηκε σημαντικὴ τότε στὰ Γιάννινα, ἡ Καπλάνειος Σχολή.

5. Καπλάνειος Σχολή

Ἡ Σχολὴ αὐτὴ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ πὼς ἀποτελεῖ συνέχεια τῆς Μαρουτσείου ὡς πρὸς τὴ σπουδαιότητά της. Πῆρε τὸ ὄνομά της, καθὼς εἶναι αὐτονόητο, ἀπὸ τὸν ἰδρυτὴ της τὸ Ζωὴ Καπλάνη, ποὺ κατάγονταν ἀπὸ τὸ χωριὸ Γραμμένο, ποῦναι κοντὰ στὰ Γιάννινα. Ὁ Ζωὴς Καπλάνης εἶχε μείνει ἀπὸ μικρὸς ὀρφανός. Ἡ ἱστορία τῆς σταδιοδρομίας του εἶναι ἄξια θαυμασμοῦ. Γιὰ τὴ σταδιοδρομία του αὐτὴ πολὺ ὀρθὰ ἔχουν δοθεῖ μερικὰ στοιχεῖα καὶ σὲ κάποιο ἀναγνωστικὸ τῶν ἀνωτέρων τάξεων τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου. Κατὰ κύριο λόγο ὅμως ἀρκετὰ στοιχεῖα γιὰ τὴ ζωὴ του βρίσκει κανένας σ' ἓνα βιβλιαράκι μὲ τίτλο: «Ἐθνικοὶ Εὐεργεταί»²². Ὁ Ζωὴς Καπλάνης, ὕστερα ἀπὸ πολλὰς περιπέτειες στὰ νεανικά του χρόνια, κατέληξε στὴ Ρωσσία, ὅπου ἀσχολήθηκε μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ πλούτισε. Κατὰ τὸ 1805 κατέθεσε τὰ ἀπαραίτητα κεφάλαια γιὰ τὴν ἀνασυγκρότηση καὶ τὴν καλὴ λειτουργία τῆς Μαρουτσείου Σχολῆς, ποῦ, καθὼς εἶδαμε, εἶχε πέσει σὲ μαρασμό. Οἱ Γιαννιώτες ὅμως, ὕστερα ἀπὸ τὴ χειρονομία του αὐτῆς, μὲ τὴν ἀνασυγκρότηση τῆς Σχολῆς, ἔδωσαν τιμητικὰ σ' αὐτὴ τὸ ὄνομά του (Καπλάνειος). Ἡ Σχολὴ αὐτὴ τότε (Καπλάνειος) κατωχυρώθηκε μὲ Πατριαρχικὸ σιγίλλιο²³ καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ λέγονταν καὶ «Πατριαρχική». Ὁ Ζωὴς Καπλάνης διέθεσε τὰ ἀπαραίτητα χρήματα γιὰ νὰ πλουτισθεῖ ἡ Σχολὴ καὶ μὲ ἀξιόλογη βιβλιοθήκη καὶ ὄργανα διδασκαλίας. Πρῶτος δάσκαλός της καὶ μοναδικός, μπορεῖ νὰ πεῖ κανένας, ὑπῆρξεν ὁ μεγάλος πατριώτης καὶ διάσημος λόγιος Ἀθανάσιος Ψαλίδας, ποὺ κατάγονταν ἀπὸ τὰ Γιάννινα. Εἶχε σπουδάσει στὴν Εὐρώπη. Ἡ διδασκαλία του ἦταν πολὺ συγχρονισμένη καὶ πολὺ καρποφόρα. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἡ Καπλάνειος ἀναδείχτηκε σὰν πρότυπο σχολεῖο σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Ψαλίδας, ὅχι μόνο γιὰ πρώτη φορὰ χρησιμοποίησε γιὰ τὴ διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν σχετικὰ ὄργανα, ἀλλ' ἀκόμα καινοτόμησε πολὺ καὶ σὺν τὸ ζήτημα τῆς γλώσσας. Μὲ τὴ νεωτεριστικὴ διδασκαλία του κατέστησε τὴν Καπλάνειο περίφημη. «Ὅλοι οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔδειχναν θαυμασμὸ γιὰ τὶς καινοτομίες τοῦ Ψαλίδου καὶ τὴ διεξαγωγὴν τοῦ διδακτικοῦ του ἔργου. Ἀκόμα κι' ὁ Ἀλῆ Πασῆς, λένε, πὼς ἔδειξε περιέργεια καὶ ἐνδιαφέρθηκε νὰ κατατοπιστεῖ γύρω στὰ ὅσα δίδασκε καὶ πὼς τὰ δίδασκε ὁ μεγάλος αὐτὸς δάσκαλος. Εἶναι εὐκολονόητο, πὼς δὲν ἦταν δυνατό νὰ μὴν ἔρθῃ ὁ Ψαλίδας σὲ σοβαρὴ ἀντίθεση πρὸς τοὺς ἀντιδραστικούς Μπαλάνους. Μάλιστα, καθὼς εἶδαμε, ἓνα τέτοιο πρᾶγμα εἶχε συμβεῖ καὶ πρὶν μὲ τὸν Εὐγένιο Βούλγαρη καὶ ἄλλους προοδευτικούς δασκάλους. Γιὰ κακὴ τύχη ἡ τόσο εὐεργετικὴ ἐπίδραση τῆς Σχο-

22) Ἐκδοση τῆς Ἀδελφότητος Θεολόγων ἡ «Ζωὴ» σελ. 161—180.

23) Ἰωάν. Λαμπρίδης: «Περὶ τῶν ἐν Ἠπειρῷ Ἀγαθοεργημάτων» Α' σελ. 84 καὶ Ματθ. Παράνκας: «Σχεδιάσμα» σελ. 66.

λῆς αὐτῆς δὲ βάσταξε γιὰ πολύ. Διακόπηκε ἡ ζωὴ τῆς στὰ 1820 ἀπὸ τὰ γεγονότα τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Ἀλλὰ καὶ κάτι ἀκόμα πιὸ χειρότερο ἔπαθε τότε. Ὀλόκληρη ἡ Σχολὴ μὲ τὴν ἀξιόλογη βιβλιοθήκη καὶ τὰ ἄφθονα διδακτικὰ ὄργανα καταστράφηκαν ἀπὸ τὴ μεγάλη φωτιά ποὺ ἔβαλε στὰ Γιάννινα τὸν Αὐγούστο τοῦ 1820 ὁ Ἀλῆ Πασᾶς. Ὑστερα δὲ ἀπὸ τὸ 1828, ἀφοῦ τελείωσε ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, λειτούργησε πάλι αὐτὴ μὲ τὸ ὄνομα μὲν «Καπλάνειος», ἀλλὰ σὰν κατώτερο πιά (σὰν Δημοτικὸ) σχολεῖο.

6. Ζωσιμαία Σχολή

Κατὰ τὴν ἀποστασία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, μὲ τὴ μεγάλη πυρκαϊὰ τῶν Γιαννίνων στὰ 1820, καθὼς γράφτηκε πιὸ πάνω, καταστράφηκαν ὅλα τὰ σχολεῖα τῆς πόλης αὐτῆς. Μέχρι τοῦ 1828 κανένα σχολεῖο δὲ λειτούργησε στὰ Γιάννινα. Ὁ Παν. Ἀραβαντινὸς γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ γράφει τὰ ἑξῆς:²⁴ «Ἐν τῇ ἐποχῇ τῇ μεταξὺ τοῦ 1822—1828 εἰρήσθω ἐν παρόδῳ... τότε οὐδαμοῦ τῆς Ἠπείρου ὑπῆρχε κοινὸν ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μουσοτρόφῳ καὶ κλεινῇ πόλει τῶν Ἰωαννίνων, οὐδὲ τῶν κολουβογραμιμάτων διδάσκαλος ἦν».

Μπροστὰ στὴν ὄχι αὐτὴ εὐχάριστη κατάσταση ἡ ἀδελφότητα τῶν Ζωσιμαίων πῆρε τὴ γενναία ἀπόφαση νὰ δώσει καινούρια συγχρονισμένη πνοὴ στὰ ζητήματα ποὺ εἶχαν σχέση μὲ τὴν ἐκπαίδευση τῆς νέας γενεᾶς, ὄχι μονάχα τῶν Γιαννίνων, μὰ κατὰ τρόπο γενικώτερο, ὁλόκληρης τῆς Ἠπείρου. Γιὰ τὴν εὐεργετικὴ διάθεση τῶν Ζωσιμαίων ὁ Ἰωάν. Λαμπρίδης γράφει:²⁵ «Ἀπὸ τοῦ 1793 οἱ ἀδελφοὶ Ἀναστάσιος, Νικόλαος, Ζῶης καὶ Μιχαήλ, ἀποθανόντων τῶν δύο ἐτέρων αὐτῶν ἀδελφῶν Ἰωάννου καὶ Θεοδοσίου, ἀπὸ κοινοῦ ἀποφασίζουσι, ἵνα μείνωσιν ἄγαμοι πρὸς βοήθειαν τοῦ ἔθνους ἡμῶν· ὑπῆρξεν ἔθνος δυνάμενον νὰ ἀντιτάξῃ ἐφάρμιλλον τῆς Ζωσιμαίας ἀδελφότητος παράδειγμα;». Τὰ ἀδέρφια αὐτά, οἱ Ζωσιμάδες, εἶχαν καταγωγὴ ἀπὸ τὸ χωριὸ Γραμμένο τῶν Γιαννίνων. Εἶχαν ταξιδευτεῖ στὴ Νίζνα, ὅπου πλούτισαν ἀρκετὰ ἀπὸ τὸ ἐμπόριο. Καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτῇ, δηλ. πρὶν νὰ κηρυχτεῖ ἡ Ἐπανάσταση στὰ 1820 οἱ Ζωσιμάδες εἶχαν προβεῖ σὲ σοβαρὰς εὐεργετικὰς χειρονομίας γιὰ τὴ βελτίωση τῶν ἐκπαιδευτικῶν πραγμάτων τῶν Γιαννίνων. Τώρα ὁμῶς πῆραν τὴν πιὸ μεγάλη ἀπόφαση, διαθέτοντας τὸν πλοῦτο τους νὰ φανοῦν πιὸ ἀποτελεσματικὰ χρήσιμοι στὴν πατρίδα τους. Ὁ Παν. Ἀραβαντινὸς σὲ ἄλλο βιβλίον του²⁶ γράφει: «Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων, ἐν ἔτει 1820, ἅμα οἱ ἐπιζῶντες ἀείμνηστοι ἀδελφοὶ Ζωσιμάδαι εἰδοποιήθησαν, ὅτι ἤρξατο, ἵνα ἐποικίζηται ἡ πεφιλημένη αὐτῶν πατρίς, ἠϋδόκησαν συστήσαι σχολεῖον φερώνυμον, καὶ δὴ κατὰ τὸ ἔτος 1828 ἡ ἀγαθοποιὸς θέλησις καὶ ἐπιθυμία αὐτῶν διεχέετο ἐν τῇ Ἠπείρῳ, συστάντος σχολείου προσωρινοῦ ἐν τινὶ οἰκίῳ κειμένου πλησίον τοῦ νοσοκομείου». Καὶ ἄλλοῦ ὁ ἴδιος συγγραφέας διαλαμβάνει: «Οὗτοι βλέποντες τὴν ἄλλοτε ἀνθοῦσαν, ὡς εἵπομεν, ἐν Ἰωαννίνοις παιδείαν τελείως ἀποσβεσθεῖσαν, λόγῳ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ πολιορκίας τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ (1821—1828), μεθ' ἣν οὐδὲ γραμματοδιδασκαλεῖον ὑπῆρχε πλέον ἐν Ἰωαννίνοις, ἰδίῳις ἀναλώμασιν ἱδρυσαν τὸ φερώνυμον σχολεῖον».

Ἀφοῦ λοιπὸν τελείωσε ἡ Ἑλλ. Ἐπανάσταση, στὰ 1828, μὲ χρήματα τῆς Ζωσιμαίας ἀδελφότητος λειτούργησε τὸ πρῶτο σχολεῖο στὰ Γιάννινα μὲ τὸν

24) Παν. Ἀραβαντινοῦ: «Βιογραφικὴ συλλογὴ λογίων κλπ.» σελ. 80.

25) Ἰωάν. Λαμπρίδης: «Περὶ τῶν ἐν Ἠπείρῳ Ἀγαθοεργημάτων» Α' σελ. 87.

26) Παν. Ἀραβαντινοῦ: «Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου» Β' σελ. 273.

τίτλο «Γενικὸν Σχολεῖον». Πρῶτος σχολάρχης σ' αὐτὸ ὑπηρέτησε ὁ Γεώργιος Αἰσωπος ἢ Κρανᾶς ἀπὸ τὸ χωριὸ Γραμμένο. Ὁ Αἰσωπος εἶχε χρηματίσει μαθητὴς τοῦ Ψαλῖδα. Ὑπηρέτησε σὰν σχολάρχης στὸ σχολεῖο αὐτὸ σὲ δύο περιόδους (1828—1829) καὶ (1830—1831). Ὁ δάσκαλος αὐτὸς ὅμως αὐτοκτόνησε. Ρίχτηκε στὸ πηγάδι ποῦ ἦταν στὴν αὐλὴ τοῦ σχολείου καὶ πνίγηκε²⁷. Ὑστερα ἀπὸ τὸν Κρανᾶ ἔγινε σχολάρχης στὸ σχολεῖο αὐτὸ (Ζωσιμαία Σχολή) ὁ Ἀναστάσιος Σακελλαρίου ἀπὸ τὸ Βραδέτο τοῦ Ζαγοριοῦ. Κι' αὐτὸς εἶχε χρηματίσει μαθητὴς τοῦ Ψαλῖδα. Στὶς μέρες τῆς σχολarchίας του ἀναγνωρίστηκε ἡ Ζωσιμαία Γυμνάσιο καὶ χαρακτηρίστηκε αὐτὸ σὰν τὸ καλύτερο τῆς χώρας μας. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ πῶς οἱ ἀπόφοιτοι ἀπ' τὴ Ζωσιμαία Σχολὴ γίνονταν δεκτοὶ κι' ἐγγράφονταν στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ τότε Πανεπιστημίου μας στὴν Ἀθήνα χωρὶς ἐξετάσεις. Ὁ Σακελλαρίου σὰν Γυμνασιάρχης στὴ Ζωσιμαία ἄφισε ἐποχὴ στὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα τῶν Γιαννίνων κατὰ τὶς τρεῖς ἐκεῖνες δεκαετηρίδες στὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰῶνα. Χρημάτισε διευθυντὴς τῆς Ζωσιμαίας ὡς τὰ 1865, ποῦ ἔφυγε. Πέθανε στὴ Ρουμανία. Στὶς μέρες του καθιερώθηκε νὰ δίνουν οἱ μαθητὲς τῆς Ζωσιμαίας, ἅμα ἐγγράφονταν σ' αὐτὴ καὶ σχετικὸ εἰδικὸ ὄρκο. Ὁ ὄρκος αὐτὸς διελάμβανε τὰ ἑξῆς:²⁸

Ὑστερα ἀπὸ τὸ Σακελλαρίου ἔγινε γυμνασιάρχης στὴ Ζωσιμαία ὁ Σπυρ. Μανάρης, διάσημος μαθηματικός, ποῦχε σπουδάσει στὴν Ἰόνιο Ἀκαδημία τῆς Κέρκυρας. Ὑπηρέτησε στὴν θέση αὐτὴ ὡς τὰ 1879. Γιὰ λίγο χρονικὸ διάστημα ὕστερα ἀπ' αὐτὸν γυμνασιάρχευσε σ' αὐτὴ ὁ Παν. Ἀραβαντινὸς καὶ κατόπι ὁ ἀπὸ τὸ Μονοδέντρι τοῦ Ζαγοριοῦ «ἔγκριτος φιλόλογος», κατὰ τὸν Ἰωάν. Χαρισιάδη²⁹, Μιλτιάδης Πανταζῆς. Ὁ Μιλτ. Πανταζῆς ἀρχικὰ εἶχε προσληφθεῖ σὰν βοηθὸς τοῦ Μανάρη κι' ἀργότερα ἔγινε Γυμνασιάρχης. Διετέλεσε τέτοιος ὡς τὰ 1888, ποῦ ἔγινε ὑφηγητὴς στὸ Ἐθνικὸ μας Πανεπιστήμιο στὴν Ἀθήνα. Φεύγοντας ὁ Μ. Πανταζῆς ἀναλαμβάνει τὴ διεύθυνση τῆς Ζωσιμαίας στὰ 1888 ὁ Γεώργ. Σωτηριάδης, ἀλλὰ γιὰ δυὸ μονάχα χρόνια. Κατόπι διωρίστηκε γυμνασιάρχης στὰ 1890 ὁ ἀπὸ τὴ Σάμο ἀρχαιολόγος Δημήτριος Κώστας, ἀλλὰ κι' αὐτὸς ὕστερα ἀπὸ λίγο χρονικὸ διάστημα ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸ Γιαννιώτη σπουδαῖο φιλόλογο Γεώργιο Καλούδη. Στὰ 1892 ὁ Καλούδης ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸν Ἀντ. Τραυλαντιώνη, ἀλλὰ γιὰ ἓνα μόνο χρόνο, γιατί ἡ σχετικὴ ἐφορεία τὸν ἀντικατέστησε μὲ τὸ γυμνασιάρχη Ἀλέξ. Ζαμαρία. Ὑστερα ἀπὸ πέντε ὅμως χρόνια παρέλαβε πάλι τὴ διεύθυνση τῆς Ζωσιμαίας ὁ Γεώργ. Καλούδης «ἀνὴρ εὐρυμαθὴς»³⁰. Ὁ Γ. Καλούδης ἦταν γυμνασιάρχης καὶ μέχρι τὸ 1913 ποῦ ἀπελευθερώθηκαν τὰ Γιάννινα καὶ γιὰ κάμποσα χρόνια ἀργότερα.

Ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας ἡ Ζωσιμαία Σχολὴ στεγάζονταν σ' ἓνα παλιὸ διδακτήριο. Μὲ τὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνα μας ἄρχισε νὰ κτίζεται τὸ νέο διδακτήριο τῆς Ζωσιμαίας, ποῦ εἶναι στὴν ὁδὸ Ζωσιμαδῶν καὶ εἶναι σήμερα γνωστὸ σὰν «Παλὴὰ Ζωσιμαία». Ἡ Ζωσιμαία Σχολὴ στεγάστηκε στὸ νέο τῆς διδακτήριο στὰ 1905. Οἱ Τουρκικὲς ἀρχὲς κυλυσιέργησαν γιὰ ἀρκετὸ χρονικὸ διά-

27) Βλέπε γιὰ τὸν Αἰσωπο ἢ Κρανᾶ, ὅσα ἀναλυτικὰ ἔγραψε ὁ κ. Στέφ. Μπέττης στὸ περιοδικὸ «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», τόμος 9ος (1960).

28) Ὁ ὄρκος παρατίθεται ἐδῶ ὅπως τὸν βρῆκα στὰ παλιὰ μαθητολόγια τῆς Ζωσιμαίας.

29) Βλέπε: Εἰκονογραφημένο Ἡμερολόγιο «Ἡπειρωτικὸς Ἀστὴρ» (1904) ὑπὸ Λεωνίδα Μ. Βασιλειάδη, σελ. 46—60.

30) Ἡ διακοπὴ τῆς Γυμνασιαρχίας τοῦ Καλούδη φαίνεται ἦταν τότε ποῦ αὐτὸς εἶχε πάει στὴ Γερμανία γιὰ πλατύτερες φιλολογικὲς σπουδές.

στημα τῇ χορήγησιν τῆς σχετικῆς ἄδειας γιὰ τὴν ἀνέγερσίν της. Τὸ σχέδιό της εἶναι σὰν τὸ Πανεπιστήμιό μας στὴν Ἀθήνα³¹.

Ὁ γιαιτρός Ἰ. Χαρισιάδης στὴν πετυχημένη μελέτη του ποὺ δημοσίευσε στὰ 1904 στὸ ἡμερολόγιο «Ἡπειρωτικὸς Ἀστὴρ» χαρακτηρίζει τὸ ἔργο τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς μὲ τὰ ἑξῆς λόγια: «...περὶ τῆς πολυετοῦς καὶ καρποφόρου δράσεως τοῦ τηλαυγοῦς τούτου πνευματικοῦ φάρου, τοῦ πολὺ πέραν τῶν ὁρίων τῆς φίλης Ἡπείρου βάλλοντος τὰς εὐεργετικὰς αὐτοῦ ἀκτῖνας...». Στὸ τέλος τῆς μελέτης του αὐτῆς καταχωρίζει καὶ τὸν παρακάτω στατιστικὸν πίνακα τῶν μαθητῶν τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς ἀπὸ τὰ 1881 ὡς τὰ 1903:

ΕΤΟΣ	Σχολαρχεῖον	Γυμνάσιον	Ἐν ὄλῳ	ΕΤΟΣ	Σχολαρχεῖον	Γυμνάσιον	Ἐν ὄλῳ
1881—1882	204	92	296	1893—1894	289	162	458
1882—1883	100	166	266	1894—1895	246	168	414
1883—1884	219	101	320	1895—1896	204	185	389
1884—1885	257	112	369	1896—1897	171	201	372
1885—1886	279	116	395	1897—1898	137	184	321
1886—1887	298	119	417	1898—1899	142	163	305
1887—1888	337	132	479	1899—1900	151	139	290
1888—1889	324	141	465	1900—1901	143	137	280
1889—1890	328	196	524	1901—1902	184	151	335
1890—1891	297	219	516	1902—1903	214	171	385
1891—1892	305	187	492	1903—1904	220	160	380
1892—1893	281	186	467				

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο

ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

1. Σχολή τῶν Φιλανθρωπινῶν ἢ «Σπανοῦ»

Τὸ σχολεῖο αὐτὸ συστήθηκε στὰ 1292, δηλαδὴ πρὶν ἀπὸ τὴν ἄλωση. Λειτουργήσῃ κατὰ τὸ διάστημα τῆς Τουρκοκρατίας στὸ μοναστήρι τοῦ Ἀγίου Νικολάου στὸ νησί τῶν Γιαννίνων. Ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸ Μιχαὴλ τὸ Φιλανθρωπινό. Αὐτὸς θέλησε νὰ μιμηθεῖ τὴ λειτουργία τῶν σχολείων ποὺ ἦταν στὰ μοναστήρια τῆς Εὐρώπης. Ἀρχικὰ ὠνομάστηκε «Φοιτητήριον», ἢ «Φροντιστήριον». Ἀργότερα πῆρε καὶ τὴν ὀνομασία «Σπανοῦ». Κατὰ τὸν κ. Σωτ. Δάκαρη³² «τὸ τελευταῖο αὐτὸ ὄνομα σχετίζεται μὲ κάποια οἰκογένεια Σπανοῦ, πού, φαίνεται, εὐεργέτησε κατὰ τὴν τελευταία περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας τὴ Μονή». Πρῶτος δάσκαλος τῆς Σχολῆς φέρεται ὁ ἰδρυτὴς τῆς Μιχαὴλ ὁ Φιλανθρωπινὸς καὶ κατόπιν ἄλλοι ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν Φιλανθρωπινῶν οἱ ποὺ πολλοί. Σχετικὰ μὲ τὴ Σχολὴ αὐτὴ ὁ κ. Σωτ. Δάκαρης γράφει: «Μὲ τὴν ἰδρυση καὶ τὴν ἰστο-

31) Βλέπε: Κώστα Λαζαρίδης: «Ἡ ἱστορία τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς», ἐφημερίδα τῶν Γιαννίνων «Ἡπειρωτ. Ἀγών» 17, 18, 19, 21, 22, 23 καὶ 24 Νοέμβριον 1958.

32) Σωτὴρη Δάκαρη: «Τὸ νησί τῶν Ἰωαννίνων» (1971) σελ. 19.

ρία του μοναστηριού συνδέεται όμως άμεσα ή μεγάλη Βυζαντινή οικογένεια των Φιλανθρωπινών, της οποίας πολλά μέλη έλαβαν μεγάλα αξιώματα στη διοίκηση του Βυζαντινού κράτους. Κλάδος της οικογενείας αυτής μετοίκησε από την Πόλη στα Γιάννινα με την ίδρυση του Δεσποτάτου της Ήπειρου (1204). Κτήτωρ της Μονής αναφέρεται στην υπέρθυρο έπιγραφή του κυρίως ναού ο Μιχαήλ Φιλανθρωπινός (1292), ιερέυς και οίκονόμος της Αγιοπάτης Μητροπόλεως Ίωαννίνων. Για το Μιχαήλ Φιλανθρωπινό γνωρίζουμε ακόμα, ότι εξέλεγε Μητροπολίτης Ίωαννίνων, αλλά προτού μεταβή στην Κων)πολη, για να λάβη το χάρισμα της αρχιερωσύνης, πέθανε (1342) και θάφτηκε ίσως στο νάρθηκα του ναού κατά βυζαντινή συνήθεια. Στο βόρειο τοίχο του νάρθηκα, σε μια άβαθη κόγχη, εικονίζεται δεξιά ο "Άγιος Νικόλαος, κρατώντας εϊλητάριο, και άριστερά γονυπετείς και δεόμενοι προς τον "Άγιον, για να μεσιτεύση προς τον ύψηλότερο εϊκονιζόμενο σε στάση εύλογούντος, Χριστό, πέντε Φιλανθρωπινοί, ήγούμενοι και διδάσκαλοι της Μονής, ο Μιχαήλ (1342), ο Γεώργιος (1357), ο Μακάριος (1505), ο Νεόφυτος (1532) και ο Ματθαίος (1534)». Κατά το Ματθ. Παρανίκα³³, αυτός ο τελευταίος ήταν Σακελλάριος στη Μητρόπολη των Γιαννίνων.

Ο Κων. Α. Παπαγεωργίου αναφέρει³⁴ για δάσκαλο της Σχολής και τον Ίωάσαφ Φιλανθρωπινόν από το 1542 και ύστερα. Κατά τον ίδιο συγγραφέα ίσως δίδαξε από το 1609 ως το 1615 και ο Μάξιμος ο Πελοποννήσιος. Ο Ματ. Παρανίκας αναγράφει πάλι³⁵ πως κατά το 1642 τη διεύθυνση της Μονής και της Σχολής ανέλαβε ο ιερομόναχος Ίωάννης ο Φιλανθρωπινός που διετέλεσε για πολλά χρόνια έφημέριος στη Βενετία, και ο οποίος πέθανε στα 1660. Και για το τέλος της Σχολής αυτής ο Μ. Παρανίκας γράφει: «Μετά τουτον φαίνεται χάσιμα των όνομάτων των σχολαρχών άγνωστων όντων, τω δέ 1756 φαίνεται ή Σχολή έκπνεύσασα δια την άκμήν βεβαίως των έτέρων έν τη πόλει των Ίωαννίνων δημοσίων εκπαιδευτηρίων». Και ο Ί. Λαμπρίδης³⁶ αναγράφει τη διάρκεια της Σχολής μέχρι το 1756. Δεν είναι λοιπόν το 1758 ή χρονιά που έπαψε να λειτουργεί ή Σχολή, κατά τον Κων. Παπαγεωργίου³⁷.

Όλοι οί συγγραφείς συμφωνούν και σημειώνουν πως από τη Σχολή αυτή έξηλθαν αξιόλογοι άνδρες, όπως ο Πρόκλος μοναχός, Κοινηνός ο μοναχός, ο Μακάριος ο Φιλανθρωπινός, Νεκτάριος ο Άψαρās, ο Θεοφάνης Άψαρās, ο Νήφων Μεταξās, ο Παρθένιος ο Μικρός και πάρα πολλοί άλλοι.

2. Σχολή Στρατηγοπούλου ή Ντήλιου

Παράλληλα με την παραπάνω Σχολή των Φιλανθρωπινών, θεωρείται βέβαιο πως από πολύ νωρίς στα χρόνια της Τουρκοκρατίας λειτούργησε στο νησί των Γιαννίνων και μια άλλη Σχολή πολύ στενά δεμένη με άλλο μοναστήρι του νησιού, του Άγίου Νικολάου, ποῦναι γνωστό αυτό σαν μοναστήρι Στρατηγοπούλου ή Ντήλιου. Και ή δεύτερη αυτή Σχολή έχει το ίδιο όνομα με το μοναστήρι, δηλ. Σχολή Στρατηγοπούλου ή Ντήλιου. Τόσο το μοναστήρι, όσο και ή Σχολή πήραν το όνομά της από κάποιον Στρατηγόπουλο, μέλος της Βυζαντινής οικογένειας των Στρατηγοπουλαίων που έφυγε από την Πόλη και

33) Ματθαίου Παρανίκα: «Σχεδιάσμα» σ. 62.

34) Κων. Α. Παπαγεωργίου: «Η Παιδεία στην Ήπειρο», σ. 55.

35) Ματθ. Παρανίκα: "Όπου και παραπάνω.

36) Ίωάν. Λαμπρίδης: «Περί των έν Ήπειρω Άγαθοεργημάτων» Α' σ. 44.

37) Κων. Α. Παπαγεωργίου: "Όπου και παραπάνω.

ἤρθε στὰ Γιάννινα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἰδρύσεως τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου (1204)³⁸. Πῆρε καὶ τὴν προσωδυμία «Σχολὴ Ντήλιου», γιατί κατὰ τὰ κατοπινὰ ἀπὸ τὴν Ἰδρύσῃ της χρόνια, κάποιος Γιαννιώτης Ἰωάννης Γ. Ντήλιος ἐνίσχυσε ὑλικά τὴ Σχολὴ καὶ διευκόλυνε τὴ λειτουργία της. Δὲν εἶναι μὲ ἀκρίβεια γνωστό, οὔτε πότε ἰδρύθηκε αὐτή³⁹, οὔτε καὶ μέχρι πότε κράτησε ἡ λειτουργία της. Φέρονται γιὰ δάσκαλοι σ' αὐτὴ πολλοὶ μοναχοί. Ἀγνοοῦνται ὅμως τὰ ὀνόματα τῶν πρώτων δασκάλων της. Ἀργότερα γιὰ δάσκαλοὶ της σημειώνονται ὁ Μακάριος Τσεχούλης (1453), ὕστερα δὲ ἀπ' αὐτὸν ὁ Μανασσῆς Πλέσσας⁴⁰ καὶ ἀργότερα ἄλλοι.

3. Ἀβακούμειος Ἱερατικὴ Σχολή

Πέρα ἀπὸ τὶς παραπάνω Σχολές πὺ λειτούργησαν ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας καὶ ἴσως καὶ πρὶν ἀπ' αὐτὴ στὰ μοναστήρια τοῦ νησιοῦ τῶν Γιαννίνων, κατὰ τὸ 1874 ἰδρύθηκε στὸ μοναστήρι τοῦ Σωτῆρα ἀπὸ τὸν τότε Μητροπολίτη τῶν Γιαννίνων Σωφρόνιο Ἱερατικὴ Σχολή. Ἐπειδὴ πρῶτος διευθυντὴς στὴ Σχολή αὐτὴ χρημάτισε ὁ Ἱερομόναχος Ἀβακούμ, πῆρε τὸ ὄνομα «Ἀβακούμειος». Συστήθηκε ἡ Σχολή αὐτὴ τότε μὲ μόνο καὶ ἀποκλειστικὸ σκοπὸ νὰ φοιτοῦν σ' αὐτὴ καὶ νὰ καταρτίζονται παπάδες γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἡπείρου. Ἡ Ἀβακούμειος Σχολή συνέχισε τὴ λειτουργία της καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσή μας ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Καταργήθηκε δὲ στὰ 1930.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Τ Ρ Ι Τ Ο

ΓΕΝΙΚΑ ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Παρ' ὅτι, καθὼς εἶδαμε, τὰ διάφορα σχολεῖα τῶν Γιαννίνων καὶ τοῦ νησιοῦ τους, εἶχαν πάρει κατὰ καιροὺς διάφορα ξεχωριστὰ ὀνόματα, ὅπως τὸ σχολεῖο τῶν Φιλανθρωπινῶν «Φροντιστήριον», ἡ Σχολή τοῦ Ἐπιφανίου «Μικρά», ἡ τοῦ Γκούμα «Μεγάλη», ἡ Μπαλάνειος «Ἀρχιγυμνάσιον», ἡ Ζωσιμαία «Γενικὸν Σχολεῖον» κ.λ.π. μ' ὅλα ταῦτα κατὰ κάποιο γενικὸ κανόνα δυὸ ὀνομασίες ἦταν ἐπικρατέστερες τότε καὶ χρησιμοποιοῦνταν γιὰ τὴ διάκριση τῶν σχολείων στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, ἤτοι: Τὰ κατώτερα πὺ λέγονταν «Κοινά» ἢ «Γραμματοδιδασκαλεῖα» καὶ τὰ ἀνώτερα πὺ εἶχαν τὴ γενικὴ ὀνομασία «Ἑλληνικά». Ἀργότερα χρησιμοποιήθηκε καὶ ἡ λέξη «Γυμνάσιον».

Καθὼς εἶναι αὐτονόητο, ὅπως σ' ὅλα τὰ σχολεῖα, ἔτσι καὶ στὰ τέτοια τῶν Γιαννίνων, δὲν μπορεῖ νὰ γίνεταί λόγος συγκεκριμένα γιὰ ἐφαρμογὴ ὀρισμένων προγραμμάτων, σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα νὰ λειτουργοῦν ὅλα τὰ σχολεῖα ὁμοιόμορφα. Μονάχα ἀργότερα, κατὰ τὸ 1875, ἔγινε κάποια προσπάθεια γιὰ τὸν καταρτισμὸ ἐνιαίων προγραμμάτων λειτουργίας Σχολείων καὶ ἐφαρμογὴ νέων διδακτικῶν μεθόδων στὰ σχολεῖα τῆς Ἡπείρου. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ ἔγινε μὲ τὴν πρωτοβουλία τοῦ Μητροπολίτη τῶν Γιαννίνων. Γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ ὁ Δημήτρης Χασιώτης⁴¹ μᾶς πληροφορεῖ τὰ ἑξῆς: «Κατὰ τὸν Αὐγούστο μῆνα τοῦ

38) Σωτ. Δάκαρη: «Τὸ νησι τῶν Ἰωαννίνων» σελ. 26.

39) Ὁ Ἰωάν. Λαμπρίδης ἀναγράφει ὅτι συστήθηκε στὰ 1206. («Ἡπειρωτικὰ Μελετήματα - Περιγραφή Ἰωαννίνων» σελ. 64).

40) Τρύφ. Εὐαγγελίδης: «Ἡ Παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας» Α' σελ. 165.

41) Δημ. Χασιώτης: «Τομνῆματα καὶ διατριβαὶ περὶ Ἡπείρου» σελ. 41.

1875 συνήλθε τῇ πατρικῇ μερίμνῃ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰωαννίνων Σωφρονίου, ἐν τῇ αὐτόθι Μητροπόλει ἡ Π ρ ώ τ η Σ ύ ν ο δ ο ς τ ῶ ν ἐ ν Ἠ π ε ί ρ ῳ δι δ α σ κ ά λ ω ν, καθ' ἣν μετὰ σπουδαίας συζητήσεως εἰσήχθη γενικῶς ἡ νέα τῆς διδασκαλίας μέθοδος, διηρέθησαν δ' αἱ Σχολαὶ πασῶν τῶν Κοινοτήτων εἰς τρία τμήματα, ἴτοι α) εἰς Προκαταρκτικὴν Δημοτικὴν Σχολήν, β) εἰς Ἑλληνικὴν Δημοτικὴν Σχολήν καὶ γ) εἰς Κεντρικὴν Δημοτικὴν Σχολήν. συνετάχθησαν δὲ τὰ ἀναγκαῖα προγράμματα τῶν μαθημάτων καὶ ὠρίσθησαν τὰ πρὸς ὁμοιόμορφον διδασκαλίαν χρήσιμα βιβλία. Ἰδε περὶ τούτων «Προγράμματα καὶ κατάλογος διδακτικῶν βιβλίων κατὰ τὴν Α' Σύνοδον τῶν ἐν Ἠπεύρῳ διδασκάλων τοῦ ἔτους 1875. Ἐν Κερκύρᾳ. Τυπογραφεῖον Ἀ θ η ν ᾱ Ἀρσενίου Κάου 1875»⁴².

Ὅ,τι εἰπώθηκε παραπάνω γιὰ τὰ προγράμματα, τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ καὶ γιὰ τὴ διδακτικὴ μέθοδο, ἴτοι ὁ κάθε δάσκαλος καὶ τὸ κάθε σχολεῖο ἀκολουθοῦσε τὸ δικό του πρόγραμμα καὶ τὴ δική του μέθοδο διδασκαλίας. Κατὰ συνέπεια οἱ ἀποφάσεις τῆς Α' Συνόδου τῶν ἐν Ἠπεύρῳ διδασκάλων, πρέπει νὰ χαρακτηριστοῦν σὰν σημαντικὴ καινοτομία στὰ ἐκπαιδευτικὰ χρονικὰ τῆς Ἠπεύρου γενικώτερα, ἀλλὰ καὶ εἰδικώτερα τῶν Γιαννίνων.

Στὰ κατώτερα σχολεῖα (κοινὰ) ἀρχικὰ διδάσκονταν στὰ παιδιὰ τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου μετὰ τὴ σειρά τους (α, β, γ, δ, ε, φ, χ, ψ καὶ ω) καὶ μετὰ τὴν ἐκφώνησιν ἄλφα, βῆτα, γάμμα, δέλτα, φῖ, χί, ψῖ καὶ ὠμέγα. Κατόπι ἀνάγκαζαν οἱ δάσκαλοι τοὺς μαθητὲς νὰ ἀποστηθίσουν αὐτὰ μετὰ ἀντίστροφη φορά, ἴτοι: ω, ψ, χ, φ ε, δ, γ, β, α. Πολλὲς φορὲς ἐφαρμόζονταν καὶ τὸ σύστημα τῆς ἐκμάθησιν τῶν γραμμάτων αὐτῶν μετὰ ἐναλλασσόμενην σειράν, δηλ. ἕνα γράμμα ἀπὸ τὴν ἀρχὴν καὶ ἕνα ἀπὸ τὸ τέλος τῆς ἀλφαβήτου, ἴτοι: α - ω (ἄλφα - ὠμέγα), β - ψ (βῆτα - ψῖ), γ - χ (γάμμα - χί), δ - φ (δέλτα - φῖ) κ.ο.κ. Ἀφοῦ μάθαιναν τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου πολὺ καλὰ μετὰ τοὺς παραπάνω τρόπους οἱ μικροὶ μαθητὲς ἔμπαιναν στὰ «πινακίδια». Τὰ «πινακίδια» ἦταν καρτέλλες, στίς ὁποῖες ἦταν γραμμένοι συνειρμοὶ τῶν γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου κατὰ διάφορους τρόπους⁴³. Ἀμα δὲ τελείωναν καλὰ τὴν ἐκμάθησιν τῶν ὅσων γράφονται στὰ πινακίδια, τότε ἄρχιζε ἡ συστηματικὴ ἄσκησις γιὰ τὴν ἀνάγνωσιν. Γιὰ τὴν ἀσκήσιν αὐτὴν ἔχουν γραφεῖ ἀρκετὰ ἀπὸ διάφορους συγγραφεῖς. Ὁ Ἰ. Λαμπρίδης⁴⁴ γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ γράφει τὰ ἑξῆς: «Πρὸ αἰώνων λέγεται ἐκ παραδόσεως, ὅτι οἱ μαθηταὶ διδασκόμενοι τὴν γραφὴν ἔγραφον, ἔχοντες ὑπόδειγμα τοῦ διδασκάλου ἐ π ι τ ι θ η μ ῆ ν καλούμενον, κατ' ἀρχὰς τὸ ἀλφάβητον, εἶτα τὸ «Ἅγιος ὁ Θεὸς» καὶ μετ' αὐτὸ τὸ «Ἀβρὰμ δ' ἐν προχοαῖς κύκλωψ φθογγάζετο μύρμηξ», ἐν ᾧ περιλαμβάνονται ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου. Καὶ ἐπὶ τέλους ἀπὸ τῶν ἀρχῶν περίπου τοῦ ΙΗ' αἰῶνος μετέβαινον εἰς τὴν ἐπισιολογραφίαν γράφοντες ὑποδείγματα τοῦ διδασκάλου πρὸς τὸν πατέρα των τὰ ἑξῆς:

Τιμιώτατέ μοι πάτερ υἱῶν προσκυνῶ καὶ τὴν δεξιάν σου ἀσπάζομαι.

Ἐρωτῶ διὰ τὴν ποθητήν μοι ὑγείαν σου καὶ ἡμεῖς θεῖα χάριτι ὑγειαίνομεν. Σᾶς ξαναπροσκυνῶ καὶ μένω ὁ υἱός σου».

Τὴν ἀνάγνωσιν τὴ διδάσκονταν κατὰ κύριον λόγον ἀπὸ τὴν ὁκτίοχο, τὸ ψαλτήρι καὶ ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ βιβλία.

42) Παρ' ὅλη τὴν προσπάθειά μου δὲν κατόρθωσα νὰ ἴδω αὐτὸ τὸ δημοσίημα.

43) Δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ κανένα τέτοιο «πινακίδιο».

44) Ἰωάν. Λαμπρίδης: «Ζαγοριακὰ» Β' ἔκδ. 1889 Β' σ. 51.

Ὁ Κων. Α. Παπαγεωργίου⁴⁵ γράφει τὰ ἑξῆς: «Νά πῶς ὁ Γ. Σουγδουρῆς γράφει τὴν πρόοδο τοῦ ἀνεψιοῦ του στὴ Χαϊδῶ Γλύκαινα, σὲ διάφορα γράμματα:

«4 Φεβρουαρίου. Τοῦ μαθαίνω ἀράδα τὰ ψηφία.

19 Ἀπριλίου. Τὸ ἔβαλα στὸ ὀκτωήκη.

26 Ἰουλίου 1794. Ἔμαθε κάμποσο τὴ γλῶσσα καὶ διαβάζει στὸ ὀκτωήκη. Λίγο ἀργότερα μπῆκε στὸ «πρὸ αἰώνων».

Ὁ Γεώργ. Χασιώτης⁴⁶ πάλι σημειώνει καὶ αὐτὸς σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα αὐτὸ διαφορετικὸ τρόπο κ.ο.κ. Ἀργότερα, ἴσως κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ 19ου αἰῶνα στὰ σχολεῖα τῶν Γιαννίνων καὶ ὅλης τῆς Ἠπείρου ἐφαρμόστηκε ἡ «ἀλληλοδιδασκτικὴ» μέθοδος. Τὸ μυστικὸ καὶ τὸ πλεονέκτημα ποὺ παρουσίαζε ἡ μέθοδος αὐτὴ ἦταν, γιατί μπορούσε νὰ δοθεῖ βοήθεια στὸ δάσκαλο ἀπὸ τοὺς προχωρημένους μαθητές⁴⁷. Ἀρκετὰ πολὺ διαφωτιστικὰ στοιχεῖα γιὰ σχολεῖο ποὺ λειτουργοῦσε μὲ τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴ μέθοδο μᾶς δίνει ὁ κ. Ἄλ. Μαμμόπουλος⁴⁸. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ποὺ παραθέτει ὁ κ. Μαμμόπουλος εἶναι παρμένα ἀπὸ τὴ Σχολὴ τοῦ διδασκάλου Γκιώκα τῆς Κορυτσᾶς στὰ 1826—1830.

Ἀκόμα θαυμάσια εἰκόνα γιὰ τὸν τρόπο τῆς διδασκτικῆς ἐργασίας στὰ «Κοινὰ» σχολεῖα μᾶς δίνει καὶ ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης μὲ τὸ βιβλίο του: «Διηγήματα τοῦ μικροῦ σχολείου».

Παρ' ὅλο πού, καθὼς εἶπαμε παραπάνω, τότε γενικὰ στὰ σχολεῖα δὲν ἐφαρμόζονταν μὲ αὐστηρὸ τρόπο, οὔτε ἐνιαῖο πρόγραμμα, ἀλλ' οὔτε καὶ ἐνιαῖα καὶ ὁμοιόμορφη μέθοδος διδασκαλίας, μ' ὅλα ταῦτα γιὰ τὰ σχολεῖα τῶν Γιαννίνων, ἰδιαίτερα μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ πῶς αὐτὰ παρουσίαζαν κάποια ἐξαίρεση. Ἡ διδασκτικὴ ἐργασία ποὺ γίνονταν σ' αὐτά, ἰδιαίτερα στὰ «Ἑλληνικά» ἦταν πολὺ μεγάλης σημασίας. Ἡ διδασκτικὴ ἐργασία στὰ σχολεῖα τῶν Γιαννίνων θεωρήθηκε ἀξιοπρόσεκτη ἀπὸ δύο ἀπόψεις: Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, γιατί ἀπὸ μερικοὺς φωτισμένους καὶ προοδευτικοὺς δασκάλους εἰσῆχθηκαν σ' αὐτὰ καὶ διδάσκονταν καινοφανῆ καὶ συγχρονισμένα μαθήματα. Ἀπ' τὴν ἄλλη δέ, γιατί ἡ διδασκαλία τους γίνονταν μὲ σωστὸ σύστημα καὶ ἐξαιρετικὴ μέθοδο. Ὁ Φάνης Μιχαλόπουλος⁴⁹ γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ γράφει: «... ἐνῶ σ' ὅλα τᾶλλα σχολεῖα δὲν ἐδιδάσκοντο παρὰ τὰ κολλυβογράμματα, ἀπεναντίας στὰ Γιάννινα πᾶν ὅ,τι παρεδίδετο, παρεδίδετο μὲ κατεύθυνση καὶ σύστημα... Τὰ νεώτερα καὶ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά, ἡ βάση τῆς τότε ἐκπαιδεύσεως, δὲν ἐδιδάσκοντο, ὅπως ἀλλαχοῦ. Οἱ μαθηταὶ δὲν ἀπεσιθίζον διάφορα χωρία καὶ δὲν ἐρμήνευον τίς λέξεις μᾶλλες ἀκατανόητες λέξεις. Στὰ Γιάννινα ἡ παράδοση τῶν ἑλληνικῶν εἶχε χαρακτῆρα καθαρῶς ἰδεολογικὸ καὶ ἐθνικώτατο. Ἐβάθυναν στὸ νόημα τοῦ συγγραφέως καὶ ἀντλοῦσαν παραδείγματα γιὰ τὸν ἰδιωτικὸ καὶ δημόσιο βίο ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση καὶ τὴ μελέτη τῶν συγγραφέων. Ἡ καθέδρα τῶν καθηγητῶν ἦταν βῆμα ἐθνικοῦ κηρύγματος...». Στὰ σχολεῖα τῶν Γιαννίνων οἱ μαθητὲς «ἐγίνωσκον ἂν ἀνεγίνωσκον». Καὶ τοῦτο, γιατί τὰ βιβλία ποὺ δίνονταν στὰ χέρια τῶν μαθητῶν φρόντιζαν νὰ μὴν εἶναι ἀκατανόητα. Πολὺ ἀξιοσημεῖωτη καινοτομία πρέπει νὰ θε-

45) Κ. Α. Παπαγεωργίου: «Ἡ Παιδεία στὴν Ἠπειρο» σ. 19.

46) Γ. Χ. Χασιώτης: «L' INSTRUCTION PUBLIQUE CHER LES GRECS» σ. 20—21.

47) Κ. Π. Λαζαρίδης: «Ἡ πνευματικὴ λαμπάδα στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας» σελ. 20.

48) Ἄλ. Μαμμοπούλου: «Σχολεῖα καὶ διδάσκαλοι τοῦ ἀλυτρώτου Ἑλληνισμοῦ» σ. 22.

49) Φάνη Μιχαλοπούλου: «Τὰ Γιάννενα καὶ ἡ νεοελληνικὴ ἀναγέννηση» σελ. 14.

ωρηθεῖ γιὰ τὰ σχολεῖα τῶν Γιαννίνων τὸ σύστημα ποὺ ἐφαρμόστηκε στὴ Σχολὴ τοῦ Γκούμα, ὅπου μὲ ἔξοδα τῆς Σχολῆς οἱ μαθητὲς ἔπαιρναν τροφή, φορέματα καὶ βιβλία, καθὼς καὶ γραφικὴ ὕλη. Γιὰ πρώτη φορὰ δὲ στὴ Σχολὴ αὐτὴ ἐφαρμόστηκε κατὰ τὴ διδασκαλία ἢ τεχνολογικὴ μέθοδος, ἢ, ὅπως λέγονταν ἀλλοιῶς αὐτὴ διαφορετικὰ, ἢ «Ψυχαγωγία». Ἡ ἐργασία τῆς ψυχαγωγίας γίνονταν κατὰ τὸν ἀκόλουθο περίπου τρόπο: Οἱ μαθητὲς ἀντέγραφαν σ' ἓνα τετράδιο τὸ κείμενο ἀπὸ κάποιον ἀρχαῖο συγγραφέα μὲ ωραίους στίχους, δηλ. γραμμένους πολὺ καλλιγραφικὰ καὶ πάνω ἀπὸ κάθε λέξη αὐτοῦ τοῦ κειμένου, ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς στίχους ποὺ τοὺς εἶχαν γράψει κάπως ἀραιά, ἔγραφαν μὲ μικρὰ γράμματα πέντε ἢ ἕξ συνώνυμα πρὸς τὴ λέξη ποὺ ἤθελαν νὰ ἐρμηνεύσουν. Ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς ἐργασίας λέγονταν «πολλαπλῇ ψυχαγωγία». Ἐνα τέτοιο παράδειγμα παραθέτει ὁ Κ. Παπαγεωργίου⁵⁰ ποῦ, καθὼς ἀναγράφει, τὸ πῆρα ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς Παιδαγωγικῆς (σελ. 269) τοῦ Δημ. Μωραΐτη. Τὸ παράδειγμα αὐτὸ εἶναι τὸ ἑξῆς:

«Ἀκουσον ὦ παιδί μου τὴν ἰδικήν μου συμβουλήν.

Ἀκροάσθητι ὦ τέκνον μου τὴν ἰδικήν μου παραίνεσιν.

Ἐκτίσθητι ὦ τέκνον μου τὴν ἰδικήν μου ἐρμηνείαν.

Ἀκουσον ὦ παῖ τῆς ἐμῆς συμβουλῆς».

Ἡ ψυχαγωγία ὅμως αὐτὴ θεωρήθηκε κατακριτέα, γιατί, ὅπως γράφει καὶ ὁ Νικόλαος Παπαδόπουλος, ἀντὶ νὰ διδάσκονται οἱ μαθητὲς τὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὰ συνώνυμα, τὸ ἀντίθετο «μάθαιναν νὰ συγχέουν τὰς συνεκδοχὰς αὐτῶν». Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸν ἀντικαταστάθηκε ἡ ψυχαγωγία αὐτὴ (ἢ πολλαπλῇ) μὲ τὴν «ἀπλῇ» ψυχαγωγία, τὴν ὁποία πρῶτος ἐφάρμοσε στὰ σχολεῖα τῶν Γιαννίνων ὁ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης. Τὴν ἀπλῇ ψυχαγωγία τὴν ἔλεγαν καὶ «μονολεκτικὴ», γιατί κάθε λέξη τοῦ ἀρχαίου κειμένου τὴν ἐξηγοῦσαν μὲ μιὰ μόνο λέξη.

Παρατίθεται φωτοτυπημένη μιὰ σελίδα ἀπὸ τετράδιο τοῦ 1744, στὸ ὁποῖο εἶναι γραμμένο ἀραιὰ τὸ ἀρχαῖο κείμενο, χωρὶς νᾶναι αὐτὸ ἐξηγημένο, καὶ μιὰ ἄλλη σελίδα του, στὴν ὁποία τὸ ἀρχαῖο κείμενο εἶναι συμπληρωμένο μὲ τὴ μονολεκτικὴ (ἀπλῇ) ψυχαγωγία.

Αὐτὰ εἶναι σὲ πολὺ γενικὲς γραμμὲς τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς διδακτικῆς ἐργασίας στὰ σχολεῖα τῶν Γιαννίνων καὶ τοῦ νησιοῦ τους κατὰ τὰ παλιὰ ἐκεῖνα χρόνια (17ο, 18ο αἰῶνα).

Σ υ ν ε χ ί ζ ε τ α ι

50) Κώστα Α. Παπαγεωργίου: «Ἡ Παιδεία στὴν Ἡπειρο», σελ. 20.

Φ Ι Λ Ο Λ Ο Γ Ι Α

ΣΠΥΡΟΥ ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Ὁ ἄνθρωπος ἔχει δύο εἰδῶν προβλήματα, ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα τὸν περιβάλλουν καὶ αὐτὰ τὰ ὁποῖα δημιουργεῖ ὁ ἴδιος. Τόσον τὰ πρῶτα ὅσον καὶ τὰ δευτέρα τὸν προϋποθέτουν, διὰ νὰ παρουσιαθοῦν ἢ διὰ νὰ προκύψουν. Εἰς τὰ προβλήματα τῆς πρώτης κατηγορίας ὁ ἄνθρωπος ἀντιτάσσει τὴν τέχνην του, εἰς τὰ προβλήματα τῆς δευτέρας κατηγορίας τὴν ἠθικὴν του. Μίαν νεροποντὴν εἶναι δυνατόν νὰ τὴν ὑποστῇ, ἀλλὰ καὶ νὰ τὴν ἀποφύγῃ. Κατεσκεύασε διὰ τὸν λόγον αὐτὸν τὴν στέγην του καὶ αὔριον θὰ προγραμματίσῃ ἐπιστημονικῶς, πότε καὶ ποῦ χρειάζεται νὰ βρέξῃ.

Ἦδη ὅμως ἀπὸ τῶν προῖστορικῶν χρόνων ἀντελήφθη τὴν βροχόπτωσιν ὡς ἀποτέλεσμα τῆς διαγωγῆς του. Τὴν ἐξήγησεν ὡς ἀνταμοιβὴν ἢ ὡς τιμωρίαν καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐδημιούργησε μίαν προβληματικὴν κατάστασιν, ἢ ὁποῖα τὸν ἔθεσεν ὑπὸ αἴρεσιν εἰς τὴν σχέσιν του πρὸς τὸν κύριον τῆς βροχῆς. Ἐνῶ τὸ πρόβλημα εἶχεν ἀντικειμενικὸν χαρακτῆρα, παρουσίασε μίαν ὑποκειμενικὴν διάστασιν, ἢ ὁποῖα τὸ κατέστησεν ἄλυτον, ἐφ' ὅσον «ὁ πατὴρ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους»¹. Ὁρισμένοι βεβαίως ἔλυσαν κατὰ γόρδιον τρόπον τὰ ζητήματα τῆς σχέσεώς των πρὸς τὸν Θεόν. Σήμερον ὅμως ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη δημιουργεῖ διὰ τῆς προκλήσεως καιρικῶν συνθηκῶν ὄχι μόνον στρατηγικὰ ἐπιτεύγματα μετεωρολογικῆς φύσεως π.χ. εἰς τὸ Βιετνάμ, ἀλλὰ καὶ ἀτυχήματα, ὅπως τὴν πλημμύραν τοῦ παρελθόντος Ἰουνίου εἰς τὴν Ἀμερικὴν μὲ τοὺς 192 νεκροὺς καὶ τὴν ὑλικὴν καταστροφὴν ἐνδὸς περίπου δισεκατομμυρίου δολλαρίων. Ἡ ἐπέμβασις αὐτῇ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς ἀτμοσφαίρας προκαλεῖ διὰ τοῦτο τὸν φόβον, μήπως μεταβληθῇ τὸ παγκόσμιον κλίμα μὲ ἀνυπολογίστους τὴν στιγμὴν αὐτὴν ἐπιπτώσεις διὰ τὴν ζωὴν².

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα εὗρισκονται εἰς τὸ περιβάλλον τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ὁποίων ἡ λύσις ἐξαρτᾶται βασικῶς ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν συνθηκῶν, ὅσα προβλήματα προκύπτουν ἐκ τοῦ τρόπου τῆς σκέψεως καὶ τῆς πράξεως, εἶναι δυνατόν νὰ λυθοῦν, μόνον ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος ἀλλάξῃ διαγωγὴν. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι διὰ τὸν ἄνθρωπον ἡ δυσκολία ἔγκειται εἰς τὸν ἄνθρωπον. Συμβαίνει ἐν τούτοις ἡ ἐποχὴ μας νὰ προσανατολίζῃ ἐκ συστήματος τὴν προσοχὴν εἰς λύσιν τῶν ἀντικειμενικῶν δυσχερειῶν τῆς ζωῆς, νὰ συνδέῃ τὸν ἄνθρωπον πρακτικῶς πρὸς τὴν μέθοδον, ἢ ὁποῖα διευθετεῖ τὴν δυσκολίαν, χωρὶς νὰ τὸν προβληματίζῃ προσωπικῶς. Ὅτι καλύπτεται ὑπὸ τὸν ὅρον «τεχνικὴ», παρουσιάζεται ὡς σύνολον δυνατοτήτων διὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἔργων χωρὶς τὴν συμμετοχὴν τῶν ἐνδιαφερομένων. Ἡ δι-

1) Κατὰ Ματθ. Ε' 45.

2) «DIE ZEIT», 23 Ἰουνίου 1972.

ευθέτησις αὐτὴ δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν φύσιν, ἀλλ' ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὰ ζητήματα τῆς κοινωνικῆς του διαγωγῆς. Διὰ τῶν τεχνικῶν δηλαδὴ λύσεων ὁ ἄνθρωπος τακτοποιεῖται εἰς τὴν ζωὴν, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ, τί τοῦ συμβαίνει. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ παρουσιάζεται διὰ πρώτην φοράν εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ οὐσιαστικῶς θὰ ἐσήμαινε τὸ τέλος τῆς, ἐὰν πράγματι κατέληγεν εἰς τὴν διάστασιν τῆς ἐνεργητικῆς στάσεως εἰς τὸν κόσμον καὶ τῆς συνειδήσεώς της.

Ὅ,τι καλεῖται «ἱστορικὸς» χρόνος, εἶναι ἡ ἐποχὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος ἀνεκάλυψε τὸν ἄνθρωπον. Ἴσως μάλιστα ἡ ἀνακάλυψις αὐτὴ ἀποτελεῖ συγκριτικῶς πρὸς τὸν υπόλοιπον βιολογικὸν κόσμον τὸν ἀνθρώπινον χαρακτηριστῆρα κατ' ἐξοχήν. Τὰ ζῶα προβληματίζονται ὡς πρὸς τὴν τροφήν, τὴν ἀναπαγωγὴν καὶ τοὺς ἐχθρούς των. Ὁ ἄνθρωπος θίως ἐπέτυχεν ὅχι μόνον νὰ ἐπιβληθῇ τῆς φύσεως, ἀλλὰ νὰ δημιουργήσῃ καὶ τὰ γεγονότα τῆς ἱστορίας, ἡ ἀνάπτυξις τῶν ὁποίων ὑπῆρξε μία συνεχὴς δοκιμασία τῆς σχέσεώς του πρὸς τὴν ὑπαρξίν του. Ἐπειδὴ τὴν πνευματικὴν αὐτὴν κρίσιν, ἐκ τῆς ὁποίας προέκυψεν ὁ πολιτισμὸς ὡς σύνολον θεσμῶν καὶ ἰδρυμάτων διὰ τὸν ἔλεγχον τῆς συλλογικῆς πράξεως, προεκάλεσεν ἡ μονιμοποίησις τῆς διαμονῆς πλησίον τοῦ ἀγροῦ, ὥστε νὰ γίνῃ σύγκρισις τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀνασφαλείας τοῦ ἀστέγου βίου πρὸς τὴν ἐργασίαν ὡς ὑποχρέωσιν τῆς γῆς νὰ προσφέρῃ ἀναγκαστικῶς τὴν τροφήν, τὴν ἱστορίαν ἐγκαινιάζει ὁ γεωργικὸς κόσμος.

Ἀπὸ μιᾶς ἄλλης ἀπόψεως ἡ ἐγκατάστασις εἰς τὴν γῆν (ἡ ὁποία ὠδήγησεν εἰς τὴν προσωποποίησιν τοῦ ἀσταθμήτου παράγοντος ἔνεκα τῆς σημασίας τῶν γυναικῶν διὰ τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἀγροῦ καὶ τῶν ἀνδρῶν διὰ τὴν ἄμυναν καὶ τὴν διοίκησιν τῆς κοινότητος) ἐδημιούργησε λόγῳ τῶν καιρικῶν καταστροφῶν καὶ τῶν κρατικῶν ὑποχρεώσεων μίαν σύγκρουσιν πρὸς τὴν τροφὸν ἢ τὸν ἐπιστάτην τῆς ζωῆς, εἰς τρόπον ὥστε τὴν ἱστορίαν νὰ ὀροθετῇ ὁ θεός, ἔναντι τοῦ ὁποίου ὁ ἄνθρωπος ἐθεώρησε τὸν ἑαυτόν του ὑπεύθυνον. Ἐπειδὴ συνήθως ὁ προβληματισμὸς αὐτὸς εἶναι συνακόλουθον τῆς γραμματικῆς ἐκπαιδεύσεως ἐνὸς λαοῦ, ὅπως συνέβη π.χ. εἰς τὴν Βαβυλῶνα, ὅπου ὁ ναδὸς ἐγνωστοποίησε τὴν θεϊαν περιουσίαν ἢ τὴν Παλαιστίνην, ὅπου ὁ Μωϋσῆς ἐδημοσίευσε τὴν θεϊαν θέλησιν, ὁ ἱστορικὸς κόσμος ὀρεθετεῖται διὰ τῶν γραμμῶν.

Ὅπου τὰ ὑπερφυσικὰ πρόσωπα ὑπεχρεώθησαν διὰ τῆς πτώσεως τοῦ βασιλικοῦ καὶ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ καθεστῶτος νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν κοινωνικὸν χῶρον, ἡ γραφὴ ἐξέφρασε τὴν ἀπαίτησιν τῆς ἰσονομίας. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ «περὶ ὅντα ἔπη» τοῦ μύθου συνεδέθη ὡς «πεζὸς» λόγος πρὸς τὰ ποσοτικὰ μεγέθη τοῦ ναυτικοῦ ἐμπορίου εἰς τὴν Ἰωνίαν. Ἐκεῖ ἀντέκρουσε ὡς σύμβολον τῆς ἀμεροληψίας τὴν ὑποκειμενικότητα τῆς προφορικῆς παραδόσεως καὶ μὲ τὴν περιωπὴν αὐτὴν ἀνέλαβε νὰ ρυθμίσῃ τὸν πολιτικὸν βίον. Ἐν συνεχείᾳ παρουσίασε τὸ περιβάλλον τῆς ζωῆς ὡς ἀντικειμενικὸν μέγεθος τῆς τάξεως καὶ οὐσιαστικῶς ἔθεσε τὸν ἄνθρωπον πρὸ τοῦ αἰτήματος νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὴν ὑποδειγματικὴν ἁρμονίαν. Ἐφ' ὅσον ἰσχυσεν ἡ πολιτικὴ νομοτέλεια, ὁ ἐποπτικὸς αὐτὸς παράγων τῆς κοσμιότητος ἐθεωρήθη ἄσχετος τῶν ἀνεξελέγκτων διαθέσεων τῆς θείας σφαίρας καὶ τῶν σκοπιμοτήτων τῆς ἀνθρωπίνης δυνατότητος. «Κόσμον τόνδε, τὸν αὐτὸν ἀπάντων, οὔτε τις θεῶν οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν»¹. Ἐκ παραλλήλου διὰ τοῦτο πρὸς τὴν ἐναρμόνισιν τῶν κοινωνικῶν

1) Ἡράκλειτος (DIELS I B' 30).

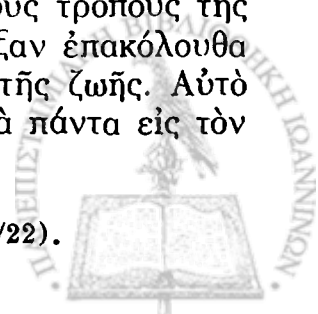

έκδηλώσεων, ὅτι ἔτρεφε καὶ ὑπεβάσταζε τὴν ζωὴν, ἐξέφρασε τὴν ἀπαίτησιν τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ προέβαλεν εἰς τὴν βιολογικὴν τοῦ δραστηριότητα ὡς «φύσις». Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δημοκρατίας ἀπετέλεσεν εἰς τὴν μητροπολιτικὴν Ἑλλάδα τὸ πρότυπον τῆς ζωῆς, ἡ ὁποία διὰ τῆς τέχνης ἔπρεπε νὰ μιμηθῇ τὰ χαρακτηριστικά του φαινόμενα, τὰ ὁποία «ὡς οἶόν τε κάλλιστα ἔχειν, οὕτω πέφυκε»¹. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πληθυντικῆς ἐξουσίας καὶ τὴν ἐμφάνισιν «αὐτοκρατορικῶν» ἀνδρῶν εἰς τὸν Ἑλληνιστικὸν κῶρον ἡ παραδειγματικὴ πραγματικότης ἀνεγνώρισεν ἓνα ὑπερκόσμιον ἔλεγχον, ὁ ὁποῖος κατὰ τοὺς νεωτέρους Εὐρωπαϊκοὺς χρόνους ἀντικατεστάθη διὰ τοῦ ἀντιμυθικοῦ αἰτήματος τῆς φυσικῆς «αἰτιότητος». Εἰς τὴν ἐποχὴν μας τὰ δεδομένα τῆς ἐμπειρίας ἀποβάλλουν τὴν διδακτικὴν τῶν σημασίαν, διὰ νὰ μετασχηματισθοῦν ἀναλόγως τῶν ἐπιστημονικῶν μεθόδων, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐξαφανίζεται ἡ βάσις, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐθεμελίωσεν ὁ ἄνθρωπος μέχρι στιγμῆς τὴν ἐμπειρίαν τοῦ κόσμου.

Ὅντα καὶ γεγονότα πολιτογραφοῦνται σήμερον εἰς τὴν ζωὴν, ἐφ' ὅσον ἐπιτρέπουν τὴν «τεχνικὴν» τροποποίησιν τῆς δομικῆς καὶ τῆς λειτουργικῆς τῶν ἐκφράσεως. Αὐτὴν τὴν φορὰν δὲν προβληματίζεται ἡ σκέψις ἐνώπιον τῆς «φύσεως» νοουμένης ὡς αὐτοδυνάμου ἐγγυήσεως διὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ἦθος, ἀλλ' ἐνώπιον τῆς ἱστορίας, ἡ κατεύθυνσις καὶ τὰ προβλήματα τῆς ὁποίας ἐξαρτῶνται βασικῶς ἐκ τοῦ μετασχηματισμοῦ τῶν φυσικῶν φαινομένων. Δὲν ἀντιμετωπίζει ὡς ἐκ τούτου ὁ ἄνθρωπος ἓνα ἐξωτερικὸν κίνδυνον, ἀλλὰ τὴν σύμφυσίν του πρὸς τὴν ὕλην. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἡ συνείδησις τῆς ἱστορίας δὲν ἀποτελεῖ ἀπλῶς μίαν θεωρητικὴν ἀπασχόλησιν, ἀλλὰ τὴν ἐγρήγοριν τοῦ πνεύματος ἐντὸς τοῦ «τεχνικοῦ» κόσμου. Διὰ τῆς ἀνασυντάξεως τῶν καταστατικῶν στοιχείων τῆς πραγματικότητος τερματίζεται ὅπωςδήποτε ἡ ἐποχὴ τῆς γνώσεως, ἡ ὁποία συνέδεσε τὸν ἄνθρωπον πρὸς ὅτι δὲν ἦτο αὐτὸς ὁ ἴδιος. Τὸ ἰδεῶδες τοῦ πνεύματος ὑπῆρξε μέχρι τώρα νὰ συμπέσῃ πρὸς τὴν ἄρνησίν του, νὰ ὑπερπηδῇ τὸν ἄνθρωπον, διὰ νὰ παρουσιάσῃ τὰ «πράγματα». Εἰς τὴν ἐποχὴν μας ὅμως λήγει ὁ αἰὼν τοῦ κόσμου εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν τοῦ ἐκδήλωσιν καὶ ἀρχίζει ὁ καιρὸς τῆς πνευματικῆς κοσμογονίας. Ὁ ἄνθρωπος δὲν θὰ κερδίῃ ἀπὸ τώρα καὶ εἰς τὸ ἐξῆς τὴν ἐμπειρίαν του μόνον κατ' ἀναφορὰν πρὸς ὅτι ἀντικειμενικῶς τὸν περιβάλλει, ἀλλὰ κυρίως εἰς τὴν σχέσιν του πρὸς τὴν ἰδικὴν του ἀντικειμενικὴν ἔκφρασιν. Ἡ πραγματικὴ γνῶσις θὰ εἶναι δηλαδὴ αὐριον αὐτεπίγνωσις, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει, ὅτι κατ' οὐσίαν ἡ πνευματικὴ σύλληψις τοῦ περιβάλλοντος τῆς ζωῆς θὰ παρουσιάζεται ὡς οἰκοδόμικός τοῦ παράγῳ.

Τὸ γεγονὸς αὐτὸ δὲν θὰ συμβῇ ἐν τούτοις πρώτῃν φορὰν εἰς τὸν κόσμον. Ἀφ' οὗτο ὁ ἄνθρωπος χαρακτηρίζει ἐννοιολογικῶς τὰ πράγματα τῆς φύσεως, τὰ ἐξαναγκάζει νὰ παρουσιάσουν τὴν ὄψιν ἐκείνην, ἡ ὁποία τοῦ ἐπιτρέπει νὰ τὰ ἐλέγχει. Διὰ πρώτην φορὰν ἀπεκάλυψε τὸν ἄνθρωπον ὡς κοσμικὸν παράγοντα ἡ γλῶσσα. Αὐτὴ καθώρισε τὰ γνωρίσματα καὶ τὴν συμπεριφορὰν τῶν ὄντων καὶ ὅπου δὲν συνεμορφώθησαν, ἐνέπνευσε τοὺς τρόπους τῆς δυναμικῆς τῶν δεσμεύσεως. Ἡ ζωγραφικὴ καὶ τὸ βέλος ὑπῆρξαν ἐπακόλουθα τοῦ ὀνόματος, τὸ ὁποῖον συνέλαβε πνευματικῶς τὴν τροφὴν τῆς ζωῆς. Αὐτὸ βεβαίως δὲν σημαίνει, ὅτι λεκτικῶς ἢ τεχνικῶς ὑπετάγησαν τὰ πάντα εἰς τὸν

1) Ἀριστοτέλους: Ἠθικῶν Νικομαχείων Α' 10 (p. 1099 b 21/22).

ἄνθρωπον, ἐρμηνεύει ὅμως τὴν δαιμονοποίησιν τῶν ἀσταθμῆτων (γλωσσικῶς ἀδεσμεύτων) ὄρων ζωῆς. Ὅ,τι ὅμως ἐξουδετερώθη διὰ τῆς ὀνομασίας τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ ἰδιοτήτων (καὶ κατὰ συνέπειαν διὰ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἀοθενῶν τοῦ σημείων), ἔπαυσε νὰ συμπεριφέρεται «χωρὶς λόγον», διὰ νὰ τακτοποιηθῇ ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἀνθρωπίνης ἀρμοδιότητος.

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἡ γλῶσσα ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἀπόδειξις τῆς παρουσίας τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐκτοτε τὰ ὄντα δὲν εἶναι ἀνεξέλεγκτα, ἀλλὰ **Λ Ο Υ Ο Δ Ο Τ Ο Ὑ Ν** διὰ τὸν τρόπον τῆς συμπεριφορᾶς των. Ὅταν διὰ τοῦτο δὲν ὑπακούουν εἰς τὴν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὑποτάσσονται εἰς μίαν κοσμικὴν τῆς ὑπόστασιν, ἡ ὁποία ἐλέγχει τὸν ἀστάθμητον παράγοντα. Τόσον εἰς τὴν πρᾶξιν ὅσον καὶ διὰ τῆς ἀναφορᾶς τῆς εἰς μίαν ἰδανικὴν ἐξουσίαν ἡ γλῶσσα **Ε Τ Α Κ Τ Ο Π Ο Ι ῆ Σ Ε Τ ὸ Ν Κ ὸ Σ Μ Ο Ν**. Συνεφιλίωσε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸ περιβάλλον του καὶ τὸν παρουσίασεν ὡς **Ἀ Ξ Ἰ ὡ Μ Α Τ ῆ Σ Φ Υ Σ Ι Κ ῆ Σ Τ Ἀ Ξ Ε Ω Σ**. Ἐὰν ἀργότερον ἡ ἐπιστήμη διεπίστωσεν ἐσωτερικοὺς δεσμοὺς μεταξὺ τῶν ἐμπειρικῶν φαινομένων καὶ ἦτο εἰς θέσιν νὰ προκαθορίζῃ τὴν ἐξέλιξιν των, συνέχισε τὸν πνευματικὸν αὐτὸν ἐλεγχον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἱστορικῶν τῆς δυνατοτήτων. Σήμερον ὅμως ἀναθεωρεῖ τὴν κοσμικὴν τάξιν, εἰς τρόπον ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴ συνδέεται μόνον πρὸς τὴν δεδομένην, ἀλλ' ἰδίως πρὸς μίαν «τεχνικὴν» πραγματικότητα, ἡ ὁποία τὸν προϋποθέτει, διὰ νὰ ὑπάρξῃ καὶ νὰ λειτουργήσῃ. Ἡ γλῶσσα ἐξακολουθεῖ ἐν τούτοις γενικῶς νὰ βασιίζεται εἰς τὴν πεποίθησιν, ὅτι τὰ ὄντα, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶται ἡ ζωὴ, περιβάλλουν τὸν ἄνθρωπον, ὅπως ἄλλοτε τὰ φυσικὰ γεγονότα. Ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ προβάλλουν τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὰ ἔξω καὶ νὰ συμπεριφέρωνται, ὅπως τὸ ἐπιβάλλει ἐκεῖνος, ἔστω καὶ ἂν δὲν τὸ ἀντιλαμβάνεται ἢ χωρὶς τὴν θέλησίν του, εἶναι μία **ν ἔ α κ α τ Ἀ Σ Τ Α Σ Ι Σ**, ἡ ὁποία εἰς τὸ μέλλον θὰ προσανατολίσῃ τὴν γλῶσσαν **π ρ ὸ ς τ Ἀ ἔ Σ Ω**. Ἀντὶ νὰ ὀρίζῃ τὰ γνωρίσματα τῶν πραγμάτων τοῦ περιβάλλοντος, ὁ αὐριανὸς ἄνθρωπος θὰ ἐρωτήσῃ, διατί παρουσιάζονται, ὅπως τὸν προβληματίζουν. Δὲν θὰ εὕρῃ ὅμως τὴν αἰτίαν ἐντὸς τῶν φαινομένων, τὰ ὁποῖα τὸν ἀπασχολοῦν, ἀλλ' **εἰ ς τ ῆ ν ἱ σ τ ο ρ ι κ ῆ ν σ υ ν θ ῆ κ η ν**, ἡ ὁποία τὰ συγκροτεῖ καὶ **εἰ ς τ ῆ ν ἱ δ ι κ ῆ ν τ ο υ σ υ μ π ε ρ ι φ ο ρ ᾶ ν**, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει τὴν ἔκφρασιν των.

Μέχρις ὅτου συντελεσθῇ ὁ γλωσσικὸς αὐτὸς μεταπροσανατολισμὸς, τὰ ἐμπειρικὰ «δεδομένα» δὲν θὰ ἐλέγχωνται διὰ μέσου τῆς πνευματικῆς των διαστάσεως. Θὰ σχηματίζονται καὶ θὰ ἐνεργοῦν, χωρὶς ὁ λόγος νὰ ἐννοῇ, περὶ τίνος πρόκειται, ἐφ' ὅσον δὲν θὰ ἐλέγχῃ τὸν τρόπον ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ δραματικὸν εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν εἶναι, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν προσδιορίζεται εἰς τὴν ἐποχὴν μας μόνον ὑπὸ τῶν μέσων, τὰ ὁποῖα θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκπληρώσουν τὴν πρόθεσίν του, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ πνευματικοῦ ὅρου τῆς ἐκπληρώσεως αὐτῆς. Ἡ γλῶσσα **ὡ ς π ρ ο σ δ ι ο ρ ι σ μ ὸ ς τ ῆ ς δ ι α γ ω γ ῆ ς τ ῶ ν ὄ ν τ ω ν** ὑποθάλλει τὴν ἐπαναστατικὴν των διάθεσιν ἐναντίον τοῦ ὑποκειμενικοῦ των ἐλέγχου. Ἡ προδοσία βεβαίως αὐτὴ ἀντισταθμίζεται ὑπὸ τοῦ γεγονότος, ὅτι γλωσσικῶς ἐπίσης διεξάγεται ὁ ὑπὲρ ὅλων ἀγὼν τοῦ «ἐξανθρωπισμοῦ» τῆς τεχνικῆς. Ἡ γλῶσσα διὰ τοῦτο παίζει τὸν ρόλον ἐνδὸς «διπλοῦ» κατασκόπου. Ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς ἀνιχνεύει τὴν πρόθεσιν τῶν πραγμάτων καὶ μιᾶς πληροφορεῖ ἀναλόγως, ἀπὸ τῆς ἄλλης ἐξιχνιάζει τὴν ἰδικὴν μας διάθεσιν καὶ εἰδοποιεῖ καταλλήλως τὰ πράγματα, ὥστε νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὰ τρωτά μας σημεῖα. Εἰς τὴν γλῶσσαν λοιπὸν παίζεται αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἡ **μ ο ἶ ρ α τ ο Ὑ Ἀ ν θ ρ ῶ π ο υ**. Ἡ μέθοδος, διὰ τῆς ὁποίας

ὁ ἄνθρωπος ἐδημιούργησε τὴν πνευματικὴν διάστασιν τῆς πραγματικότητος, ἐνισχύει σήμερον τὴν ἐκπραγμάτωσίν του. Ἀντὶ νὰ καθορίζῃ ἐκεῖνος τὴν ἐκδήλωσιν τοῦ κόσμου, ὑποτάσσεται ὁ ἴδιος εἰς τὴν γλωσσικὴν τῆς δικαιοδοσίαν, ἢ ὁποῖα τοῦ ἐπιβάλλει διὰ μέσου τῆς θελήσεώς του τὴν «τεχνικὴν» τῆς σκοπιμότητα. Ἐὰν διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὁ ἄνθρωπος θὰ ἤθελε νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐπιτακτικὴν του θέσιν εἰς τὸν κόσμον, θὰ ἔπρεπε νὰ ἐννοήσῃ, πῶς σχετίζεται πρὸς τὰ γεγονότα τῆς «τεχνικῆς». Πρὸ παντὸς ἄλλου ὀφείλει δηλαδὴ νὰ περαιορίσῃ πνευματικῶς τὴν ὑπαρξίν του εἰς τὴν δυναμικὴν τῆς συνάρτησιν πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν τῆς προβολήν.

Ἀφ' οὗτου ἐφιλοξένησε τὸν ἀνθρώπινον χαρακτῆρα τῶν ὄντων, ἡ γλῶσσα ἔγινε «τὸ σπῆτι τοῦ εἶναι»¹. Ἐντὸς τοῦ κοσμολογικοῦ αὐτοῦ οἰκοδομήματος ὁ ἀρχιτέκτων οὐσιαστικῶς ἀπεκλείσθη ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς πραγματικότητος, οὕτως ὥστε νὰ εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῇ ὅτι «τὰ γλωσσικά μου ὄρια σημαίνουν τὰ ὄρια τοῦ κόσμου μου»². Ἡ πνευματικὴ σύλληψις τοῦ περιβάλλοντος ἔχει ὡς ἐκ τούτου ἀ ν θ ρ ω π ο γ ο ν ι κ ὸ ν χαρακτῆρα. Εἰς τὴν ἐσχάτην φάσιν τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς λέγεται, ὅτι «τὸ διαρκὲς μέλημα τοῦ φιλοσοφεῖν εἶναι νὰ γίνῃς πραγματικὸς ἄνθρωπος διὰ τῆς συνειδητοποιήσεως τοῦ εἶναι»³. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι κατ' οὐσίαν ἡ γλῶσσα δὲν ἀποδίδει ἀπλῶς, ἀλλὰ νοηματοδοτεῖ τὴν φύσιν· δὲν ἔχει ἡμπρεσσιονιστικόν, ἀλλ' ἐξπρεσσιονιστικὸν χαρακτῆρα· δὲν δεσμεύεται ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων, ἀλλ' ἐγκαινιάζει τὸν ἰδεαλισμὸν εἰς τὸν κόσμον. Ἐὰν ἡ γλῶσσα ἦτο ἡχητικὴ ἀπομίμησις τῶν πραγμάτων, δὲν θὰ ἔπαιζεν εἰς τὴν ζωὴν «σημαντικόν» ρόλον· δὲν θὰ ἐχαρακτήριζεν, ἀλλὰ θὰ ἐπανελάμβανε τὰ φαινόμενα. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν τὰ διπλασιάζει, ἀλλὰ τὰ ἐξηγεῖ, δὲν συνεχίζει ἐπὶ ἄλλου ἐπιπέδου τὸν συριφυρισμὸν τῆς αἰσθήσεως καὶ τοῦ ἀντικειμένου, ἀλλὰ τὸν διακόπτει. Τὸ ἔργον τῆς συνίσταται εἰς αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν διακοπήν· εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς πραγματικότητος καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὸ ν ἐ ξ α ν θ ρ ω π ι σ μ ὸ ν τ ο υ: «Ἡ γλῶσσα ἐπομένως ἀρχίζει, ὅπου σταματᾷ ἡ ἄμεσος σχέσις πρὸς τὴν ἐντύπωσιν καὶ τὸ πάθος τῶν αἰσθήσεων. Ὁ ἦχος δὲν εἶναι γλωσσικὸς ἦχος, ἐφ' ὅσον ἀποδίδεται ὡς καθαρὰ ἐπανάληψις — ἐφ' ὅσον τοῦ λείπει ταυτοχρόνως πρὸς τὴν θέλησιν τῆς νοηματοδοτήσεως καὶ τὸ ἰδιαίτερον στοιχεῖον τοῦ νοήματος. Ὁ σκοπὸς τῆς ἐπαναλήψεως εὐρίσκεται εἰς τὴν ταυτότητα — ὁ σκοπὸς τῆς γλωσσικῆς σχέσεως εἰς τὴν διαφοράν»⁴.

Ὑπὸ τοὺς ὅρους αὐτοὺς ἡ γλῶσσα ἐδημιούργησε τὴν πρώτην αὐτοσυναίσθησιν τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀ ν θ ρ ῶ π ο υ. Ἐφ' ὅσον ἡ ἔκφρασις δὲν ἐξαρτᾶται εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς ἐκ τοῦ πράγματος, τὸ ὁποῖον προσδιορίζει — ἐφ' ὅσον δὲν καθορίζει τὸ πρᾶγμα τὴν ἔκφρασιν, ἀλλ' ἡ ἔκφρασις τὸ πρᾶγμα — ὁ ἄνθρωπος «ἀντιλαμβάνεται», τί συμβαίνει, ἐννοεῖ δηλαδὴ προηγουμένως αὐτὸς ὁ ἴδιος τὸ γεγονὸς καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς διαχωρίζει τὴν θέσιν του ἀ π έ ν α ν τ ί τ ο υ: «Νὰ ἐκφράζεσαι, σημαίνει διὰ τὸ ὑποκείμενον, τὸ ὁ-

1) M. Heidegger: Über den Humanismus, Frankfurt a. M. 1947, σ. 5. Unterwegs zur Sprache, Pfullingen 1950, σ. 267.

2) L. Wittgenstein: Tractatus logico-philosophicus, London 1963, σ. 114.

3) K. Jaspers: Der philosophische Glaube, Zürich 1948, σ. 144.

4) E. Cassirer: Philosophie der symbolischen Formen, I. Die Sprache, Berlin 1923, σ. 135/36.

ποῖον ὁμιλεῖ, νὰ συνειδητοποιῇ· δὲν ἐκφράζει μόνον διὰ τοὺς ἄλλους, ἐκφράζει διὰ τὸν ἑαυτὸν του, ὅ,τι βλέπει»¹. Ὡς κοινοποιήσις βεβαίως ἡ ἔκφρασις αὐτὴ ἀποτελεῖ μεταγενεστέραν γλωσσικὴν λειτουργίαν, κατάληξις τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ἡ γραφή. Ἀκόμη ὅμως καὶ ὡς ἀνακοίνωσις ἡ γλῶσσα δὲν περιωρίσθη ἀπλῶς εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ὑπεχρέωσε (καὶ ὅπου διατηρεῖ τὴν αὐθεντικότητά της ἀναγκάζει) τὸν ἄνθρωπον νὰ διαλεχθῇ προηγουμένως μὲ τὸν ἑαυτὸν του καὶ νὰ παραδώσῃ, ὅ,τι συνέλαβε μόνος του, εἰς τοὺς ἄλλους. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ δὲν ὑπῆρξεν ἐν τούτοις συνεπὴς καὶ ἀντὶ νὰ παρουσιάσῃ, παρεποίησεν ἐπανειλημμένως τὴν πραγματικότητα. Ἰδίως ὁ προφορικὸς λόγος ἐκράτησε τὸν ἀκροατὴν του ὑπὸ τὸ κράτος ἀνυποστάτων παραστάσεων, διὰ νὰ ἐξυψηρετήσῃ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἰδιωτικὸς σκοποὺς ἐναντίον τοῦ κοινοῦ συμφέροντος. Ὁ ψεύτης ὅμως δὲν ταυτίζεται πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν πλασματικῶν του λόγων, ἀλλ' ἀντιθέτως διαστέλλει ἐν πλήρει συνειδήσει τὴν στάσιν του ἀπέναντί των ὡς αὐτουργὸς ἐνὸς προσο-δοφόρου «παραλογισμοῦ».

Εἰς τὴν γραφὴν τὰ πράγματα ὑπῆρξαν συνεπέστερα, διότι τὸ συναίσθημα ἔπαιξε μικρότερον ρόλον καὶ ὁ χρόνος παρενέβαλε μίαν ἀπόστασιν, ἡ ὁποία ἐπέτρεπε τὴν κριτικὴν τῶν ἀντιμετώπισιν. Ὅπου διὰ τοῦτο ἀπετολμήθη ἐγγράφως ἡ ψευδὴς εἴδησις, ἐξέθεσε τὸν δράστην — *scripta manent* — εἰς τὸν κίνδυνον τῆς διαπομπεύσεως ἐπὶ τῇ βάσει ἀναμφισβητήτων ἀποδείξεων. Ἐὰν ὁ προφορικὸς λόγος εἰς τὴν πραγματικὴν του λειτουργίαν προϋποθέτῃ μίαν διαλεκτικὴν σχέσιν τοῦ ὑποκειμένου πρὸς ὅ,τι ἐκφράζει καὶ πρὸς ἐκείνους, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπευθύνεται, ἡ γραφὴ παρουσιάζεται ὡς ἐν-δίαθετος διάλογος — εἶναι γὰρ «εἰς ἑαυτὸν» τοῦ λόγου: «Νὰ ὁμιλῇ κανεὶς, σημαίνει πάντοτε νὰ ὁμιλῇ εἰς τοὺς ἄλλους, δηλαδή νὰ διδάσκῃ, ἐνῶ νὰ γράφῃ, σημαίνει νὰ ὁμιλῇ προηγουμένως εἰς τὸν ἑαυτὸν του. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ προφορικὸς λόγος παρουσιάζεται εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν ὡς πρᾶ-ξις, ἐνῶ ἡ γραφὴ μᾶς ἀναδιπλώνει μέσα μας καὶ ὑποχρεώνει τοὺς ἄλλους νὰ μᾶς μιμηθοῦν»².

Προτοῦ ὅμως ἡ γλῶσσα ἐκφράσις «ἐγγράφως» τὴν διαλεκτικὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἀντιληπτικὴν του ἰκανότητα, ἐδήλωσε τὴν ὑποκειμε-νικήν του διάθεσιν ἀπέναντι τῶν ἐξωτερικῶν φαινομένων, οὕτως ὥστε νὰ χαρακτηρίσῃ περισσότερο ἐκείνον, ὁ ὁποῖος ἔλεγε καὶ ὀλιγώτερον, ὅ,τι ἐλέγετο: «Ἡ ἀληθινὴ σημασία ἐνὸς ὅρου εὐρίσκεται, ὅταν παρατηρῇ κανεὶς, πῶς τὸν μεταχειρίζεται ὁ ἄνθρωπος, ὅχι τί ἐκφράζει μέσῳ ἐκείνου»³. Ἀνθρωποι μᾶς ὠρισμένης νοοτροπίας ἐξέφρασαν βεβαίως τὰ πράγματα κατὰ παρόμοιον τρόπον, διὰ τὸν λόγον ὅμως αὐτὸν συνεκρούθησαν πρὸς ὅσους τὰ πα-ρετήρησαν ὑπὸ ἄλλο πνεῦμα: «Βάρβαρος» ὑπῆρξεν ὁ ἄναρθρος, αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἐπαναλαμβάνει τὴν συλλαβὴν «μπάρ». Μεταξὺ τῶν διαφόρων γλωσσῶν δὲν ἐπικρατεῖ ὅμως ἀπλῶς ἀνομοιότης «περιβλημάτων καὶ σημείων, ἀλλὰ μία διαφορὰ κοσμοθεριῶν»⁴. Τελικῶς διὰ τοῦτο ἔγινε σαφές, ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ ἀνικάνων νὰ ὁμιλήσουν, ἀλλὰ περὶ ἁλλοδόξων καὶ κατὰ τοῦτο ἐπικινδύ-

1) M. Merleau-Ponty: Sur la philosophie du langage («Problèmes actuels de la Phénoménologie, ἔκδ. H. L. van Breda, Paris 1952, σ. 99).

2) L. Lavelle: La parole et l'écriture, Paris MCMLIX σ. 181.

3) S. I. Hayakawa: Symbol, Status and Personality, New York 1963, σ. 4.

4) W. von Humboldt: Über das vergleichende Sprachstudium — (Schriften zur Sprachphilosophie, ἔκδ. A. Flitner—C. Giel, Stuttgart 1963, σ. 20).

νων ανθρώπων, ή νοοτροπία τῶν ὁποίων ὑπέσκαπτε τὴν συλλογικὴν στάσιν εἰς τὴν ζωὴν. Ὁ φόβος αὐτὸς δὲν χαρακτηρίζει μόνον τοὺς πρωτογόνους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ πανεπιστημίου, ὅπως ἐξομολογεῖται ὁ φοιτητὴς Bernd Gudter ἀπὸ τὸ Βερολῖνον: «Εἴμαστε μιὰ ὁμάδα· δὲν γνωρίζομαστε μεταξὺ μας, ἀλλ' ἀπ' τὴ γλῶσσα μας καὶ γνωρίζουμε τοὺς ἄλλους ἀπ' τὴ γλῶσσα τους. Ὅποιος παίρνει μέρος στὸ γλωσσικὸ μας παιχνίδι, παίρνει μέρος στὸ παιχνίδι τῆς ζωῆς μας. Ἡ γλῶσσα μᾶς δίνει πιστοποιητικὸ. Συμβαίνει καιρὶὰ φορὰ μερικοὶ νὰ «ξεπέφτουν». Τὸ ἀκοῦμε· ἡ γλῶσσα τους ἔγινε διαφορετικὴ· ὑπέκυψαν στὴν πίεση τῆς ἀστικῆς κοινωνίας. Μᾶς «κριτικάρουν», ξεφεύγουν ἀπ' τὴν κοινὴ μας βάση· ὑποστηρίζουν παρ' ὅλ' αὐτὰ πὺς θέλουν τὸν σοσιαλισμὸ. Εἶναι ὑποκριτές· εἶναι ρεβιζιονιστές· εἶναι μεταρρυθμιστές· εἶναι «δεξιό»¹. Ἡ ἀντίθεσις αὐτὴ δὲν εἶναι θεωρητικὸν πρόβλημα, ἀλλ' ἐπανειλημμένως ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἀκόμη σκοτώνονται ἄνθρωποι «γὰ ἓνα γλωσσικὸ θέμα», ὅπως ἀνεγράφη πρὸ μηνῶν εἰς τὸν ἡμερήσιον τύπον: «Βίαιαι συγκρούσεις ἐσημειώθησαν εἰς τὸ Καραῖσι μεταξὺ δύο ἀλληλομαχομένων φυλῶν, τῶν Οὐντοῦ καὶ τῶν Σίντι... Αἱ πρῶται πληροφορίαι ἀναφέρουν, ὅτι τοὐλάχιστον 54 ἄτομα ἐφονεύθησαν καὶ πολλὰ περισσότερα ἐτραυματίσθησαν... Αἱ ταραχαὶ ἤρχισαν μετὰ τὴν δημοσίευσιν νόμου, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ διάλεκτος τῶν Σίντι ἀναγνωρίζεται ὡς ἡ μόνη ἐπίσημος γλῶσσα εἰς τὴν ἐπαρχίαν Σίντι, πρῶγμα ποὺ προέκάλεσε τὴν ὀργὴν τῶν Οὐντοῦ, οἱ ὁποῖοι διεκδικοῦν γλωσσικὴν ἰσότητα»².

Ἐν τούτοις ἡ γλῶσσα δὲν ἐχώρισεν, ἀλλὰ βασικῶς σ υ ν έ δ ε σ ε τοὺς ἀνθρώπους μεταξὺ των. Ἐφ' ὅσον εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ παραστήσῃ τὰ πράγματα, χωρὶς νὰ εἶναι παρόντια, μετεβίβασε τὴν ἐμπειρίαν τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου εἰς τὸν ἄλλον. Ἐφ' ὅσον ἐδήλωσε τὴν κοινὴν ἀντίληψιν τοῦ κόσμου, ἀπέδειξε τὴν συγγένειαν τῶν ἀνθρώπων. Ἐφ' ὅσον ὁ θεὸς ὠμίλησε μίαν ὠρισμένην διάλεκτον, ἡ γλῶσσα του ἔγινε κανονισμὸς ζωῆς, προϋπόθεσις τῆς εὐλαβείας καὶ δεσμὸς τῶν πιστευόντων. Ἡ ζωὴ βεβαίως μετεκινεῖτο καὶ μετέβαλλε τὴν ἔκφρασίν της. Ἡ παλαιὰ γλῶσσα συνεκράτησε διὰ τοῦτο τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ πνεῦμα τῆς παραδόσεως. Ὅσον μεγαλυτέρα ἦτο ἡ ἀπόστασις τῶν προγόνων, τόσον περισσότερον ἐξεθειάζετο ἡ πνευματικὴ των παρακαταθήκη, ὥστε οἱ Αἰγύπτιοι π.χ. νὰ θεωρήσουν τὰ ἱερογλυφικὰ ὡς «γλῶσσαν τῶν θεῶν»³.

Ἐφ' ὅσον ὑπεχρέωσε τὸν θεῖον κόσμον νὰ παγιώσῃ διὰ τῆς γραφῆς τὴν θέλησίν του, ἡ γλῶσσα ἐτάχθη ἐναντίον τοῦ χρόνου. Ἀπέρριψε τὴν ἀλλαγὴν ἐκ τοῦ τοιμέως τῆς εὐσεβείας καὶ παρουσίασεν ὡς ἀρετὴν τὴν συμφωνίαν πρὸς ὅ,τι δὲν μεταβάλλεται, πρὸς τὸ «ἀεὶ ὄν», τὴν «αἰωνιότητα». Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ γραπτὸς λόγος ἐδημιούργησεν ἓνα κόσμον «ἀεὶ κατὰ ταῦτα ὡσαύτως»¹, ἡ πίστις εἰς τὸν ὁποῖον ἀπεδοκίμασε τὴν πραγματικότητα — ἐπειδὴ ἀλλάσσει μορφήν — ὡς ἀναξίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐὰν ἡ Πλατωνικὴ φιλοσοφία ἐμφανίζεται ὡς «μεταφυσικὴ τῆς γραφῆς»² γενικῶς, ὁ Χριστιανισμὸς παρουσιάζεται ὡς θρησκεία δύο συγκεκριμένων κειμένων. Περὶ τὸ τέλος τοῦ 12ου αἰῶνος — εἰς μίαν ἐποχὴν

1) «DIE ZEIT», 26 Μαΐου, 1972.

2) «Ἀκρόπολις», 12 Ἰουλίου 1972.

3) D. Diringer: The Alphabet, London, 1967, σ. 58.

4) Πλάτωνος: Φαίδωνος 79 d.

5) A. Varagnac: Vers une autre Europe («L'homme avant l'écriture», ἔκδ. A. Varagnac, Paris 1959, σ. 414.

ἀποφασιστικῶν διὰ τὸ Εὐρωπαϊκὸν πνεῦμα μεταβολῶν εἰς τὸν τρόπον ζωῆς, ἡ ὁποία διωχέτευσε γλωσσικῶς τὴν ἔντασίν της εἰς τὸ ἐπίθετον «novus»¹ — ὁ ἀββᾶς Ἰωακεῖμ de Floris θὰ κηρύξῃ τὸ τέλος τῆς βασιλείας «τοῦ Πατρός», εἰς τὴν ὁποῖαν ἀντιστοιχεῖ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη καὶ τῆς ἐξουσίας «τοῦ Υἱοῦ», εἰς τὴν ὁποῖαν ἀντιστοιχεῖ ἡ Καινὴ Διαθήκη, διὰ τὰ προαναγγεῖλη τὴν ἐπικράτησιν «τοῦ Πνεύματος», τὸ ὁποῖον δὲν χρειάζεται γραπτὴν μαρτυρίαν. Τὰ πράγματα δὲν θὰ συμβαίνουν ἔκτοτε carnaliter ἢ literaliter, ἀλλὰ spiritualiter². Ἡ ἀπόρριψις τῆς ἐγγράφου ἐγγυήσεως διὰ τὴν ζωὴν χαρακτηρίζει τοὺς μεταβατικoὺς καιροὺς τῆς ἱστορίας, ὁπότε τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ τεθῇ ἐξ ἀρχῆς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐξαναγκάζει τὸν λόγον νὰ ταπεινωθῇ καὶ νὰ ἐρωτήσῃ, τί ἀκριβῶς συντελεῖται εἰς τὸν κόσμον καὶ ἰδίως πῶς συμβαίνει, ὥστε νὰ χαρακτηρίσῃ τὰ πράγματα, χωρὶς νὰ ἐλέγχῃ τὴν συμπεριφορὰν των. Πρὸ παντὸς ἄλλου διὰ τοῦτο ἀπαιτεῖται τὴν ἐποχὴν αὐτὴν μία νέα πνευματικὴ κάλυψις τῆς πραγματικότητος, ὥστε νὰ γνωρίζῃ ὁ ἄνθρωπος, τί σημαίνουν καὶ πῶς ἀντιμετωπίζονται τὰ φαινόμενα, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶται ἡ ζωὴ του.

Τὸ κύριον μέλημα τοῦ λόγου τῶν ἐπαναστατικῶν περιόδων τοῦ πνεύματος εἶναι ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῶν ἱστορικῶν του δεσμεύσεων. Τόσον τὸ παρελθόν, ὅσον καὶ τὸ παρὸν δημιουργοῦν τότε καταστάσεις, τῶν ὁποίων ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀποτελεῖ τὸν ἐνεργητικὸν παράγοντα, ἀλλὰ τὴν πρώτην ὕλην. Ἐπιβιώσεις μιᾶς ἐμπειρίας, ἡ ὁποία ἔπαυσε νὰ στηρίζεται εἰς τὰ δεδομένα τῆς ζωῆς καὶ ἀπαιτήσεις κοινωνικοῦ χαρακτήρος, τῶν ὁποίων δὲν διαφαίνεται ὁ στόχος, καθορίζουν τότε τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἀνθρώπου, χωρὶς ἐκεῖνος νὰ τὸ ὑποπτεύῃ καὶ νὰ εἶναι κατ' ἀκολουθίαν κύριος τῆς ὑπάρξεώς του. Βασικῶς ἡ κατάστασις αὐτὴ ἐχαρακτήρισε τὴν ζωὴν, προτοῦ ἡ γλῶσσα περιορίσῃ τὰ ὄντα πνευματικῶς, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ὀνομασία των νὰ εἶναι ὑπόδειξις διὰ τὴν πρακτικὴν των ἀντιμετώπισιν. Ὡς ἡχητικὸς ὅμως συμβολισμὸς τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ περιβάλλοντος ὁ λόγος ἐδημιούργησε μίαν νέαν πραγματικότητα, ἡ ὁποία δὲν ὑπῆρχεν ἐκτός, ἀλλ' ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ἐκτοτε ὁ κόσμος τῶν ὁρατῶν πραγμάτων ἀπετέλεσε μίαν περιοχὴν μόνον τοῦ γλωσσικοῦ κόσμου. Τὸ γεγονός αὐτὸ εἶναι δύσκολον νὰ ὑπερεκτιμηθῇ, διότι προεκάλεσεν ἐνδιαφέροντα, ἡ ἀνάπτυξις τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν ὁ πνευματικὸς βίος. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι πλέον ἐξάρτημα τοῦ σύμπαντος, ἀλλὰ σύμπαν ὁ ἴδιος δὲν ὑποτάσσεται εἰς τὰ πράγματα, ἀλλὰ τὰ χρησιμοποιεῖ, ὅπως νομίζει, ὅτι τὸν ἐξυπηρετοῦν. Ἡ «τεχνικὴ» ἀπεκορύφωσε τὴν μετάθεσιν αὐτὴν τοῦ ἐπιτακτικοῦ παράγοντος ἐκ τοῦ περιβάλλοντος εἰς τὴν γλῶσσαν, ἡ ὁποία περιέβαλε τὸ περιβάλλον, διὰ τὰ τοῦ ὁρίου, πῶς ἔπρεπε νὰ φέρεται. Τὸ ἡχητικὸν παράσημα τῶν ἐμπειρικῶν φαινομένων ἐπαγίωσε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὴν κοσμικὴν διαγωγὴν. Αὐτὸ συνέβη πιθανῶς τὴν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἡ φυσικὴ δύναμις τοῦ ἀνθρώπου ἐδοκίμασε τὰ ὅριά της, ὥστε νὰ χρειασθῇ ἐκτὸς τῆς μυϊκῆς ἰκανότητος ἄλλος τρόπος ἀγῶνος διὰ τὴν ἐπιβίωσιν. Τὸ ἐναρκτήριον διὰ τοῦτο γεγονός τοῦ πνεύματος δὲν ἐξυπηρετήσεν ἀρχικῶς τὴν συνεννόησιν, ἀλλ' ἐπέβαλε τὴν πρόθεσιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν κόσμον χωρὶς τὴν μεσολάβησιν τοῦ σώματος. Προϋπόθεσίς του ὑπῆρξε διὰ τοῦτο ἡ πίστις, ὅτι αὐτὰ τὰ ὁποῖα ὑποπίπτουν εἰς τὴν ἀντίληψιν, ἔχουν «ψυχὴν», εἶναι

1) M.—D. Chenu: *L'éveil de la conscience dans la civilisation médiévale*, Montreal—Paris 1969, σ. 15.

2) In *Ieremiam prophetam*, Coloniae MDLXXVII, πρόλογος, σ. 387. Πρβλ. E. Benz: *Eccelesia spiritualis*, Stuttgart 1934, σ. 15.

δηλαδή προικισμένα με θέλησιν. Ἐὰν δὲν ἴσχυεν ἡ ἀνιμιστικὴ αὐτὴ βεβαιότης, ὁ ἄνθρωπος δὲν θὰ διέτασσε τὰ πράγματα νὰ συμπεριφερθοῦν, ὅπως ἀρμόζει ταυτοχρόνως εἰς ἐκεῖνον καὶ εἰς τὴν φύσιν των.

Εἰς τὴν μαγικὴν τῆς ἀφετηρίαν ἡ γλῶσσα διὰ τὸν λόγον αὐτὸν δὲν ἐκφράζει ἀπλῶς μίαν ἀπαίτησιν, ἀλλὰ τὴν ἐφαρμόζει ἐπὶ τῆς πραγματικότητος. Συνδυάζει τὴν ὑποκειμενικὴν καὶ τὴν φυσικὴν ἀνάγκην καὶ παρουσιάζεται ὡς πρώτη σύνθεσις τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὕλης. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ὅμως αὐτῆς εἶναι καὶ ἡ πρώτη τεχνικὴ δραστηριότης ἐπὶ τῆς γῆς, ὁ ἀρχικὸς ἐξαναγκασμὸς τῆς φύσεως νὰ ἐκπληρώσῃ σκοπούς, τοὺς ὁποίους δὲν ἔθεσεν. Ὅχι μόνον δὲν ἔχουν ἔκτοτε τὰ δεδομένα τῆς ἐμπειρίας τὴν δυνατότητα νὰ εἶναι ἀκαταλόγιστα, ἀλλ' ὀφείλουν νὰ ἐφαρμόσουν τὸ σχέδιον τοῦ ἀνθρώπου: νὰ ὑπηρετοῦν τὸν ἄνθρωπον ἐντὸς πνευματικῶν ἔργων, διὰ τῶν ὁποίων ἐλέγχεται ἡ δύναμις των. Ὅ,τι λέγεται «τεχνικὴ», ἐγεννήθη οὐσιαστικῶς τὴν στιγμὴν τῆς γλωσσικῆς πολιτογραφίσεως τῶν φυσικῶν ὄντων εἰς τὸ κράτος τοῦ πνεύματος. Ἐὰν εἰς τὴν ἐποχὴν μας ὁ ἄνθρωπος κατασκευάζῃ ἀντὶ λέξεων μηχανήματα, δὲν ὑπερενίκησε τὴν γλωσσικὴν του καταγωγὴν. ἀλλὰ τὴν ἀπεκορύφωσε. Ἐὰν διὰ τοῦτο ἡ γλῶσσα δὲν ἀποκτήσῃ ὡς ἐννοιολογικὴ δυνατότης μουσιακὸν χαρακτῆρα, ὀφείλει νὰ μεταβάλλῃ προοπτικὴν. Εἰς τὴν δεδομένην μορφήν του ὁ κόσμος ἔχει κατακτηθῇ· εἰς τὴν ἱστορικὴν του κατεύθυνσιν εἶναι ἀκόμη ἀδέσποτος.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΑΡΣΕΝΗ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ

ΔΥΟ ΜΠΑΛΛΑΝΤΕΣ

Μὲ κάποιο δισταγμὸ, ποὺ πηγάζει ἀπὸ ἓνα συναίσθημα ἐνοχῆς, προσφέρω σὲ ἀπόδοση, αὐτὰ τὰ δύο ποιητικὰ κείμενα. Δὲν εἶναι βέβαια ποιήματα σταθερῆς μορφῆς, ἐκείνης τῆς μορφῆς ποὺ τόσο ἀγάπησε ὁ Φρανσουὰ Βιλλόν. Εἶναι ὅμως πάντα ποιήματα, μὲ ρυθμὸ, στροφές, ὁμοιοκαταληξίες, πράγματα στὴν ἐποχὴ μας ἀπαράδεκτα. Καὶ ὄχι μονάχα στὴν ἐποχὴ μας, ἀφοῦ ἐδῶ καὶ ἑκατὸ χρόνια ἔψαλε τῆς ρίμας ὁ Βερλαὶν τὸν ἐξάψαλμο:

Ho! qui dira les torts de la rime?
Quel enfant sale on quel nègre fou
nous a forgé ce bijou d' un sou,
qui sonne faux et creux sous la lime?

Ζητῶ λοιπὸν συγγνώμην ποὺ θὰ ταράξω τὸ νευρικὸ σύστημα τῶν μονόχνωτων ἐραστῶν τῆς μοντέρνης ποιητικῆς, ποὺ ἀπεχθάνονται κάθε ἐπαφὴ μὲ τὴν παλαιὰ μετρικὴ, βάρβαρο, ὀκληρὸ καὶ κουραστικὸ γέννημα τῶν πρώτων μεσαιωνικῶν χρόνων. (Πρόκειται βέβαια γιὰ τὴν ποίηση τῆς μεσαιωνικῆς Δύσης καὶ μάλιστα στὴν πρώτη τῆς ἐμφάνιση, γιὰ ποιήματα γραμμένα στὴν Λατινικὴ). Συμβαίνει ὅμως πολλές, γιὰ νὰ μὴν πῶ ἄπειρες, φορές, ἡ βάρβαρη, ἄς ποῦμε, στιχουργικὴ πανοπλία νὰ κρύβει μέσα της πλούσιες πνοές γνήσιου αἰσθήματος ἢ μιὰ καθαρὰ ἀτομικὴ διάθλαση τῆς εἰκόνας τοῦ κόσμου μέσα ἀπὸ τὸ πρῖσμα μιᾶς προσωπικότητος ἢ τὴν ἐπικὴ ἀπόδοση τῆς ἀρχαίας ζωῆς τοῦ εἵδους μας ἢ τοῦ λαοῦ μας. Καὶ στὴν περίπτωση αὕτῃ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μεταβληθῇ σὲ ἀποδιοπομπαῖο τράγο. Ὑστερα ποιὸς μᾶς λέει ὅτι μετὰ τὸ ὄργιο τῶν σημερινῶν ποιητικῶν ἐξομολογήσεων, ποὺ ἔχουν — ὄχι πάντα βέβαια — καὶ τὴν δική τους μουσικότητα καὶ τὴν ιδιότυπὴ τους σημαντικὴ, καὶ δικά τους ἐκφραστικὰ μέσα, δὲν θὰ γυρίσουμε καμιά μέρα — ὁ Θεὸς νὰ μὴ τὸ θελήσῃ — στὴν ναρκωμένη παλῆὰ μετρικὴ τῶν παλαιῶν ποιητῶν, τῶν πατέρων τῶν σημερινῶν ποιητῶν, ποὺ ἀπελάκτισαν τοὺς προγόνους «καθαπερεὶ τὰ πωλάρια γεννηθέντα τὴν μητέρα».

Οἱ δύο Μπαλλάντες μας εἶναι διαφορετικῆς ἐθνικότητος. Ἡ μιὰ εἶναι γερμανικὴ, ἡ ἄλλη γαλλικὴ.

Ἡ πρώτη εἶναι τοῦ Τέοντορ Φοντάνε (1819—1898), παιδιοῦ παλαιῶν Γάλλων μεταναστῶν. Ἀρχισε τὴν ζωὴ σὰν φαρμακοποιὸς γιὰ νὰ γίνῃ γρήγορα δημοσιογράφος. Καί, σὰν πολεμικὸς ἀνταποκριτὴς γερμανικῶν ἐφημερίδων στὸν γαλλο-πρωσσικὸ πόλεμο τοῦ 70)71, αἰχμαλωτίστηκε ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους τῶν παλαιῶν συντοπιτῶν τῶν πατέρων του. Τὸν Φοντάνε ἀπασχόλησε ἰδιαίτερα ἡ Μπαλλάντα, ὄχι μὲ περιεχόμενο δαιμονικὸ, ἠθικὸ ἢ ἐφιαλτικὸ, ὅπως στὸν Γκαϊτε, τὸν Σίλλερ ἢ τὸν Μπύργκερ, ἀλλὰ ἰδιαίτερα ἱστορικὸ καὶ ἀναγόμενο στὴν ἐποχὴ ὅπου ἡ ἱστορία ἀγωνίζεται νὰ ξεκολλήσῃ ἀπὸ τὴν ἀγκάλη τοῦ μύθου.

Ἡ δευτέρη Μπαλλάντα μας εἶναι τοῦ Λεκόντ Ντὲ Λίλ (1818—1894). Γεννημένος στὴν νῆσο Bourbon, ἔφτασε στὴ Γαλλία στὰ εἴκοσί του χρόνια, κορεσμένος ἀπὸ τὰ θεάματα ποὺ τοῦ προσέφερε ἡ φύση καὶ ἡ ζωὴ μέσα στὴν ζώνη

τῶν τροπικῶν, θεάματα ποὺ ἔδωσαν τὰ θέματα πολλῶν ποιημάτων του. Δύο ἀπ' αὐτά: — Οἱ Ἑλέφαντες καὶ ὁ Ὑπνος τοῦ Γύπα — τὰ ἔχω δώσει μεταφρασμένα σὲ παλαιότερα φύλλα τοῦ Περιοδικοῦ. Ὁ ποιητὴς ἔλαβε μέρος στὸ Παρίσι στὸν ἐμφύλιο πόλεμο τοῦ 1848 καί, ἀπογοητευμένος ἀπὸ τὴν κατάληξή του, ἀποσύρθηκε ἀπὸ τὴν δράση, γεμᾶτος ὀργὴ καὶ μῖσος γιὰ κάθε θεσμό. Τότε καταφύγιό του στάθηκε ἡ ζωὴ τῶν περασμένων ἐποχῶν: Ἀρχαιότητα ἢ Μέσος Αἰώνας. Ἀποτελεσμα αὐτῆς τῆς ἀποχώρησης ἀπὸ τὴν ἐνεργὸν ζωὴ στάθηκαν τὰ *Roëmes Antiques* καὶ τὰ *Roëmes Barbares*, καθὼς καὶ λαμπρὲς μεταφράσεις σὲ πεζο τῶν Ἑλλήνων κλασικῶν, ἰδιαίτερα τοῦ Αἰσχύλου. Αὐτὲς οἱ τελευταῖες ὅμως δὲν ἦταν τοῦ γούστου τοῦ συμπατριώτη μας Ζὰν Μορεὰς (Γιάννη Παπαδιαμαντοπούλου) ἐνδὸς ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς σχολῆς τῶν Συμβολιστῶν.

Α. Γ.

ΛΕΚΟΝΤ ΝΤΕ ΛΙΑ

Η ΚΑΡΔΙΑ ΤΟΥ ΓΙΑΛΜΑΡ

Ξάστερη ἡ νύχτα· κρύος ὁ ἀγέρας· κόκκινο τὸ χιόνι.

Πήχτρα οἱ γενναῖοι, ὅπου ἄθραφτοι σκεπάζουνε τὴ γῆ,

ἄγριοι καὶ ἀσάλευτοι. Τὸ χέρι τὸ σπαθὶ χουφτώνει.

Ψηλὰ γυρίζει κρούζοντας τῶν κορακιῶν ἡ ὀρδὴ.

Τὸ κρὺ φεγγάρι τὸ ἄτονό του φῶς μακρὰ σκορπάει.

Μέσ' στῶν νεκρῶν σηκώνεται ὁ Γιαλμαρ τὸ σωρό.

Μὲ τὰ δυὸ χέρια στὸ σπαθὶ τὸ κολοβὸ ἀκουμπάει.

Τὸ αἷμα, πορφύρα τῶν μαχῶν, τοῦ λούζει τὸ πλευρό.

«ὦέ! Βαστάει κανένας τους ὀλίγη ἀνάσα ἀκόμα,

μέσα στὰ τόσα πρόσχαρα καὶ δυνατὰ παιδιὰ,

πούχαν τὸ γέλιο τὴν αὐγὴ, τραγοῦδια εἶχαν στὸ στόμα,

σὰν τὰ κοτσύφια ἀνάμεσα στὰ λόγγια τὰ βαθειά;

Βουβοὶ ὅλοι· ἡ κάσκα μου ἔρειψε· βούλιαξε ἡ ἀρματωσιά μου·

τῆς τίναξαν τὰ δέματα οἱ βροντιῆς τοῦ τσεκουριοῦ.

Τὰ μάτια μου αἷμα· μιὰ ἄσωστη βοή δέρνει τ' αὐτιά μου,

ὅμοια μὲ τ' οὐρλιασμα τῶν λύκων καὶ τοῦ ὠκεανοῦ.

Καλὸ κοράκι, ἔλα κοντά μου, ἐσὺ ποὺ τρῶς ἀνθρώπους·

ἡ μύτη σου τὰ στήθια μου ἄς ἀνοίξη, ἡ δυνατή.

Ἀλείραχτους θὲ νὰ μᾶς βοῇς ξανά σ' αὐτοὺς τοὺς τόπους.

Παρ' τὴν καρδιά μου στήν κοπέλλα τοῦ Ἰλμερ ἀχνιστή.

Εἰς τὴν Οὐψάλα, ὅπου οἱ Γιαρλοὶ πίνουν τὴν καλὴ μύρα,

καὶ τραγουδοῦν, καὶ ριθμικὰ βροντοῦν χρυσὰ καδιά,

πέταξε, ἐσύ, ποὺ τίς ἐρμιές τοῦ λόγγου φέρνεις γύρα,

ψάξε γι' αὐτὴν ποὺ μούταξαν καὶ δόσ' τῆς τὴν καρδιά.

Ψηλὰ στὸν Πύργο, ἐκεῖ ὅπου στήνει ἡ κοράξια τὸ λημέρι,

λευκὴ θὰ στέκη, μὲ μακρὰ, κατάμαυρα μαλλιά.

Λαμπρὸ τὸ μάτι τῆς, σὰν ὁμορφῆς νυχτιᾶς τὸ ἀστέρι.

Κρεῖκοι ἀπὸ ἀσήμε ἀμόλετο τῆς κρέμονται στ' αὐτιά.

Πές της για τήν ἀγάπη μου, κράχτη πικρέ, καὶ ἀκέρηα
 δός' της ἐτούτη τὴν καρδιά. Θὰ τήνε νοιώσῃ αὐτὴ
 ὄχι χλωμή, μήτε ἀναντρη· μὰ κόκκινη καὶ πλέρια,
 καὶ ἡ κόρη τοῦ Ὑμέρ, κόρακα, θὰ σὲ καλοδεχτῇ.

Ἐγὼ πεθαίνω· ρέει ἡ ζωὴ μου ἀπ' τῶν πληγῶν τὸ δρόμο.
 Ἡ ὥρα μου ἦλθε· λυκουριά, πιές τὸ αἷμα μου ζεστό.
 Νιὸς καὶ γερός καὶ πρόσχαρος· χωρὶς λεκὲ οὔτε νόμο,
 στὸν ἥλιο πάω, μὲ τοὺς θεοὺς μαζὶ νὰ θρονιαστῶ.

Ἀπόδοση: ΑΡΣΕΝΗ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ

Θ. ΦΟΝΤΑΝΕ

ΓΚΟΡΜ Ο ΑΡΑΘΥΜΟΣ

Ξουσιαστής εἶν' ὁ ρήγας ὁ Γκόρμ στοὺς Δανούς·
 κυβερνάει τριάντα ὁλόκληρα χρόνια.
 Σιδερένιο τὸ χέρι· σταθερὸς εἶναι ὁ νοῦς·
 τὰ μαιλιά του μονάχα λευκὰ σὰν τὰ χιόνια.
 Σὰν τὰ χιόνια τὰ φρούδια, πικρὰ καὶ σμιχτά·
 πολλοὺς κάνουν βουβοὶ ν' ἀπομένουν μπροστά του.
 Ὅργισμένη τὸ μάτι σοῦ ρίχνει ματιά,
 καὶ γι' αὐτὸ Γκόρμ ὁ Ἀράθυμος εἶν' τ' ὄνομά του.

Καὶ νά! φτάνουν στῶν Γιούλ τὶς γιορτὲς οἱ Γιαρλοί.
 Γκόρμ ὁ Ἀράθυμος μέσα στὴ σάλλα του στέκει.
 Καὶ ἡ βασίλισσα σὲ φιλντισένιο σκαμνί,
 Τύρα ἡ Δάνεμποτ κάθεται λίγο παρέκει.
 Καὶ τὰ χέρια τους σμίγουν ἀμίλητοι οἱ δύο,
 καὶ κατὰματα ὁ ἓνας τὸν ἄλλο κοιτάζει.
 Σὰν ν' ἀνθίζει στὰ χεῖλη χαμόγελο ἀχνό·
 Γκόρμ Ἀράθυμε, τί τὴν καρδιά σου μαλάζει;

Στὸν ἀγέρα μαλλιά ἀνεμίζουν χυτά,
 ἀπ' τὴ σάλλα πὶὸ πέρα στὸ χῶλλ τὸ μεγάλο.
 Πουπουλένιο ἓνα τόπι ὁ Γιούγγ Χάραλτ πετᾷ,
 ὁ Γιούγγ Χάραλτ ὁ γιὸς τους πὺ δὲν ἔχουν ἄλλο.
 Τὰ σγουρά του ξανθὰ, τὸ κορμὶ λιγερό,
 χρυσοκέντητο ἀτλάζι τὰ σκουτιὰ πὺ φοράει.
 Εἶναι τώρα ὁ Γιούγγ Χάραλτ δεκαπέντε χρονῶ,
 καὶ ὁ καθένας τους ὅμοια τὸ παιδὶ τὸ πονάει.

Τὸ πονᾶνε καὶ οἱ δύο. Μιὰ λαχτάρα κρυφὰ
 ὥσάν φίδι κατὰ τὴ βασίλισσα ζώνει.
 Γκόρμ ὁ Ἀράθυμος πέρα ἀπ' τὴ σάλλα κοιτᾷ.
 Στὸν Γιούγγ Χάραλτ τὸ γιό του, τὸ χέρι του ἀπλώνει,
 καὶ στηλώνεται ὀρθός. Τὸ μαντὺ πορφυρό,
 στὴ γῆς λέφτει, κι' ἐκεῖνος λέει τώρα:

«Ἄν μοῦ πῆ ἓνας ποτέ: τὸ παιδί εἶναι νεκρό,
θὰ πεθάνῃ τὴν ἴδια τὴν ὥρα».

Καὶ νά! λυώνουν τὰ χιόνια. Φεγγάρια περνοῦν,
μουσαφίρης ξανὰ τὸ θέρος μᾶς μπαίνει.
Γιὰ τὰ ξένα τρακόσια καράδια κινοῦν.
Ὁ Γιούγγ Χάραλτ ψηλὰ σὲ κατάρτι ἀνεβαίνει,
καὶ τραγοῦδι ἓνα ἀκοῦς στὸ κατάρτι ψηλά,
ὥς τὴν ὥρα πὺν τῶσθησε ὁ ἀγέρας.
Τὸ στερνὸ ἔχει χωνέψει πανί, μὰ κοιτᾷ
πρὸς τὰ ἐκεῖ ἀκόμῃ ὁ Γκόρμ, ὁ σκληρὸς του πατέρας.

Κι' ἄλλα ἀκόμῃ φεγγάρια. Χαράζει μαβιά
χινοπώρου στὸ Σοῦντ καὶ στὴ θάλασσα μέρα.
Τρία καράδια γυρνοῦν, μὲ βαριά τὰ κουπιά·
φτάνουν ἀργὰ σὲ γιαλοὺς πατρικοὺς ἀπὸ πέρα
Μαῦρες σουρώνουν παντιέρες. Στου Μπρέσμπρο τὸν βάλτο
τώρα κοιτεται ὁ νιός, ὁ Γιούγγ Χάραλτ νεκρός.
Ποιὸς θὰ πάῃ στὸν Ἀράθυμο Γκόρμ τὸ μαντῆτο;
Μὰ ἄντρας ποῦ θὰ βρεθῇ ὁ ψυχερὸς;

Καὶ κινάει ἡ Τύρα Δάνεμποτ κατὰ τὸ γιαλό·
γιατὶ ἐκείνη τὰ μαῦρα πανιά τᾶγε δεῖ.
Καὶ μιλάει: Σὰν τ' ἀχεῖλι σας εἶναι δειλό,
τὸ δικό μου τὸ στόμα θὰ τοῦ τὸ πῆ.
Τὸ γιορντάνι τῶν ἄλικων κοραλιῶν ἀποθώνει,
τ' ἀκριβὰ τὰ πετράδια ἀποθώνει τοῦ ὀπάλη.
Τὸ κορμὶ μὲ κατάρμαυρο ροῦχο τὸ ζώνει,
καὶ προβαίνει στὸ χῶλλ καὶ στὴν σάλλα ἀγάλι.

Στὸ χῶλλ καὶ στὴ σάλλα παντοῦ εἶν' ἀπλωμένα
ξομπλιασμένα μὲ δλόχουσο τέλι ὑφαντά.
Κατάρμαυρες μπάντες ἐπάνω θλιμμένα
μὲ τὰ ἴδια τῆς χέρια ἐκείνη κρεμᾷ.
Δώδεκα ὕστερα ἀνάθει κεριά. Τρεμοσβήνει
τὸ φῶς καὶ ἀναδίνει θολὴ ἀναλαμπή.
Καὶ μὲ χράμι πηχτὸ καὶ κατάρμαυρο ντύνει
τὸ φιλντισένιο τοῦ Ρήγα σκαμνί.

Μπαίνει ὁ Ἀράθυμος Γκόρμ. Τὸ κορμὶ τρεμουλιάζει.
Σὰν σ' ἓνα ὄνειρο μέσα προβαίνει βαρύ.
Πρὸς τὸ σκότεινο χῶλλ τὸ μάτι κοιτάζει.
Δὲν τὰ βλέπει τὰ φῶτα πὺν λάμπουν ἐκεῖ.
Καὶ μιλάει: «νοιώθω ἐδῶ τὸν ἀγέρα πηχτό.
Στ' ἀκρογιαλί, στὴ θάλασσα θέλω νὰ πάω.
Τὸ ἄλικό μου μαντὺ φέρε ἐδῶ τὸ κρουστό,
καὶ τὸ χέρι σου δός' μου νὰ τὸ βαστάω».

Μαῦρο ἐκείνη μαντῆ εὐθύς τοῦ φορεῖ·
μὰ ὄχι χρυσοῦφαντο καὶ πορφυρό.

Λέει εκείνος: «αὐτό, πού κανείς δὲν θὰ πῇ
θὰ τὸ πῶ τώρα ἐγώ: τὸ παιδί εἶναι νεκρό».
Καὶ σωριάζεται κάτω ἐκεῖ ποῦχε σταθῇ.
Ἄγρια ἀνέμου σπλάδα στὴν κάμαρα μπαίνει.
Τὸ κρύο χέρι ἡ βασίλισσα τοῦ Ρῆγα κρατεῖ,
καὶ μὲ μιᾶς τῶν κεριῶν πέφτει ἡ φλόγα σθημένη.

Ἀπόδοση: ΑΡΣΕΝΗ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ

PECTORE AB IMMO

I

Ἀπὸ βαθιὰ πολὺ ἔρχεται τούτη ἡ παγωνιά
καὶ κόβει σὰ διαμάντι.
Ράγισαν οἱ καθρέφτες· μὰ οἱ μορφές
ἀκέραιες ἢ ἀκρωτηριασμένες
ὅσες καὶ τὰ ραγίσματα...
Τὰ μέτρα λὲν ἓνα κι' ἐξήντα ἐφτά,
μὰ ἐσὺ ποῦ τό 'βρες τόσο βάθος γιὰ νὰ σκάψεις;
Τρεῖς μῆνες ὁ χειμώνας ἀπὸ τὸ παράθυρο
χρόνος μοιάζει. Πῶς θὰ ὑποφέρουμε
τὴ συντήρηση τῶν ζωντανῶν ἀπ' τοὺς νεκροὺς
— ποσὰ ἀντίστροφα —. Πῶς τοῦ Ἀπόλλωνα
τὴ χάρη στὰ μαλλιά καὶ τὸ γλαυκὸ τῆς Ἀθηνᾶς στὰ μάτια
ἀνώφελη σπουδὴ θὰ δώσουμε
στὸ συμπαθὲς πολύτιμον ἡλίθιο,
πού 'ρχεται πάντα ἐξώρας!

Στοὺς τροχοὺς τῆς ἀνάγκης τέλεια δεμένη
ἡ γῆ μ' ἀκρίβεια μαθηματικὴ γυρίζει·
κι' ἔρχετ' ἡ Ἄνοιξη, βυζαντινῆς μουσικῆς ὀρθρος!
Τί φοβερό, τί ἄπειρα φοβερό νὰ τὴ λογιᾶζεις
μ' ἄσπρα μαλλιά!
Σταμάτα λές, μὰ κιόλας νάτο,
τεφρὸ διανεύει τὸ φθινόπωρο ψηλάθε.
Ἀφήνεσαι στοὺς λογισμοὺς σου, πού δικοί σου
καλὰ - καλὰ κι' αὐτοὶ δὲν εἶναι:
«—Ἦμουν κάποτε ὅ,τι δὲν εἶμαι
κι' αὐτὸ πού εἶμαι ὅ,τι δὲ θὰ γίνω,
γιατί ὁ ἄνθρωπος στὴ γῆ ἐπάνω
κανενὸς πράγματος κύριος δὲν εἶναι...».

ΚΩΣΤΑΣ ΤΣΙΛΙΜΑΝΤΟΣ

ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ ΖΙΤΣΑΙΑΣ

Τ Α Σ Τ Ε Φ Α Ν Α

(διήγημα)

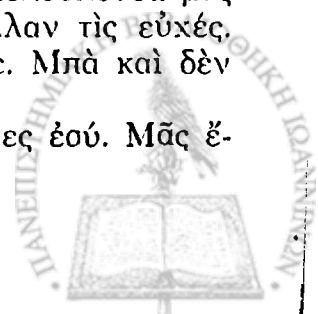
Τὰ βλέφαρα τῆς Μάγδας δὲν ἔκλεισαν οὔτε στιγμή, οὔτε γιὰ νὰ παίξουν, ὅλη τὴ νύχτα, ὅσο κι ἂν τὰ βάραινε ἡ κούραση κι οἱ συγκινήσεις τῆς ξεχωριστῆς ἐκείνης μέρας. Τὰ μάτια ἔμειναν ἐκεῖ στηλωμένα, γεμᾶτα χαρὰ καὶ λατρεία, μέσα στὴν καριδένια κορνίζα σὲ σχῆμα καρδιᾶς, δίπλα στὸ εἰκονοστάσι, ποὺ ἔκλειναν τὸν χλιοπόθητο θησαυρό: τὰ στέφανα τοῦ γάμου. Ζωὴ ὁλόκληρη τὰ λαχταροῦσε καὶ τὰ ὄνειρευόνταν. Τ' ἀναμμένο καντῆλι τὰ φώτιζε μὲ γλυκειὲς ἀνταύγειες καὶ τὰ κέρνα λεμονάνθια τὰ πλεγμένα γύρω, τριγύρω, μύρωναν τὴν καρδιά της.

Εὐλογημένα καὶ τιμημένα ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ τοὺς ἀνθρώπους, τὴν πλημύριζαν μ' ἀνέκφραστη εὐτυχία καὶ τὴν ἔνωναν ἄρρηκτα πιά, μὲ τὸν «αἰώνιον δεσμὸ τοῦ γάμου» μὲ τὸ Βάσο της. Τώρα θάχει τὸ κεφάλι ψηλά, δὲν θὰ ντρέπεται κανέναν, δὲν θὰ φοβᾶται τίποτε. Γιατί... ὅσο καὶ νὰ πῆς, εἶχε καὶ κάποιον φόβο. Ἡ ἀγάπη — καὶ τὴν ἀγαποῦσε ὁ Βάσος — εἶναι ἀγάπη, τὸ στεφάνι ὅμως εἶναι ἄλλο πρᾶμα. Τὴν ἀγάπη — Θεὸς φυλάξῃ — μπορεῖ νὰ τὴν πλανέψουν καμιὰ φορά, μπορεῖ νὰ σοῦ τὴν κλέψουν, μὰ τὸ στεφάνι δὲν μπορεῖ νὰ σοῦ τὸ πάρῃ κανένας. Ἀμ γιατί θαρρεῖς, τᾶφτιαξαν ἔτσι οἱ ἄνθρωποι; Γιὰ γοῦστο μαθὲς ἢ γιὰ γιορτὲς καὶ πανηγύρια; Ναί, ἔτσι εἶναι κι ἄς εἶναι δοξασμένο τ' ὄνομα τοῦ Κυρίου ποὺ τὴν ἀξίωσε νὰ τὸ βάλλῃ κι αὐτὴ.

Ξημερώθηκε ἄπνη κι εὐτυχισμένη. Φόρεσε τὴν κόκκινη ρόμπα, τὴ φτιαγμένη ἐπὶ τούτου, γιὰ νὰ καθρεφτίζῃ τὴ χαρὰ τῆς καινούργιας ζωῆς, καὶ νὰ φανῇ κι αὐτὴ σὰν νιόπαντρη, πλύθηκε, καλοχτενίστηκε, ἔφτιαξε τὸν καφέ καὶ τὸν πῆγε στὸ κρεβάτι. Κάθε μέρα αὐτὸ ἔκανε βέβαια, μὰ σήμερα εἶχαν ὅλα μιὰ νέα σημασία.

Μακριουλῆς, τεντώθηκε ὁ ἄντρας — ὁ ἄντρας της — μέσα ἀπὸ τὰ κρουσταλλάτα σεντόνια, τὰ κεντημένα μὲ τὰ χέρια της «γιὰ προίκα», πῆρε τὸ φυτῶνι μὲ μισόκλειστα μάτια κι εἶπε: — Ἐ, κατάλαβες τίποτε τὸ διαφορετικό; Ἀλλάξε τίποτα στὴ ζωὴ μας; Τὸ ἴδιο δὲν κοιμηθήκαμε ὅπως πάντα στὸ ἴδιο σπῖτι, τὸ ἴδιο δὲν ξυπνήσαμε ὅπως κάθε μέρα; Ἐοὺ δὲν εἶσαι ἡ Μάγδα κι ἐγὼ ὁ Βάσος, καὶ δὲν ἀγαπιώμαστε τὸ ἴδιο ὅπως πρῶτα; Μ' ἔφαγες χρονάκια δέκα μὲ τὸ ἴδιο βιολί. Στεφάνι καὶ πάλι στεφάνι. Τὸ βάλαμε κι ἡσυχάσες. Ὅπως τίποτε δὲ βλέπω τὸ ξεχωριστό, τίποτε δὲν κερδίσαμε παραπάνω. Ἐμεῖς κυρά μου, συνέχισε τρυφερά, παντρευτήκαμε πρὶν δέκα χρόνια. Τὸ θυμᾶμαι σὰν καὶ τώρα, μιὰ ἀνοιξιὰτικη πασχαλινὴ νύχτα, μέσα σ' ἓνα ἀνθισμένο περιβόλι, πάνω ἀπὸ τὸ χλωρὸ χορτάρι, μακριὰ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ κατὰτρεχαν τὴν ἀγάπη μας, ἀλλὰ πολὺ κοντὰ στοῦ Θεοῦ τὰ μάτια. Τ' ἀγριολούλουδα μᾶς στεφάνωσαν, τ' ἀστέρια μᾶς εὐλόγησαν, οἱ γρύλοι μᾶς ἔψαλλαν τὶς εὐχές. Ἀπὸ τότε, ζοῦμε μαζί, ἀγαπημένοι καὶ τίποτε δὲν μᾶς ἔλειπε. Μὰ καὶ δὲν τὰ λέω καλά; — Γέλασε τρανταχτὰ καὶ τὴ χτύπησε στὸν ὦμο.

— Μᾶς ἔλειπε - λέει ἡ γυναίκα - κι ἄς μὴ τὸ καταλάβαινες ἐοὺ. Μᾶς ἔ-

λειπε ή τιμή κι ή σιγουριά. Πώς νά τή χαρῶ ἔτσι τήν ἀγάπη σου; Μ' ἐρωτᾷς ἐμένα πῶς μ' ἔβλεπε καὶ πῶς ἔβλεπα τὸν κόσμο; Μὲ ρωτᾷς τί ἀπαντοῦσα ὅταν καμμιὰ γειτόνισσα μοῦ πετοῦσε κανένα προσβλητικὸ λόγο; Μὰ καὶ νὰ μὴν ἦταν, ἐγὼ ἔτσι τῷπαιρνα. "Οποῖος ἔχει τὴ μῦγα βλέπεις μυγιάζεται. Ζωὴ ἦταν αὐτή; Ἄλλὰ, ἄντρας ἐσύ, ποῦ νὰ τὰ καταλάβης καὶ πῶς νὰ σὲ πειράξουν αὐτά; Ἡ κοινωνία δὲ μᾶς ζυγιάζει στὴν ἴδια ζυγαριά. Κι ἀκόμα μὲ ρωτᾷς, πῶς ἐνοιωθα κάθε φορὰ π' ἀργοῦσες τὰ βράδυα, κι ἄς μὴ γίνονταν κι αὐτὸ συχνά. Ὁ νοῦς μου ἔβαζε ὅλο τὸ κακὸ καὶ μὲ βασάνιζαν οἱ ὑποψίες. Γι' αὐτὸ καὶ σὲ ζήλευα χρυσέ μου, γι' αὐτὸ καὶ γρίνιαζα κάποτε. Μ' ἔτρωγε ὁ φόβος. Τίποτε δὲν εἶχα σίγουρο. Σ' ἀγκάλιαζα καὶ δὲν σ' ἐνοιωθα καταδικό μου. Μ' ἀγαποῦσες δὲ λέω, μὰ ὁ διάβολος ἔχει πολλὰ ποδάρια. Κι ἔπειτα τί νὰ πῆς καὶ σὲ ποιόν νὰ παραπονευτῆς, ποιός θὰ σοῦ δώση δίκαιο; "Αν ἦταν καλή, θὰ πῆ ὁ ἄλλος, δὲν θὰ τὸν εἶχε ἀστεφάνωτον. Σπιτωμένη ἦταν, τί γυρεῦει τώρα ἀπ' αὐτόν; Ἐνῶ τώρα θάχω τὸ κεφάλι ψηλὰ κι οὔτε θὰ βάζω κακὸ μὲ τὸ νοῦ μου. Κι ἂν ἀργήσης, κι ἂν ξενυχτήσης, δὲν θὰ φοβοῦμαι τίποτε. Τί νὰ σκιαχτῶ; Ποῦ θὰ πᾶς; Στὸ σπῆτι σου θὰ γυρίσης, στὴ γυναίκα σου, στὸ στεφάνι σου.

Σίγουρη γιὰ ὅσα ἔλεγε καὶ γιὰ ὅσα πίστευε, ἄρχισε τὶς δουλειὲς σιγοτραγουδώντας, μὲ κέφι κι ὄρεξη. Πῆγε κι αὐτὸς στὴ δουλειά του, ὅπως κάθε μέρα.

—Σὰν καλὰ νὰ τὰ λήη ἡ γυναίκα - σκέφτηκε, δίκαιο θάχει. Ἐπρεπε νὰ γίνη κι αὐτό, νὰ ἡσυχάσῃ κι αὐτὴ ἡ φουκαριάρα, ποὺ τὴν ἔτρωγε τὸ σαράκι. Δέκα χρόνια, δὲν εἶναι λίγα. Ἀποξενωμένη ἀπὸ τοὺς δικούς της κι ἀποτραβηγμένη γιὰ χάρη μου —. Ποτὲ βέβαια δὲν σκέφτηκε νὰ τὴν ἐγκαταλείψῃ κι οὔτε ἐμπλεξε ποτὲ μ' ἄλλη, μά, νά, οὔτε κι αὐτὸς δὲν ξέρει γιατί τῷρριχνε ὅλο πίσω. Πότε οἱ δουλειὲς νὰ στρώσουν, πότε ἓνα ταξίδι, πότε μιὰ ἀρρώστεια, καὶ συχνὰ ἡ ἀμέλεια κι ἡ ἀναβολή.

Σὰν νὰ αἰσθάνθηκε κι αὐτὸς τώρα ἓνα ξαλάφρωμα. Ναί, δίκαιο ἔχει ἡ Μάγδα. Ἐνοιωσε τὴ συνείδησή του ἡσυχὴ ποὺ ἔκανε τὸ χρέος του σὰν καλὸς ἄνθρωπος. Ἐτσι ἔπρεπε νὰ γίνη. Κάλλιο ἀργά, παρὰ ποτέ.

Ἡ ζωὴ τραβάει πάντα τὸ δρόμο της κι οἱ ἄνθρωποι ἀκολουθοῦν τὰ πεπρωμένα τους. "Οσα τοὺς ἔγραψε ἡ μοίρα κι ὅσα αὐτοὶ οἱ ἴδιοι δημιουργοῦν, πότε μὲ τὴ θέλησή τους, πότε χωρὶς αὐτή. Ἡ ψυχὴ ἔχει μεγάλη δύναμη, ἀλλὰ ἔχει καὶ πολλὰς ἀδυναμίες. Πῶς καὶ γιὰτὶ γίνονται μερικὰ πράγματα, εἶναι ἀνεξήγητο. Ποιός εἶναι ὁ φταίχτης κι ὁ ὑπόλογος, ποῦ νὰ ρίξης τὸ βάρος καὶ νὰ βρῆς ἄκρη; Ἀλλὰ πιστεύεις, ἄλλα λογαριάζεις κι ἄλλα ἔρχονται. Ἡ τύχη σοῦ σκαρώνει καμμιὰ φορὰ κάτι παράξενα παιγνίδια κι ἡ εὐτυχία, ποὺ μόχθησες νὰ τὴν κερδίσης, σὲ εἰρωνεύεται πικρά.

Ἡ Μάγδα ζοῦσε μὲ τὸν ἄντρα της ἡσυχὰ κι ἀγαπημένα. Ἦταν πιά μιὰ παντρεμένη γυναίκα ὅπως ὅλες, μὲ στήριγμα τὸν ἄντρα, γιὰ ὅλη της τὴ ζωὴ. Εἶχε τὸ κεφάλι ψηλὰ καθὼς τὸ ποθοῦσε. Μιλοῦσε μὲ τὶς γειτόνισσες ξεκάθαρα, μὲ τὸν τουπὲ τῆς ἀσπροπρόσωπης καὶ τῆς τιμημένης. Δὲν τὶς ἀπέφευγε ὅπως πρῶτα, δὲν κρύβονταν. Ὅλο τὸ καλοκαῖρι ἔβγαινε κι αὐτὴ τὰ βράδυα στὴν πόρτα ὅπως ὅλες καὶ κουβέντιζαν γιὰ τὸ νοικοκυριό, περηνένοντας τοὺς ἄντρες. Ἐρχονταν ἓνας ἓνας, ἀπὸ τὶς δουλειές, κι ἔφευγαν κι αὐτὲς μίᾱ, μίᾱ, γιὰ τὸ σπῆτι, νὰ τοὺς περιποιηθοῦν, νὰ τοιμάσουν τὸ δεῖπνο. Πότε ἀργοῦσε ὁ ἓνας, πότε ὁ ἄλλος, γιὰ κανένα ρακὶ μὲ τοὺς φίλους ἢ καμμιὰ κοντοῖνα νὰ

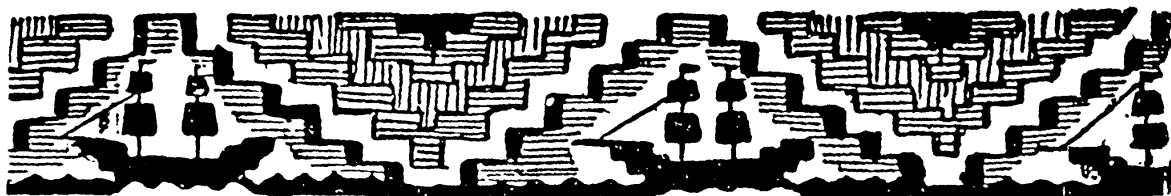
ξεσκάσουν λίγο, καὶ πέρα ἀπὸ τὴν κανονικὴ ὥρα. Περίμεναν οἱ γυναῖκες τῆς γειτονιάς, ἥρεμες κι' ἔμπαιναν σὸ σπῖτι ὥσπου νὰ ρθοῦν. Νοικοκυραῖοι ὅλοι τους, ἐργατικοί, μὲ ὑπόληψη, τίμοι ἄνθρωποι. Ἀργοῦσε κι ὁ Βάσος ἀπὸ κάποτε κι ἡ Μάγδα τὸν περίμενε ὑπομονετικὰ μὲ τὴν καρδιά πάντα ζεστὴ κι ἡσυχῇ. Ἐλεπτα ἄρχισε ν' ἀργῇ περισσότερο καὶ πὸ συχνά. Ἐ, θάχει τὸ λόγο του. Τί νὰ ὑποψιαστῇ; Τίποτε. Δικὸς τῆς ἦταν. Ἀμαρτία, νὰ τοῦ κάνη παράπονο. Ἐφευγαν οἱ ἄλλες κι αὐτὴ περίμενε καὶ πέρα ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα. —Τί μὲ περιμένεις ἀπ' ἔξω; τῆς ἔλεγε βαρύθυμα, τὴν ξέρω τὴν πόρτα νὰ μπῶ. — Δὲν ἀπαντοῦσε. Ἐκεῖνος ξάπλωνε ἀμέσως. Ἦταν, ἔλεγε, φαγωμένος. Ξάπλωνε κι αὐτὴ νησικὴ καὶ δὲν ἔκλεινε μάτι. Κάρφωνε τὸ βλέμμα στὴν καρυδένια κορνίζα μὲ τὰ στέφανα, ὡς τὴν αὐγὴ. Ἐκεῖ πάντα δίπλα σὸ εἰκονοστάσι τὰ φώτιζε τὸ ἀναμμένο καντήλι, εὐλογημένα κι ἀμετακίνητα. Τὴν ἀτένιζαν κι ἐκεῖνα πότε παραπονεμένα, πότε ἀνέκφραστα, πότε αἰνιγματικά.

Καὶ περνοῦσαν οἱ μέρες καὶ περνοῦσαν οἱ νύχτες μ' ἕναν ὑπουργό, ἀπακτο ρυθμό, ποὺ τὴ γέμιζε ἀγωνία. Ἡ ζωὴ τῆς πῆρε τὰ σκαμπανεβάσματα καρβιοῦ χαμένου σὲ μιὰν ἄγνωστη θάλασσα. Μιὰ νύχτα, δὲν πῆγε καθόλου. Ξημερώθηκε στὴν πόρτα περιμένοντας. Ὅταν ἔφεξε μπῆκε μέσα, κατέβασε τὰ στέφανα. τ' ἀγκάλιασε καὶ τὰ μούσκεψε μὲ δάκρυα. Κι ἄλλες νύχτες, πολλές, δὲν ἦρθε. Ποῦ νὰ κοιμήθηκε; Μήπως... ὅμως, ὄχι, δὲν εἶναι δυνατόν. Αὐτὴ εἶναι ἡ γυναῖκα του καὶ καμμιά ἄλλη. Κάποιοι τῆς ψιθύριζαν μὲ συμπόνια πὺς τὸν εἶδαν μὲ μία. Κι ἄς τὸν εἶδαν. Ποιὰ ἄλλη μπορεῖ νάχη δικαιώματα ἐπάνω του; Ὅπως κι ἂν εἶναι, σ' αὐτὴ θὰ γυρίσῃ. Τότε, τί τὸ βάλαμε τὸ στεφάνι; Ἔτοι γιὰ γοῦστο; Ἀς κάνη ὑπομονή. Ὅμως ὁ Βάσος δὲ γύρισε. Κι ἂν τὸν ἔφερναν καμμιά φορὰ τὰ πόδια, ἔτσι γιὰ τὰ μάτια, ἀπὸ λύπησιν, καὶ γιὰ νὰ τῆς ἀφήσῃ λίγα χρήματα «νὰ μὴ δυσκολεύεται», ἡ καρδιά του δὲ γύρισε ποτέ. Ἀπὸ ἀνεξιχνίαστους λόγους κι ἀνεξερεύνητες ἐπιθυμίες, εἶχε δοθεῖ κάπου ἄλλου. Τὰ «στέφανα τοῦ γάμου», στὰ ὁποῖα ἡ Μάγδα εἶχε στηρίξει τὴν ἀσφάλεια καὶ τὴν εὐτυχία, δὲν κατάφεραν νὰ τὸν ἐμποδίσουν.

Ἐκλαψε, παρακάλεσε, φοβέρισε, μ' ὅλα τὰ δικαιώματα ποὺ εἶχε, ἀλλὰ τίποτε. Τὸ πουλὶ τῆς ἀγάπης, εἶχε κάνει φτερά. Τί νὰ κάνη, πὺς νὰ φερθῇ; Μάταια πάσκιζε νὰ ξεδιαλύνῃ τὸ μπερδεμένο νῆμα τῆς ζωῆς καὶ τῆς μοίρας. Ἀκρῇ δὲν εὔρισκε. Κι ἂν ἔλεγε σὲ κανένα τὸν καῦμό της... μπορεῖ βέβαια νὰ μὴ τὴν εἰρωνεύονταν, γιὰτὶ ἦταν ἡ στεφανωμένη, νόμιμη γυναῖκα του, μπορεῖ καὶ νὰ τὴ συμπονοῦσαν εἰλικρινά, μὰ ποιὸς νοιάζεται καὶ πολὺ γιὰ τοὺς ξένους πόνους; Ὁ καθένας ἔχει τὰ δικά του. Οὐ, καῦμοι ὑπάρχουν στὸν κόσμον.

Ἔτοι ἡ Μάγδα ζοῦσε πὰ ὀλομόναχη, μέσα σ' ἕνα σπῖτι βουβὸ κι ἄψυχο, κοιτάζοντας μὲ βουρκωμένα μάτια, πάνω ἀπὸ τὸ διπλὸ κρεβάτι, ποὺ τὸ ἔνα μαξιλάρι, ἔμενε πάντα ὄθικτο καὶ σιδερωμένο, τὰ τιμημένα στέφανα, μέσα στὴν καρυδένια κορνίζα τους, σὲ σχῆμα καρδιᾶς.

LUIGI FIORENTINO

ΠΑΝΩ ΣΤΗ ΓΕΦΥΡΑ ΤΗΣ ΣΤΡΟΥΓΑΣ

Ἄρκεϊ λίγη σκιά, γιὰ νὰ φανερωθῇ
ἡ γέννηση ἑνὸς ἀνθους πάνω στὸ βράχο.
Ὅχι ἔτσι ἡ Στρούγα, μὰ ὅταν βαρέσῃ ὁ ἥλιος,
εἶναι ἄνθος πού σὲ μεθάει στολισμένο
γιορτινά, ἐνῶ πάλλει ἐκεῖ κάτω
ποικίλο μάτι τ' οὐρανοῦ ἡ λίμνη τῆς Ἀχρίδας.
Σκέπτομαι τὰ ὀνειρεμένα Ἠλύσια τῶν νερῶν καὶ τῶν ἀνθῶν.
Βλέπω καίγια ν' ἀρμενίζουν ἐλαφρὰ
πάνω σὲ πράσινη κούπα, πού ἀντιφεγγίζει
τὸ πράσινο τῶν ἀψίδων καὶ τῶν ἀκτῶν.
Ὅπως εἶναι ψωμί τὸ ψωμί, ἐδῶ 'ναι ὁ ἀνθρώπος ἀνθρώπος.
'Ο θόρυβος τοῦ κόσμου ἐδῶ εἶναι μιὰ ἡχώ
πού φτάνει κάθε χρόνο μὲ βήματα βελούδινα.
Εἶναι ἀλήθεια, ἀγάπη; Ἀγάπη εἶναι τούτη ἡ συνετὴ
μανία τῶν ποιητῶν, πού ἀπὸ τὴ γέφυρα,
ὅπου ἡ Μακεδονία ὑψώνει ἓνα σῆμα
ἐνάντια στὸν τοῖχο τοῦ μίσους, ἐνάντια στὸ αἷμα,
ἀνοίγουν δρόμους — καὶ πρὶν νὰ εἶναι ἀργά,
βρίσκουν ζωὴ. Δὲν γράφεται ἡ εἰρήνη
πάνω στὸ νερό, ἀν ἔχουν αἰσθήση
ἡ ἀνασφάλεια τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ σημαία
πού ἐναλλάσσεται τὴ θλίψη καὶ τὴν ἐλπίδα,
γιατὶ φωνάζει πάντοτε «Ὅχι» στὴ ν α π ά λ μ.
Εἶναι ὁ λόγος μὲ τὴ λευκὴ του φλόγα.
Πάνω στὸ ρόδο τῶν ἀνέμων ἓνα ἱερὸ νησί
διαχέει ἓνα φῶς σὲ ὠρισμένα σημεῖα
'Ακοῦς, ἀγάπη; Δὸς μου τὸ χέρι.
Καὶ τὸ χέρι εἶναι μιὰ γέφυρα, καὶ ἡ ζωὴ.
Τὸ ξαίρεις, τὸ ξαίρω. Γιὰ ὅποιον θέλει τὴ νύχτα
τὸ πλαστικὸ εἶναι θαῦμα στίς παγίδες.
Οἱ φανατισμοὶ εἶναι ἀλήθεια
ὅπως τὸ φῶς, ὁ αἶρας, ἡ θάλασσα·
κ' ἐμεῖς, πού ἀκοῖμε μιὰν ἄλλη φωνή,
εἴμαστε ποιητὲς πάνω σ' αὐτὴ τὴ γέφυρα.

Ἀπόδοση: ΔΗΜ. ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΥ

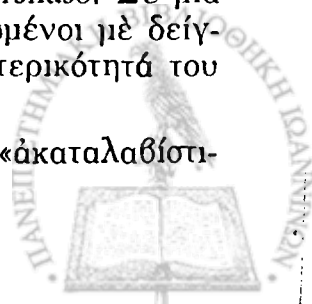
LUIS DE GONGORA Y ARGOTE

Εἰσαγωγή Μετάφραση: ΜΑΓΙΑ - ΜΑΡΙΑ ΡΟΥΣΣΟΥ

Κορυφαῖος Ἴσπανὸς ποιητὴς γεννημένος τὸν Ἰούλιο τοῦ 1561 στὴν Κόρδοβα ἦταν πρωτότοκος γιὸς τοῦ ἐπιφανῆ νομικοῦ καὶ ἀνθρωπιστῆ Φραγκίσκου ντὲ Ἀργκότε καὶ τῆς Λεωνόρας Gongora. Ἀκολουθώντας τὴν παράδοσι τῆς οἰκογενείας του προοριζόταν γιὰ τὸν δικαστικὸ κλάδο καὶ γι' αὐτὸ ἄρχισε νὰ σπουδάζῃ νομικὰ στὴ Σαλαμάνκα. Ὅμως μὲ τὴ φήμη ποὺ γρήγορα ἀπέκτησε μὲ τὴν ποίησι, τοὺς ἔρωτες καὶ τὰ παιχνίδια, δὲν θὰ ἦταν δυνατόν νὰ διαπρέψῃ ὁ αὐτὸς τὸν κλάδο κι' ἔτσι μὲ συγγενικὰ μέσα ἄλλαξε κατεύθυνση καὶ ἀφιερώθηκε – ποῦ ἄλλου; στὴν ἐκκλησία. Ἔτσι παραχωρώντας τὰ πρωτοτόκια στὸν μικρότερο ἀδελφὸ, ἔγινε τὸ 1585 παπᾶς στὸν Καθεδρικὸ Ναὸ τῆς Κόρδοβας, κι' ἄρχισε τὰ συνεχῆ ταξίδια στὴν Μαδρίτη. Γρήγορα ἀπέκτησε μεγάλη δημοτικότητα καὶ φήμη σὰν ποιητῆς μὲ τὶς ἐκδόσεις τῶν ποιημάτων του καὶ τὰ χειρόγραφα ποὺ κυκλοφοροῦσαν, τὰ Romances καὶ οἱ letrillas του κι' ἀργότερα τὰ σονέττα του. Τὸ 1613 κυκλοφοροῦν οἱ Soledades καὶ ὁ Πολύφημος, μακροσκελέστατα ποιήματα μὲ χιλιάδες στίχους. Ἡ ποίησή του φανταρίζει καὶ τὰ σατυρικά του ξεσηκώνουν θύελλες ἔχθρας. Γιὰ τὸν ἓνα ἢ γιὰ τὸν ἄλλο λόγο, κανεὶς δὲν μένει οὐδέτερος. Κι' αὐτὸς ἀπαντᾷ πάντα μὲ γλῶσσα τσουχτερή. Τὸ 1617 γίνεται ἱερέας στὸ βασιλικὸ παρεκκλήσι ὅπου ἔμεινε μέχρι ποὺ ἀρρώστησε βαριά. Γύρισε τότε στὴν πατρίδα του γιὰ νὰ καλλιτερέψῃ ἀλλὰ πέθανε τὸ Μάϊο τοῦ 1627. Τὰ ἔργα του, τὰ περισσότερα ἀνέκδοτα ὡς τότε, εἶδαν μιὰ ὀργιαστικὴ ἐκδοτικὴ κίνησι. Τὸν XVIII αἰῶνα σχεδὸν ξεχνιέται. Τὸν XIX ἀρχίζουν νὰ παρουσιάζονται κάποιες ἐγκωμιαστικὲς κριτικὲς, ὥσπου πῆρε τὴ θέση ποὺ ἀρχικὰ εἶχε στὰ ἰσπανικὰ Γράμματα.

Στὸν Ἴσπανικὸ χρυσὸ αἰῶνα δύο ἦταν τὰ ρεύματα στὸν ποιητικὸ λυρισμὸ: τὸ λαϊκὸ καὶ τὸ λόγιον (erudito). Τὸ πρῶτο μὲ βαθειὰς ρίζες οὐκ ἦταν καθαρά ἰσπανικὸ ἀν καὶ μὲ ξενικὴ καταγωγή. Τὸ ἄλλο ρεῦμα μόλις εἶχε ἔρθει ἀπὸ τὴν Ἰταλία κι' ἦταν ἀκόμη ἀναφομοίωτο καὶ γιὰ τοῦτο ὄχι ἀγαπητὸ στὸ λαὸ μὲ τὸ περιστόλιστο καὶ ἀριστοκρατικὸ ὕφος του. Στὸν Gongora αὐτὰ τὰ δύο ρεύματα ἐνώθηκαν. Μέσα σὲ μιὰ διάνοια ἐκλεπτυσμένη βαθειὰ ποιητικὴ, μὲ τόσες γνώσεις καὶ φυσικὰ μὲ τὴν προσωπικὴ ἔκφραση, αὐτὲς οἱ δύο τάσεις συγχωνεύτηκαν ἰδανικά, ἔτσι ποὺ τὸ περίτεχνο καὶ πολυποίκιλο νὰ εἰσχωρήσῃ καὶ νὰ προσφερθῇ στὸ πλατύτερο κοινὸ μὲ τὰ λαϊκώτερα ἔργα του, ἐνῶ τὸ λιγὸ ὕφος του νὰ βρίσκεται καὶ στὰ σονέττα του ποὺ ἀπευθύνονται στοὺς λίγους καὶ τοὺς διαλεκτοὺς. Δὲν παρέμεινε λαϊκὸς ὅπως ὁ Lope de Vega, οὔτε μονοκόμματα ἀριστοκρατικὸς καὶ «erudit» ὅπως ὁ Garsilaso. Σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου τὰ εἰδῶλα εἶναι ὁ Βιργίλιος κι' ὁ Ὀβίδιος ἀνακατωμένοι μὲ δείγματα Πίνδαρου καὶ Ὀράτιου ὁ Gongora ἀνασύρει ἀπὸ τὴν ἐσωτερικότητά του μιὰ ποίηση γνήσια καὶ ἐγκεντρικὴ κι' ὁλότελα προσωπικὴ.

Κάποιοι μελετητές του ἔχουν νὰ λένε πὺς τὸ γράψιμό του «ἀκαταλαβίστι-

κο καὶ σκοτεινὸν» χρωσιέται σ' ἓνα χτύπημα πολὺ σοβαρὸ στὸ κεφάλι ποὺ ἔπαθε μικρὸς πέφτοντας ἀπ' τὸ ἄλογο. Αὐτὸ εἶναι μία ἀρκετὰ διασκεδαστικὴ ἐρμηνεία ποὺ θυμίζει τὴν ἀνάλογη ἐξήγηση τῆς τεχνοτροπίας τοῦ Θεοτοκόπουλου ὅπου «ἔπασχε ἀπὸ ἀστιγματισμό». Αὐτὸ ἐκτὸς ἀπὸ κακεντρέχεια προδίδει καὶ μειωμένη ἀντίληψη, ἀνύπαρκτο ψυχισμὸ καὶ γιὰ τοῦτο ἀκαταλληλότητα στὴν ἐνασχόληση μὲ τὶς τέχνες. Καὶ οἱ δυὸ — ὁ Gongora καὶ ὁ Θεοτοκόπουλος — ἐκρηκτικὰ πνεύματα, ζώντας σ' ἓναν κόσμον μὲ τὴ μορφὴ ἀκριβῶς τοῦ Βασιλιᾶ Φιλίππου, προσπάθησαν ν' ἀνοίξουν μιὰ διέξοδο στὸν ἀσφυκτικὸ κλοιό, ὁ ἓνας τραβώντας καὶ σέρνοντας σὲ μιὰ ἀνάστροφη πρὸς τὸν οὐρανὸ δίνῃ, τὶς μορφές του ποὺ σὰν σπαθιὰ ἢ πύρινοι πῆδακες τρυποῦν καὶ διαπερνοῦν τὸν μπλάβο ὀρίζοντα. Κι' ὁ ἄλλος μὲ τὴν ποιήσῃ του πλαταίνει καὶ φωτίζει τὸν ἴδιο μελανιασμένο ἀπ' τὰ μεσαιωνικὰ βασανιστήρια κόσμον. Μὲ μιὰ δημιουργία ξεχωριστὴ, μὲ ὅπλα ἀλλοιωτικά εἶχαν κι' οἱ δυὸ νὰ ἀντιμετωπίσουν μιὰ ἐπίσης ξεχωριστὴ ἱστορικὴ περίοδο καὶ τέτοια ὅπλα χρειάζονταν.

Ὁ Gongora πρωτοφάνηκε στὰ ἑλληνικὰ γράμματα μὲ τὴ μετάφραση τοῦ σονέττου γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Γκρέκο ἀπὸ τὸν κ. Πρεβελάκη. Τὸ παρακάτω μικρὸ κομμάτι εἶναι ἡ ἀρχὴ ἀπὸ τὶς Soledades ἔργο λυρικὸ σὲ τρία μέρη μὲ 2.685 στίχους.

LUIS DE GONGORA Y ARGOTE

SOLEDADES

Ἀφιέρωση στὸν Δούκα τοῦ Μπέχαρ

Βήματα εἶναι ἑνὸς προσκυνητῇ περιπλανώμενου
Στίχοι, ποὺ μοῦ υπαγόρευσε γλυκιὰ Μούσα
Σὲ ταραγμένη μοναξιά
ἄχαροι ἄλλοι, κι' ἄλλοι ἐμπνευσμένοι.

ὦ, Σύ, ἀπὸ δόρατα τριγυρισμένος
— τείχη ἐλάτινα, πυργίσκους διαμαντένιους —
ποὺ χυμᾶς στὰ ὄρη, χιόνια ἀρματωμένα
γίγαντες κρυσταλλένιους ποὺ τρέμουν οἱ οὐρανοὶ
Ὅπου τὸ κέρας, ἀπ' τὴν ἡχὴ μυριακουσμένο
θεριὰ ξαπλώνει καὶ — στὴν αἵματοβαμμένη γῇ
νεκρὰ στιβαγμένα ζητώντας ἄδικα νὰ χωρέσουν —
μ' ἀφρισμένα κοράλλια ξεχειλίζουν τὸν Τόρμες!

Σὲ κάποια φλαμουριὰ τὸ δόρυ ζύγωσε — ποὺ τὸ ἀτσάλι του
αἷμα ἰδρώνοντας, γρήγορα
πορφυρὸ θὰ βάψῃ τὸ χιόνι —
κι' ὅταν θὰ δίνει ἡ βουνίσια παράδοση
στὴ σκληρὴ δροῦ, στὸ ἔλατο τὸ ὑψωμένο
— αἰώνιους ἀντίζηλους τῶν βράχων —
τὰ φοβερά ἀπομεινάκια
τῆς ἀρκοῦδας ποὺ λὲς ἀκόμα φιλεῖ διαπερασμένη
τὴ λόγχη τ' ὠστραφτεροῦ σου κονταριοῦ

Κι ἐνῶ μιὰ ἱερὴ θὰ πλημμυρίζῃ δρυς
 σεπτὸς θόλος, πλαί στήν πηγὴ
 στήν ψηλὴ ὄχθη στὸ μεγαλόπρεπο πάνω θρονί
 γιὰ σένα ἡμίθεε πού ἐστήθη
 ὦ Δούκα περίλαμπρε!
 μέρωσε στὰ κύματά της τὸν φλεγόμενο κάματο σου
 καὶ μὲ παραδομένα τὰ μέλη στὸν ἀναπαμό
 πάνω σὲ λιβάδι χλοερὸ ὄχι γυμνὸ
 ἄσε νὰ σ' ἀνταμώσῃ τὸ στέρεο πόδι
 πὺν τὰ περιπλανώμενα βήματά του ἀφιέρωσε
 στὴ βασιλικὴ καδένα τοῦ σκούδου σου.

Τίμησε τὸν ἐλεύθερο μὲ τὰ γενναιόδωρα δεσμὰ
 πὺν ἀπὸ τύχη εὐνοϊκὴ κυνηγήθηκε
 Καὶ στὴ μεγαλωσύνη σου εὐγνώμονη ἡ Εὐτέρπη
 τ' ἀρμονικὸ γλυκὸχο ὄργανό της θ' ἀφιέρωση
 τὴ δόξα σου ὑμνώντας ὅταν ἡ σάλπιγγα τῆς φήμης σιγήσει.

Μετάφραση: ΜΑΓΙΑ—ΜΑΡΙΑ ΡΟΥΣΣΟΥ

“Ε ν α γ ι α τ ῖ . . .

Ἀκουμπισμένα τὰ γεράματα στὸ παραθύρι
 — ἀπέναντί μου —
 (κάτι βλέπουν ἀπ' τὴ ζωὴ καὶ ἀπὸ κεῖ)
 Τρεμάμενο χέρι, πλάτη γυρτὴ
 τὸ πρόσωπο αὐλακωμένο τὸ βλέμμα
 χαμένο...
 Βαρειά ἡ εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου
 στὴ δύση...
 —γιατί νὰ μὴν ἔχουμε κι ἐμεῖς
 ξανά ἀνατολή;...

ΚΟΥΛΑ ΚΑΤΕΡΙΝΑΡΗ

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΙΣ

“ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ”

Τὸ γνωστὸ φιλοπρόοδο σωματεῖο «Φίλοι τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς Ἠλείρου», ὁργάνωσε, μὲ συνεργασία τῆς Στέγης Γραμμάτων, μιὰ ὁμαδικὴ ἐπίσκεψη στὶς 13 καὶ 14 Ὀκτωβρίου, πνευματικῆς ἐπαφῆς μὲ τὰ Γιάννινα, ποὺ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία μιᾶς καλύτερης γνωριμίας καὶ σύνδεσής τους μὲ πολλοὺς ξεχωριστοὺς καλλιτέχνες, λογοτέχνες, δημοσιογράφους καὶ παράγοντες τῆς κρατικῆς ἀντίληψης στὸν τομέα τῆς πολιτιστικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς γενικώτερα ζωῆς. Πρόκειται γιὰ μιὰ πολὺ ἐνδιαφέρουσα παρουσία, ποὺ ἔγινε πρῶτα γιὰ νὰ τιμηθοῦν οἱ καλλιτέχνες ποὺ δώρησαν ἔργα τους στὴν πινακοθήκη Ἰωαννίνων (ἡ ὁποία ἰδρῦθηκε ἀπ’ τοὺς «Φίλους τῶν Ἰωαννίνων» καὶ δωρήθηκε στὸ ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖον, ὅπου καὶ ὑπάρχει ὡς ὁργανικὸ τοῦ τμήματος) καὶ δεύτερο γιὰ μιὰ πιὸ ἀμεση ἐπαφὴ καὶ οὐσιαστικώτερη γνωριμία μὲ τὸν τόπο καὶ τὴν πνευματικὴν τοῦ ὑποδομῇ. Τὸ γεγονὸς αὐτό, πιστεύουμε πὼς θὰ ἀποτελέσει καὶ ἀφετηρία γιὰ μιὰ παραπέρα γόνιμη συνεργασία. Γιατί, τὰ Γιάννινα, ποὺ ἔχουν, ἀπὸ παράδοση μακρά, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ πολυσήμερο παρὸν τους στὴν πνευματικὴ ζωὴ καὶ κίνηση τῆς χώρας μας, μιὰ ἰδιαίτερη θέση στὴν διάστρωση τῆς σύγχρονης ἐθνικῆς κουλτούρας, προσφέρουν μιὰ εὐκαιρία γιὰ τὴν ἐγκαίνιαση μιᾶς τέτοιας κίνησης γιὰ τὴν πολιτιστικὴ ἀνάπτυξη τῆς ἐπαρχίας. Ἔτσι, μὲ τὴν ἐπίσκεψη αὐτή, δόθηκε ἡ εὐχέρεια στοὺς ἐπισκέπτες καὶ στοὺς πνευματικούς ἀνθρώπους τῆς πόλης μας γιὰ μιὰ στενώτερη ἀλληλογνωριμία καὶ γιὰ μιὰ χάραξη κάποιας προοπτικῆς εὐρύτερης συνεργασίας, πρᾶγμα ποὺ πιστεύομεν καὶ πού, κατὰ τὴν ἀποψὴ μας, δὲν θὰ εἶταν καθόλου δύσκολο νὰ γίνῃ.

Τὰ Γιάννινα πιάνουν μιὰ μεγάλη ἐπιφάνεια καὶ κρατοῦν ἓνα βάρος στὸν χώρὸ τῆς πολιτιστικῆς καὶ πνευματικῆς μας ὑπόστασης. Γι’ αὐτό, πιστεύω πὼς θὰ εἶταν καλὸ, αὐτὴ ἡ ὁμαδικὴ ἐκκίνηση, ποὺ περιλαμβάνει τόσοι παράγοντες ἀρμοδίους γιὰ τὴν πνευματικὴν μας κίνηση, νὰ προγραμματίζονταν, γιὰ τὴν ἐλληνικὴ ἐπαρχία, ὕστερ’ ἀπόντα συντονισμένο πρόγραμμα, ἐν συνεργασίᾳ μὲ τοὺς πνευματικούς ἀνθρώπους, τοὺς φορεῖς τῶν πολιτιστικῶν ἐκδηλώσεων τῆς κάθε περιοχῆς, ὥστε νὰ ἔχουμε ἀφ’ ἑνὸς μιὰ ἐξ ἀμέσου ἐπαφῆς σύνδεση καὶ διάλογο μὲ τὶς ἀξίες καὶ τὶς δυνάμεις τῆς ἐπαρχίας καί, ἀφ’ ἑτέρου, μιὰ καλύτερη ἀποτίμηση τῶν προβλημάτων καὶ τῶν ἀναγκῶν, ποὺ ἔχει αὐτὴ γιὰ τὴν διαφύλαξη καὶ γιὰ τὴν ἀξιοποίηση τῆς πνευματικῆς τῆς φυσιογνωμίας. Ἡ ἀρχή, ποὺ ἔγινε τώρα, ἐλπίζουμε πὼς θὰ δώσει μιὰ συνέχεια. Γιατί, ἡ δικαίωση, ἄλλωστε, τῶν καλλιτεχνῶν καὶ τῶν λογοτεχνῶν γίνεται κυρίως, ὅταν αὐτοὶ συνδέονται ὁργανικὰ μὲ τὴν ἐπαρχία, ποὺ συνιστᾷ ζωντανὸ κορμὸ τῆς φυλῆς μας καὶ ποὺ κρατεῖ τὶς ἀξίες τῆς πνευματικῆς μας παράδοσης. Καὶ δὲν εἶναι οὔτε λίγοι οὔτε ἄγνωστοι αὐτοὶ ποὺ ἤρθαν μὲ τὴν πρωτοβουλία τῶν «Φίλων τῶν Ἰωαννίνων» (συγκεκριμένα, οἱ καλλιτέχνες, ποὺ δώρησαν ἔργα τους στὴν πινακοθήκη): Μαρία - Τερέζα Ἀπάρτη, Παῦλος Βρέλλης, Θεόδωρος Δρόσος, Γρηγ. Εὐκλείδης, Ἰωάννης Κολέφας, Κώστας Κουτσουρῆς, Νικόλας, Κων. Λινάκης, Κώστας Μαλάμος, Ἰωάννα - Μητσέα Μαλάμου, Μαρία Μητσέα - Σιώκου, Ἀρτεμὶς Μανέκα, Δημήτρης Μεγαλίδης, Ἐφη Μιχελῇ, Γεώργιος Μόσχος, Ἀγλαΐα Παππᾶ, Νικόλ. Παυλόπουλος, Ὁθων Περβολαράκης, Ἀλεξάνδρα Πλακωτάρη, Ἀντώνης Πολυκανδριώτης, Μαρία Πώπ, Δημ. Φερεντίνος, Ἡλίας Φέρτης, Αἰκατ. Χαλεπᾶ, Ἰσαβέλλα Χαρμπούρη, Τίτσα Χρυσοχοΐδου, ὁ Δ)ντὴς τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν κ. Νίκος Νικολάου, ὁ Γραμματεὺς τῆς ἴδιας Σχολῆς κ. Γεώργ. Λιδᾶς, ὁ Πρόεδρος τοῦ Καλλιτεχνικοῦ Ἐπιμελητη-

ρίου κ. Γεώργιος Βελισσαρίδης, ή Πρόεδρος τῆς Ἑλλ. Σπηλαιολογικῆς Ἑταιρείας κ. Ἄννα Πετροχείλου, ὁ γνωστὸς δημοσιογράφος Μιλτ. Παρασκευαΐδης (τοῦ «Ἐλευθ. Κόσμου»). Ὅλους αὐτοὺς συνώδεψε τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τοῦ Σωματείου «Φίλοι τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς Ἠπείρου» (Κ. Στεργιόπουλος Πρόεδρος, Ἰωάν. Μπέττος Ἀντιπρόεδρος, Ἀλέξ. Μαμμόπουλος Γεν. Γραμματεὺς, Ἑλ. Κανελλοπούλου, Νίκη Παπαχρυσάνθου, Ἀλίκη Ἀρναούτη, Θεοφάνης Σωτηρίου, Ἰωάν. Τρίμμης, Νικ. Τράντας Μέλη), ποὺ τοὺς ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐνημερωθοῦν γιὰ τὴν πινακοθήκη καὶ νὰ γνωρίσουν τὴν πόλη καὶ τὸ κάστρο μὲ τὴν ξενάγηση τῶν κ.κ. Δημ. Σιωμοπούλου καὶ Σ. Δάκαρη.

Ἔτσι, τὸ γεγονός αὐτό, ποὺ εἶναι ἀπ' τὰ πιὸ σημαντικὰ γιὰ τὴν πόλη μας, θὰ δημιουργήσει καὶ τίς προϋποθέσεις γιὰ μιὰ μονιμώτερη ἐπαφή μὲ τίς πνευματικὲς δυνάμεις τῆς Ἠπείρου καὶ γιὰ μιὰ γόνιμη γνωριμία μὲ τοὺς πνευματικούς της ἀνθρώπους (πού, ὡς γνωστόν, εἶναι καὶ πολλοὶ καὶ σημαντικοί). Ἀκόμα, ἐτίμησε, κατὰ τὸν πανηγυρικώτερο δυνατόν τρόπο, τὴν προσφορά τῶν καλλιτεχνῶν πού, μὲ τὴν δωρεά τους, ἔδωσαν στὴν πόλη μας — καὶ κατὰ προέκταση στὴν ἐλληνικὴ ἐπαρχία — μιὰ ἀξιόμιμητο καὶ εὐγενικὴ χειρονομία, ποὺ ὁροθετεῖ γιὰ τοὺς καλλιτέχνες καὶ τοὺς πνευματικούς μας γενικὰ ἀνθρώπους.

ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΟΙ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΙ

Μὲ ὅσα στοιχεῖα εἶχαμε στὴ διάθεσή μας καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῆς μνήμης, ἐπιχειρήσαμε μιὰ σκιαγραφία μόνο τῶν Ἠπειρωτῶν δημοσιογράφων στὴ Ρουμανία.

Ἡ δημοσιογραφία, γέννημα τῆς τυπογραφίας, ποὺ δίκαια θεωρήθηκε ἡ μεγαλύτερη ἐφεύρεση τῶν αἰώνων, τοῦλάχιστον ὡς τίς μέρες μας, πέρα ἀπὸ τὴ μοναδικότητά της σὰ μέσο μαζικῆς ἐνημερώσεως, πρὶν ἀπὸ τὰ σύγχρονα μέσα τῶν ἡμερῶν μας, ὑπῆρξε καὶ μιὰ ἀπὸ τίς σημαντικώτερες κατακτήσεις τοῦ ἐλευθέρου στοχασμοῦ καὶ τὸ γρανιτένιο θεμέλιο τῶν ἀτομικῶν ἐλευθεριῶν, ὁ ἀντίλαλος τοῦ κοινοῦ αἰσθήματος. Ὡς τὴν ἐμφάνισή της, οἱ ἔννοιες αὐτές, ἂν δὲν εἶταν ὀλότελα ἀνύπαρκτες, δὲν κυκλοφοροῦσαν ἢ ἀξία των δὲν ἐνεφάνιζε ὑπολογισμὸ ἀντίκρουσμα. Εἶχαν θεωρηθεῖ δέ, σὲ μακρινὲς ἐποχές, θανάσιμο ἀμάρτημα.

Ὡστόσο, σὰν ἐπάγγελμα γιὰ τοὺς καιροὺς ποὺ ἀναφερόμαστε, μὰ καὶ σχεδὸν πάντα, ἡ δημοσιογραφία ἔδινε τίς ἰσχυρότερες ὑποσχέσεις γιὰ τὴν προκοπὴ ἐκείνων ποὺ τὴν ὑπηρετοῦσαν. Φειδωλὴ στὶς προσφορὲς της, αὐστηρότατη στὶς ἀξιώσεις της, ἔδινε τὴν ἐντύπωση κάποιας ἀστοργίας πρὸς ὅσους τὴν διακονοῦσαν ἐθελοντικά.

Ἐνα ἀπὸ τὰ πιὸ παράδοξα φαινόμενα στὸ χῶρο τῆς πνευματικῆς δημιουργίας. Ὅλοι ὅσοι γράφουν κι' ἔχουν τὴν ἱκανότητα νὰ μεταφέρουν τίς σκέψεις, τὰ συναισθήματά τους, σὰ σὲ καθρέφτισμα τοῦ ἀνθρώπινου στοχασμοῦ, τῶν ἐσωτερικῶν δονήσεων, τοῦ ψυχισμοῦ τῆς ὁμάδος, σὲ γενικώτερο ἐπίπεδο, ἔχουν τὴν ἐλπίδα ὅτι ὁ λόγος των δὲ θὰ χαθεῖ ὀλοκληρωτικὰ στὴ ροὴ τοῦ χρόνου. Θὰ βρεθεῖ ἓνα ραφάκι κάποιας βιβλιοθήκης νὰ τὸν περισώσει. Ἀντίθετα, ὁ δημοσιογράφος ποὺ ἔρχεται σὲ ἄμεση καὶ σχεδὸν καθημερινὴ ἐπαφή μὲ τὸν ἀναγνώστη γιὰ μιὰ ὀλάκερη ζωὴ, θὰ παραμείνει ὁ αἰώνιος ἀδικημένος, ὁ μέγας ἀγνωστος. Ὁλος ὁ πνευματικὸς του μόχθος θὰ καταποντισθεῖ στὸν ἀτέρμονα ὠκεανὸ τῆς ἐπικαιρότητας, στὴ λήθη τοῦ ἐφήμερου. Σὲ παλιότερους μάλιστα καιροὺς ἡ δημοσιογραφία ἀρνιόταν καὶ κάθε ὑλικὴ ἱκανοποίηση, ἀκόμα καὶ τίς πιὸ στοιχειώδεις.

Ἀπὸ τὴ διαπίστωση τοῦτῃ προβάλλει τὸ ἐρώτημα; τότε, γιὰτι ἄτομα μὲ ἐξαιρετικὰ φυσικὰ προσόντα, μὲ συγκρότηση πνευματικὴ ἀξιόλογη ὄχι μόνο γιὰ τὴν ἐποχὴ τους, μὰ καὶ γιὰ ὅλες τίς ἐποχές, δέθηκαν τόσο στενὰ καὶ ὑπηρετήσαν μὲ τόση ἀφοσίωση τὸ ἀστοργό τοῦτο ἐπάγγελμα;

Ἡ ἀπάντηση δὲν εἶναι δύσκολη. Τὸ ἀντίκρουζαν σὰ λειτουργήμα, δηλαδὴ, στὴν πραγ-

ματική του υπόσταση. Καί ξέρανε ότι στη διακονία κάθε λειτουργήματος ο ψυχρός υπολογισμός δεν μετράει. Έκεί φωτίζει μόνο ο ιδεαλισμός, ή πίστη σε κάποιο ιδανικό. Άν λείπει ή αν σβήσει πρόωρα, το λειτούργημα χάνει το νόημά του, τη λάμψη του, για να προβάλλει το βιοποριστικό επάγγελμα με όλες τις σκοπιμότητες και τους συμβιβασμούς του. Τα περιθώρια της πνευματικής προσφοράς στενεύουν ασφυκτικά.

Για το καλό του ανθρώπου, δεν συμβαίνει πάντα έτσι. Αδιάψευστη μαρτυρία οι Ήπειρώτες δημοσιογράφοι που σκιαγραφούμε στο ίδιο τουτο τεύχος.

Άς στοχαστούμε για λίγο πόσο πιο ανάλγητος, πιο σκοτεινός θα ήταν ο κόσμος μας, πόσο πιο άδικαίωτη ή ύπαρξη του ανθρώπου στον πλανήτη μας χωρίς τους αδιόρθωτους ιδεαλιστές.

Υπάρχουν τάχα και σήμερα;

Η άρνηση της ύπαρξής των, σε περιορισμένη κλίμακα, έστω, θα μάς υποχρέωνε να παραδεχτούμε το μάταιο κάθε προσπάθειας για την καλύτερη του ανθρώπου και για τη διαιώνιση της ζωής. Καί θα ήταν άλγεινὰ άπογοητευτικό.

A. ΜΑΝΘΟΣ — ΜΥΡΣΙΝΗΣ

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ ΚΑΣΤΕΛΛΗΣ

(ΕΝΑΣ ΚΡΥΣΤΑΛΛΗΣ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ)

Η Όρχήστρα Νέων «Παναρμόνια», που έχει άποσπάσει τις καλύτερες κριτικές για τις μέχρι τώρα εκδηλώσεις της, σε μια έφετεινή Συναυλία της (27 Φεβρ. 1972), στο άθηναϊκό θέατρο «Ρέξ», άφιέρωσε το μεγαλύτερο μέρος του προγράμματος σε έργα Έλλήνων συνθετών. Πρώτο της σειράς αυτής ήταν το έργο του Μ α ρ γ α ρ ί τ η Κ α σ τ έ λ λ η «Είσαγωγή και Χορός Ήπειρωτικός».

Δεν ήταν ή πρώτη φορά που το έργο αυτό του Ήπειρώτη συνθέτη περιλαμβάνόταν στο πρόγραμμα μιάς συναυλίας. Ήδη, πριν κάμποσα χρόνια, ο διακεκριμένος μουσουργός Σόλων Μιχαηλίδης, το είχε περιλάβει στο ρεπερτόριο της Συμφωνικής Όρχήστρας Βορείου Ελλάδος και το παρουσίασε σε συναυλίες που διηύθυνε ο ίδιος, στη Θεσσαλονίκη, στο Γιάννινα και στην Κέρκυρα. Με την συναυλία της «Παναρμόνια» — πρώτη έκτέλεση του έργου στην πρωτεύουσα — δόθηκε τώρα ή εύκαιρία και στο άθηναϊκό κοινό να χαρή και να εκτιμήσει τη σύνθεση αυτή του Μαργαρίτη Καστέλλη, να χειροκροτήσει μ' ένθουσιασμό τη θαυμάσια Όρχήστρα των εύγενικών νέων και τον άξιο διευθυντή της, να καλέσει στη σκηνή και ν' άποθεώσει τον Συνθέτη.

Υποθέτω ότι τα νέα παιδιά της «Παναρμόνια», περιλαμβάνοντας στο πρόγραμμα των συναυλιών τους έργα Έλλήνων συνθετών, δεν το κάνουν μονάχα για να τιμήσουν τις άξίες του τόπου — και είναι άξιέπαινοι, βέβαια, όσοι συναισθάνονται και εκπληρώνουν αυτό το καθήκον — αλλά το βλέπουν και σαν μια προέκταση των δικών τους άνησυχιών και άναζητήσεων: Χωρίς την πείρα του Χτές, δεν κατακτά κανείς το Αύριο.

Η έπιλογή και ή ένταξη στο πρόγραμμα αυτής της Συναυλίας ενός έργου του Καστέλλη ήταν βέβαια μια έμπρακτη άπονομή τιμής στον άξιο Συνθέτη, ήταν όμως συνάμα και μια παρήγορη ένδειξη πως οι νέες γενεές βλέπουν τη δημιουργική τους προσπάθεια συνυφασμένη με μια γόνιμη άναδρομή στις έθνικές μας ρίζες.

Ο Μαργαρίτης Καστέλλης εκπροσωπεί στη μουσική ό,τι και ο συμπατριώτης του Κώστας Κρυστάλλης στη νεοελληνική ποίηση.

Στὸ τέλος τοῦ περασμένου αἰώνα, ὅταν ἔκανε τὴν ἐμφάνισή του ὁ Κρυστάλλης, εὐδοκίμοῦσαν τὰ βουκολικὰ εἰδύλλια, οἱ ἐπικολυρικές ἡθογραφίες καὶ τὰ κωμειδύλλια (τύπου «Ἀγαπητικοῦ τῆς βοσκοπούλας»), ποὺ ἐπιστράτευαν βοσκοπούλες καὶ κλεφτόπουλα, κεντημένες ποδιές καὶ λερὲς φουστάνελλες, γιὰ νὰ προσδώσουν κάποιαν «ἐλληνικότητα» στοὺς δεκαπεντασύλλαβους χειμάρρους τῶν ρηχῶν τους ἐμπνεύσεων. Ἐπρεπε ὅμως νὰ κατεβῇ στὴν πρωτεύουσα ὁ παραπλανημένος ἐκείνος ἔφηβος τῆς Πίνδου, γιὰ ν' ἀκουστή ἡ αὐθεντικὴ φλογέρα τῶν ἐλληνικῶν βουνῶν, ν' ἀναζωογονηθῇ τὸ κλίμα, νὰ διευκολυνθῇ ἡ δημιουργικὴ προσπέλαση πρὸς τοὺς δημοτικούς μας θησαυροὺς. (Ξέρω πόσο ἔχει λησμονηθῇ καὶ ἔχει ὑποτιμηθῇ σήμερα ἡ προσφορά τοῦ Κρυστάλλη. Ἀφ' ὅτου ἀποκτήσαμε τὴ δυνατότητα — καὶ δούλεψαν γι' αὐτὸ γενεές ὁλόκληρες — ν' ἀνατρέχουμε ἀπ' εὐθείας στὶς πηγές του, μπορεῖ ἴσως τώρα νὰ γεύεται κανεὶς τὸ γάργαρα νερό τους χωρὶς τὴ μεσολάβηση τοῦ ποιητῆ τῆς «Ξενιτειᾶς» καὶ τοῦ «Σταυραῖτου». Ἄν εἶναι καὶ ὑπερκριτικός, εὐκολο εἶναι νὰ μιλήσῃ γιὰ «δουλικὴ μίμηση», γιὰ σφετερισμοὺς μοτίβων καὶ στίχων, ἀκόμα καὶ γιὰ «παραχάραξη» δημοτικῶν τραγουδιῶν. Ὁ ἱστορικὸς τῶν γραμμάτων μας ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ παραβλέψῃ τὸ «φαινόμενο Κρυστάλλη», ἔκφραση μιᾶς ἐποχῆς, καὶ θεωρεῖ ἀπόλυτα θεμιτὴ στὸν καιρὸ του τὴ «δουλικὴ» δῆθεν μίμηση, ἀκόμα καὶ τὴ χρῆση αὐτούσιων δημοτικῶν μοτίβων. Γιατὶ ὁ Κρυστάλλης δὲν «σφετερίζεται» τίποτε ξένο· εἶναι ὅλα στὴν ποίησή του ἐξ ἴσου πηγαία, ὅσο καὶ στὸν ἴδιο τὸ Λαό, τὸν ὁποῖο συνειδητὰ καὶ ἀσυναίσθητα ἐκπροσωπεῖ.

Ἀλλὰ στὴ Νεοελληνικὴ Ποίηση δὲν ἐχρειάστηκε δεύτερος Κρυστάλλης. Ἡ γενεὰ τοῦ Νικολάου Πολίτη καὶ τοῦ Κωστή Παλαμά, μὲ μιὰ πλειάδα γύρω τους ἐμπνευσμένων ἀναγεννητῶν, εἶχαν ἤδη προετοιμάσει τὸ ἔδαφος καὶ προχώρησαν μὲ γοργὰ βήματα σὲ οὐσιαστικώτερες κατακτήσεις: Ἀξιοποίησαν δημιουργικὰ τοὺς θησαυροὺς τῆς ἐθνικῆς μας κληρονομίας, πέτυχαν ἀρμονικὴ τὴ σύζευξη τοῦ παραδοσιακοῦ μὲ τὴν ἀνανέωση — σύζευξη ποὺ συνεχίζεται ἀδιατάρακτη, παρὰ τὶς κοσμογονικὲς μεταλλαγές τῶν καιρῶν καὶ τὶς ἀσίγαστες νέες ἀναζητήσεις, ὡς τὴν ποίηση τοῦ Σεφέρη, τοῦ Ρίτσου καὶ τοῦ Ἐλύτη.

Ἐγινε, ἄραγε, κάτι παρόμοιο στὴ Νεοελληνικὴ Μουσικὴ; Κι ὡς ποιό σημεῖο;

Ὑπάρχουν, βέβαια, φωτεινὰ μετέωρα, προδρομικὲς μορφές καὶ τιμητικὲς ἐξαιρέσεις. Ἐχω ὅμως τὴ γνώμη, χωρὶς νὰ θέλω νὰ παριστάνω τὸν εἰδικό, ὅτι στὸν τομέα τούτον χρειάζονταν πολλοὶ Κρυστάλληδες ἀκόμα...

Ὁ Μαργαρίτης Καστέλλης, μαθητὴς τοῦ Μανώλη Καλομοίρη, ἔμεινε πιστὸς στὴ γραμμὴ καὶ στὶς ὑποθήκες τοῦ μεγάλου Δασκάλου του, ὁ ὁποῖος τὸν ξεχώρισε ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν του, ὄχι μονάχα γιὰ τὸ σπάνιο μουσικὸ του ταλέντο, τὴν κατάρτιση καὶ τὴ δεξιότητά του, ἀλλὰ καὶ γιὰ κάτι σημαντικώτερο: Διεῖδε πὼς ὁ νεαρὸς ἐκείνος ὑπαξιωματικὸς τῆς Στρατιωτικῆς Μουσικῆς ἔκλεινε μέσα του συμπυκνωμένη τὴν παράδοση αἰώνων, εἶχε τὸ χάρισμα ν' ἀφουγκράζεται τὸν ἀνασασμὸ τῶν βουνῶν καὶ τὸν παλμὸ τῶν συνανθρώπων του μὲ τὴν ἴδια μουσικὴ εὐαισθησία τῶν ὁρεσίβιων προπατόρων του, νὰ μετουσιῶνῃ ἀνόθευτη στὸ πεντάγραμμο τὴν παρακαταθήκη τῆς ἀδιάφθορης λαϊκῆς του ψυχῆς.

Οἱ περιστάσεις δὲν εὐνόησαν τὸν Μαργαρίτη Καστέλλη ν' ἀξιοποιήσῃ ὅσο θὰ ἤθελε κι ὅσο θὰ μπορούσε τὸ δημιουργικὸ του τάλαντο. Εἶναι μάλιστα ἀξιοθαύμαστος ποὺ κατάρθωσε, παρὰ τὶς ἀντιξοότητες, παρὰ τὴν ἰσοπεδωτικὴ ρουτίνα μιᾶς πολύχρονης ἐπαγγελματικῆς σταδιοδρομίας (εἶχε φτάσει στὸ ἀνώτατο σκαλὶ τῆς ἱεραρχίας, Ἀρχιμουσικὸς τοῦ Στρατοῦ, ὅταν ἀπεχώρησε ἀπὸ τὴν ἐνεργὸ ὑπηρεσία), νὰ προφυλάξῃ ἀπὸ τὴν ὁλοκληρωτικὴ ἀποξήρανση τὴ δροσιὰ τῆς καλλιτεχνικῆς του εὐαισθησίας καὶ νὰ μᾶς δώσῃ αὐτὸ ποὺ μᾶς ἔδωσε.

Στὸ πρόγραμμα τῆς πρόσφατης συναντήσεως ὁ συνθέτης, σεμνὸς σὰν ἔφηβος καὶ φειδωλὸς σὲ ἐξομολογήσεις, μᾶς πληροφορεῖ:

«Σκιτσάρισα τὸ ἔργο μου σὲ μικρὴ ἡλικία, στὸ λόφο τοῦ "Ἀη Χαράλαμπου τῆς γενέτειράς μου Λαϊστας, ἐνὸς χωριοῦ τῆς Πίνδου. Ἀπὸ κεῖ κατάφατσα φαίνεται ὁ γυμνὸς καὶ στιλπνὸς Πάπιγγος μὲ τὸ περίφημο ὕψωμα Γκαμήλα. Πέρα στὸ βάθος φαίνονται τὰ πελώρια βουνὰ τῆς Πίνδου μὲ τὸ Σμόλικο καὶ τίς ἄλλες βουνοκορφές της, δασωμένες σὲ μιὰ πρωτόγονη ἄγρια φυσικὴ ὁμορφιά. Στὴν κοιλάδα ποὺ σχηματίζεται κυλάει ὁ ποταμὸς Ἀῶς. Εἶναι μιὰ τοποθεσία τέτοια ποὺ μπροστὰ στὸ μεγαλεῖο καὶ στὴν ἐπιβλητικότητά της ὁ ἄνθρωπος σίσθάνεται τὴν μηδαμινότητά του.

Ἐκεῖ ἦρθε φυσικὰ καὶ ἀδίαστα τὸ μοτίβο στὸ μυαλὸ τοῦ νεαροῦ τότε καὶ ὄνειροπόλου μουσικοῦ. Τόγραψα ὅπως τὸνιωθα, χωρὶς νὰ κρατήσω καμμιά συγκεκριμένη μουσικὴ μορφή καὶ χωρὶς τοὺς αὐστηροὺς μουσικοὺς κανόνες· μόνο μὲ τὴ διαίσθηση.

Τὸ ἔργο δὲν ἔχει μεγαλόπνοες ἀξιώσεις. Ὅταν ἀργότερα εἶχα τὴν τύχη νὰ μαθητεύσω στὸν Μανώλη Καλομοίρη, ἐπιχείρησα κατὰ καιοὺς νὰ τοῦ κάνω μουσικὲς προεκτάσεις. Αἰσθανόμουν ὅμως ὅτι κάνω μιὰ νοθεία. Τὸ ἄφησα λοιπὸν στὴν ἀρχικὴ του μορφή. Μιλáει μὲ τίς νότες του αὐτὸ ποὺ θέλει νὰ πῇ καὶ πιστεύω πὼς κάθε Ἕλληνας τὸ καταλαβαίνει.

Συμφωνοῦμε μὲ τὸν συνθέτη πὼς «κάθε Ἕλληνας τὸ καταλαβαίνει». Καὶ ἐκτιμοῦμε τὴ μετριοφροσύνη του, ὅταν ἀφήνῃ νὰ νοηθῇ ὅτι ἴσαμ' ἐκεῖ ἔφταναν οἱ φιλοδοξίες του. Θὰ μοῦ ἐπιτρέψῃ ὅμως ὁ ἀγαπητὸς καλλιτέχνης, μὲ τὸ θάρρος τῆς φιλίας μας, νὰ τοῦ παρατηρήσω ὅτι ἡ ὑπερβολικὴ μετριοφροσύνη, ἡ αὐτοαπομόνωση, δὲν ἀδικεῖ μονάχα τὸν ἴδιον. Ἀδικεῖ τὸ ἔργο του καὶ τὴν ἐποχὴ του. Ἐνα ἔργο τέχνης δὲν ἐκπληρώνει τὸν προορισμὸ του, ἂν δὲν κυκλοφορήσῃ, ἂν δὲν κριθῇ, ἂν δὲν δοκιμασθῇ, ἂν δὲν ἐπιδράσῃ, θετικὰ ἢ ἀρνητικὰ, στὸν καιρὸ του. Κι' ἂν ὅλα αὐτὰ δὲν τὰ φροντίσῃ ἐγκαίρως ὁ δημιουργὸς του, θὰ περιμένῃ ἴσως πολὺ, ἐλπίζοντας νὰ τοῦ τὰ φροντίσουν ἄλλοι. . . Σήμερα πιά καὶ τὰ μέσα ἐκτυπώσεως ἔχουν ἀπλοποιηθῇ καὶ οἱ μουσικὲς ἐκτελέσεις εἶναι ἀφθονώτερες (συναυλίες, ραδιοφωνία κλπ.) καὶ οἱ ἐγγραφές γιὰ ἀναμετάδοση (μαγνητόφωνα, δίσκοι κλπ.) ἀρκετὰ προσιτές. Ἐνας, ἔστω, δίσκος ἂν ὑπῆρχε μὲ μουσικὴ Μαργαρίτη Καστέλλη, θὰ ἀποδείκνυε, εἶμαι βέβαιος, πὼς οἱ φίλοι καὶ θαυμαστὲς του εἶναι πολὺ περισσότεροί ἀπ' ὅσους ὁ ἴδιος φαντάζεται.

Συνθέσεις στὸ μουσικὸ κλίμα τοῦ Καστέλλη — θετικὴ συμβολὴ στὴ μουσικὴ ἀγωγή τοῦ λαοῦ μας ἢ, ἔστω, ὑγιὲς ἀντίδοση στὰ ἀλλοπρόσαλλα ρεύματα ποὺ εἰσβάλλουν ἀναφομοιώτα ἀπὸ Ἀνατολὴ καὶ Δύση — ἔπρεπε συχνότερα ν' ἀκούγονται καὶ εὐρύτερα νὰ κυκλοφοροῦν.

Θὰ πρόσθετα ἀκόμα, ὅτι ἡ δημιουργικὴ ἀξιοποίηση τῶν μουσικῶν μας παραδόσεων — ἀπὸ τίς βυζαντινὲς μελωδίες καὶ τὸ βορειοηπειρώτικο πολυφωνικὸ μοιρολόδι ὡς τὰ μονότονα γρατσουνίσματα τῆς πρωτόγονης λύρας — ἂν δὲν κάνω λάθος, ἔχει μέχρι σήμερα δεῖξει δυσανάλογη προτίμηση σὲ ἄλλες περιοχές (νησιώτικα, «λαϊκὰ» κλπ.) καὶ λιγώτερη στὴν δυσπρόσιτη ἑλληνικὴ ἐνδοχώρα, στὸν ὀρεινὸ κορμὸ τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου. Ὅσο κι ἂν παραμένῃ εὐρείας κυκλοφορίας τὸ λαϊκὸ κλαρίνο μὲ τὰ γνωστὰ μοτίβα, ὑπάρχουν, μοῦ φαίνεται, πέρα ἀπ' αὐτά, θησαυροὶ ποὺ παραμένουν ἄγνωστοι καὶ ἀναξιοποίητοι. Ὁ Μαργαρίτης Καστέλλης, ποὺ ἐκπροσωπεῖ, ἀκριβῶς, καὶ ἐκφράζει τὴ ραχοκοκκαλιά τῆς Πίνδου, ἔχει πολλὰ νὰ προσφέρει. . .

Λ. ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Γιῶργου Παναγουλόπουλου: «ΑΠΟΔΡΑΣΗ» & «ΜΕΤΑΤΟΠΙΣΗ».

Ὁ Γιῶργος Παναγουλόπουλος, εἶναι

ἓνα δραματικὸ καὶ ἰδιότυπο φαινόμενο στὴ νεώτατη λογοτεχνία τῆς γενιᾶς τοῦ '60. Ὅλα τὰ ἔργα του — δυὸ ποιητικὲς συλλογές, ἓνα βιβλίο μὲ θεατρικά, καὶ ἓνα μὲ διηγήματα — κλείνουν μέσα τους, τὸ χαρακτηριστικὸ λειτουργικὸ στοιχεῖο μιᾶς ἀναμνηστικῆς μυσταγωγίας. Ἐχουν μιὰ

έλξη γοητείας, μιὰ δύναμη υποβολής. Τὸ γράψιμό του, εἶναι πηγαῖο, στρωτό, ἀπολογητικό, διαποτισμένο μὲ τὴ θλίψη, κι' ἓνα συμπλεγματικό φόβο τῆς μόνωσης, τοῦ ἀπορφανισμένου ἀνθρώπου. Ἕνα ἐπίσης βασικό καὶ οὐσιαστικό στοιχεῖο στὴν τέχνη τοῦ Γ.Π. εἶναι ἡ ἀνελέγητη φθοροποιὰ ροή, τὸ πέρασμα τοῦ πανδαμάτορα χρόνου. Ὁ Π. εἶναι ἓνας ἀληθινὸς ποιητής, σεμνὸς κι' ἀδικημένος, μὲ ἀξιόλογη, ἐπίπονη καὶ τίμια στὰ Γράμματα θητεία. Μιὰ ἰδιοσυγκρασία εὐαίσθητη καὶ ἰδιόρρυθμη, πληγωμένη ἀπὸ τὸ Β' παγκόσμιο πόλεμο. Συγγενεὺς μὲ πολλοὺς ποιητὲς τῆς γενιᾶς του, ὅπως π.χ. τὸν Βαλιούλη, τὸν Καφατζῆ, τὸν Ἰάσωνα Ἰωαννίδη, τὸν Φώτη Εὐαγγελάτο, τὴ Μαρία Ρέγκου κ.ἄ. Στὰ ἔργα τοῦ Γ.Π. συνυπάρχουν οἱ πυκνὲς ἔννοιες μὲ τὸ εὐγενικὸ πάθος καὶ τὴ λιτὴ ἔκφραση. Γιατὶ ὁ πόνος κ' ἡ ἀλήθεια καθὼς λείει κι' ὁ πατέρας τῆς ἀρχαίας τραγωδίας μας Αἰσχύλος, θέλουνε λόγια σαφήνειας κι' ἀπλότητας.

* * *

Ἡ ποίησή του στὴν «Ἀπόδραση» εἶναι αὐθόρμητη, κρουστή κι' ἀνεπιτήδευτη, μὲ λυρικοδραματικούς τόνους, ποὺ φτάνουν σὲ δομὴ κι' ἀπόχρωση νεοσυμβολικῆ. Ἀπὸ τὸ «Ἐγερτήριό» του τῆς περασμένης δεκαετίας δείχνει τώρα ἓνα λόγο ἀνανεωμένο, πιὸ πυκνὸ κι' ἐλειπτικό. Στὰ ποιήματά τῆς νέας συλλογῆς υποδηλώνει τὴν πορεία ἑνὸς λαοῦ, ποὺ βιάδιζε μὲ μιὰ προοπτικὴ στὸ φῶς, στὴν προκοπή, κ' ἡ μοίρα ἡ σκληρὴ τοῦ τὴν ἀνάτρεψε καὶ τὴν ἀπόριξε σὲ μαρasmus καὶ σὲ σκοτάδια, σὲ ἀδράνεια καὶ ἀπονέκρωση.

Τὸ προσωπικὸ δράμα τοῦ ποιητῆ γενικεύεται κι' ἀντλεῖ μιὰν ἄμεση συγκίνηση.

«...Τώρα τὸν ἥλιο βλέπουμε
κάθε πρωὶ μὲ σπαργμό.
Κι' ὅσοι γενναῖοι πετᾶνε
ἀπὸ τὴν τσέπη τὰ νομίσματα
τὸν ὀβολὸ κρατώντας ποῦχει ἀξία
γιὰ τὸ βαρκόρη τοῦ θανάτου...».

«...»

Ὁ δρόμος ἔρημος... ἄγνωστος... θυ-
(μᾶσαι;)

Ἐδῶ κι' ἐκεῖ, νότες ἀτομικῆς ἀπελπισίας, κραδασμοὶ συναισθηματικῆς ψυχῆς, ἀπὸ λύπες ἠθικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ξεπεσμοῦ. Στὴν «Ἀπόδραση» κυριαρχεῖ τὸ στοιχεῖο τοῦ θανάτου· μὲ νεοδραματικὸ συμβολισμό ἡ ἔκφραση μιᾶς παρακμῆς ἡθῶν, σὰ νὰ 'ταν μ' ἄλλο τρόπο σήμερα καθαφικὴ παραλλαγή. «Στοῦ κακοῦ τὴ σκάλα», ὁ ποιητὴς δὲ βρίσκει ἄλλο σκαλὶ πιὸ κάτω, καθὼς ὁ Παλαμᾶς ἐπισημαίνει.

Οἱ ἐπιδράσεις στὸν Γ.Π. ἀπὸ τὰ πικρὰ γεγονότα καὶ τὶς σύγχρονες ἀδικίες, εἶναι καίριες.

«Βυθίζομαι ὅλο πιὸ βαθιὰ
σ' αὐτὸ τὸ καταδικασμένο πλῆθος
ποὺ δὲν τὸ κυβερνᾶνε πιά τὰ μάτια.
Κοιτάζω τώρα μέσ' ἀπ' τὰ δικά του...
Βλέπω τὸν κλέφτη,
εἶναι ντυμένος τὴν ἐπίσημη στολὴ του
καὶ δικάζει.

Καὶ παρακάτω:

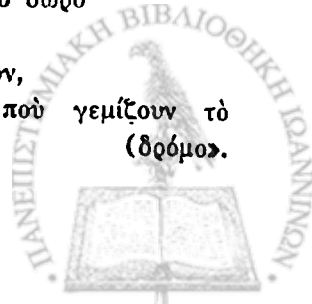
Πολλοὶ κατηγοροῦμενοι, πολλὰ ἐδώ-
(λια...).

«Σιγά... μὴ φωνάξεις
κάποιοι μπῆκαν δίπλα.
Εἶδες καλὰ;
Ναί... ἦσαν δυό...
Εἶχαν κρυμμένα μαστίγια.
Δὲν ἄκουσες φωνές;»
«Τὰ δέντρα ἔγιναν ἐφιάλτες
πίσω τους μᾶς περιμένει πάντα ἓνα φάν-
(τασμα).

Λόγια ἀπλὰ οἱ στίχοι του, μὰ ἔχουνε μιὰ δύναμη ἐσώτερη ποὺ υποβάλλουνε, γιατί, κατασταλάζουν φόβους κι' ἀγωνίες, γιατί μοιρολογοῦνε ὑπαινικτικὰ αὐθαίρεσιν ὀλέθρια ἀποτελέσματα, τρέφουν μιὰ διαμαρτυρίαν ἄπραγη γιὰ τὰ φαντάσματα τῆς βίας.

Ἀλλὰ μέσα ἀπὸ τὶς οἰμωγὲς τῶν πληγωμένων καὶ τὴν ἀπογοήτευση, ὁ ποιητὴς, δίνει μιὰ τρυφερὴ παρηγοριά, μιὰν αἴσιοδοξία:

«...Μόνο ἐτοίμασε τὴ λάμπα ἢ τὸ κερί,
θὰ σοῦ φέρω καλύτερο δῶρο
τὴ χαρὰ τῶν παιδιῶν,
τὶς φωνὲς τῶν παιδιῶν,
τὰ τραγούδια τους ποὺ γεμίζουν τὸ
(δρόμο).

...
«Θά Ξαναφέξει κείνη ή μεγάλη μέρα
μαζεύτηκε τὸ πλῆθος περιμένει».

Γνώρισμα τοῦ Π. ή ἀνθρωπιά, τὸ συν-
αίσθημά του ἀπλόχερο στὸ στερημένο κό-
σμο. Πολλὰ ποιήματά του ἔχουνε τραγικὴν
ὕφή, ἕναν ἐσώτερο ρυθμό, μὰ καὶ μιὰ ρίμα
ἐξωτερική. Φαίνονται σὰ σήματα ἀδρά,
σπινθηροβόλα, εἰκονικά, καὶ δίνουνε πῶ
ἐντονὴ κι ἀρμονικὴ δραματικὴ οὐσία:

«... Ἄλλοι στὸ σταθμὸ τῆς πόλης τούτης
σ' ἀποχαιρετισμοὺς τὴ μέρα τους περνᾶνε
κ' ή μοναξιά στὸ σκοτάδι τοὺς τυλίγει.
Κι ὁμως τὰ τραῖνα ἔρχονται καὶ πᾶνε.
Μὰ οἱ νεκροὶ ἐπιβάτες ἔχουνε πλη-
(θύνει...).

Ὅπως στὴν ποίηση, ἔτσι καὶ στὰ 19
του διηγήματα πού τύπωσε στὸν «Κέδρο»
μὲ τίτλο «Μετατόπιση» ὁ Παναγιούλπου-
λος, παρουσιάζει καφτὲς ἐμπειρίες μέσα
ἀπὸ τὰ ἐποχιακά μας διαφέροντα.

Ὁ συγγραφέας γίνεται μοιρολογητὴς
μιᾶς ὑπεραιοσθητῆς εἰλικρίνειας. Κάθε του
διήγημα κι ἕνα μυστικὸ ἀλληγορίας. Μιὰ
διεκδίκηση αὐθεντίας πού ἐπιπλέει καὶ χά-
νεται. Συνδέει συναισθηματικὰ τὸ μεμο-
νωμένο φαινόμενο μὲ τὸ γενικὸ. Σύντομα
κομψὰ τὰ διηγήματά του, μ' ἕνα γοργὸ
παλμὸ καὶ σ' ἕνα στύλ, πού ἂν τοὺς ἔδινε
πλουσιώτερη κοινωνικὴ χροιά, κι ἔλειπε
κάποια μυστικοπάθεια, μὲ περισσότερη κί-
νηση στοὺς ἥρωες καὶ εὐρηματικὰ ἐπεισό-
δια, θὰ ἔμοιαζαν νεοεσχωφικά, μὲ πῶ ἄ-
μεση χαριτωμένη ἀπήχηση· ἀφοῦ ὁ μῦθος,
ή ἀλήθεια κ' ή ἀνάλογη ψυχολογία υπάρ-
χουν.

Ὁ Π. ἀναζητεῖ πάντα μιὰ διέξοδο· καὶ
τὴν ἀποτολμάει πολλὲς φορές μὲ τὸν κό-
σμο τῶν παραισθήσεων καὶ τῶν ὀνείρων.
Τὰ πρόσωπά του, κινοῦνται στὸ ἡμίφως ή
στὴ σκιά, ἀναζητοῦνε πάντα τὴ νιότη, τὴν
τρυφεράδα, τὴν ὁμορφιά, ὅ,τι δὲ μάλαξε
καὶ δὲν ἐγέρασε τοῦ χρόνου ή παμφάγα
τροχιά. Ὁ σ. τόσο στὰ θεατρικά του μο-
νόπραχτα, πολὺ περισσότερο καὶ στὰ διη-
γήματά του, μᾶς δίνει ἕναν τύπο ἀνθρώ-
που τῆς σύγχρονης ἀστικῆς κοινωνίας, ἄ-

τολμο, μυστικόπαθο, πλεγματικὸ, μειονε-
χτικὸ, ἀδικημένο, μέσα στὴν ἠθικὴ συνέ-
πεια τῶν ἀρχῶν του, σὲ μιὰν ἀθώα παλιν-
δρομικὴ, ἀνεύθυνη γιὰ τὸν ἴδιο συνειδησια-
κὴ ὄντότητα. Μᾶς ἀποκαλύπτει ἕναν ιδιὰ-
ζοντα καὶ ιδιότυπο ἐσωτερικὸ κόσμο. Κι'
ἐδῶ βασιζέται ή πρωτοτυπία τοῦ ὕλικού
του. Θέτει τὸν ἄνθρωπο μπροστὰ στὶς εὐ-
θύνες του, γιὰ κάθε πράξη κι αἰτία πού
καθηλώνει τὴ ζωὴ κλεισμένη σ' ἐρμητικὰ
περιθώρια ὀνείρων κι αὐταπάτης. Γιατί,
εἶναι ντροπὴ νὰ ἐξαπατᾷ κανεὶς τὸν ἑαυ-
τό του καὶ τοὺς ἄλλους. «Αἰσχρὸν φενακί-
ζειν ἑαυτοὺς» καθὼς γράφει κι ὁ σοφὸς
Δημοσθένης.

ΛΑΜΠΡΟΣ ΜΑΛΑΜΑΣ

Κ ὥ σ τ α Β λ ά χ ο υ: «ΚΑΙΡΟΣ ΤΟΥ
ΠΟΙΗΣΑΙ», Γιάννινα 1971.

Ἕνας ἥρεμος καὶ συγκρατημένος λυρι-
σμὸς καὶ μιὰ πυκνότητα κι' ἐπιγραμματι-
κότητα στὸ λόγο εἶναι τὰ κύρια γνωρίσμα-
τα τῆς παραπάνω μικρῆς ποιητικῆς συλ-
λογῆς.

Ἀπ' τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος ὅλους τοὺς
στίχους διαποτίζει ή ἀβρότητα στὴν ἔκ-
φραση, ἕνας τόνος ἀπαλοῦ ρωμαντισμοῦ
κι' ἀπαισιοδοξίας καὶ μιὰ πίκρα κάπου -
κάπου, γιὰ τὴ διάψευση τῶν ἐλπίδων, ἀπό-
ναν κόσμο «ξένο», χωρὶς κατανόηση... Ἡ
πρόταση εἶναι δουλεμένη καλὰ, ὁ λόγος ἀ-
πλὸς ἀλλ' ὄχι πάντα διαυγής, κάπου - κά-
που μιὰ ἐσωτερικὴ μουσικότητα ὁμορφαί-
νει τὸ ὅλο κομμάτι, ὑπάρχουν ζωντανὲς εἰ-
κόνες, ἀλλὰ θὰ θέλαμε νὰ τονίσουμε ἐκ
παραλλήλου, ὅτι χάνουν τὰ σημεῖα, πού γί-
νεται προσπάθεια νὰ κρατηθεῖ ή αἰσθητι-
κὴ συνοχὴ ἀπὸ ὄχι ἀπόλυτα ἐπιτυχημέ-
νους συμβολισμοὺς, εἰκόνες καὶ παρομοι-
ώσεις καὶ εἰδῶλα παρμένα ἀπὸ τὸ στρα-
τόπεδο τῆς ἀφρημένης τεχνοτροπίας· ἄλ-
λοτε πάλι — σπάνια, ὥστόσο, — ἕνας
ἐγκεφαλισμὸς ζημιώνει τὸ ἀποτέλεσμα.
Παρὰ ταῦτα, ή γενικὴ ἐντύπωση, πού προ-
ξενεῖ τὸ βιβλίο τοῦ κ. Βλάχου εἶναι ὑπὲρ
αὐτοῦ. Καὶ μάλιστα στὸ δεύτερο μέρος τῆς

συλλογής, στὰ «Σχέδια προσευχής», όπου ή μεγάλη πυκνότητα του λόγου άμιλλάται σχεδόν παντού μιὰ όντως έπιτυχημένη με-τάπλαση ένός γνήριου λυρισμού.

Κώστα Καραχάλιου: «ΗΛΙΑΣ ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΣ - Μιὰ σύγχρονη λυρική μαρτυρία», Άθήνα 1971.

Οί μελέτες γύρω άπό την προσφορά τών πνευματικών ανθρώπων — και ιδίά τών λογοτεχνών — στο μεγάλο γεγονός της ευρύτερης παιδείας του έλληνικού λαού, με τη συστηματική άνάλυση — κατά μονάδας — του έργου των, είναι μιὰ περιοχή, όχι όσο θάπρεπε καλλιεργημένη στον τόπο μας και μιὰ γωνιά, που το ντόπιο πνεύμα, ίσα που καταδέχεται και της προσφέρει μιὰ «άμελητέα» του ποσότητα.

Πράγματι, στη χώρα μας, έξω άπό σπάνιες και ειδικές περιπτώσεις, άναφερόμενες στις μεγάλες ποιητικές κ.λ.π. παρουσίες, ούτε παληότερα, αλλά ούτε και στα χρόνια μας σκύβει εύκολα κριτικός ή φιλόλογος στο πνευματικό ύλικό χαμηλότερων άλλ' ώστόσο άξιοπρόσεχτων φωνών, με σκοπό να το έρευνήσει και να το τοποθετήσει άξιολογικά ανάμεσα στο Πάνθεο του έλληνικού Παρνασσού.

Δέν πρέπει όμως οί ειδικοί ή οί αυτόθεωρούμενοι ως τέτοιοι, να θεωρούν πως είναι λιγώτερο σκόπιμο να καταπιάνονται με την έρευνα του έργου ανθρώπων, που ή προσφορά τους, χωρίς έστω να είναι μεγάλη, δέν υπολείπεται, παρά ταύτα, καθόλου σημασίας για την τρανή υπόθεση τών ελληνικών Γραμμάτων. 'Η έκτίμηση τών κορυφαίων μας, έν προκειμένω, γίνεται πάντα σε συσχέτιση με τους μικρότερους, και ή άξία τους κερδίζεται έν άναφορᾷ με αύτή τών λιγώτερο σημαντικών συγγραφέων. 'Αλλ' όταν δέν έχει άναλυθεί εύρύτερα και με ύπομονή το έργο τών τελευταίων τούτων — καθενός ξεχωριστά —, που θα πεί, δέν είμαστε σε θέση να ξέρουμε το άκριβές ποιόν της προσφοράς τους, ποιό μέτρον

συγκρίσεως θα ύπάρξει για την τοποθέτηση των μεγάλων;

'Αφορμή για τις παραπάνω σκέψεις μᾶς έδωσε ή μελέτη του κ. Κώστα Καραχάλιου ΗΛΙΑΣ ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΣ: Μιὰ σύγχρονη λυρική μαρτυρία, Άθήνα 1971. 'Ο κ. Καραχάλιος με την έργασία τούτη κατορθώνει και μπαίνει στα έσώτερα της ιδιόρρυθμης τέχνης του καλού σύγχρονου 'Αθηναίου ποιητή 'Ηλία Σιμόπουλου. Με μιὰ γλώσσα λιτή και άνετη, και με μιὰ ικανότητα όχι τυχαίου παρατηρητού, εισχωρεί στο έργο του συγγραφέα, το άναλύει σε πλάτος και το παρουσιάζει μπροστά στον άναγνώστη, κάτω άπό το πρίσμα τών βάσεων της δημιουργίας του, έτσι που ο τελευταίος να έχει την εύχέρεια, διαβάζοντας (ή ξαναδιαβάζοντάς το) να το προσέξει καλύτερα και να το άφομοιώσει περισσότερο. Θα είχαμε όμως να παρατηρήσουμε, ότι ή άνάλυση τούτη του έργου του κυρίου Σιμόπουλου, γέρνει προς την έρευνα περισσότερο τών ψυχικών του βάσεων, τών βιωμάτων και τών έρεθισμάτων δηλ., που προκάλεσαν τη λογοτεχνική του ύποσταση, παρά στην άνίχνευση και την έρμηνεία αυτού, σαν ολοκληρωμένου αισθητικού άποτελέσματος.

Β. ΜΑΡΓΑΡΗΣ

'Ιωάννου Στ. Παπασταύρου: «ΠΕΡΙΚΛΗΣ Ο ΞΑΝΘΙΠΠΟΥ ΚΑΙ Η ΧΡΥΣΗ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ», Άθήνα 1972.

'Ο Θουκυδίδης έξαίροντας τις άρετές του Περικλέους λέγει, ό,τι έπ' αυτού ή πολιτεία: «'Εγίγνετό τε λόγω μέν δημοκρατία, έργω δέ ύπό του πρώτου άνδρός άρχή». 'Ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Άθηνών και Θεσσαλονίκης κ. 'Ιωάννης Στ. Παπασταύρου (τώρα όμότιμος), στη νέα του ιστορική μονογραφία με θέμα: «ΠΕΡΙΚΛΗΣ Ο ΞΑΝΘΙΠΠΟΥ ΚΑΙ Η ΧΡΥΣΗ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ», έκδόσεις 'Ιω. Χιωτέλης, Άθήνα 1972, σελ. 200, άνάμεσα στα άλλα γράφει: «Στο πρόσωπό του ή Άθήνα ζή τη ζωή που της έμπνέει ένας

άνδρας, όπως και ο ίδιος ζή το μεγαλείο και την όμορφιά της, σαν πολίτης της πιο ένδοξης πόλεως μέσα σ' όλο τον 'Ελληνικό κόσμο». Και άλλου χαρακτηριστικά παρατηρεί ο Ιστορικός Παπασταύρου: «Ό,τι παρουσίασε τότε ή 'Αθήνα σε πολιτική και πολιτιστική πρόοδο, σε δύναμι ναυτική, σε συμμαχίες, ώστε ν' αποβή ήγεμών πόλις σ' όλο σχεδόν το 'Ελληνικό, το χρωστάει στον Περικλή, ο οποίος είχε πιστέψει στις δυνατότητες, που είχαν οι 'Αθηναίοι, ξέχωρα απ' τούς άλλους Έλληνες, και ήξερε να τις χρησιμοποιήσει όπως έπρεπε. 'Εκείνο που ένωθε ο Περικλής για το πλήθος, το ίδιο ένοιωθαν και οι πολίτες γι' αυτόν».

Αυτές είναι οι βασικές γραμμές του σκίτσου, του μεγαλύτερου πολιτικού άνδρα της αρχαιότητας, στον όποιον ο 'Ελληνισμός και ο κόσμος όλος πολλά όφείλει.

Ο συγγραφέας Παπασταύρου στην ιστορική μονογραφία του αναφέρεται στα κεφάλαια: Ξεκίνημα για τη δόξα. Ο 'Ελληνικός (Α' Πελοποννησιακός) πόλεμος. Σε δυαρχία Σπάρτης και 'Αθήνας μέσα στο 'Ελληνικό; 'Αθηναϊκή κυριαρχία. Μεταμαρθώνια πνοή. Κλασσικός πολιτισμός. Ο μεγάλος 'Ελληνικός (Πελοποννησιακός) πόλεμος. Το δραματικό ξέπεσμα ενός μεγαλείου.

Τα άνωτέρω κεφάλαια τα κλιμακώνει ο ιστορικός σε έπί μέρους αναζητήσεις, που όλοκληρώνουν σε πληρότητα την προσφορά του. Ο παράγων «είδημων», ή φιλολογική, φιλοσοφική και κριτική πανοπλία, ή χρονική απόστασις από τα γεγονότα της ήφαιστειακής περιόδου, που αναφέρεται, ο διδακτικός τόπος, που υπηρετείται απ' τον λαγαρό στοχασμό, όλα μαζί έδωσαν ένα χρήσιμο και έπαρκές βιβλίο. Όλοι άντλούν πολλά απ' αυτό και οι σοφοί και οι όλιγογράμμοι. Ο συγγραφέας άπευθύνεται κυρίως στο εύρύ κοινό.

Πολλά βιβλία τυπώνονται, των περισσοτέρων το περιεχόμενο σε ίκετεύει για άνοχή και οίκτο. Δέν πρέπει να άπελπιζώμεθα, ανάμεσα στα πολλά βρίσκονται και καλά, έστω όλίγα, που στο είδος τους έχουν μιá αναμφισβήτητη βαρύτητα. Στην κατηγορία των καλών βιβλίων ανήκει τό: «ΠΕΡΙΚΛΗΣ Ο ΞΑΝΘΙΠΠΟΥ ΚΑΙ Η ΧΡΥΣΗ

ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ», που μάς προσφέρει άντικειμενικά και άνάγλυφα στην συνθετική του μορφή το αιώσιο 'Ελληνικό δαιμόνιο στο πιο δοξασμένο του φανέρωμα.

Γιάννη Λυγίζου: «Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΑΙ Η ΤΟΠΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ» (τέχνη και κλίμα), 'Αθήναι.

Η άρχιτεκτονική έχει σήμερα ιδιαίτερη σημασία για τον τόπο μας, και τουτο, γιατί παντού πολλά κτίζονται. Κάθε πόλις με παράδοσι στην χώραν μας έχει δική της άρχιτεκτονική φυσιογνωμία, που είναι συνισταμένη πολλών παραγόντων: του κλίματος, του τοπίου, των τοπικών δομικών υλικών, ώρισμένων ξεχωριστών συνηθειών ζωής και της άρχιτεκτονικής κληρονομίας.

Θα ήταν εύχης έργον να είχαμε σε υπεύθυνες μελέτες άρχιτεκτόνων την άρχιτεκτονική μορφή του χθές όλων γενικώς των Ιστορικών πόλεων της χώρας μας, για Ιστορικούς λόγους, αλλά και για ζωντανή, δυναμική και γόνιμη επίδωσι του δομικού χρώματος, όχι σαν άνεδαφική και νεκρή επανάληψι φόρμας, αλλά σαν δημιουργία νέων έλληνικών μορφών.

Τις άνωτέρω σκέψεις όφείλω στο άξιο-πρόσεχτο βιβλίο του άρχιτέκτονος Γιάννη Λυγίζου, με θέμα: «Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΑΙ Η ΤΟΠΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ» (ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑ), 'Αθήναι, σελ. 348. Ο άρχιτέκτων συγγραφέας άπευθύνεται με την γόνιμη εργασία του στους όμοτέχνους του κυρίως, αλλά γενικώτερον και στους μορφωμένους άναγνώστες.

Η προσφορά του είναι κλιμακωμένη σε τρία μέρη: Είς το Α' μέρος παρουσιάζει τις κυριώτερες άρχιτεκτονικές σχολές στην Εύρώπη και προβαίνει σε χρήσιμες υποδείξεις για την άρσι της δομικής κακοδαιμονίας στον τόπο μας.

Στο Β' μέρος, τον άπασχολεί ή διεθνής και ή τοπική άρχιτεκτονική. Αναπτύσσει τα έξης κεφάλαια: α) Η άνθρωπότης δέν έχει μνήμην, β) Κλίμα, τοπικός περι-

γυρος και αρχιτεκτονική και γ) Πώς διαγράφεται ή σημερινή αρχιτεκτονική.

Στο Γ' μέρος παρουσιάζει με έναρξεως τις φυσικές πηγές της Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής με τα κεφάλαια: α) Γενικότητες, β) Κλίμα και αρχιτεκτονική, γ) Αρχιτεκτονική και τοπίον, δ) τοπικά υλικά και αρχιτεκτονική, ε) Ρόλος μερικών ξεχωριστών συμβρειών ζωής στην τέχνη και στ) Η πρακτική σημασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς μας.

Το βιβλίον πλαισιώνεται από πλουσίαν εικονογραφίαν, που συνοδεύεται από ούσιαστικά πληροφορικά στοιχεία.

Ο ειδικός τεχνικός αναγνώστης συμφωνεί ή και διαφωνεί με τις απόψεις του κ. Λυγίζου, πάντως δεν μένει αδιάφορος απέναντί τους και αναγνωρίζει τον μόχθο του. Ο μορφωμένος αναγνώστης στο συναρπαστικό αυτό βιβλίο μαθητεύει γόνιμα και εύρισκε τον κύκλο των χρησίμων γνώσεών του.

Ο Γιάννης Λυγίζος με το έργο του: «Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΑΙ Η ΤΟΠΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ» επιχειρεί, με αξιόπαινο προσπάθεια, να αποκαλύψει το πραγματικό νόημα της διεθνούς και της τοπικής αρχιτεκτονικής, που κρύβει ή μέθη της νέας φόρμας στα πλαίσια της σημερινής τεχνολογικής προόδου. Για μας η αρχιτεκτονική του Σήμερα πρέπει να είναι ή ελληνική δομική φυσιογνωμία νέων μορφών, που στηρίζονται στην γόνιμη παράδοση.

ΙΩΑΝΝΗΣ Γ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

Λάμπρου Μάλαμα: «ΤΟ ΚΟΜΠΟΛΟΙ-ΤΟΥ ΑΛΗ» (θέατρο), Αθήνα, 1972.

Το πρώτο βραβείο του περσινού Καλοκαιρινού Διαγωνισμού, που δόθηκε απ' τον «Παρνασσό» στο θεατρικό τούτο έργο του Λάμπρου Μάλαμα, είναι μια δίκαιη στέψη, που τιμάει ξεχωριστά τον άκαταπόνητο, πολυγραφώτατο και πολύ γνωστό αυτόν συγγραφέα. Ακόμα, δίνει την όπορη για μια ευρύτερη συζήτηση, για έναν πνευματικό διάλογο και για μια τεκμηριωμένη αξιολόγηση της δημιουργίας του Λάμ-

πρου Μάλαμα στον χώρο της θεατρικής θεματογραφίας. Και, πράγματι, νομίζω πως θα πρέπει να σταθούμε, και στον τομέα τούτο της πνευματικής του προσφοράς, για να σταθρίσουμε καλύτερα την παρουσία αυτού του τόσο γνωστού και άγνωστου, άκωεσα στους λογοτέχνες μας, Ηπειρώτη συγγραφέα. Το θέατρο, για τον συγγραφέα που θέλει να δώσει ένα μήνυμα απ' την σκηνή, δεν είναι εύκολη κατάκτηση. Ζητάει, εκτός απ' την ποίηση και την αρχιτεκτονική έντονο πάθος που να γίνεται όρατο και σύγκρουση που να προσφέρει προεκτάσεις ως την πραγματικότητα.

Το κομπολόι του Αλή, είναι ραφαλέο ιστορικό δράμα, που γίνεται με την ζωταγή μνήμη των χρόνων του Αλή Πασά, την έπική εκείνη λαϊκή παράδοση μιας ποίησης που διανοτίζει την διάσταση των ιστορικών πράξεων. Και στένεται με ήρωες πρόσωπα, όχι μονάχα υπερεπ' ιστορικά, αλλά και φορτωμένα ένα βάρος άπ'όλου θρύλου. Έτσι, τα δεδομένα πλαίσια κι' ή μυθοποίηση που έχουν απ' αυτά τα περιστατικά και τα όνειρα, ορίζουν και την μορφή και τις θέμιες για ένα θεατρικό έργο, που θα πρέπει ν' άγγίζει τις διαστάσεις της τραγωδίας. Αυτό, ο Λ.Μ. το επιχείρησε. Και το κατόρθωσε, όχι απ' ένας που δακρύζεται απ' την ιστορία και την παράδοση, αλλά απ' ένας που, αφού έζησε τα γεγονότα απ' έναν χώρο πνευματικής μετουσίωσης, έκαμε την ιστορία ζώσα πραγματικότητα με την δική του ψυχική ευσυνείδηση, με τον δικό του εύρυχωρο λόγο και με την δική του συμμετοχή. Έτσι, αξιοποιήθηκε ένα κεφάλαιο, από αυτά που έχουν συγκλονιστικό βάρος, γοητεία και ιδιαίτερη άκτινοβολία μέσα στον έθνικό βίο. Και τούτο, που κλείνει τόσο δυσκολοδράστην ύλη, τόσο πληθυντικότητα όρμης. Έγινε ένα σύγχρονο θεατρικό δράμα με πολύ έντονο χαρακτήρα. Οι ήρωες, χωρίς να ξεκινούν από απόστατη χρόνου έχουν συνείδηση και όραση ευρύτερης έθνικής αίσθησης, παίρνουν μαζί απόσταλη κι' εκφράζουν αιτήματα, που υπάγονται και που κυριαρχούν στο πνεύμα της επανάστασης του 1821. Πρόκειται για μια πιο βαθύτερη και πιο ούσιαστικώτερη ένσφ-

κωση του ὄνειρου τῶν ραγιαδων, πού δὲν καταφέρνει, πολλές φορές, νὰ διαφυλάξει ἢ ἔρευνα τῆς ἱστορίας. Παράδειγμα, ἡ Κυρὰ Βασιλική, πού κρατάει τὴν συνείδησή της ἀπείραχτη καὶ πού, στὴν κορύφωση τῆς δραματικῆς ὥρας τοῦ 'Αλῆ - Πασᾶ, βάνει τὸ χρέος τῆς 'Ελληνίδας πάνω ἀπ' τὶς περιστάσεις, πάνω ἀπ' τὴν θέση της καὶ πάνω ἀπ' τὸν 'Αλῆ. Πράγματι, ἡ ἱστορία ἐδῶ γίνεται μιὰ ρευστὴ ὕλη, ἐκλύεται ἢ κρυσταλλωμένη ποίησή της καὶ ξαναπλάθεται, κάτω ἀπὸν φῶς εὐρύτερης προοπτικῆς, ἢ ἱστορικῆς τούτης ἀλήθειας, σὲ μιὰ νέα πραγματικότητα. Καί, γι' αὐτὸ ἀκριδῶς, τὸ «Κομπολόι τοῦ 'Αλῆ», — ὁ τίτλος εἶναι ἀπ' τὸ κομπολόι πού εἶχε, ὡς σύνθημα γιὰ τὴν ἀνατίναξη τῶν ὀχυρωμένων 'Ιωαννίνων, ὁ 'Αλῆ Πασᾶς, νὰ τὸ στείλῃ στὸν ἀφοσιωμένον ἀρβανίτη φύλακα στὸ Κάστρο — παρουσιάζει ἐντελῶς ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον καὶ γιὰ τὴν ἑλληνικὴ σκηνή.

Ἡ συγκρότηση, ἐξ ἄλλου, τῆς σκηνηκῆς μυρφῆς καί, γενικώτερα, ἡ ἐσωτερικὴ διάρθρωση τοῦ ἔργου, εἶναι μὲ οἰκονομία καθαρὰ θεατρικῆς ἀντίληψης. ἐνῶ οἱ τύποι κι' οἱ εἰκόνες, εἶναι μὲ ἀδρότητα καὶ ἀπλότητα, πού δίνουν τὴν ἀνδροπρέπεια καὶ τὸ χνῶτο ἀπ' τὴν φυσιογνωμία τῆς κρίσιμης ἐκείνης δοκιμασίας ἀπ' τὸ τέλος τοῦ 'Αλῆ. Ὁ Λ. Μ., μὲ τὸν ποιητικὸ λόγον, τὴν λυρικὴ ἀχλύ, τὴν πυκνὴν δραματικὴν ἀτμόσφαιρα καὶ τὴν οἰκουμενικότητα τῆς δράσης (προσόντα καὶ ἰκανότητες πού τὸν διακρίνουν) πετυχαίνει νὰ στήσῃ ἐδῶ μιὰ γεύση τῆς πραγματικότητος ἀπ' τὴν ἱστορία, πού δὲν γίνεται νὰ ὑπάρξῃ ἔξω ἀπ' τὴν τέχνη. Κι' αὐτό, κυρίως, εἶναι πού κρατάει τὸ εἰδικὸ βάρος ἀπὸν θεατρικὸ ἱστορικὸ δράμα. Γιατί, ὁ συγγραφέας δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἓνα ἡγεῖο, ἓνας δέσμιος τῆς ἱστορίας πού ὀφείλει νὰ περιορίζεται μόνον ἀπὸ τὴν φιλολογικὴ ἀναπαράσταση.

Πιστεύω πῶς τὸ «Κομπολόι τοῦ 'Αλῆ», ἓνα ἔργο καμωμένο μὲ καλοζυγισμένη θεατρικὴν οἰκονομία, μὲ εὐχυμο καὶ ἀρρενωπὸ λόγον, μὲ χαρακτηρὲς ζωντανῆς εἰκόνας καὶ μ' ἓνα ὑπόστρωμα πλατύτερης ἀπαίτησης ἀπ' τὴν κοινὴν ζωὴ, θὰ δικαιωθεῖ καὶ θὰ σταδιοδρομήσῃ στὴν σκηνή. Γι' αὐτό, ἡ βράβευσή του ἀπ' τὸν «Παρνασσό», ὅπως

ἔγραφα, ἀποτελεῖ μιὰ δίκαιη στέψη, πού θὰ πρέπει νὰ τὴν προσέξουν τὰ σοδάρὰ μας θεάτρα.

Λάμπρος Μάλαμας: «ΑΠΛΟΙ ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ», Ἀθήνα, 1972.

Ὁ Λάμπρος Μάλαμας, σ' ἐν' ἀπ' τὰ πέντε βιβλία του πού κυκλοφόρησε μονάχα μέσα στὸν χρόνον τοῦτο, δίνει τὶς σκέψεις του, τὸν προβληματισμὸ καὶ τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὴν τέχνη, γιὰ τὴν ζωὴ καὶ γιὰ τὸν καλλιτέχνη. Καὶ τὸ ἔργο αὐτό, πού εἶναι ἀποθησαύριση τῆς φιλοσοφικῆς διάθεσης ἐνὸς ποιητῆ, ἔχει ἰδιαίτερη ἀξία. Γιατί, δὲν πρόκειται γιὰ κείνα τὰ ἀποστεωμένα φιλοσοφικὰ ἀποφθέγματα μὲ τὸν ἄκαμπτο δογματισμὸ, πού δὲν καταφέρνουν νὰ ἐγχαράξουν τὴν μνήμη. Τὰ ἀποφθέγματα τοῦ Λ. Μ., διατυπωμένα μ' ἓναν ἐλεύθερον, ἀπλὸν καὶ λυρικὸν λόγον, εἶναι φορτωμένα καὶ μὲ ποίηση καὶ μὲ στοχασμὸ. Ἐτσι, χωρὶς τὸν κόπο καὶ τὴν δυσκαμψία, πού συναντᾷ κανεὶς σὲ πολλὰ παρόμοια ἐγχειρίδια ἡθικο-παραινετικῆς ἐντολῆς, χαίρεται ὁ ἀναγνώστης τὸν αὐθόρμητον λόγον, τὴν ἀμεσότητα τῆς αἴσθησης πού ἀφήνει ἡ φράση, ἐνῶ, παράλληλα, συνομιλεῖ γιὰ ἓναν βαθύτατον προβληματισμὸ πάνω στὴν ἔκφραση τῆς ζωῆς, πού εἶναι ἡ τέχνη καὶ γεύεται τὴν πνευματικὴν ὀριμότητα τοῦ στοχαστῆ, πού διατυπώνει τὸ δικό του πιστεύω. Στὴν ἐποχὴ τούτῃ τῶν μέσων πού ὁδηγοῦν στὸ κυνήγημα ἐνὸς εἰδωλου τῆς εὐημερίας καὶ τῆς ἀνετῆς ζωῆς, ἢ ἐσώτερη ἀναχώρηση, ὁ μονόλογος καὶ τὰ ἐπιγραμματικὰ συμπεράσματα, ἀποτελοῦν μιὰ μεγάλη στάθμευση καὶ μιὰ πυξίδα, πού περιμένουμε ἀπ' τοὺς πνευματικὸς ἀνθρώπους. Καὶ ὁ Λ. Μάλαμας, πού δίνει μιὰ παρουσία καὶ μιὰ ἐπιφάνεια πολυεδρικῆς πνευματικῆς προσφορᾶς, πιάνει κι' ἐδῶ ἓναν δικό του χῶρον, πρωτότυπον καὶ πλουτισμένον μὲ τὸ δικό του ὕφος. Μιὰ μοναδικότητα στὰ σύγχρονα γράμματά μας, πού ἀξίζει ἰδιαίτερης ἀξιολόγησης μὲ μέτρα καὶ διαστάσεις γεωμετρικῆς αἰ-

σθητικής, γιατί τὰ δικά του κείμενα ἔχουν λαϊκή καταβολή.

ΓΙΩΡΓΟΥ ΔΕΛΙΟΥ: «Ο ΜΥΘΙ-
ΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΣ ΚΑΙ Ο ΑΙΣΘΗΤΙ-
ΚΟΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ — ΤΟ ΔΙΗΓΗ-
ΜΑ» (δοκίμια), Θεσσαλονίκη 1972.

“Ένα βιβλίο, απ’ τὰ πιὸ ἀπαραίτητα γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἔχουν πνευματικές ἀναζητήσεις καὶ ποὺ πασχίζουν γιὰ τὴν προσπέλαση τῆς δομῆς καὶ τῆς ὕψους τῆς λογοτεχνίας, εἶναι τὰ παραπάνω δυὸ δοκίμια. Πρόκειται γιὰ πραγματεία πάνω στὸ δυσπρόσιτο θέμα τῆς μυθογονίας καὶ τῆς ἀναγωγῆς τῶν αἰσθημάτων στὴν μορφή τῆς ἀνθρώπινης ἐκφράσεως, ποὺ διανοίγει ἕναν δρόμο πρὸς τὴν θεώρηση καὶ τὴν αἴσθηση αὐτῆς τῆς ἴδιας τῆς οὐσίας τῆς ζωῆς. Γι’ αὐτό, ἡ ἐργασία τούτη τοῦ γνωστοῦ λογοτέχνη τῆς Θεσσαλονίκης Γιώργου Δελίου, ποὺ τόσα πολλὰ ἔχει προσφέρει στὰ γράμματα καὶ στὴν σκέψη τῆς ἐποχῆς μας, εἶναι ἀναντίρρητα ἕνα μοναδικὸ κεφάλαιο στὴν σχετικὴ βιβλιογραφία μας (μιὰ βιβλιογραφία ποὺ πρέπει νὰ πλουτισθεῖ καὶ ποὺ πρέπει νὰ ἐνθαρρυνθεῖ κατὰ εἰδικὴ προτεραιότητα), ποὺ δίνει ἕναν ὡς πνευματικῆς ἐδραίωσης γιὰ τὴν ἀποτίμηση τῆς πεζογραφίας τῶν ἡμερῶν μας. Γιατί, ἐκεῖνο ποὺ λείπει στὶς ψαύσεις καὶ στὶς ἀπόπειρες γιὰ μιὰ νεώτερη σπουδὴ τῆς αἰσθητικῆς στὴν ἐποχὴ τῆς ἐπιστημονικῆς κυριαρχίας, εἶναι ἡ διερεύνηση καὶ ἡ ὁργάνωση τῶν νόμων τῆς μεταλλαγῆς τῶν συγκινήσεων κι’ ὁ καθορισμὸς τῆς ρευστῆς ἐκείνης ὕλης ποὺ φέρει τὴν ζωσα σπῖθα γιὰ τὴν γέννηση καὶ γιὰ τὴν μορφολόγηση τοῦ λογοτεχνήματος. Εἰδικώτερα, ὁ Γ. Δέλιος, ἀναφερόμενος στὸ μυθιστόρημα πιὸ πολὺ καί, πιὸ λίγο, στὸ διήγημα, κάνει μιὰ εὐρύτερη ἀξιολογικὴ ἀναφορὰ στὸν πνευματικὸ χῶρο καὶ στὴν μεγάλη πορεία, ποὺ κάλυψε ὁ πεζὸς λόγος ὡς ἐκφραση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, γιὰ νὰ φτάσει στὴν ὁροθέτηση τῆς ἰδιομορφίας ἐνὸς βαθύτατου προβληματισμοῦ πάνω στὸ

λόγο, ποὺ ἀποτελεῖ μιὰ θεμελιωμένη φιλοσόφηση τῆς λογοτεχνίας. Μιὰ τέτοια ἐργασία, φυσικά, συνιστᾷ ἕνα πρῖσμα ὕψους διὰθλασης, ποὺ δίνει τὴν ἀφετηρία γιὰ μιὰ τόσο δύσκολη συζήτηση καί, γι’ αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο, ἀπαιτεῖ ὀπλισμὸ θεωρητικῆς κατάρτισης, κραδασμὸ ἀπὸ ποιητικὴ εὐφορία καὶ ἱκανότητα ὁργάνωσης τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης. Εἶναι εὐτύχημα ποὺ ὁ Γ. Δέλιος, ἐκτὸς ἀπ’ τὴν μακρότατη θητεία στὰ γράμματά μας καὶ τὴν ὕψηλὴ στάθμη ποιότητος τοῦ στοχασμοῦ του, διαβέτει τὰ προσόντα καὶ τὶς ἔμφυτες ἱκανότητες ποὺ προδιαγράψαμε. Καί, ἔτσι, μ’ ἕναν ἤρεμο λόγο, μὲ αὐτάρκεια πνευματικῆ, σαφήνεια καὶ πληρότητα, κατορθώνει νὰ καλύψει ἀπόλυτα τὶς προθέσεις του καὶ νὰ δώσει, γιὰ τὸν πεζογράφο καὶ γιὰ τὴν αἰσθητικὴ διάσταση τῆς δημιουργίας του, ἕνα φιλοσοφικὸ σύστημα, διαποτισμένο μὲ ποίηση καὶ ἔκταση ἐκπληκτικῆς σχεδὸν ὁρατότητας. Θὰ εἶναι, νομίζω, μελαγχολικό, ἂν ἡ κριτικὴ δὲν τὸ ξεχωρίσει καὶ δὲν τὸ συζητήσει ὡς ἕνα γεγονὸς σημασίας.

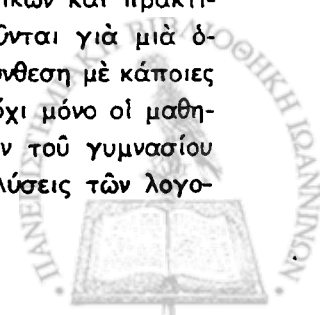
Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Δρ. Ἀχιλλέως Σ. Ἀνθεμί
δ η: «JUS PROMOVENDI».

“Ένα πολὺ χρήσιμο βιβλίο - ὁδηγὸς γιὰ ὅσους θέλουν νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν συγγραφή διδακτορικῆς διατριβῆς, ἀλλὰ καὶ ὁποιασδήποτε ἄλλης ἐπιστημονικῆς συγγραφικῆς ἐργασίας, εἶναι ἡ μελέτη τοῦ δόκτορος τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γοττίνγης κ. Ἀχιλλέως Σ. Ἀνθεμίδη, γενικοῦ γραμματέως τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων. Ὁ συγγραφεὺς ξεκίνησε γιὰ τὴν συγγραφή τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ποὺ ὁ ἴδιος ἀντιμετώπισε, ὅταν ἄρχισε νὰ συγκεντρώνη καὶ νὰ ἐπεξεργάζεται τὸ ὕλικὸ τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς του.

Τὴν ἔλλειψη τῶν θεωρητικῶν καὶ πρακτικῶν γνώσεων ποὺ ἀπαιτοῦνται γιὰ μιὰ ὁποιαδήποτε συγγραφικὴ σύνθεση μὲ κάποιες ἀξιώσεις, ἀντιμετωπίζουν ὄχι μόνο οἱ μαθηταὶ τῶν τελευταίων τάξεων τοῦ γυμνασίου μὲ τὶς ἐκθέσεις ἢ τὶς ἀναλύσεις τῶν λογο-

τεχνημάτων, αλλά και οί φοιτηταί και οί πτυχιούχοι πανεπιστημιακῶν σχολῶν ἀκόμη, γιατί ἡ μεθοδολογία καί ἡ τεχνική γιά τήν σύνταξη μιᾶς ἐπὶ ἐπιστημονικοῦ ἐπιπέδου ἐργασίας δέν τοὺς εἶναι γνωστή, διότι, ἀπλούστατα, δέν διδάσκεται οὔτε στὰ γυμνάσια, οὔτε στὰ πανεπιστήμια. Λίγοι οἱ πανεπιστημιακοὶ διδάσκαλοι ποὺ θὰ χειραγωγήσουν συστηματικὰ στὴν μεταπτυχιακὴ ἔρευνα τὸν ἐκκολαπτόμενο ἐπιστήμονα. Γι' αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ τὸ φαινόμενο τῆς ἀθρόας φυγῆς τῶν νέων πτυχιούχων, ποὺ θέλουν νὰ θεραπεύσουν τὴν Ἑπιστήμη, πρὸς τὰ πανεπιστήμια τοῦ ἐξωτερικοῦ, πράγμα ἀσύμφορο καὶ γιά τὴν οἰκονομία τοῦ τόπου μας καὶ γιά τὸ ἑλληνικὸ γόητρο.

Ὅπως ἀναφέρει καὶ ὁ συγγραφεὺς στὸ κεφάλαιο περὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ βιβλίου του, «οἱ νεαροὶ ἐρευνηταί δέν κατέχουν τὴν μέθοδο τῆς ἐρεύνης, δηλ. τῆς ἀναζητήσεως τῶν πηγῶν καὶ τῆς συλλογῆς τοῦ ὕλικου, οὔτε τὴν τεχνικὴν τῆς συντάξεως μιᾶς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας. Ὁ νομοθέτης σιωπᾷ ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ, οἱ δὲ ἀρχιτέκτονες τῆς ἐπιστημονικῆς μεθοδολογίας, τουλάχιστον εἰς τὸν ἑλληνικὸν ὀρίζοντα, κρατοῦν συχνάκις μόνον δι' ἑαυτοὺς τὴν τέχνην των. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἐκτιμῶμεν ἰδιαιτέρως τὰς τιμητικὰς διὰ τοὺς εἰσηγητὰς των ἐξαιρέσεις».

Τὴν ἀνάγκη, λοιπόν, αὕτῃ ἔρχεται νὰ καλύψῃ τὸ βιβλίον τοῦ κ. Ἀνθεμίδη, ποὺ θὰ πρέπει νὰ μελετηθῇ — ὄχι ἀπλῶς νὰ διαβασθῇ — ἀπὸ κάθε ἐρευνητὴ καὶ εἰδικώτερα ἀπὸ τοὺς ὑποψηφίους διδάκτορας, γιατί θ' ἀποτελέσῃ γι' αὐτοὺς πολὺτιμον ὁδηγό.

Τὰ περιεχόμενα τοῦ βιβλίου εἶναι πολὺ ἐνδιαφέροντα. Ἀφοῦ ὁ συγγραφεὺς στὴν ἀρχὴ τῆς μελέτης του κάνει λόγον γιά τὸν θεσμό τοῦ τίτλου τοῦ διδάκτορος ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως καὶ ἀπὸ ἀπόψεως τοῦ δικαίου, στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο ἐξετάζει τοὺς τρόπους ἐπιλογῆς τοῦ θέματος, τὴν πρωτοτυπία τοῦ θέματος καὶ τοῦ τίτλου τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς καὶ παρέχει ἀρκετὲς θεωρητικὲς καὶ πρακτικὲς ὁδηγίαι γιά τὴν μέθοδο τῆς ἐργασίας, ποὺ θὰ πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ ὁ συνθέτης μιᾶς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας. Ἀκολουθεῖ διεξοδικὴ ἐξέταση περὶ τοῦ τρόπου συγκεντρώσεως καὶ διατάξε-

ως τοῦ ὕλικου, περὶ τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ κειμένου καὶ περὶ τῆς τελικῆς μορφῆς τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς ἢ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας. Στὸ τέλος τοῦ βιβλίου παρατίθεται εἰδικὸ κεφάλαιο γιά τὴν σύγχρονη νομοθεσία στὴν Ἑλλάδα σχετικὰ μὲ τὴν ἀπονομὴ διδακτορικῶν τίτλων, καθὼς καὶ ἐκτενὲς βιβλιογραφία.

Ἡ μελέτη τοῦ κ. Ἀνθεμίδη ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι μοναδικὴ στὸ εἶδος τῆς στὴν ὑπάρχουσα ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, γιατί ἐξετάζει ἐμβριθέστατα ἓνα θέμα ἀνέγγιχτο μέχρι στιγμῆς, ποὺ θὰ ἦταν ἴσως ἔργο πανεπιστημιακῶν δασκάλων, κοσμεῖται καὶ ἀπὸ ἄλλες συγγραφικὲς ἀρετές, ὅπως εἶναι ἡ συγκεκριμένη διάρθρωση, ἡ σαφήνεια, ἡ καλλιέργεια καὶ τὸ προσωπικὸ ὕφος τοῦ συγγραφέως.

ΠΑΝΟΣ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΟΣ

Λάμπρος Μάλαμα: «ΣΥΝΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΤΗ ΜΟΡΦΩ», Λαϊκὴ Βιβλιοθήκη 1972.

Ὁ κ. Λάμπρος Μάλαμας, ὁ ἀκαταπόνητος καὶ δημιουργικὸς Ἠπειρώτης συγγραφεὺς, τοῦτη τῇ χρονίᾳ μᾶς ἔχει καταπλήξει μὲ τὶς ἐπανωτὲς ἐκδόσεις βιβλίων καὶ μάλιστα σ' ὅλους τοὺς τομείς καὶ μὲ ἐπιτυχία καὶ τιμητικὰ βραβεῖα: Θέατρο, αἰσθητικοὶ στοχασμοί, μυθιστόρημα, ταξειδιωτικά, κριτικὴ μελέτη, ποίηση. Παντοῦ δίνει τὴ συγγραφικὴ του παρουσία μὲ τὴν αἰσιοδοξία ποὺ τὸν διακρίνει, τὴν πίστη στὴν ἠθικὴ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ἔρωτα γιά τὴν τέχνη, πάντα κοντὰ στὸν ἄνθρωπο, τὸν ἀπλὸ καὶ ἀνώνυμο ἄνθρωπο. Γιατὶ πρέπει νὰ ποῦμε ἐξ ἀρχῆς, ὅτι ὁ Λάμπρος Μάλαμας ἔχει δώσει ὅλη τὴν ψυχὴν του στὸ λαό, ἀλλὰ βρῆκε ἐξ ἴσου τὴν ἰδια ἀνταπόκριση. Ἐχει εὐρὺ ἀναγνωστικὸ κοινὸ ποὺ τὸν διαβάσει μὲ ἀγάπη, συζητεῖ τὰ βιβλία του, παρακολουθεῖ κάθε καινούργια ἐμφάνισή του, γνωρίζει τὰ δνόματα τῶν ἡρώων του, παρακολουθεῖ τὶς περιπέτειές τους, συγκινεῖται γιά τὸ δραματικὸ τέλος τους, σὰ νᾶναι ὑπαρκτοὶ δικοί του, γνωστοὶ ἄνθρωποι. Εἶναι μᾶλλον

λόγια ο Λάμπρος Μάλαμας, λαϊκός συγγραφέας όχι με την έννοια του φυλλαδογράφου, αλλά του συγγραφέα που έμπνέει και έμπνέεται απ' το λαό. Πράγμα που δε συναντιέται και τόσο πολύ στην εποχή μας, καθώς η τέχνη γίνεται έρμητική και αυτόβασανιζόμενη, γράφεται και διαβάζεται από τους ίδιους, από το μικρό κύκλο της συντεχνίας, ενώ ο Μάλαμας από τους έλαχιστους Έλληνες συγγραφείς, χωρίς πλαστή εκλαϊκευτικότητα, με το ύφος του, τη γλώσσα του, τον ψυχικό του κόσμο, τη στάση του στη ζωή, την αίσιοδοξία του, άνεβάζει αισθητικά και μορφώνει το λαό, γίνεται απαραίτητος σε εύρύ αναγνωστικό κοινό που τον διαβάσει για να λυτρώνεται ψυχικά, να ένδυναμώνει στον άγωνα της ζωής.

Το Λάμπρο Μάλαμα τον έχουμε γνωρίσει στις μεγάλες πολυσύνθετες δημιουργίες του, όπως «ή Γη των Άδερφών μου», σε ποιητικές συλλογές και σε τόμους διηγημάτων. Πολύ όμως αγαπήσαμε το μικρό βιβλιαράκι του, ίσως χωρίς αξιώσεις από τον ίδιο· θέλω να είπω για τη «Συνομιλία με τη Μόρφω». Από τις πρώτες σελίδες, κέρδισε κίολας τη συμπάθειά μας, γιατί έδω διακρίνομε την ικανότητα του συγγραφέα να κινείται άνετα από τα μεγάλα και πολυσύνθετα και πολυφωνικά θέματα, στα μικρά και περιθωριακά. Και η κίνηση αυτή να μη παρουσιάζει καμμία πτώση από άποψης τέχνης.

Τί είναι ή «Συνομιλία με τη Μόρφω;» «Ας μη βιαστή ο άπληροφόρητος αναγνώστης και φαντασθή βουνά και καριοφύλια του Σκλαδωμένου Γένους (όρα Κατσαντώνη) μήτε έπικές μάχες και καταπληχτικές περιπέτειες. Τίποτε από αυτά τα θέματα που διαβάσαμε και αγαπήσαμε στο Μάλαμα. Έδώ, ένας άνθρωπος, ως πούμε ο ίδιος ο συγγραφέας, πικραμένος, βαρυστημένος από τις αντίξοότητες της ζωής, τα πάθη και τα μίσση της, καταφεύγει στη φιλική συντροφιά της γάτας του σπιτιού του. Ένα μελαγχολικό, τρυφερό κείμενο, που ξετυλίγεται άργα και πονεμένα στο περιβάλλον του σπιτιού, σε δύσκολους καιρούς που ο άνθρωπος έχει ανάγκη από τον άνθρωπο και δεν τον βρίσκει, αναζητάει

την καλωσύνη και την ανθρωπιά και δέχεται το μίσος και τη σκληρότητα. Και τότε, αυτά τα συναισθήματα πικρίας και απογοήτευσης, κάπου πρέπει να διοχετευθούν για να ξαλαφρώσει ή πληγωμένη ψυχή. Πού όμως; Οί δρόμοι είναι έρημοι και κρύοι, οί φίλοι χάθηκαν και δεν απομένει άλλος για ν' ακούση τον πόνο του, για να δεχτή την αγάπη του, από τη Μόρφω, τη γάτα του σπιτιού.

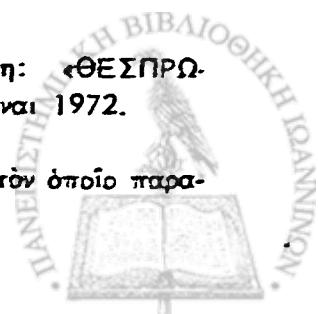
Το βιβλίο είναι χωρισμένο σε 12 μικρές ένότητες που ή κάθε μιá αρχίζει με μιá περιγραφή της φύσης στην ανάλογη ώρα της ήμέρας ή της νύχτας ή της εποχής και κλείνει με τις σκέψεις του συνομιλητή για τη ζωή και την περιπέτεια του ανθρώπου. Είναι μικροί, θαυμάσιοι λυρικοί πίνακες, όπου ή μιá εικόνα διαδέχεται την άλλη, ζωγραφικές πινελιές που δεν ξεπέφτουν ούτε στη γλυκερότητα, γιατί παρεμβάλλεται το άδρύ, χυμώδες, ιδιόμορφο ύφος του Μάλαμα, ούτε στην περιττολογία και την επανάληψη. Χωρίς λεκτικό φόρτο, με λιτότητα, μάς δίνεται ή χαρακτηριστική ώρα, πότε χαρούμενη και γελαστή, ή τρυφερή, τυλιγμένη στη μαγεία του όνείρου, ή στις άγριες στιγμές που τα φυσικά στοιχεία τονίζουν τις βασανιστικές στιγμές του ήρωα.

Διαβάζοντας αυτά τα μικρά λυρικά κομμάτια, ήρεμης μελαγχολίας και στοχαστικής πικρίας, σκεφτόμαστε πώς ο Λάμπρος Μάλαμας μπορεί να μάς δώσει θαυμάσιες σελίδες παιδικής λογοτεχνίας. Την έπιτυχία στον τομέα αυτό — κατά τη γνώμη μας — μάς την έγγυαται το ώραίο βιβλίο «Συνομιλία με τη Μόρφω», όπου ο μεγάλος, χειμαρρώδης Μάλαμας, μεταμορφώνεται σε βελκτικό ζωγράφο της φύσης, σε χαμηλόφωνο στοχαστή των ανθρώπινων, σε ήρεμο απλό άνθρωπο, που θέλει να χαίρεται τις μικρές χαρές της καθημερινής ζωής.

Β α σ ί λ η Κ ρ α ψ ί τ η : «ΘΕΣΠΡΩΤΙΚΑ», τόμος Α', Αθήναι 1972.

Ο κ. Βασ. Κραψίτης, τον οποίο παρα-

κολουθούμε από τὰ πρῶτα χρόνια, τὰ νεανικά χρόνια τῆς συγγραφικῆς του πορείας καὶ δραστηριότητος, τώρα πιά ἔχει φθάσει στὴν πνευματικὴ του ὠριμότητα ποὺ εἶναι καρπὸς προσωπικοῦ ἀκατάβλητου μόχθου, ψυχικοῦ δυναμισμού καὶ ἐσωτερικοῦ πλούτου ποὺ στηρίζονται προπαντὸς στὴ μεγάλη του ἀγάπη πρὸς τὴ γενέθλια γῆ.

Στὰ «Θεσπρωτικά» ὁ κ. Κρασίτης μᾶς παρουσιάζεται ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ὡς ἔμπειρος ἐρευνητὴς τῆς Ἱστορίας, ποὺ κινεῖται στὸν τοπικὸ τοῦ χώρου μὲ ἀνεση καὶ εὐχέρεια, μαζεύει μὲ ὑπομονὴ καὶ γνώση τὸ ἀπαραίτητο διαφωτιστικὸ ὕλικό, τὸ ταξινομεῖ μὲ σύστημα καὶ μέθοδο καὶ μὲ τὸ θάρρος τοῦ μελετητῆ τῶν ἐξακριβωμένων ἀποδεικτικῶν στοιχείων, παίρνει θέση στὸ ἱστορικὸ παρελθόν, ἐξυμνεῖ καὶ δικαιώνει ἱστορικὲς μορφές ἢ καὶ καταδικάζει ἀμείλικτα καὶ μὲ σφοδρότητα ὅσες ἐστάθηκαν ἐμπόδια στὶς τύχες τοῦ σκλαβωμένου λαοῦ ἢ ἐβασάνισαν αὐτόν.

Ἐπειτα ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ τὸν ἱκανὸ λογοτέχνη ποὺ ξέρεי νὰ μορφοποιήσει τὸ ἱστορικὸ ὕλικό νὰ τὸ περάσει ἀπὸ τὴ δική του ψυχικότητα, μὲ τὸ λόγο του νὰ τοῦ δώσει σάρκα καὶ ψυχὴ, νὰ τὸ στήσει στὰ πόδια τοῦ ζωντανοῦ ἱστορικὸ σώμα ἀποφεύγοντας τὶς ὑπερβολές καὶ τὸ ἱστοριογραφικὸ πάθος τοῦ κατατεμαχισμού τοῦ στὸ ἀνατομικὸ τραπέζι τῆς ἔρευνας. Ὁ λόγος του ἔχει πληρότητα, σαφήνεια, συναισθηματικὴ ἐκφραστικότητα ἔχει μ' ἓνα λόγο τὸ δικό του προσωπικὸ ὄφος. Ἀγαπάει καὶ προβάλλει ὅπου χρειάζεται, τὴ λεπτομέρεια καὶ ἐπιδιώκει τὴν ἀναλυτικότητα καὶ ἀλλοῦ πάλι ὁ λόγος του γίνεται πυκνός, δονεῖται ἀπὸ συναισθηματικὴ περιπάθεια γιὰ τὸν τύπο του καὶ τοὺς ἀνθρώπους του καὶ κυριαρχεῖται ἀπὸ ἓνα αἶσθημα εὐθύνης τοῦ πνευματικοῦ ὁδηγοῦ πρὸς τὴ γενέθλια γῆ του.

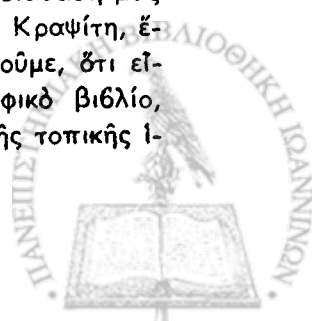
Τὰ κεφάλαια ποὺ ἀπαρτίζουν τὸ βιβλίον εἶναι τὰ ἑξῆς: 1) Ὁ Ἅγιος Κοσμάς ὁ Αἰτωλὸς στὴ Θεσπρωτία, 2) Ἡ Τουρκοκρατία στὴ Θεσπρωτία κατὰ τὴν περίοδο 1893—1913, 3) Ὁ Παραμυθιώτης Ἐθνομάρτυρας Μητροπολίτης Τρίκης Διονύσιος ὁ Φιλόσοφος, 4) Ἡ Ἱερὰ Μητρόπολις Παραμυ-

θίας καὶ οἱ Ἐπισκοπικοὶ θρόνοι Εὐρώας, Φωτικῆς καὶ Βουθρωτοῦ καὶ 5) Σύγχρονοι Θεσπρωτοὶ κληρικοὶ ἔθνομάρτυρες.

Ἀπαριθμήσαμε τὰ πέντε κεφάλαια ποὺ ἀποτελοῦν τὸ βιβλίον τοῦ κ. Κρ., γιὰ νὰ καταδείξουμε ὅτι ὁ συγγραφέας ἀσχολεῖται μὲ τὴν τοπικὴ ἱστορία τοῦ τόπου του κατὰ τρόπο ἐρευνητικὸ καὶ ἐπιστημονικόν. Μὲ παραστατικότητα ἀναπλάθει τὴν τοπικὴ ἱστορία, σκιαγραφεῖ μὲ ὄφος ζωντανὸ καὶ παλλόμενον ἀπὸ συγκίνηση κάνοντας χρῆση καὶ τοῦ διαλόγου σὲ κορυφαῖες δραματικὲς συγκρούσεις στοὺς Ἐθνομάρτυρες Κοσμά τὸν Αἰτωλὸ καὶ Διονύσιο τὸ Φιλόσοφο, παρθέτοι κείμενα ἢ παραδόσεις τῆς ἐποχῆς γιὰ νὰ φωτίσει περισσότερο τὶς πράξεις ποὺ σχετίζονται μὲ τὰ ἱστορούμενα.

Θεωροῦμε τὰ δύο Κεφάλαια «Ἡ τουρκοκρατία στὴ Θεσπρωτία κατὰ τὴν περίοδο 1893—1913» καὶ «Ἡ Ἱερὰ Μητρόπολις Παραμυθίας καὶ οἱ Ἐπισκοπικοὶ Θρόνοι Εὐρώας, Φωτικῆς καὶ Βουθρωτοῦ» πολύτιμη συμβολὴ στὴν τοπικὴ ἱστορία τῆς Θεσπρωτίας, γιὰ τὸν πλοῦτο τῶν ἱστορικῶν κειμένων, ποὺ παρουσιάζονται γιὰ νὰ φωτίσουν τὴ δραματικὴ ἐποχὴ ποὺ ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῆς Θεσπρωτίας βασανίζονταν ἀπὸ τὴν Τουρκικὴ Διοίκηση καὶ τὸν Ἀλβανικὸ πληθυσμὸ τῆς Ἐπαρχίας.

Σὰν ἓνα δείγμα τῆς εὐσυνειδησίας τῆς ἐπιμέλειας καὶ ἐρευνητικότητος μὲ τὶς ὁποῖες κινεῖται ὁ συγγραφέας, προκειμένου νὰ παρουσιάσει μιὰ περίοδο τῆς τοπικῆς του ἱστορίας, ἀναφέρουμε τὸν ἀριθμὸ τῶν κειμένων ποὺ πλαισιώνουν, διαφωτίζουν καὶ δημιουργοῦν τὴν κατάλληλη ἀτμόσφαιρα τῆς ἐποχῆς στὸ κεφάλαιο «Ἡ Τουρκοκρατία στὴ Θεσπρωτία κατὰ τὴν περίοδο 1893—1913»: 16 ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα τῆς ἐποχῆς «Ἡ φωνὴ τῆς Ἡπείρου» ποὺ ἐκδίδονταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὴν Ἀθήνα καὶ 28 ἀναφορὲς καὶ ἑγγραφα τῶν ἐπισκόπων Παραμυθίας πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη, πρὸς τὸν Ἐπίσκοπο Ἰωαννίνων, τὸν Τούρκο Γενικὸ Διοικητὴ Ἰωαννίνων κλπ. Τελειώνοντας τὴν περιδιάβασή μας αὐτὴ στὰ «Θεσπρωτικά» τοῦ κ. Κρασίτη, ἔχουμε συμπερασματικὰ νὰ εἰπούμε, ὅτι εἶναι ἓνα πολύτιμο ἱστοριογραφικὸ βιβλίον, πολὺ χρήσιμο γιὰ τὴ μελέτη τῆς τοπικῆς ἱ-

στορίας και ένα ευχάριστο και ενδιαφέρον ιστορικό ανάγνωσμα.

ΚΩΣΤΑΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

Σ πύρου Μουσελίμη: «Ο ΑΡΧΑΙΟΣ ΑΔΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΝΕΚΡΟΜΑΝΤΕΙΟ ΤΗΣ ΕΦΥΡΑΣ».

Έχει ξεπεράσει τα πενήντα χρόνια παρουσίας, μόχθου και πνευματικής δημιουργίας στον Ήπειρωτικό χώρο ο Σπύρος Μουσελίμης, από το άετινο Πόποβο της καλομάνας Θεσπρωτικής γής. Έγινε γνωστός στην αρχή από τα διηγήματα του χωριοῦ, από τα καλοσμιλεμένα τραγούδια του, τα λαογραφικά του καί, τελευταία, από τις αρχαιολογικές και ιστορικές ενασχολήσεις του. Ξεχωρίζει πιδό πολύ με τη γλώσσα και τὸ ὕφος του, πὸ εἶναι τὸ ἴδιο τὸ ὄργανο πὸ τοῦ ἔδωσαν οἱ δυὸ μανάδες του — ἡ φυσική και τὸ Πόποβο. Μπορεῖ ἡ ἰδιωματική αὐτὴ μουσική του λύρα ἀπὸ μιὰ μεριά νὰ εἶναι μειονέκτημα στὴν εὐκολώτερη κατανόηση και ἀφομοίωση, καθὼς και στὴν πλατύτερη διάδοσι τοῦ ἔργου του, ἀπὸ τὴν ἄλλη ὅμως, κρατώντας στὰ χέρια σου δυὸ στίχους, ἓνα πεζὸ τοῦ Μουσελίμη, νοιώθεις πὼς βρίσκεσαι ἀπέναντι σὲ κάτι τὸ αὐθεντικό.

Στὶς σοβαρώτερες ἀπὸ τὶς ἀνησυχίες και ἀναζητήσεις του ὁ Μουσελίμης στράφηκε χωρὶς τὰ ἀναγκαῖα ἐκεῖνα ἐφόδια πὸ κάνουν εὐκολώτερο τὸν τόσο δύσκολο και πολυδαίδαλο δρόμο πὸν διάλεξε. Ἀλλὰ ξεκίνησε με τὴν καρδιά και τὸ πάθος και ἡ καρδιά εἶναι ὁ καλύτερος καθοδηγητὴς και ἐμπνευστὴς στὸν πλανήτη. Γι' αὐτὸ και ὁ Μουσελίμης πέτυχε, ὅσο και ὁ στόχος ἦταν μακρυνὸς και δύσκολος. Κάθε λαογραφικό, ἱστορικό, ἐθνολογικό ἢ γλωσσικό πρόβλημα τῆς Θεσπρωτίας, κάθε καταχωνιασμένη ἐκκλησιά, κάθε ξεχασμένο σημεῖο ἢ χτίσμα τὸ πλησίασε, τὸ κουβέντιασε ἀμέτρητες φορές, τοῦκλεψε τὸ μυστικό και τὸ παρουσίασε στὸ φῶς σὲ ἀτέλειωτα ἄρθρα, βιβλία και κάθε εἶδους δημοσιεύσεις, σὲ ὄγκο ἐντυπωσιακό.

Προσωπικά θαυμάζω πιδό πολύ τὸ πείσμα του και τὴν στουρναρένια ἐπιμονὴ και ὑπομονὴ του, πὸν ὅλο και δυναμώνουν με τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου. Ποτὲ δὲν μπορῶ νὰ ξεχάσω μιὰ μέρα πὸν τὸν συντρόφευσα, με ἓνα καρυδότσουφλο τῶν 3,50 μέτρων ἀπὸ τὴν Πάργα στὸ Δημόκαστρο, πὸν ἤθελε νὰ τὸ ἐρευνήση γιὰ τέταρτη φορὰ (ἀλήθεια πόσες φορές νὰ ξαναπῆγε ἐκεῖ). Περνώντας ἀπὸ τὸν κρυαδερό κάβο τοῦ «Σαρακήνικου» εἶδα τὴν ματιά του. — παιδὶ τῆς σκάρπας και τοῦ πουρνარიοῦ αὐτὸς — νὰ πέφτη ἀνήσυχη στὶς μαυρογάλανες ταραγμένες ἀναδιπλώσεις τοῦ ἀνοιχτοῦ πελάγου και τὸν ρώτησα ἂν θέλη νὰ γυρίσουμε πίσω. Μὰ πὸν αὐτὸς, σκέμμι τὸ κεφάλι. «Δὲν κάνω κατὰ πίσω ἐγώ». Κι' ἐπήγαμε και με μεγάλη χαρὰ βρήκαμε τυχαῖα τὸν μεγάλο περιφερικό ἀρματοδρόμο τῆς χαμένης πολιτείας.

Μὰ σὰν πιάσαμε στεριά με κοκκάλωσε ἀπὸ τὴν τρομάρα ὅταν προτοῦ ἀρχίσουμε τὴν κοπιώδη ἀνάβασι, με παρακάλεσε «Ζῶσε με γιὰτὶ μῶφ'κε τὸ σαμάρι». Ἦταν δὲ τὸ «σαμάρι» ὁ σιδερένιος ὀρθοπεδικὸς θώρακας πὸν φοροῦσε — ποιὸς θὰ τὸ φανταζόταν — γιὰτὶ εἶχε σπάσει κάτι ἀπὸ τὴν ραχοκοκκαλιά του, καθὼς ἔπεσε στὴν προσπάθεια νὰ κρεμαστῇ στὶς γρέντες κάποιας Θεσπρωτικῆς ἐκκλησιάς, λίγο καιρὸ πρίν, γιὰ νὰ διαβάση τὶς ἐνθυμώσεις τοῦ νάρθηκα.

Τὴν ἀξία τοῦ ἔργου «ὁ Ἀρχαῖος Ἀδης και τὸ Νεκρομαντεῖο τῆς Ἐφύρας» τὴν καταλαβαίνει και ὁ μὴ εἰδικὸς διαβάζοντας τὶς μοναδικές και ἀριστουργηματικές σελίδες του, ἀλλὰ και πόσο κόπιασε και μόχθησε ὁ Μουσελίμης στὸν χώρο τοῦ Νεκρομαντεῖου μπορεῖ εὐκολα κανένας νὰ διαισθανθῇ και νὰ ὑποθέσῃ. Γιὰτὶ ὅταν ἓνα βιβλίο τὸ γράφεις ἐπὶ χρόνια ὀλόκληρα με τὸν κασμὰ και με τὰ νύχια, με μυαλὸ και με ἰδρώτα, με ἀνησυχία και πάθος, βάζοντας και ἀγωνία και διαίσθησι και στίψιμο τοῦ μυαλοῦ σὲ σκέψεις πὸν σὲ ἀφήνουν ξύγρυπνο μέχρι τὰ χαράματα, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἀριστούργημα.

Μὲ τὸ σημείωμα αὐτὸ δὲν ἐσκόπευα τὴν παρουσίαι τοῦ βιβλίου αὐτοῦ πὸν ἀπολαύσαμε ἀποσπασματικά στὴν «Ἠπει-

ρωτική 'Εστία» της οποίας είναι ανάπτυ-
πο. Στάθηκα μονάχα στὸν παράγοντα ἄν-
θρωπο καὶ θέλω νὰ εἰπῶ ἀκόμα πόσο μὲ
συνετάραξαν τέσσερις στίχοι τοῦ Σπύρου
Μουσελίμη ποὺ ξεχώρισα καὶ ποὺ εἶναι οἱ
ὠραιότεροι ποὺ γράφτηκαν στὸ εἶδος. Καὶ
λέει τὸ διαμαντένιο αὐτὸ τεράστιχο ὅ,τι
αἰσθάνεται ὁ νοῦς καὶ ὅ,τι ψιθυρίζουν ἁ-
θέλητα ὅποια ἑλληνικὰ χεῖλια βρίσκονται
μπροστὰ σὲ τέτοια κολοσσιαῖα δημιουρ-
γήματα τοῦ ἀρχαίου μας πνευματικοῦ με-
γαλείου:

ὦ! φέρτε μας τὰ παλαιὰ παραμυθέ-
(νὰ χρόνια,
τὴν πίστη τῶν προγόνων μας, τὸν ἀν-
(δρειωμένο κόσμο.
Τὶς Θεαῖνες μὲ τοὺς Θεοὺς, τὶς νύφες,
(τὶς νεράϊδες
'κι' ἄς ἦταν ὅλα ψέματα, κι' ἄς ἦταν κι'
(ἄς μὴν ἦταν. . .

ΝΙΚΟΣ ΧΡ. ΤΣΑΚΑΣ

Δ η μ. Τ σ ά κ ω ν α: «ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΕΙΣ ΤΟΝ ΝΕΟΝ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΝ —
ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΖΩΗΣ» Β' ἔκδο-
σις, σελ. 126, Ἀθῆναι 1971.

«Μεγαλύτερα ὕβρις δι' ἓνα πνευματι-
κὸν ἄνθρωπον, δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὴν ἔντα-
ξίν του εἰς τὰ χοντροκομμένα σχήματα τῶν
πεζοδρομιακῶν ἰδεολογιῶν τῶν συγχρόνων
του. Πιστεύω μὲ πάθος νεοφωτίστου ὅτι ἡ
ἐπιστήμη δὲν ὑπηρετεῖται μὲ «Ἀστικά» ἢ
«Σοσιαλιστικά» Πανεπιστήμια, ἀλλὰ οὔτε
καὶ μὲ τὴν ἀποφυγὴν τῶν ἀναλύσεων ἐπὶ
τῆς συγχρόνου ἱστορίας. Ὡς δὲ ἡ ἐπιστήμη
δὲν κομματίζεται, οὕτω καὶ ὁ πνευματικὸς
ἄνθρωπος δὲν κομματιάζεται ἢ σμικρύνε-
ται συστοίχως πρὸς τὰ μικρὰ συμφέροντα
τῶν ἀπολογητῶν τῶν οἰονδήποτε μερίδων.
Μόνον ὁ ὑπερασπίζων τὸ ἀντίθετον πρὸς
τὴν φύσιν του, ὁ προτιμῶν ἰδιαίτερως νὰ
ὑπερμαχῇ ἐκείνης τῆς γνώμης ἢ ὅποια τοῦ
εἶναι προσωπικῶς περισσότερον δυσάρε-
στος, ἔχει τὰς προϋποθέσεις τοῦ ἐπιστημο-
νικῶς σκέπτεσθαι. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια
λέγεται ὑπὸ οἰονδήποτε κοινωνικοπολιτικῶν

καθεστῶς, ὅταν ὁ ἐπιστήμων σέβεται τὸν
ἑαυτὸν του. Ἐπειδὴ ὅμως ὅλα τὰ κοινωνι-
κοπολιτικὰ καθεστῶτα προτάσσουσιν ψευδεῖς
ἰδεολογίας — ὅλα δῆθεν ἀγωνίζονται διὰ
τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν κοινωνικὴν δικαιο-
σύνην — ἐναπομένει εἰς τὸν πνευματικὸν
ἄνθρωπον νὰ εἴπῃ τὴν ἀλήθειαν».

Αὐτὸ τὸ μικρὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν
πρόλογο τοῦ νέου βιβλίου τοῦ καθηγητῆ
τῆς κοινωνιολογίας στὴν Πάντειο Σχολὴ
κ. Δημ. Τσάκωνα, ἀντικατοπτρίζει τὸ μέ-
γεθος τῆς ἐπιστημονικῆς του συγκρότησης
καὶ τὴν ποιότητα τῆς σκέψης του. Ἡ ἐπι-
στήμη τῆς κοινωνιολογίας τοῦ πολιτισμοῦ
καὶ τῆς πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς,
βρῆκε στὸν τόπο μας τὸν ἄνθρωπο, πού,
ἀπὸ πίστη σὲ ὠρισμένες βασικὲς ἐπιστη-
μονικὲς ἀρχές, τὴν ὑπηρετεῖ συνειδητὰ καὶ
ἐπαγωγικά. Καὶ στὰ παλαιότερα βιβλία
τοῦ καθηγητῆ, μὰ καὶ σ' αὐτὸ τὸ τελευ-
ταῖο, διαπιστώνουμε τὴν προσπάθειά του
ν' ἀξιολογήσει σωστὰ καὶ μὲ γνώμονα
πάντα τὰ καταξιωμένα ἐπιστημονικὰ κρι-
τήρια, τὴ γένεση, τὰ προβλήματα, τὶς ἐκ-
φάνσεις καὶ τὴν πορεία τοῦ νέου ἑλληνι-
σμοῦ, ὅπως αὐτὸς συγκροτήθηκε μετὰ τὴν
Ἀλωση. Προσπάθεια σοδαρὴ καὶ τολμη-
ρὴ μαζί ποὺ δὲν εἶχε ἐπιχειρηθεῖ μέχρι σή-
μερα.

Ὁ Γερμανὸς κοινωνιολόγος Μὰξ Βέμ-
περ καὶ οἱ θεωρίες του, ἐπέδρασαν σημαν-
τικὰ στὸ ἔργο του.

«Ἐν τῇ προσπάθειά μου - γράφει ὁ ἴ-
διος - νὰ ἴδω τὸ νεοελληνικὸν φαινόμενον ὑ-
πὸ τὴν ὀπτικὴν τῶν ἰδανικῶν τύπων τοῦ
μεγάλου Γερμανοῦ κοινωνιολόγου, ἀπεκά-
λυψα τὴν ἀπαθλιωμένη πνευματικὴ πραγμα-
τικότητα τοῦ Βαλκανικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ
λεγομένη συντηρητικὴ πτέρυξ ἐμειδίασεν
διὰ τὸν ἀκίνδυνον ἰδεαλισμὸν μου — οὐ-
δαμῶς τὴν ἀντεπροσώπευσεν ἡ σκέψις μου
— ἂν καὶ ὀργίλως ἐχαρακτήρισεν ἀφελῆ
τὴν προσπάθειαν τοῦ νὰ ἐρμηνεύσω βαθύ-
τερον τὴν νεοελληνικὴν παράδοσιν ὡς κοινο-
βιακὴν, ἐνῶ δι' αὐτὴν ἦτο μονοσημάντως ἀ-
τομικιστικὴ».

Ἡ γένεση τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ τοπο-
θετεῖται ἀπὸ τὸν κ. Τσάκωνα στὴ δραμα-
τικὴ σύγκρουση τοῦ Οὐμανισμοῦ καὶ τῆς

Ὁρθοδοξίας, τῶν δύο αὐτῶν φιλοσοφικῶν ρευμάτων τοῦ 15ου αἰώνα. Ἀπὸ τὴν πάλῃ τῶν Οὐμανιστῶν τοῦ Κινήματος τοῦ Μυστρᾶ ποὺ μὲ ἡγετικήν φυσιογνωμία τὸν Πλήθωνα Γεμιστό, ἀντιμάχονταν τὸν ὀρθόδοξο συντηρητισμὸ τῆς Ἀνατολῆς, προέκυψε ἡ καινούρια κατάσταση. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα, μιὰ σειρὰ γεγονότων καὶ κινήσεων χαράζουν ἀμετάκλητα τὴν πορεία τοῦ νεοελληνισμοῦ. Στὰ ἐπὶ μέρους κεφάλαια τῆς ἐργασίας αὐτῆς, προβαίνει στὴν ἀνατομικὴ ἐξέταση τῶν συνθηκῶν ποὺ διαμόρφωσαν τὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλη κατεύθυνση, κι' ἀπὸ τὰ συμπεράσματα ποὺ ἐξάγει, ἀξιολογεῖ καὶ διατυπώνει τὰ πορίσματά του. Μελετῶνται μὲ τὴ σειρὰ «Τὸ Πολιτικὸν καὶ Κοινωνικὸν δέον τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ», «Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ», «Οἱ κατευθύνσεις τοῦ νεοελληνικοῦ πνεύματος» καὶ «Ἡ κοινωνιολογία τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ». Κεφάλαια ποὺ περικλείουν μέσα τους ἕναν ὁλόκληρο κόσμον ἰδεῶν καὶ συμπυκνωμένης σοφίας. Διαβάζοντάς τα ἀνακαλύπτεις καινούριους χώρους μελέτης τῆς πορείας τοῦ Ἑλληνισμοῦ κι' ἐντελῶς νέες θεωρήσεις συνθηκῶν ποὺ τοὺς διαμόρφωσαν. Ἰδιαίτερα, στὸ κεφάλαιο ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐξέλιξη τοῦ νεοελληνικοῦ πνεύματος στὸν αἰῶνα μας, ἀποτελεῖ μιὰν ἐντελῶς νέα ἐξέταση τοῦ θέματος ποὺ προβληματίζει βαθειὰ τὸν μελετητὴ. Ἡ ἐπιστημονικὴ συνέπεια ποὺ διακρίνει τὸ μελέτημα καὶ ἡ ἀπαγκίστρωσή του ἀπὸ προκαταλήψεις - ταμποῦ, τοῦ προσδίδει τὴν ἰδιαίτερη αἴγλη μιᾶς ἀπὸ τὶς σοβαρώτερες δουλειές ποὺ ἐγίναν μέχρι σήμερα στὸν τομέα αὐτόν.

Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ ὅσα γράφει στὸν πρόλογο μιᾶς ἄλλης ἐκδοσης ὁ Μ. Μαρκάκης, γιὰ τὸ ἔργο τοῦ καθηγητοῦ κ. Τσάκωνα καὶ ποὺ ἔχουν νομίζω θέση σὲ τοῦτο τὸ σημείωμα, γιὰτὶ ἀφοροῦν τὸ γενικώτερο κοινωνιολογικὸ πιστεύω τοῦ ξεχωριστοῦ ἐπιστήμονα:

«Εἰς τὸ ἔργο αὐτὸ ὁ συγγραφεὺς θὰ ἐρμηνεύσῃ μὲ τὴ μέθοδο τοῦ Μᾶξ Βέμπερ τὴν ταξικὴ διάρθρωση τῶν Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων, θὰ ἀναζητήσῃ τὴν φυσιογνωμίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως εἰς τὴν δια-

λεκτικὴν Φαναρίου καὶ Βενετίας καὶ θὰ ἰδῇ εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν τοῦ Κοραῖ τὴν ἐναρξη τῆς κοινωνικῆς χειραφετήσεως τῶν Ἑλλήνων ἀστῶν, ἐνῶ θὰ συνδυάσῃ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Γουδὶ μὲ τὰ αἰτήματα τῆς Β' Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς, ἡ ὁποία ἐκπροσωπεῖ τὴν γενεὰ τοῦ 12 καὶ δίνει ἐθνικὴν ὑπόστασιν εἰς τὸ δημοτικιστικὸ κίνημα».

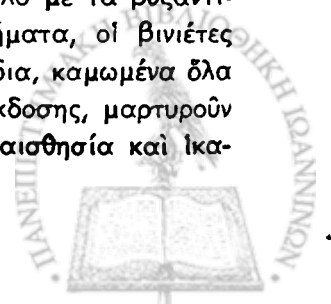
Ἐκφραση συνειδητοῦ προβληματισμοῦ καὶ ἀπαύγασμα μακροχρόνιας καὶ κρισαρισμένης μελέτης, εἶναι τὸ καινούριο αὐτὸ βιβλίον τοῦ κ. Τσάκωνα. Πολύτιμο γιὰ κάθε πνευματικὸ καὶ σκεπτόμενον ἄνθρωπο.

Γεωργίου Πλατάρη: «ΤΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑΡΙ ΕΝΟΣ ΜΕΤΣΟΒΙΤΗ - 1871—1943», σελ. 320 + λθ, Ἀθήναι 1972.

Ὅταν τὸ ἱστοριοδιφικὸ μεράκι γίνεται πάθος καὶ καημός, ἡ ἱστορία φωτίζεται μέχρι τὰ πιὸ σκοτεινὰ τῆς σημεία καὶ οἱ χώροι τῆς γίνονται ἀντικείμενο κριτικῆς πιά ἀποτίμησης καὶ σύνθεσης. Τὸ Μέτσοβο εἶναι ἕνα κομμάτι τῆς πατρίδας μὲ πλούσιο παρελθὸν καὶ σημαντικὲς πολιτιστικὲς ἐκφάνσεις ποὺ συνδέει τὴν ἡπειρωτικὴ μὲ τὴ θεσσαλικὴ ἱστορία. Χωμένο καθὼς εἶναι ἀνάμεσα στὶς βουνοσειρές τῆς Πίνδου καὶ διαφεντεύοντας τὰ μοναδικὰ περάσματα τῆς περιοχῆς, γνώρισε ἔντονα τὴ ροὴ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων καὶ σφράγισε μὲ τὴ παρουσία του, τὴ πορεία τοῦ πολιτισμοῦ στὸν ἑαυτὸν. Ἀκόμα οἱ Βλάχοι ποὺ τὸ κατκοῦν, κουβαλῶντας μαζί τους τὴ μακραίωνη πρᾶδοση, ἀποτελέσαν τὸ ἀντικείμενο πολλῶν, ὡς τὰ τώρα, μελετῶν.

Ἡ ἐκδοση, ποὺ ἔχουμε στὰ χέρια μας, προλογισμένη κι' ἐπιμελημένη ἀπ' τὸν Μετσοβίτη ἱστοριοδίφην Γεώργιο Πλατάρη, ἐντυπωσιάζει μὲ τὴν πρώτη ὀπτικὴ ἐπαφή. Πρόκειται γιὰ ἕνα πραγματικὸ ἐκδοτικὸ καλλιτέχνημα. Τὸ ἐξώφυλλο μὲ τὰ βυζαντινὰ γράμματα, τὰ κοσμήματα, οἱ βινιέτες καὶ τὰ παραδοσιακὰ σχέδια, καμωμένα ὅλα ἀπὸ τὸν ἐπιμελητὴ τῆς ἐκδοσης, μαρτυροῦν ἰδιαίτερη καλλιτεχνικὴ εὐαισθησία καὶ ἱκα-

νότητα, πού προΐδεάζει τὸν ἀναγνώστη γιὰ τὴν ἀξία καὶ τὴ σοβαρότητα τοῦ κειμένου. Κι' εὐτυχῶς δὲν γελιέται. Ὑπάρχει τέτοια οὐνοχὴ κι' ἀνταπόκριση στὶς δύο αὐτὲς ἐνότητες, τῆς αἰσθητικῆς παρουσίας καὶ τῆς οὐσιαστικῆς ἀναφορᾶς πού διαπιστώνεται ἀνεπιφύλαχτα πιά ἡ ἀξία του. Μακάρι τέτοιες ἐκδόσεις νὰ ἔδβαιναν τακτικώτερα.

Βασικὸ κορμὸ τοῦ βιβλίου ἀποτελεῖ τὸ «Σημειωματὰρι ἐνὸς Μετσοβίτη, τοῦ Δημήτριου Μέρανου, ἀνθρώπου μορφωμένου καὶ ἀξιόπιστου, προικισμένου μὲ διορατικότητα καὶ μνήμη, κρίση κι' ἀντικειμενικότητα, ἔτσι πού νὰ θεωρεῖται ὁ ἀξιόπιστότερος φορέας τῆς ἐπιτόπιας παράδοσης. Συμπληρωματικὰ παραθέτει ὁ Γεώργιος Πλατάρης ὅσα στοιχεῖα συγκέντρωσε ὁ ἴδιος, γύρω ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὴν ἱστορία τοῦ Μετσόβου ἀπὸ ἀνέκδοτα χειρόγραφα, ἀρχεῖα Μετσοβιτῶν, παράφυλλα παλιῶν βιβλίων, σιγίλλια, φωτογραφίες, γκραβούρες, εἰκόνες λαϊκῆς τέχνης κλπ. Σκοπὸς ἡ διάσωση τοῦ ὑλικοῦ καὶ ἡ παράδοσή του στὸν ἐπιστήμονα ἱστορικό, πού θὰ ἀξιολογήσει τὰ στοιχεῖα καὶ θὰ συνθέσει τὴν ἱστορία.

Ἡ περίοδος πού καλύπτει τὸ σημειωματὰρι ἀρχίζει τὸ 1871 καὶ τελειώνει τὸ 1943. Ὁ συντάχτης τοῦ χειρογράφου κατέγραφε μὲ σχολαστικότητα τὰ γεγονότα τῆς κάθε ἐποχῆς, ἀπὸ τὰ στενὰ τοπικά, μέχρι, πολλὲς φορές, τὰ διεθνή πού ἐπηρρέαζαν κατὰ κάποιο τρόπο τὰ ζητήματα τοῦ τόπου του. Ἀκόμα παρέθετε συμβόλαια σημαντικῆς σημασίας, διακηρύξεις χαμένες σήμερα, κι' ὅ,τι ἄλλο μποροῦσε νὰ χαρακτηρίσει τὴν ἐποχὴ του. Πολλὲς φορές ἀναφέρεται σὲ ἐντελῶς ἰδιωτικά θέματα, πού ἀπὸ πρώτη ματιὰ φαίνονται νὰ μὴν ἐνδιαφέρουν γενικώτερα. Κι' ὅμως τὰ ἰδιωτικά, ὅσον ἀσῆμαντα κι' ἂν εἶναι, ἀποτελοῦν τὴν ὑπόδο-

μὴ τῆς ἱστορίας. Κι' ἂς μὴν ξεχνᾶμε πῶς ἡ τουρκοκρατία στὴν Ἡπειρο τέλειωσε τὸ 1912 κι' ὅτι στὸ σημειωματὰρι τοῦ ὁ Μέρανος περιλαμβάνει μιὰ περίοδο σαράντα χρόνων τούρκικης σκλαβιάς. Ἡ παράθεση καὶ χρονολογικὴ σειρὰ τῶν σημειώσεων του καὶ οἱ ἐπεξηγηματικὲς ἀναφορὲς τοῦ Γ. Πλατάρη, μαζί μὲ τὶς σπάνιες φωτογραφίες καὶ γκραβούρες, καθιστοῦν τὸ βιβλίο μιὰ σπουδαία μαρτυρία τῆς ζωῆς καὶ τῆς παράδοσης τοῦ Μετσόβου καὶ τῆς περιοχῆς. Ἀνάμεσα σ' ὅλα τὰ ὑπόλοιπα θέματα, τὸ χρονικὸ τῆς ἱδρύσεως τοῦ ιδρύματος Ἀβέρωφ - Τσιτσα, πού τόσα πολλὰ προσφέρει στὸ τόπο, καταλαμβάνει πολλὲς σελίδες καὶ διαφωτίζει, μὲ τὰ πολυάριθμα ἔγγραφα, τὴν ἱστορία αὐτοῦ τοῦ περίφημου δημιουργήματος τῆς μετσοβίτικης φιλογενοίας.

Θὰ ἦταν παράλειψη ἂν δὲν στεκόμασταν γιὰ λίγο στὰ ἐκτεταμένα προλεγόμενα τοῦ Γεωρ. Πλατάρη. Γιὰ νὰ συνδέσει ὁ συγγραφέας ἐννοιολογικὰ τὸ χειρόγραφο πού ἀρχίζει στὰ 1871, ἀνατρέχει στὴν προηγούμενη ἱστορία τοῦ Μετσόβου κι' ἀναφέρει τὰ ξεκαθαρισμένα συνθετικά της στοιχεῖα. Ἐκεῖ ἐπισημαίνει τὴν παραδεδεγμένη ἐκδοχὴ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων, τῆς ὀνομασίας τους, τῶν τοπωνυμιακῶν προελεύσεων, τοῦ γλωσσικοῦ τους ιδιώματος καὶ τῆς μετσοβίτικης γενικώτερα ἱστορικῆς ὑποδομῆς.

Τὸ πλούσιο ἀρχεῖακὸ ὑλικό, πού γιὰ πρώτη φορά, χρησιμοποιεῖται σὲ τούτῃ τὴν ἐκδοση καὶ ἀκόμα ἡ ἐκτεταμένη δική μας καὶ ξένη βιβλιογραφία καὶ ἡ πληθώρα τῶν σημειώσεων, μαζί μὲ τὴν πληρότητα καὶ τὶς θετικὲς πληροφορίες πού παρέχει τὸ σημειωματὰρι, καθιστοῦν τὸ ἔργο ἐπιστημονικὰ ἄρτιο καὶ σοβαρό. Θετικὴ καὶ γόνιμη προσφορὰ στὴν ἱστορικὴ ἔρευνα.

ΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΣΥΒΟΤΑ

Ἀγαπητὴ «Η. Ε.»,

Ὁ μακαρίτης Κώστας Παπαγεωργίου πού ὁ πρόωρος θάνατός του ζήμιωσε κατὰ

πολὺ τὴν ἱστορικὴ ἔρευνα τῆς πατρίδας μας, στὴν ἐμπειρογραμμένη καὶ καλομελετημένη μελέτη του «Σύβοτα, Ἀχερουσία Λίμνη καὶ

Γλυκὸς κόλπος» (Ἡπειρ. Ἑστία, 1953 σελ. 250) καὶ τὶς πλάτες ἀκουμπημένες στὸ Θουκυδίδη καὶ τὰ μάτια ριμμένα στὴν ἐπιτοπία παρατήρηση, γνωμοδοτεῖ καὶ λέει πὼς τὰ Σύβοτα δὲν εἶναι ὁ Μούρτος (Βόλια) ἀλλ' οἱ λόφοι ἐπὶ τοῦ κάμπου Ραγίου, Μαυρονόρος, Πύργος, Λουμπέτσι, Ἀστραβέτσι, Λυγιά.

Μπορεῖ κι' ἴσως νάβαι ὅπως τὰ λέει. Ἐνα πράμα ὅμως μᾶς κάνει ν' ἀμφιβάλλουμε καὶ ν' ἀμφισβητοῦμε τὰ λεγόμενά του.

Τὰ Σύβοτα, ὅπως γράφει ὁ Θουκυδίδης, ἦταν ἐρημικὸ λιμάνι, χωρὶς γύρω κατοίκους, ἐνῶ τὸ 432 π.Χ. πού ἔγινε ἡ ναυμαχία μεταξὺ Κερκυραίων καὶ Κορινθίων, στὸν κάμπο Ραγίου, πού τότε, κατὰ τὸν μακαρίτη Παπαγεωργίου, ἦταν θάλασσα, ὑπῆρχαν σπουδαῖες πόλεις, ὅπως στὴ Λυγιά, ὅπου σώζονται, πλὴν τῶν δύο διαχωρισμένων τειχῶν πού περικλείουν ὑπάρχουσες πόλεις, καὶ τεῖχος προῖστορικὸ μὲ παλιότερη πόλη, ἐπίσης στὸ Λουμπέτσι ἱερό, στὸ Ἀστραβέτσι ἱερὸς βράχος, στὸν Πύργο τεῖχος μὲ σπουδαῖο οἰκισμό καὶ Νυμφαῖο. Στὸ μυχὸ πάλι τοῦ κόλπου ἡ πόλη Τιτάνη περιβαλλόμενη ἀπὸ μεγάλο τεῖχος καὶ θέατρο, στὴν ὁποία ἔγινεν ἡ μεταξὺ Ρωμαίων καὶ Ἑπειρωτῶν συμφωνία, νὰ μὴ βοηθήσουν οἱ Ἑπειρωτὲς τὸν Περσέα γιὰ νὰ μὴ πάθουν ἀντίποινα...

Πὼς εἶναι δυνατόν ὁ μέγας αὐτὸς ἱστορικός, ὁ Θουκυδίδης, νὰ γράφει πὼς τὰ Σύβοτα ἦταν ἐρημικὸς τόπος καὶ νὰ μὴ κάνει μνεία τῶν γύρω ὑπαρχουσῶν πόλεων καὶ φρουρίων; Ἄν δὲν ὑπῆρχε κατὰ τὸν χρό-

νο τῆς ναυμαχίας ὁ σημερινὸς κάμπος Ραγίου, πὼς ἦταν δυνατό νὰ ζοῦν καὶ νὰ συντηροῦνται οἱ τρεῖς αὐτὲς πόλεις, πλησίον ἢ μιὰ τῆς ἄλλης;

Γιὰ, τί γράφει ὁ Θουκυδίδης, κατὰ μετάφραση τοῦ Γιάννη Ζερβοῦ (1910), γιὰ τὰ Σύβοτα:

«Ἀφοῦ δὲ κατεδίωξαν τοὺς Κερκυραίους οἱ Κορίνθιοι μέχρι τῆς ξηρᾶς, ἐτράπησαν πρὸς τὰ νανάγια καὶ τοὺς νεκροὺς αὐτῶν. Καὶ εὐρόντες τοὺς πλείστους ἐκόμισαν εἰς τὰ Σύβοτα, ἐνθα ὑπῆρχεν ὁ κατὰ γῆν στρατὸς τῶν ἐπικουρικῶν Εἶναι δὲ τὰ Σύβοτα *λ ι μ ῆ ν ἔ ρ η μ ο ς τ ῆ ς Θ ε σ π ρ ω τ ῖ δ ο ς*».

Ὁ Θουκυδίδης διευκρινίζει, λέει καθαρά, πὼς τὰ Σύβοτα ἦταν ἐρημικὸ λιμάνι τῆς Θεσπρωτίας, δηλ. ἐπὶ ξηρᾶς λιμάνι κι' ὄχι ἐπὶ νησιοῦ. Ἄν ἦταν ἐπὶ νησιοῦ θὰ ἔλεγε ἐπὶ νήσου τῶν Συδότην.

Στ' ἀνοιχτὰ τοῦ Μούρτου βρίσκονται στὸν πηθμένα τῆς θάλασσας δύο ἀρχαῖα πλοῖα. Εἶναι γνωστὰ στοὺς ψαράδες γιατί ἐκεῖ ἔχουν τὶς κρηπῶνες καὶ τὰ καταφύγια τὰ ψάρια. Ἐὰν ἀνελκύονταν, πού θὰ εἶναι ἕνας μέγας ἱστορικὸς θησαυρὸς, θὰ λύονταν μὲ σιγουριά ἡ θέση τῶν Συδότην.

Στὸ μουσεῖο τοῦ Φιλοπροόδου Ὁμίλου Παραμυθιάς ὑπάρχει ἕνας ἀμφορέας ἀπὸ τὴ θάλασσα τοῦ Μούρτου, πιθανῶς προερχόμενος ἀπὸ τὴ ναυμαχία τῶν Συδότην τοῦ 432 π.Χ.

ΣΠΥΡΟΣ ΜΟΥΣΕΛΙΜΗΣ

Ο ΑΓΙΟ-ΚΟΣΜΑΣ ΚΑΙ Ο ΑΛΛΗ ΠΡΟΝΙΟΣ

Ἀγαπητὴ «Η. Ε.»,

Ἐπὶ τὸν παραπάνω τίτλο «Ὁ Ἀγιο-Κοσμάς καὶ ὁ Ἀλλή Πρόνιος» ὁ κ. Γ. Μασούρας καταχώρησε στὴ σελ. 683 τῆς «Ἡπειρ. Ἑστίας» τοῦ 1956 διήγηση τοῦ Παπα-Δημήτρη Παπατόλη ἀπὸ τὸ Πολύδροστο Σουλίου γιὰ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Πάτερ - Κοσμᾶ στοὺς Προνιάτες τῆς αραμυθιάς. Μεταξὺ τῶν ἄλλων λέει πὼς ὁ Ἀγάχο Πρόνιος, ὁ μεγαλύτερος ἀγὰς (τσιφλικὰς) τῆς Παραμυθιάς, πού εἶχε σπουδάσει στὴν Ἀγγλία, πολέμησε τὸ 1910—18 τὸν ἐλληνικὸ

στρατὸ καὶ ἀφοῦ πιάστηκε αἰχμάλωτος, ἐγκλείστηκε στὶς φυλακὲς τῆς Κέρκυρας, ἀπ' ὅπου βγῆκε μὲ τὴν ἐπέμβαση τῶν φίλων του Ἀγγλῶν πού εἶχαν μεγάλες θέσεις στὴν Ἀγγλικὴ κυβέρνηση.

Ὅλες οἱ παραπάνω κουβέντες γιὰ τὸν Ἀγάχο Πρόνιο εἶναι μῦθος. Ὁ Ἀγάχο Πρόνιος πού ἔζησε στὴν ἡμέρα μας, γιὸς τοῦ Γασίν Προνίου καὶ ἑγγονοῦ τοῦ Μετῆ Προνίου, ἦταν ἕνας ἀγράφματος Τοῦρκος, ὅπως ὅλοι οἱ γύρω του ἀγάδες, οὔτε σπούδασε στὴν Ἀγγλία, οὔτε πολέμησε τὸ 1912—

13 τὸν ἑλληνικὸ στρατό, οὔτε καὶ αἰχμάλω-
τος πιάστηκε γιὰ νὰ ἐλευθερωθεῖ ἀπὸ τοὺς
φίλους του Ἄγγλους. Ἦταν μεγάλος τσι-
φλικᾶς ἀλλὰ φιλήσυχος Τοῦρκος. Μάλιστα,
τὴν χήρα γυναῖκα του, μετὰ τὴν ἀπελευθέ-

ρωση τῆς Παραμυθιάς, τὸ 1944, τὴν παν-
τρεύτηκε ὁ διοικητὴς χωρ)κῆς Παραμυθιάς
Κ. Σιαπέρας.

ΣΠΥΡΟΣ ΜΟΥΣΕΛΙΜΗΣ

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΓΕΩΡΓ. ΜΠΟΥΣΜΠΟΣ ἢ ΠΗΛΙΟ - ΓΟΥΣΗΣ

Ἀγαπητὴ «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία»,

Ἡ ἱστορία βέβαια κάνει πολλὰς φορὰς
λάθη, κάποτε δὲ καὶ σκόπιμες ἀδικίες. Ἡ
περίπτωσις ὅμως τοῦ ἀτρόμητου αὐτοῦ παλ-
λγκαριοῦ τοῦ Σουλίου εἶναι μοναδική, διότι
μαζὶ μὲ τὸν Ἰούδα καὶ τὸν Ἐφιάλτη, ἀπε-
τέλεσε τὴν τριάδα τῶν πλέον καταπύστων
διὰ τὸν ἑλληνισμόν ὀνομάτων. Ἀλλὰ ἂν οἱ
ἄλλοι δυὸ δίκαια ἀναθεματίζονται, ὁ Πήλιος
- Γούσης ἐμαρτύρησεν ἀδίκως, θῦμα τοῦ
Περραιβοῦ καὶ τῆς ἐλαφρότητος τῶν νεωτέ-
ρων ἱστορικῶν μας.

Κατάγεται ἀπὸ τὴν ὀνομαστὴν Σουλιωτι-
κὴν γάραν τῶν Μπουσμπάιων ἢ Ζουμπάιων,
ἀποκληθεῖσαν ἔτσι ἐκ τοῦ Μπούζουμος ἢ
Μπούσουης, δηλαδὴ ἀγριομούτσουνος καὶ ἐκ
τοῦ ζουμπᾶς - κοντός, ἀναστήματος ποὺ ἐ-
ξακολουθεῖ μικρὸν διὰ τοὺς Ζουμπάιους τῆς
Λύκκας Σουλίου, ἀκόμη καὶ σήμερα.

Ἡ οἰκογένεια αὐτὴ ἔδωσε διαπρεπεῖς πο-
λεμιστάς, ὅπως ὁ πατέρας του Γούσης ἢ Γε-
ώργιος Μπούσμπος, δασκάλους καὶ παπάδες
σάν τὸν Παπαγιώργη Μπούσμπο, δν διεδέ-
χθη ἐν τῇ ἐφημερίᾳ κατὰ τὸ 1794 ὁ Σαμου-
ήλ, — Σταῦρος Θεμελῆς κατὰ κόσμον ὀνο-
μαζόμενος καὶ κατὰ τὰς πηγὰς μου συγγε-
νεύσας μὲ τοὺς Μπουσμπάιους, ἐφόσον ὁ
ἀδελφός του (Δῆμος πιθανῶς καλούμενος)
πῆρε γυναῖκα Μπουσμπάτισσα καὶ μπῆκε
γαμπρός, ἐκ τούτου δὲ καὶ οἱ ἀπόγονοί του
λέγονται Ζουμπάιοι ἀντὶ Θεμελῆδες.

Ἄλλος Παπαγιώργης Ζοῦμπος, ἑγγονος
τοῦ πρώτου, διέπρεψε ὡς μουσικοδιδάσκα-
λος καὶ γραμματοδιδάσκαλος στὴν Ἀγιά
Πάργας.

Κατὰ τὸν δεῦτερον πόλεμον τοῦ Σουλίου
μὲ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ, ψωμωμένος ἄντρας πλέ-
ον ὁ Πήλιος Γούσης μαζὶ μὲ τὸν ἀδελφὸ του
Ἀποστόλη, κλείνεται ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ
γερο - Κουτσουνίκα σὲ ἕναν πύργο τῆς Κιά-

φας, ὡς τμήμα θυσίας, ἐνῶ τὸν ἄλλον ἐκρά-
τησε ὁ Κίτσο - Ζέρβας, θυσιασθεὶς μεθ' ὁ-
λοκλήρου τοῦ τμήματός του, ἐνῶ τὸ τμήμα
Κουτσουνίκα ἐκράτησεν, μέχρι τῆς σουλιωτι-
κῆς ἀντεπιθέσεως ποὺ συνέτριψε τοὺς ἀλη-
πασαδικούς. Ἐκεῖ ὁ Πήλιος διαπρέψας, ἔ-
χισε διὰ πρώτην φορὰν τὸ αἷμα του, τραυ-
ματισθεὶς.

Σὲ ὅλους τοὺς ἀγῶνες τῶν Σουλιωτῶν, ὁ
Πήλιος ἡγούμενος τμήματος τῆς φάρας του
πάντα διέπρεπε εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καθή-
κοντός του, εἴτε ὑπὸ ταῖς Μποτσαραῖους
μεθ' ὧν συγγένευε τὸ πάλαι, εἴτε μετὰ τοῦ
Κουτσουνίκα καὶ τοῦ Τζαβέλλα. Τέσσαρες ἐκ
τῶν θυγατέρων του συνεζεύχθησαν μετὰ τοῦ
νιόου τοῦ Κουτσουνίκα, τοῦ Τζήμα Ζέρβα, τοῦ
ἀποπονηθέντος τὰ 800 πονγγιὰ τοῦ Ἀλῆ Πα-
σᾶ, τοῦ Ζιγούρη Τζαβέλλα, ποὺ ἔπεσε τὸ
1823 στὴν μάχη τῆς Καλιακούδας καὶ τοῦ
Σέχου.

Γιὰ τὸ πέσιμον τοῦ Σουλίου ὁ Περραιβὸς
κατηγορεῖ τὸν Πήλιον Γούσην ὡς προδω-
σαντα εἰς τὸν Βελῆν, Υἱὸν τοῦ Ἀλήπασα,
ἀρχιστρατηγεύοντα κατὰ τοῦ Σουλίου. Τὸν
Περραιβόν, ἐλαφρὰ τῇ καρδίᾳ, ἠκολούθησαν
καὶ ἄλλοι ἱστορικοί, ἕνας τὸν ἄλλον διαβά-
ζοντας καὶ ἀντιγράφοντας. Τὸ δὲ βαρύτε-
ρον εἶναι ὅτι ὁ Βαλαωρίτης, ἀβασανίστως
ἀντιγράφων, ἔκαμε τὸ περίφημον ποίημα γιὰ
τὸν Σαμουήλ, ὅπου λέγει: «Ἐτσι ψηλὰ ἀπ'
τὸ βουνό, φωνάζ' ὁ Πήλιος Γούσης, κι' ἀγέ-
ρας παίρνει τὴν φωνή, τοῦ Πήλιου τοῦ προ-
δότη». Ἐκατομμύρια Ἑλλήνων τὸ ἀκοῦνε ἀ-
παγγελλόμενον στίς ἐθνικὰς γιορτὰς καὶ ὁ δύ-
στιχος ὁ Πήλιος ἀναθεματίζεται ἐκάστην
25ην Μαρτίου.

Ὁ ἱστορικὸς Λάμπρος Κουτσουνίκας τὸ
1863 εἰς τὴν σελίδα 69 τοῦ πρώτου τόμου
του περιγράφει ὡς ἑξῆς τὴν πτῶσιν τοῦ Σου-
λίου καὶ τῆς Σαμονίδας: «...Ὁ Ἀλῆ Πασ-

σας, παραδεχθείς τὰς προτάσεις τῶν ἀρχηγῶν τοῦ στρατοῦ του, ἐξέδωκεν αὐστηρὰς διαταγὰς εἰς ὅλον τὸν στρατὸν διὰ νὰ ἐπιπέσωσιν ἅπαντες ὁμοῦ ἐξ ὅλων τῶν θέσεων καὶ τοῦ νεροῦ τοῦ Ναβαρίκου (Ἀβαρίκου). Ἄπας λοιπὸν ὁ στρατὸς συγχρόνως ὤρμησε κατὰ τῶν θέσεων αὐτῶν καὶ μετὰ πεισματώδη καὶ αἱματηρὰν μάχην ἐκνείυσεν αὐτὰς εἰς τὰς ὁποίας κατεσπυσμένως ἔφεραν χονδρὰ πυροβόλα καὶ βόμβας δι' ὧν ἐκεραυνοβολοῦσαν τὴν Κιάφαν καὶ τὸ Κοῦγκι, ὅπου ἦτον μέρος τῶν Σουλιωτῶν καὶ ὁ καλόγηρος Σαμουήλ. Ἐντεῦθεν ἐγένοντο αἱ τρομερώταται καὶ αἱματηραὶ μάχαι ἐπὶ τρεῖς μῆνας, ὥστε εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ σημειωθοῦν αὐτῶν αἱ λεπτομέρειαι καὶ τὰ καθέκαστα, διότι καὶ ἂν πραγματικῶς ὑπῆρχαν οἱ μυθολογούμενοι γίγαντες καὶ αὐτοὶ ἤθελον ἀποκάμει...».

Ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἔχω μίαν πληροφορίαν, μὴ ἀποδειχθεῖσαν εἰσέτι, ὅτι ὁ Πήλιο Γούσης ἔλειπε τὴν 25 Σεπτεμβρίου 1803 εἰς τὴν περιοχὴν Πρεβέζης, πρὸς λάθρα εἰσαγωγὴν τροφίμων στὸ Σοῦλι, ἐκτὸς τοῦ ὅτι οἱ Κουτσονίκας, Ζερλέντης καὶ ἄλλοι ἀντέκρουσαν τὰς κατηγορίας, ὁ ἀντιστράτηγος Ι. Γούσης τὸ 1887 (Παρνασσός, τόμος 11ος) ἐκονιοτοποίησε ταύτας καὶ ἀπεκατέστησε τὸν Πήλιο - Γούσην, ἀναφέρον καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν συκοφαντεῖ ὁ Περραιβός, ἐκτὸς τῶν νεωτέρων (Στεφ. Μακρυνίχαλος - μητροπολίτης Ἀθηναγοράς). Οἱ κατηγοροῦντες εἰσέτι τὸν Πήλιον Γούσην ἀποδεικνύονται ὡς γράψαντες ἐλαφρᾷ τῇ καρδίᾳ, διότι:

1) Οἱ Σουλιῶται ἐπὶ 80 ἡμέρας εἶχαν μαζὶ τοὺς τὸν Πήλιο Γούσην καὶ εἰς οὐδεμίαν κατηγορίαν κατ' αὐτοῦ προέβησαν, εἴτε ἀντεκδίκησιν. Τοῦτο θὰ ἐγίνετο ἀσφαλῶς ἂν ἐξ αἰτίας του εἶχαν χάσει προσφιλεῖς καὶ ἐγένοντο ἄστεγοι καὶ δυστυχεῖς, διαβιοῦντες στὰ Χῶνια τοῦ Ἀβαρίκου, ἢ μεταξὺ τῶν βράχων τοῦ Κουγκίου. Νομίζομεν δὲ ὅτι οἱ τότε Σουλιῶτες ἔχουν ἐγκυροτέραν γνώμην ἀπὸ τὸν καθένα μας.

2) Στὸ Ζάλογγον ὁ Πήλιο Γούσης χάνει τὸν πατέρα του, τὸ πλεῖστον τῶν συγγενῶν του, θυγατέρα σφαγεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, θυγατέρες καὶ ἐγγόνια αἰχμαλωτισθέν-

τα, ἀνεψιοὺς καὶ ὁ ἴδιος πίπτει τραυματίας διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν.

3) Εἰς τὰ Ἑπτάνησα ὁ Πήλιο - Γούσης γίνεται ἀξιωματικὸς τῶν σουλιωτικῶν ταγμάτων. Ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ τοῦτο μετὰ τὴν προδοσίαν;

4) Ἀναμιγνύεται εἰς τὰ κοινὰ καὶ κάμνει νὰ ἀποτυγχάνουν αἱ γαλλόφιλοι κινήσεις τοῦ Περραιβοῦ. Ὁ Γούσης εἶναι ὑπερμαχος τῆς ρωσσοφίλου μερίδος, ὡς παλαιότερον καὶ ὁ Σαμουήλ, πού κι' αὐτὸς κατηγορήθη ἀπὸ τὸν Περραιβόν.

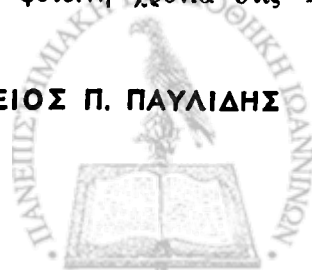
5) Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία μυεῖ τὸν Πήλιον Γούσην (Κουτσονίκας 2ος τόμος, προλεγόμενα, σελὶς ιε') ἐνῶ εἰς τὴν Ρωσσίαν συλλαμβάνονται οἱ Περραιβὸς καὶ Γαλάτης, ὅστις Γαλάτης ἀργότερον ἐκτελεῖται ὡς προδότης τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Ἦτο δυνατόν νὰ μνηθῇ, ἂν εἶχε προδώσει τὸ Σοῦλι;

6) Οἱ Σουλιῶτες τὸ 1819 τὸν στέλνουν στὴν Πρεβέζα νὰ συζητήσῃ μετὰ τὸν Καπουδὰν Πασά ἐπὶ τῆς συνεργασίας Σουλιωτῶν καὶ σουλτανικῶν καὶ ἀποδόσεως τοῦ Σουλίου στοὺς κατοίκους του.

7) Καί, γιὰ νὰ συντομεύωμεν, κατὰ τὸ 1826, φέρων τὸν βαθμὸν τοῦ ἀντιστρατήγου τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, εἰσέρχεται αὐτοβούλως στὸ πολιορκημένο Μεσολόγγι καὶ τὴν 10ην Ἀπριλίου πίπτει μαχόμενος κατὰ τῶν εἰσρομούντων ἱππέων τοῦ Ἰμβραήμ καὶ τοῦ Κιουταχῆ, τὸ δὲ κεφάλι του περιφέρεται ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐπὶ ἀκοντίου. Κατὰ τὸν ἐγγονόν του Κουτσονίκαν, ἀνετινάχθη στὸν ἀνεμόμυλο μετὰ τοῦ Καψάλη, τοῦ Ρωγῶν Ἰωσήφ, τοῦ Ν. Στουρνάρα, τοῦ φιλέλληρος Μάγιερ, τοῦ Παπαδιαμαντοπούλου.

Ὅλα αὐτὰ καὶ ἄλλα πολλὰ, μὲ κάνουν σχεπτικὸ ὡς πρὸς τὴν εὐκολίαν μετὰ τὴν ὁποίαν πολλάκις γράφεται ἡ ἱστορία. Καὶ ὁ Σαμουήλ κατηγορήθη σαφῶς ἀπὸ τὸν Περραιβόν, παρὰ τὸ ὅτι εἶχε προσηγηθῇ τὸ δλοκαυτωμά του στὸ Κοῦγκι, ἢ μνήμη τοῦ ὁποίου τιμᾶται κατὰ τὴν φετεινὴ χρονιά στίς 4 Ἰουνίου.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Π. ΠΑΥΛΙΔΗΣ

ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

ΕΚΘΕΣΗ ΥΦΑΝΤΩΝ ΛΑΪΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Τὸ Λύκειο Ἑλληνίδων Ἰωαννίνων, ποὺ ἐργάζεται προγραμματισμένα γιὰ τὴν διαφύλαξη τῆς φυσιογνωμίας τῆς ἡπειρωτικῆς παράδοσης, ὀργάνωσε στὶς ἀρχὲς Ὀκτωβρίου καὶ μιὰ πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἐκθεση ὑφαντῶν Λαϊκῆς Τέχνης. Ἡ ἐκθεση αὕτη εἶναι τῆς Κας Ἐριέττας Λιόγκα—Σουρανάκη, τῆς τόσο γνωστῆς καλλιτέχνιδας συμπολίτιδας δασκάλας τῆς ὑφαντικῆς, ποὺ ἔχει ἓνα μοναδικὸ ἔργο στὸν τομέα τοῦτον. Γι' αὐτό, τὰ ἐκθέματα τῆς κρατοῦν ἓνα γενικώτερο ἐνδιαφέρον. Πρόκειται γιὰ ἓνα γεγονός, ποὺ θὰ πρέπει νὰ μὴν περάσει ἀπαράτηρητο, γιατί ἀποτελεῖ καθαρὰ ἐκδήλωση καὶ σπουδὴ πάνω στὴν μελέτη γιὰ τὴν ἐπιβίωση τῆς Λαϊκῆς Τέχνης καὶ γιὰ τὴν διατήρηση τῶν ἀξιῶν τῆς, στὴν τόσο εὐαίσθητη καὶ τόσο διαδοτικὴ μορφή, ποὺ ἔχει ἡ γυναικεῖα ἐνδυμασία. Ἀκόμα, τὰ ὑφαντὰ αὐτά, ποὺ εἶναι φορέματα γιὰ ἐπίσημες ἐμφανίσεις, πρέπει νὰ θεωροῦνται ὡς σὴν ποτε καὶ ζωντανοὶ φορεῖς μιᾶς ἐλληνικότητος γιὰ τὴν δημιουργία μιᾶς βαθύτερης καλλιέργειας ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς. Διότι, ἐδῶ δὲν εἶναι κάτι ποὺ ἔρχεται, ὅπως τὰ παροδικὰ σχεδιάσματα, ποὺ δὲν ἔχουν τίποτε ἄλλο ἐξὸν ἀπὸ μιὰ ἐποχικὴ ἑξάρση, γιὰ νὰ μὴν ἀφήσει τὰ ἴχνη τοῦ πάνω στὴν ψυχολογία καὶ στὴν αἰσθητικὴ ἀγωγή τῆς πλατύτερης μάζας. Ἡ μεταφορὰ τῶν ἀξιῶν τῆς Λαϊκῆς μας Τέχνης πάνω στὰ ἀντικείμενα τῆς καθημερινῆς χρήσης καί, εἰδικώτερα, τῆς ἐνδυμασίας τῶν γυναικῶν, ποὺ εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὸν ἀέρα, τὸ παράστημα, τὴν οἰκειότητα τῆς δικῆς μας ὁμορφιάς καὶ τὴν ἠθικὴ μας ἀντίληψη γιὰ τὴν ἀρματωσιά, εἶναι ταυτόχρονα ἓνα ἰσχυρότατο μέσο παιδείας, ἓνας δυναμικὸς τόνος καὶ μιὰ ὠραία συνομιλία μὲ τὴν πατρίδα καὶ μὲ τίς δικές μας τίς ρίζες. Ἰδιαίτερα, στὴν ἐποχὴ τούτῃ τῆς βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς οὐδετερότητας ποὺ φέρει αὕτη στὴν καθημερινή μας ζωὴ, ἡ μελέτη τῆς Λαϊκῆς Τέχνης καὶ ἡ μεταφορὰ τῆς, σὲ μορφή ποὺ ν' ἀνταποκρίνεται καὶ στὶς σημερινὲς ἀπαιτήσεις, εἶναι κάτι σοβαρό. Καί, γιὰ τὴν ἀντιμετώπισή του, χρειάζονται εἰδικὰ προσόντα, εἰδικὴ καλλιτεχνικὴ ἰδιοσυγκρασία, πλήρης γνώση τῶν ἀξιῶν τῆς ὁμορφιάς τῆς Λαϊκῆς Τέχνης καὶ συνθετικὴ ἰκανότητα ποὺ δὲν τὴν διαθέτουν, παρὰ προικισμένοι ἄνθρωποι.

Ἡ κ. Ἐριέττα Λιόγκα—Σουρανάκη, ποὺ ἀγωνίζεται, ἐπὶ χρόνια, μὲ δικό της ἐργαστήριον, ποὺ ἀξιοποίησε τὴν προσφορὰ τῆς ἀείμνηστης Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη καὶ ποὺ ἔδωσε, ἀκόμα, ἓναν σημαντικὸν ἀριθμὸ ὑφαντρίων, εἶναι ἡ ἐνδεδειγμένη γιὰ μιὰ τέτοια προσπάθεια. Καί, στὴν προκειμένη περίπτωση, ἀκριβῶς ἔχουμε τοὺς καρποὺς τῶν ἀγώνων τῆς. Ἔτσι, μᾶς δίνεται ἡ εὐκαιρία νὰ ἐκτιμήσουμε τὴν προσφορὰ τῆς, τὴν συμβολὴ τῆς στὴν προσπάθεια γιὰ τὴν διαφύλαξη τοῦ ὅφους, τῆς ὁμορφιάς καὶ τῆς σεμνῆς γοητείας ποὺ ἔχει ἡ λαϊκὴ ἐνδυμασία, καθὼς καὶ τὰ ἐπτεύγματά τῆς γιὰ προσαρμογὴ στὴν σύγχρονη ἀπαίτηση τῆς γυναικεῖας ἐνδυμασίας. Στὰ ὑφαντὰ τῆς κ. Λιόγκα—Σουρανάκη, ξεχωρίζει κανεὶς τὴν γνησιότητα τῆς λαϊκῆς καταβολῆς, χωρὶς τὸ φόρτωμα καὶ τὴν κραυγαλέα ὑπερχείλιση, ποὺ παρατηρεῖται συνήθως σὲ τέτοιες δημιουργίες. Κατορθώνει νὰ κρατάει τὴν λιτότητα καὶ τὴν καθαρότητα στὰ χρώματα καὶ στὰ σχήματα, ποὺ ἔφτασαν ἀπείραχτα ὡς ἐμᾶς, δίνοντας ἔτσι τὴν ἐπικὴ καὶ τὴν λυρικὴ μαζί ἐκείνη φυσιογνωμία, ποὺ ἐκφράζουν τὰ ὑφαντὰ στὴν ἡπειρωτικὴ καὶ γενικώτερα στὴν λαϊκὴ μας τέχνη. Στὶς ἀπλὲς ὑπομνήσεις, ποὺ γίνονται μὲ τὴν διακριτικότητα καὶ τὴν ζεστὴν ἀναφορὰ στὸν χαρακτήρα καὶ στὴν ὀργάνωση τῆς σχέσης ἀνάμεσα στὰ γνωστά, στὰ δικά μας στοιχεῖα καὶ στὶς καινούργιες ἀπαιτήσεις, πετυχαίνει νὰ κάνει μιὰ θαυμάσια καὶ δυναμικὴ ἀφαίρεση, ὥστε νὰ τραβήξει τὸ βάρος ἀπ' τὴν παράδοση καὶ νὰ τὸ δώσει, ὡς κυρίαρχο τόνο, στὸ ὑφαντό. Πράγματι, ἡ ἐλλειπτικὴ αὕτη διατήρηση, χαρίζει ἓνα ἐλαφρὸ καὶ φευγαλέο αἶσθημα, τὴν ποίηση καὶ τὴν ἀρχοντιά, μὲ ὅλη τὴν μεγαλοπρέπεια ἀπ' τὴν μακρότατη περήφανη ἱστορία τῆς φυλῆς μας, χωρὶς ν' ἀπομακρύνεται ἢ νὰ γίνεται ἀπρό-

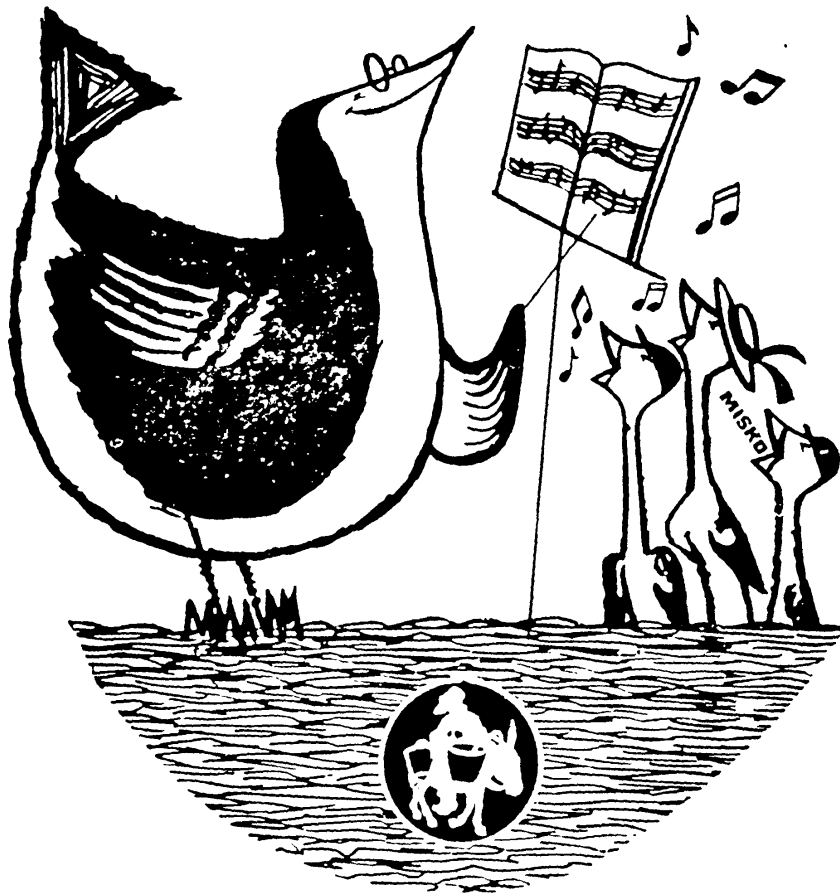
σιτη ἀπ' τὸ σημερινὸ ἄτομο. Γιατί, ὑπάρχει ἡ σύνδεση, ὑπάρχει ἡ οἰκειότητα μὲ τὸν ἄνθρωπο. Κι' ὁ αἰώνας μας, πᾶσχει ἀπ' τὴν ἔλλειψη μιᾶς τέτοιας χειραψίας καὶ ὑποφέρει ἀπ' τὴν δυναστεία τῆς ἀπρόσωπης φόρμας. Γιατί, δὲν νοιώθει χωρὶς ἱστορία, χωρὶς μνήμη ἀνάμεσα στὰ πρόσωπα καὶ στὰ πράγματα, ποὺ μεταβάλλονται, ποὺ χάνουν τὸ σχῆμα καὶ ποὺ δὲν φέρνουν τίποτα τὸ σταθερό. Καί, ἰδιαίτερα γιὰ τὴν δική μας λαϊκὴ τέχνη, ποὺ εἶναι μοναδική στὸν κόσμον, ποὺ φέρνει μέσα της ἕναν λαὸ μὲ πολυκύμαντην ἱστορία καὶ μὲ ποίηση, ἡ δημιουργία τέτοιων μοντέλλων, εἶναι ὅπωςδήποτε μιὰ ἐλληνικότητα.

Αὐτὰ ὅλα, ἡ κ. Λιόγκα—Σουρανάκη, τὰ πρόσεξε μὲ πολλὴν εὐαισθησία, τὰ διάλεξε μὲ ἀγάπη καὶ αἴσθημα, τὰ μελέτησε στὰ σχέδια καὶ στὶς συλλογὲς ποὺ ἔχουμε ἀπ' τὴν Χατζημιχάλη, ἀπ' τὴν Ἀθ. Ταρσούλη, ἀπ' τὰ σωζόμενα πρωτότυπα στὸν τόπο μας, καὶ κέντησε μὲ τὴν σαΐτα καὶ μὲ τὸ βελόνη, βάνοντας πανάκριβα ὑλικά, γιὰ νὰ φτιάξει ἀληθινὰ καλλιτεχνήματα, ποὺ μονάχα ἀπ' τὸν ἀργαλειὸ καὶ τὸ χέρι εἶναι δυνατόν νὰ δοθοῦν. Καὶ δὲν στάθηκε μονάχα στὴν λαογραφία μιᾶς περιοχῆς, παρὰ ἔκαμε μιὰ εὐρύτερη ἀνθολόγηση, μὲ δική της ἔμπνευση στὴν σύζευξη, γιομάτη ἀπὸ μουσικότητα, γιομάτη ἀπὸ χάρη καὶ ἱεροπρέπεια.

Ἀναντίρρητα, ἡ ἔξοχη αὐτὴ ὑφάντρια, εἶναι μιὰ ἀπ' τὶς σπάνιες περιπτώσεις, ποὺ ἀποτελοῦν κεφάλαιο γιὰ τὴν ἐπιδίωξη τῆς λαϊκῆς μας τέχνης στὰ ὑφαντὰ τῆς σύγχρονης ἐνδυμασίας.

ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

καλό πάσχα

χαρούμενο και εύτυχισμένο

MISKO

Η ΠΡΩΤΟΠΟΡΟΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΖΥΜΑΡΙΚΩΝ

ΔΡΑΦΟΝΙΔΕ

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΓΑΛΑΚΤΟΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΕΜΜΕΝΤΑΛ

ΓΡΑΒΙΕΡΑ

ΚΕΦΑΛΟΓΡΑΒΙΕΓΡΑ

ΦΕΤΑ

ΦΟΝΤΙΝΑ

ΝΟΠΟΙ ΤΥΡΟΙ

